

A. D. XENOPOL

Nicolae Kretzulescu

Viața și faptele lui

1812—1900

BUCUREȘTI

Atelierele grafice SOCEC & Comp., Societate anonimă

1915

PREFATĂ.

În paginile ce urmează expun viața pe atât de lungă pe cât de bogată în fapte a -unui mare și bun Român, Nicolae Kretzulescu. Rar se va putea întâlni o mai statornică plecare a sufletului numai spre folosul țării și a neamului său, de cum a fost aceea a lui Kretzulescu. În timpuri când știința era ca și necunoscută în țările românești, el și-o însușește prin o muncă stăruitoare, cu scopul mai ales de a rădica la cinste îndeletnicirea cu dânsa, și așa ajunge a fi cel întâi doctor în medicină de nație română în Muntenia, lucru cu atât mai afară din cale cu cât el aparține unei clase sociale ce obișnuia a se deda numai la ocârmuirea „norodului“, iar nu la studii abstracte. Acest singur fapt înseamnă o nouă îndreptare, un curent nou în viața românească, și inițiatorii și voaștelor nouă au fost totdeauna pecetluiți cu sigilul mărimii. Dar Kretzulescu a fost nu numai cel întâi medic titrat român, și anume cu un mare titlu, acel de doctor în medicină de la facultatea din Paris, ci a fost și un om politic de mâna întâi, și viața lui este plină de inițiative mari și frumoase, de îndrumări spre bine și adevăr. El luminează ca o faclă aprinsă în întunericul vieții noastre de atunci, și lumina ei trebuie cunoscută. De aceea am întreprins încondeerea ei.

După obiceiul meu, am căutat totdeauna să fac să vorbiască faptele mai mult decât aprețuirile, întru cât ele

vorbesc mai puternic asupra meritului sau demeritului lucrării omenesti, și din faptele lui N. Kretzulescu se desface o personalitate covârșitoare care stă ca un stâlp al vieții române din trecut. Kretzulescu este unul din marii boieri care au dat avânt ideilor liberale și egalitare în România; el este unul din îndrumătorii mișcării democratice care s'a lățit neconținut, și, cuprinzând toată omenirea, s'a întins și asupra noastră spre marele bine al tuturor; el a inaugurat această mișcare, prin o inițiativă mare și neașteptată care a trebuit cu atât mai mult să loviască spiritele, cu cât se avântă în o sferă înaltă, cea a științei, atât de străină pe atunci minții românești.

A. D. XENOPOL

CAP. I.

FAMILIA KRETZULEȘTILOR.

Scopul scrierei de față nu este de a se îndeletnici cu expunerea vieții întregii familii a Kretzuleștilor, ci numai cu aceea a unuia din membrii ei cei mai de frunte, cu aceea a lui N. Kretzulescu; dar fiindcă încheierea oricărei ființi își are rădăcinile ei împlântate în tainele eredității și ale atavismului, vom schița și din fețele cele mai vechi ale acestui neam, pe acele din ale căror viță se va fi hrănit firea omului cu a cărui viață voim să ne îndeletnicim.

N. Kretzulescu se trăgea prin tată din vechea și marea familie de boieri de acest nume, iar după mamă din altă familie, tot atât de înrădăcinată în trecutul țării, aceea a Câmpinenilor: tatăl lui Nicolae, Alexandru Kretzulescu, având de soție pe Anica fiica vornicului Scarlat Câmpineanu.

Dacă însă numele se moștenește din partea bărbatului, însușirile pot să se coboare în sângele și sufletul urmașilor, din ambii născători, și de aceea vom schița câte ceva din viața înaintea mergătorilor lui N. Kretzulescu atât din partea tatălui cât și din partea mamei lui.

Neamul Kretzuleștilor, ca și alte câteva puține familii boerești, face parte din casta Basarabilor, din care se trage prin Dobromir, Marele Ban al Craiovei din jumătatea a

doua a secolului al XVI-lea și fratele său Gheorghe Logofătul, bunicul Doamnei Stanca, soția lui Mihai Viteazul¹⁾. Documentele ne citează și pe Stan vel spătarul, unchiul lui Dobromir și tatăl lui Vintilă Paharnicul. Acest Vintilă este bunicul lui Stan Logofătul din Kretzulești. Stan din Kretzulești este primul care poartă acest nume după proprietatea sa. El a zidit biserica din Târgoviște (1647) unde este zugrăvit cu neamul său printre cari: Stan, Dobromir Ban, Dragomir, etc.²⁾.

Stan din Kretzulești a avut doi fi: pe Radu și pe Pădure Postelnicul și o fiică Alexandra. Pădure Postelnicul a avut un fiu, care s'a stins fără urmași. Din Logofătul Radu Kretzulescu se trag ramurile actuale ale Kretzuleștilor prin Radu și Constantin Kretzulescu, fi vornicului Iordache Kretzulescu, care eră nepotul Logofătului Radu Kretzulescu.

Printre suitorii lui Alexandru Kretzulescu însemnăm mai întâi pe vestitul Stroe Leurdeanu, boierul cel vajnic și plin de energie de pe timpurile domnitorilor Gheorghe și Grigore Ghica, Anton din Popești și Gheorghe Duca din anul 1659 și următorii³⁾. O nepoată de fiu a lui Stroe, Safta Leurdeanu, se căsătorise cu Radu Kretzulescu logofăt mare pe timpul lui Mihnea al III-lea, 1658—1659, și începătorul mai cunoscut al marei familii care și trăgea numele dela satul Kretzulești din județul Argeș⁴⁾.

Radu Kretzulescu eră la început devotat lui Gr. Ghica precum erau în hune legături cu acest domnitor și Constantin Cantacuzino cu întreaga lui familie. Așa când Ghica trădează pe Turci în bătălia dela Lewa din Transilvania,

¹⁾ B. P. Hasdău. *Etymologicum Magnum Romaniae*. București, III, p. 2542 și 3031.

²⁾ Ștefan D. Grecianu, *Genealogiile documentate ale familiilor boeresti*, București, 1913, vol. I, p. 294 și 320.

³⁾ Asupra lui Stroe Leurdeanu vezi *Istoria Românilor din Dacia Traiană de mine*, Vol. IV, p. 223 și urm.

⁴⁾ Radu Kretzulescu este amintit în un șir de documente: 1659, 1661, 1666, 1668, 1669 și 1679. *Documente privitoare la familia Cantacuzino* publicate de N. Iorga, p. 10, 60, 64, 69, 70, 82 și 98. Cel întâi boier din această familie Stan din Kretzulești se întâlnește la data din 1654. (Notiță comunicată de D. Nicolaescu).

el trimite de mai înainte în lagărul nemțesc pe patru boieri și anume, după cum îi arată cu numele lor schimonosite raportul lui Koob din 14 Iulie 1663, pe Dregisk Gatachosky (Cantacuzino), pe spătarul Stuoska (Stoica), pe Șerban Chakachosky (Cantacuzino—nu înțelegem pentru ce a fost schimonosit altfel—) și pe Radu Tretzulescu (Kretzulesku), ca să spună generalului Puchhaim, că numai siliți luaseră Muntenii parte contra împăratului ¹⁾.

Uciderea nedreaptă a lui Constantin postelnicul de către Grigore Ghica atrase însă, deși nu știm prin ce împrejurare, pe Radu Kretzulescu care eră cu toate acestea înrudit prin căsătorie cu familia lui Leurdeanu, în partea Cantacuzineștilor și făcù din Radu un dușman al lui Stroe Leurdeanu, tatul socrului său. Această întoarcere a lui Radu Kretzulescu contra cuscrlui său Stroe reiesă din subsemnătura lui în actul din 1669, prin care divanul domnitorului Anton din Popești osândește pe Leurdeanu ²⁾.

De aceea când Grigore Ghica se întoarce în domnie, în anul 1672, răzbunarea lui cea strașnică în potriva Cantacuzineștilor se întinde și asupra lui Radu Kretzulescu, care este băgat în obeze și închis în turnul dela poarta domnească, de unde îl scoteau pentru a'l bate la tălpi împreună cu tovarășii lui de suferință: frații Cantacuzinești și boerii Mareș banul, Gheorghe vornicul, Ghețu clucerul, Mihai postelnicul, Stoian comisul și doi căpitani care fură chiar tăiați de infuriatul domn ³⁾.

Prin această aplecare a lui Radu Kretzulescu către familia Cantacuzino, el fu adus în rândurile partidei naționale și protivnică Grecilor ⁴⁾.

Radu Kretzulescu, căsătorindu-se cu Safta Leurdeanu, aceasta îi aduse ca zestre *satul Leurdenii* din județul Muscel, sat care se află și astăzi în stăpânirea familiei Kretzulescu. Moșia este așezată în o poziție foarte frumoasă pe un deal

¹⁾ Hurmuzaki, *Doc.*, V, p. 69—71. Comp. A. D. Xenopol, *Istoria Românilor* IV, pag. 304.

²⁾ Documentul citat în nota 2 mai sus.

³⁾ Constantin Căpitanul în *Magazinul istoric*, IV, p. 368; Anonimul românesc, *Ibidem*, I, p. 3—6.

⁴⁾ Pentru amănunțimi vezi A. D. Xenopol, *Istoria Românilor*, IV, p. 441.

ce domină cursul Argeşului ce duce spre Dunăre pânza lui de apă. Se vede şi astăzi, lângă scara de intrare a casei celei vechi din Leurdeni, o piatră foarte roasă de pe care tradiţia satului Leurdeni spune că se urcă Stroe Leurdeanu pe cal.

Stăpânirea satului Leurdeni este întărită împreună cu aceea a satului Săruleştii lui Radu Kretzulescu şi fratelui său Pădure postelnicul Kretzulescu, de către domnitorul Radu Leon, prin hrisovul său din 1666 ¹⁾).

Dela Radu Kretzulescu rămăsese mai multe fete şi un singur fiu Iordache pe care genealogia Cantacuziniştilor îl dă ca boer fără avere şi fără părinţi, dar pe care cu toate acestea, Constantin Brâncovanu, domnitorul Munteniei dintre 1686 şi 1714, îl ieă de ginere dându-i pe fiica lui Safta în căsătorie, pentru vaza cea mare a neamului din care Iordache se trăgea.

Brâncovanu făcù pe Iordache întâi cămăraş, apoi postelnic. La uciderea Brâncovanului, în 1714, Iordache Kretzulescu fu surghiunit la Chitaia împreună cu soacra lui, soţia lui Brâncovanu.

Iordache Kretzulescu este dat de *Genealogia Cantacuziniştilor* ca un om foarte bisericos, scump, tăcut şi iubitor de viaţă retrasă în sinul familiei lui. Nicolae Mavrocordat îl făcù vornic mare în 1719, şi el rămase în această boerie şi sub urmaşii lui Mavrocordat, până la 1746 când muri. Soţia lui trecù din viaţă în anul următor 1747, după 40 de ani de convieţuire cu Iordache. Ei se luaseră deçi în 1707.

Caracterul şi purtarea lui Iordache Kretzulescu îi făcuseră un mare nume de cuminţenie şi înţelepciune. La moartea lui, plângeau nu numai rudele şi prietenii, dar şi țăranii cu care el se purtase blând şi omenos ²⁾).

Din acest Iordache se trag cele două ramuri ale Kretzuleştilor de astăzi, ramura Marelui Logofăt Alexandru şi a Banului Constantin.

¹⁾ Alexandru s'a căsătorit cu Aniea fata lui Scarlat Câm-

¹⁾ Radu şi Pădure Kretzulescu erau fraţi, fiii lui Stan sau Stanciu logofăt ot Kretzuleşti. Doc. citat în Iorga, *Doc. Cantacuziniştilor*, p. 62.

²⁾ *Genealogia Cantacuziniştilor* publicată de N. Iorga, p. 371—374.

pineanu, din care s'a născut patru băieți: Constantin, Scarlat, Nicolae și Dimitrie Kretzulescu, pe lângă cinci fete; iar din paharnicul Constantin s'a născut Ion și alt Constantin Kretzulescu.

Asupra părinților lui Nicolae Kretzulescu, eu toate că ni s'au păstrat chipurile lor, știm foarte puțin. Ana Câmpineanu, sora lui Constantin și Ion Câmpineanu, se împărtășia din înalta fire a fraților ei. Eră o femeie bună și blândă, religioasă, inteligentă și destul de cultă pentru vremile ei, știind între altele și limba franceză; eră și o foarte bună gospodină, ca multe din boeroaicile timpurilor vechi. Tatul lui N. Kretzulescu, Alexandru, eră tipul boerului patriarhal. Copii lui îl respectau foarte mult. Despre el ne spune Ion Ghica că eră un om deștept, căruia îi plăcea mult să dea porecle oamenilor. Unuia îi zicea gămălie, după modul cum purtă părul; pe altul îl poreclea zlataust sau gură de aur, pentrucă vorbiă tot în sentențe ¹⁾.

Dintre suitorii lui Nicolae Kretzulescu se deosebește mai ales un membru al acestei familii, fratele străbunului său Radu, anume Matei stolnicul Kretzulescu, care se deosebește prin niște apucături culturale foarte însemnate. Dela el s'a putut împărtăși, prin atavism, și firea asemănătoare în această privire a lui Nicolae Kretzulescu ²⁾. Acest Matei este cunoscut prin un testament al său care arată în el un spirit cu mult superior rândului oamenilor din veacul în care trăia. Testamentul este din 19 Ghenarie 1719, și începe cu o frază grecească: Θεός. Μνήμη θανάτου χρησιμεύει ἐν βίῳ, ceea ce dovedește că stolnicul Matei posedă cultura obișnuită a timpului, cea grecească. Apoi el prevede foarte multe amănunțimi privitoare la înmormântarea și mai ales la pomenirea lui, ceea ce îl arată iarăși, conform ca timpul, ca un om foarte religios. Pentru a întimpină cheltuelile destul de însemnate ale slujbelor bisericești cerute de el a se îndeplini la mormântul lui, Matei Kretzulescu hotărăște să se

¹⁾ *Scrisori către Alecsandri*, p. 291. E vorba de anul 1828.

²⁾ *Genealogia*, p. 377. (Notă culeasă din arborele genealogic al familiei Kretzulescu întocmit după documente de D-l Nicolaescu, nepublicat încă).

vândă oare care parte din averea lui. Roagă apoi, pe domnitorul Munteniei, Nicolae Mavrocordat, să fie οικήριμυν ὀρφανοῖς μου și să'i διαυθεντε-sască. Mai roagă pe Măria Sa să primiască drept dar un atlante (atlas, colecție de hărți geografice) „pe care l'am fost cumpărat când am fost la Viena, drept zloți nemțești 48“. După aceea, lasă copiilor lui deosebite moșii și anume Anceștii fetelor lui, Mariei și Săfticăi; „iar partea cea mai mare ce avem o lăsăm celor doi băieți mai mici, Iordăchiță și Mateeș, cărora le las toate cele nedate altora: sate, moșii, vii, robi, mori, „κινιτά και ἀκίνητα κτήματα“, punând pe adoua lui soție Zoița „care nu mă îndoesc că nu le va fi ca o maică duioasă“, ca epitropă.

Pe lângă avere, lasă băeților și „cărțile de învățătură pe care le am în catastih tot pre nume scrise (deci un catalog în toată rânduiala) în număr de 124: filosoficești, gramaticești, politicești, istoricești, latinești, italienești, iproci, pe care mai multe din ele le-am cumpărat când am fost la Viena pentru treaba celor doi copilași, ca să învețe grecește și mai vartos italienește și latinește, de care mă rog Zoiței să'mi învețe copilașii și să'i struniască pentru carte de se va putea ca să'i pedepsască (παιδένω = a învăța) mai bine, și să mi'i pedepsască mai ales la latinească și italienească, și de mă veți ascultă iubiții mei fii ca să vă ghimnasiți (γυμνάζω = a se sfortă a se sili) la învățatura cărței și a știnței acestor trei limbi, veți câștigă multă milă dumnezeiască și casele voastre și numele vostru va fi cinstit și prea slăvit la curțile cele mari“. Matei Kretzulescu lasă apoi Zoiței mai multe moșii, între altele și din hotarul din jos de Mori și unde „ședeà Bratul“, un chip straniu de a indică un pământ, după cum se făcea în documentele primitive ale țărilor române¹⁾.

Lui Gheorghe, logofătul lui, „pe care l'am crescut și învățat carte“ îi lasă mai multe lucruri mobile precum și la alți oameni din casa lui. La sfârșit într'un post-scriptum adaoge că lui Iordache băiatul lui cel mai mare îi mai lasă și „lanțul cel de aur cu moneda, chipul împăratului nemțesc

¹⁾ A. D. Xenopol, *Istoria Românilor*, II, p. 181.

Carol al VI-lea Chesar, pe care mi l-a dat acel împărat când am fost la Viena pentru trebile țării noastre¹⁾.

Din acest testament se vede că stolnicul Matei eră un om, dacă nu învățat el însuși, cel puțin foarte iubitor de învățătură, cum rar se întâlnesc în vremile lui. Stolnicul fusese de două ori la Viena, odată pentru trebile țării și a doua oară pentru învățătura copiilor săi. El știea grecește, cum se vede din testamentul său, poate chiar și latinește, pentru a se putea înțelege cu oamenii politici din Viena. Stolnicul avea o bibliotecă catalogată, alcătuită din deosebite cărți din care desigur că pe unele le cetise, de oarece le aprețuia așa de mult; el mai cumpărase din Viena acel frumos atlas pe care l lasă prin testament domnitorului Nicolae Mavrocordat; în sfârșit că el se îngrijește eu atâta căldură de învățătura copiilor săi.

Misiunea lui Matei Krețulescu la Viena este întărită de o scrisoare din 14 Septembrie 1717, a mai multor boieri: Radu Popescu ban, Șerban Buzoianu vornic, Grigore Băleanu logofăt, Radu Goleșcu spătar, Ilie Știrbei visternic, Eustație Leurdeanu paharnic, Barbu Greceanu stolnic, Petru Obedeanu sardar și Matei Krețulescu șatrar, prin care cer intervenirea principelui Eugeniu de Savoia pentru a nu lăsa mai mult timp Muntenia sub administratorul Ioan Mavrocordat, și a pune ca domn în ea pe Iordache Cantacuzino, iarăși o protestare națională contra Grecilor²⁾.

Dacă elementele ereditare după tată vor explica unele din însușirile caracterului lui N. Kretzulescu, ca stăruința și energia, acele moștenite de el prin mama lui, Ana Câmpineanu unite cu rămășițele atavice răsărite în sufletul lui dela Matei Krețulescu, vor da samă despre una din fețele cele mai de căpetenie ale acestui caracter: dorința lui de cultură și iubirea lui de neam și de țară, întrupată în o activitate neobosită și neîntreruptă de 70 de ani.

Familia Câmpineanu s'a deosebit totdeauna prin dorul ei de viață mândră și vrednică de oameni pentru poporul ei.

¹⁾ Testamentul publicat după original de N. Iorga în *Documentele Cantacuziniștilor*, p. 198—211.

²⁾ Hurmuzaki, *Doc.*, VI, p. 192.

Dacă nu se cunoaște mai nimic din viața lui Scarlat Cămpineanu tatul lui Constantin, Ion și a Anei Cămpineanu, mama lui Nicolae Kretzulescu — este din contra cunoscută activitatea cea rodnică a fiilor săi, Constantin și Ion, care deveniră cei mai aprigi apărători ai cinstei neamului românesc, în timpuri când chiar visul unei asemenea năzuinți putea pune în primejdie pe acela în capul căruia el răsăriă.

Mai ales s'a deosebit în această parte Ion Cămpineanu, unchiul de pe mamă al lui N. Kretzulescu. El eră capul partidului de boeri ce a luptat pentru regenerarea popoului și pentru apărarea vredniciei lui, batjocorită și mânjită de cine se sculă mai dimineață; el deveni centrul în jurul căruia se adunară toate talentele și toate inimile aprinse de dorul țării din acea epocă atât de însemnată, din care am supt cu toții sângele cel nou ce ne curge astăzi prin arterii. Ion Cămpineanu este acela ce s'a pus în fruntea societății filarmonice care a înființat școala ce a dat naștere teatrului românesc; la el se adunau tinerii înflăcărați ai aceluia timp pentru a ceti poezii și lucrări literare care răsfrângeau în ele ideile nouă ¹⁾. Când Rușii au vrut să împună adunării din București articolul cel adaos Regulamentului Organic, care rîpă țării întreaga ei autonomie, Cămpineanu și cu tovarășii săi: Băleanu, Rosetti și Cantacuzino ridicară glasul cu energie și protestară contra siluirii și nedreptăței ce se aduceau patriei lor. Această împotrivire este cel întâi semn al reînvierii unui popor ce părea mort și îngropat de urgia vremurilor; este cea dintâi treaptă ce trebuia să ne ducă către lumina și viața de sine stătătoare.

Glasul lui Cămpineanu înnăbușit în țară prin firman zmulș de Ruși dela slăbita Turcie, răsună în curând în țările Apusului, în Franța și Anglia, unde Cămpineanu se duse spre a se tângui contra apăsării ce se făcea țării și popoului lui. Tot el se puse în legătură cu revoluționarii Poloni, cum face dovadă corespondența din timpurile acelea. Cămpineanu merse la Paris unde vorbi cu Thiers ministrul lui Ludovic Filip și la Londra unde văzù pe lordul Pal-

¹⁾ Ioan Ghica, *Scrisori către Vasile Alecsandri*, p. 566.

merston, arătând atât lor cât și altor bărbați politici ai acestor mari State, încălcările Rusiei asupra drepturilor Principatelor. Cu toate că pentru acel moment Câmpineanu nu izbuti la nimic, nu este mai puțin adevărat că el este cel dintâi care a ridicat în Apus glasul pentru apărarea Românilor, cel întâi care a spus civilizației, că există un popor în lume, Românii, care cere dreptul să trăiască, în numele acelei civilizații, aruncând în mințile diplomaților apuseni sămânța ce trebuia să încolțască mai târziu.

Când se întorcea din Paris, fu pus la opreală la Caransebeș, de unde apoi fu extradat Munteniei al căreia guvern îl închise la Mărgineni. Câmpineanu este și cel întâi boer care, la reînființarea oștii pământene sub ocărmuirea contelui de Kisseleff, administratorul rusesc dela 1829—1834, se înscrie sub steag. Tot el a desrobit pentru prima oară pe Țiganiii lui în 1834. El a fost un model de virtute civică și de om cu mintea înaltă, cu caracter nobil și frumos.

Tainele închegării unei individualități sunt din cele mai închise pătrunderii noastre. De câteori nu răsare câte un talent sau o însușire neașteptată, acolo unde ereditatea nu ne-ar putea da nici o îndegetare? Se poate ca însușirile pe care le vom adevări că au doborât sufletul lui Nicolae Kretzulescu să fi fost productul propriei sale individualități. În orice caz este interesant de a reafli, în înaintașii lui, trăsături de caracter pe care le vom vedea răsărind în acele însăși ale ființei lui. Din acest punct de vedere schițarea unora din personalitățile din care el se coboară poate avea un rost în o biografie a lui N. Kretzulescu.

CAP. II.

TINERETA LUI NICOLAE KRETZULESCU.

Nicolae Kretzulescu s'a născut la 1 Martie 1812, în București. Anii în care s'a petrecut copilăria lui au fost din cei mai negri ai istoriei noastre, plini întâi de mișcările turburătoare ale Grecilor și de urmările lor cele atât de dărăpănătoare pentru Principate; apoi după o scurtă odihnă, mai mult relativă, sub Grigore Ghica, de relele nepilduite ale ocupației rusești îmbinate cu două boale molipsitoare, ciuma și holera ce veniră una după alta să bântue țările române.

Alexandru Kretzulescu, tatăl lui Nicolae, fu nevoit să părăsască Bucureștii și să se retragă la Lunca Mare, un cătun mai sus de Câmpina, la moșia socrului său, împreună cu copiii săi și cu alte rudeni ale sale. Aceasta se întâmplă în anul 1828 fiind, cum spune Kretzulescu, încă copil, „căci pe atunci băieții de 15—16 ani erau încă copii“¹⁾.

Nicolae Kretzulescu își făcù educația, cum se obișnuia pe atunci în casele de boeri, cu dascăli greci și profesori francezi. Dascălii greci, ne spune Kretzulescu²⁾, îl învățară matematicile și mai ales limba elină de care avea nevoie pentru a

¹⁾ Nicolae Kretzulescu, *Amintiri istorice*, București, 1895, p. 6.

²⁾ *Ibidem*; Ioan Ghica, *Scrisori către Vasile Alecsandri*, București, 1903, pag. 240.

trece bacalaureatul în Paris, unde voiã sã se ducã, mai ales dupã sfaturile lui Constantin Cãmpineanu, unchiul lui dupã mamã. Pentru limba francezã, Krétzulescu luã lecții întâi dela Claude Coulin, care slujise de secretar boerilor munteni refugiați în Brașov pe timpul Eteriei. Coulin însã fiind numit capul cancelariei de corespondență în limba francezã sub generalul Kisseleff, și ne mai având timpul de a da lecții, Kretzulescu învãță franțuzește dela alt Francez, cunoscutul filò-român, I. G. Vaillant, care venise nu de mult în București.

Odatã cu mijloacele de învățaturã, pãrinții lui Nicolae Kretzulescu își puneau ca țintã de a'i formã inima și sufletul. Copiii erau numeroși, gusturile și destoiniciile deosebite. Dar asupra acestui amestec al firelor, predominau niște idei comune, niște principii primite de toți, făcând din el un tot armonic, o familie. Tatãl erã în adevãr patriarhul în înțelesul desãvãrșit al acestui cuvânt, acela care veghiã asupra tuturor și a cãrui autoritate nu puteã fi pusã în îndoialã. Ea nu erã însã asprã și chinuitoare, ci fãcutã din o bunãtate hotãrîtã și din o energie liniștitã. Tatãl nu aveã nevoie sã recurgã la dreptul sãu de parinte. De la sine se înțelegeã cã trebuiã sã fie ascultat, pentru cã așã este rãnduiala rațiunii; pentru cã așã erã simțit de toți cã este bine. Când Kretzulescu ne spune cã el nu ar fi îndrãznit sã aprindã o țigarã în fața pãrinților lui, el lasã sã se înțeleagã cã aceastã reținere a lui nu proveniã din fricã, dar cã el ascultã numai de venerația și respectul fiiesc.

În acest mediu de dreptate și de simplitate, preceptele religioase gãsiau un tãrãm priincios. Se cetia Biblia în sinul familiei; în suflete se întipãriau sfințele maxime ale Evangheliei, acele mai ales care se referã la viața moralã, care rãnduiau raporturile oamenilor între dãnșii; acele care au început în lume era dreptãței și a frãției. Din anii lui cei d'întãi rãmase lui Kretzulescu totdeauna o puternicã și adâncã întipãrire în lunga lui carierã. El pãstrã pururi cuvintelor mestecate de vremuri de „cinste și nepãtare“ înțelesul lor adevãrat. Lui îi plãceã sã repete formulele sfințite: „nu face altuia ceea ce nu ți-ar plãceã sã ți sã facã ție“.

Cu toate aceste România, de și foarte îndepărtată de Apus, răsunase și ea de ecoul ideilor nouе liberale, ieșite din Revoluția franceză; căci pe lângă Francezii emigrați care aduceau cu ei ideile vechiului regim, erau și mulți reprezentanți ai republicanismului, care răspândiau în jurul lor ideile nouе menit a prefăce masele omenești. Și între profesorii lui N. Kretzulescu am văzut că el avea și pe unul din aceștia, Vaillant. Teoriile lui Jean Jacques Rousseau nu erau necunoscute la București: că puterea supremă eră numai o delegație a majorității cetățenilor; că aceștia sunt egali înaintea legii și înaintea dărilor, și deosebirea de clase este un rest al barbariei exploatate de cei puternici în folosul lor. Codul întreg al libertăților civile și politice, ori cât ar fi fost de nou în Răsărit, fu primit pe de a întregul de tânărul boer și de ai săi. A fost pentru el un fel de chartă personală, ceva ca un manual de oin de Stat, căruia totdeauna îi rămase credincios.

În această atmosferă sănătoasă și întăritoare, respectuoasă a trecutului, dar pătrunsă de concepțiile vaste care pregătesc viitorul, crescù Kretzulescu. Nu s'ar înțelege nimic din opera de lumini și din liberalismul hotărât al acestui bărbat, dacă nu s'ar luă în băgare de samă anii cei d'întâi ai alcătuirii lui sufletești.

Pe când se pregătiă de bacalaureat, N. Kretzulescu intră în dregătorii, întâi la registratura Curței de Apel, la secția civilă, în Octombrie 1832, stând în acest post până la Maiu 1833. „Intr'o zi, ne spune Kretzulescu, grefierul convocă pe toți amploiații mai mici pentru a le împărți ceva din banii adunați în o mare pungă, dela împricinați, ca *filodorimă*, adecă bacșișuri. Eu refuzând a mă împărtași din asemenea bani necurați, mă pusei reu cu grefierul și'mi dădui demisia din postul de registrator“¹⁾.

Nicolae Kretzulescu fu numit în 1832 comisar pe lângă ministerul din lăuntru și însărcinat cu descoperirea abuzurilor ce se comiteau de sfatul orășenesc. Iordache Filipescu

¹⁾ *Aimintiri istorice*, p. 29.

ministrul din lăuntru propuse lui Kretzulescu o înaintare; dar el ascultând de sfatul unchiului său, stăruia neconținut la părinții lui ca să'l trimită la Paris. La sfârșit ei consimțiră; dar micul ajutor de care puteau dispune pentru întreținerea lui, neputându'i fi de-ajuns, Kretzulescu obținù un concediu lung și, cu adaosul lefei, el putù plecă la Paris în anul 1834 ¹⁾).

Spre a se feri de oprirea în carantină, Kretzulescu se hotărî a plecă la Paris prin Moldova. După ce se supuse la formalitățile ce existau pe atunci la granița Munteniei despre Moldova și la cele, nu mai puțin aspre pentru Munteni, ale poliției din Iași, el ajunsese la Cernăuți abia a 5-a zi după plecarea lui din București „obosit de căruța fără arcuri, cu așternut de pae înlăuntru ce ținea loc de scaun și de perină”. În călătoria lui către Iași avusese de tovarăș pe unul Tudorache Diamandi care învățase la Paris și eră un mare închinător al doctrinelor lui Fourier, către care Diamandi dădù lui Kretzulescu o scrisoare de recomandare.

Când trecù în Bucovina, Kretzulescu fu lovit de regula și buna ocârmuire ce o întâlni aici, unde poporul românesc „afară de nenorocitele întâmplări care l-au despărțit de Moldova, putuse să'și întrebuințeze toate resursele la îmbunătățirea lui morală și materială”. La Cernăuți, Kretzulescu întâlni patru tineri Moldoveni care mergeau și ei la Paris, anume: Nicolae Docan, Panait Radu, Vasile Alecsandri și Alexandru Cuza, conduși de profesorul Furnarachi. Foarte frumos bagă de samă Kretzulescu că: „oare cui din noi Românii care ne întâlneșen atunci la Cernăuți, putea să'i treacă prin gând că, peste 20-21 de ani, Franța și Anglittera împreună cu Piemontul vor merge să combată pe Rusia în Crimeea, vor încheia la Paris, după biruință, tratatul prin care Principatele noastre ieșind de sub protecția exclusivă a Rusiei, vor intră în aceea a Puterilor europene și, consfințind anticile noastre drepturi față de Turcia, vor ascultă măcar în parte de dorințele exprimate de Di-

¹⁾ *Amintiri istorice*, p. 36.

vanurile ad-hoc; vor admite, în Convenția de Paris, în locul Regulamentului Organic, principiile cele mai moderne, și în urma celor mai mari lupte contra intrigilor interioare și exterioare, vom avea în ambele Principate *un singur domn*, pe unul din menționații patru tineri, și că îndoita lui alegere va servi ca îndrumare la completă realizare a tuturor dorințelor noastre¹⁾.

Ajuns la München, Kretzulescu întâlnește acolo alți Români: pe Cananău dela Botoșani, pe Nicu Ghica Comăneșteanu și pe vărul său Iancu Kretzulescu, aflând tot odată că mai trecuseră prin capitala Bavariei Rolla și Ruset din Moldova și Ludovic Steege, fiul farinacistului Steege din București, care ajunsese mai târziu ministru sub Cuza Vodă.

După 24 de zile de călătorie cu trăsura, prin Germania cu Eilwagen, adecă diligența care însă nu se prea grăbiă și mergea foarte pe îndeletele, Kretzulescu ajunsese, în sfârșit, la Paris, unde trase de-adreptul în Rue St. Jacques, în o casă unde stăteau și alți români: Iancu Filipescu-Vulpe, Nicolae Cantacuzino-Pășcanu din Iași și Mihail Anagnosti. Mai veniră tot acolo și cei patru Moldoveni întâlniți în Cernăuți: Alexandri, Docan, Cuza și Radu. Kretzulescu mai găsi în Paris pe Nicolae și Stavarache Niculescu, pe Costache și Alecu Filipescu; apoi mai sosiră după el și Iorgu Brăiloiu, Negulici, Ioan Ghica, doi fi ai lui Dinică Goleșcu, doi ai lui Iordache Goleșcu, Iancu Florescu mai târziu general, Dimitrie Brătianu și Iancu și Aristide Ghica.

Deși numărul Românilor creștea neconținut, ei locuind risipiți în marele haos al Parisului, „se vedeau rar și nu puteau să și comunice nevoile din țară”. Simțind această greutate, ne spune Kretzulescu, „câțiva din noi ne-am înțeles să căutăm o casă în care să ne învoim a ședeă împreună ca frați, cât mai mulți vom putea, păstrându-ne iubirea de țară și ferind pe cei mai tineri dintre noi să și neglijeze studiile și să și uite țara²⁾).

Găsiră o pensiune în Rue S-te Hyacinthe, la o doamnă Du-

1) *Amintiri istorice*, p. 44—45.

2) *Ibidem*, p. 46—47.

colombier a cărei apartament număra vre'o 11 camere în care intrară ca pensionari: Cantacuzino, Iancu Filipescu, frații Goleșcu, frații Ghica, Ioan Ghica, Brăiloiu, Panait Radu, Anagnosti, Negulici, și Nicolae Kretzulescu. Pe lângă acest mănunchi de Români locuiau tot acolo și un Francez, Poujade, care ajunsese în 1849 consul general al Franței în București, unde se căsătorise cu una din fetele lui Beizadea Costache Ghica.

„Fiind numai Români în pensiunea din Rue Ste. Hyacinte, povestește Kretzulescu, ziua mergea fiecare la studiile sale, iar după masă, seara, ne coboram în grădinața casei, și o oară, două, până a nu ne retrage fiecare în camera sa și a ne pune pe studiile noastre, ne întrețineam asupra nenorocitei situații a țării, asupra viitorului la care aspiram, precum și asupra datoriei ce ne era nouă impusă, odată ce ne vom întoarce la căminurile noastre. Principatele noastre fiind pe atunci mai puțin cunoscute decât țările cele mai îndepărtate, căutam cu toții a întreține adeseori presa franceză despre dănsese și a atrage atenția câtorva oameni politici asupra primejdiilor ce le amenințau“¹⁾.

Kretzulescu adaugă că „deși pensiunea D-nei Duco-lombier s'a desființat și Români din ea s'au împrăștiat, mai mulți din ei chiar reîntorcându-se în țară, principiile ce au dominat în sinul micii noastre colonii nu s'au păstrat mai puțin de Români rămași în Paris“²⁾

Din această întovărire din Rue Sainte Hyacinte se trage obârșia Societății Studenților Români din Paris, înființată în chip regulat în 1839, societate ce deveni inițiativa revoluției române din 1848³⁾.

Să nu crelem însă că N. Kretzulescu se dusesese la Paris numai spre a învăța medicina, ca o artă sau mai bine zis ca o meserie. Practicarea acestei științe și dobândirea diplomei nu erau pentru el atâta un scop, ci mai mult un mijloc de a înălța în opinia publică o clasă în-

¹⁾ *Amintiri istorice*, p. 47.

²⁾ *Ibidem*, p. 50.

³⁾ Asupra acestei Societăți vezi *Istoria partidelor politice* de mine I, p. 25 și urm.

treagă de profesii părăsite de Români și lăsate pe mâinile străinilor. El fusese deci călăuzit de o precugetare politică. Ar fi fost deci afară din cale ca Nicolae Kretzulescu să și fi mărginit activitatea lui numai la ascultarea cursurilor și la dobândirea cunoștințelor tehnice trebuincioase meșteșugului pe care l învăța.

Vederile lui erau mai largi. Conștiut de rolul pe care împrejurările îl vor împinge a jucă în viața țării lui, el înțelegea să se pregătească și pentru sarcinile pe care i le păstră viitorul. De aceea el întreprinde în acelaș timp și studiile lui medicale și însușirea metodelor de ocârmuire ce predominau în Apus. El vom vedeă urmând de aproape marile cursuri de gândiri ce străbăteau prin Franța, păstrând atingerea cu teoricianii timpului, prinzând toate prilejurile ce i se înfățișau pentru a dobândi o cultură obștească, a și face un spirit mai cuprinzător, un suflet mai înalt, o cugetare mai mlădioasă, mai deșteaptă și mai subțire.

De o cam dată însă trebuia să se apuce de ce eră mai neapărat, spre a și asigura întreprinderea greului studiu al medicinei pe care în totdeauna el dorise să și l însușască.

* * *

Cum sosi în Paris, el se puse îndată, și anume chiar în timpul vacanțiilor mari, să și desăvârșască învățătura trebuitoare pentru a trece bacalaureatul în litere. Iși luă doi profesori, unul de matematici și altul de limba latină. Se vede că limba franceză o stăpâniă în destul de bine, dela studiile făcute în țară mai înainte.

La deschiderea anului școlar 1834 — 35, în Octombrie, Kretzulescu se înscrise la facultatea de medicină, încă înainte de a fi dat examenul de bacalaureat, urmând cursurile de fizică, chimie și științi naturale întroducătoare ale studiilor medicale, care studii erau cerute și la examenul de bacalaureat.

Tot în acel an el începù și cursul de anatomie și de disecție. Prima lui inscripție la facultatea de medicină este

din 1834, iar diploma de bacalaureat din 1835¹⁾). Trecând acest examen Kretzulescu concură pentru externatul spitalelor și intră în serviciul vestitului anatomist și chirurg Jules Cloquet. Kretzulescu avea între colegi și pe Gustave Flaubert, marele romancier de mai târziu, care a păstrat, în romanele lui, urmele studiilor de medicină. Kretzulescu voia să concureze și pentru internat: dar părinții lui cerându'i să sfârșască mai curând, el se hotărî să dea numai doctoratul, fără a mai trece prin internat. În mijlocul în-
deletnicirilor sale de student, N. Kretzulescu nu uită marele ideal care'l împinsese spre capitala Franței: ridicarea țării lui. Indată ce avea ceva ragaz, se ducea la Camera deputaților, unde avea prilejul să și încălzească sufletul la adierea libertății, ascultând pe marii oratori ai Franței din acel timp: Cousin, Villemain, Molé, Guizot, Thiers, Odillon-Barot, Berryer, Lamartine, de Broglie, Montalembert și alții, din care mulți protivnici ai guvernului lui Louis Philippe care, cu toate acestea, le deslănțuise vocile prin înființarea guvernului parlamentar.

Kretzulescu părăsise Bucureștii tocmai în anul în care se așezaseră în țările române. domniile regulamentare, cu precumpenirea absolută a protectoratului rusesc. Curând după anul 1834, se formează în adunarea muntenă acea memorabilă opoziție care tindea să prefacă în fapte ideile liberale supte de Români din viața Apusului și care culminau în dorința după libertate, după descătușarea țărilor române din lanțurile de fier pe care Rusia vroia să le atârne de grumajii lor. Capul opoziției din adunarea obștească în Muntenia era Ion Câmpineanu, unchiul după mamă al lui Kretzulescu. Asupra lui Câmpineanu căzù în întâiul loc sarcina de a apăra țara lui de încălzările Rusiei, mai ales în chestia introducerii articolului adițional la Regulamentul Organic²⁾.

¹⁾ Diploma de Bachelier ès Lettres din 1835 eliberată „à M. N. Kretzulescu de Bucarest, Valachie“ este subsemnată de marele maestru al Universității din Paris, ministrul instrucțiunii publice *M. Guizot* și contra-semnată de secretarul consiliului *V. Cousin*.

²⁾ Asupra acestei chestii vezi *Istoria partidelor politice* I, p. 163 și urm

După ce înprotivirea adunării fu zdrobită prin un firman eliberat de Poartă de frica Rusiei, Câmpineanu se hotărăște a se duce la Paris și la Londra, pentru a protesta contra siluirii aduse țării sale. La Paris el fu primit cu brațele deschise de Români ce învățau acolo, între care eră și nepotul său, N. Kretzulescu cari toți și cu Kretzulescu în frunte simțiră înviorându-li-se iubirea țării și a neamului, la atingerea marelui patriot ce veniă să protesteze contra împilării țării sale.

Infățișarea lui Câmpineanu în mijlocul falangei Românilor ascuți încă iubirea și dorul de libertate cu care ei se adăpaseră, pe lângă studiile lor tehnice, în marele centru al vieții culturale a lumii. Câmpineanu văzù la Paris pe Thiers și la Londra pe Palmerston, și dacă, cum am spus'o mai sus, el nu va izbuti pentru moment în stăruințele lui, „aceste au lăsat urme în Statele occidentale, urme ce au înriurit nu puțin asupra politicei ce ele au adoptat mai târziu în afacerile noastre“¹⁾.

Este netăgăduit că intervenirea lui Câmpineanu este cel dintâi pas în seria faptelor care aduseră emanciparea poporului român din jugul Rusiei.

Kretzulescu se folosi de scrisoarea de recomandare a lui Diamandi pentru a merge să vadă pe marele filantrop și visător de nouă organizare socială a omenirii, Fourier, spunând acestuia că a venit să studieze medicina la Paris. Fourier îl povățuește să nuși piardă timpul în Paris, săși păstreze sănătatea, și să nu se arunce în cunoștinți speculative de care va aveà destul timp a se ocupa odată, după ceși va isprăvi studiile lui regulate. Acest sfat prea înțelept, dar cu atât mai straniu cu cât pornià tocmai dela un apostol al celor mai fantastice speculații și care înminunase lumea prin îndrăzneala utopiilor sale și mărirea visului său, îndemnă pe Kretzulescu a urmà înaintea cu multă râvnă studiile sale. După ce, cum am arătat, luase

¹⁾ *Amintiri istorice*, p. 53. Asupra rolului și a misiunii lui Câmpineanu *Istoria partidelor politice* I, p. 164, și scrisorile căpeteniilor polone care căutau să'l atragă în mișcarea lor anti-rusească, (p. 12). Vezi și cele ce spune N. Kretzulescu despre unchiul său, *Anexa* No. II.

prima lui inscripție la facultatea de medicină în 1834, el mai ieă în curs de cinci ani alte 15, ultima din 1839; trece în acest an cele 5 examene de doctorat, susține teza lui în 21 Iunie 1839 și dobândește titlul de Doctor în Medicină dela Facultatea din Paris, *cel întâi Român din Muntenia împodobit cu acest titlu științific*¹⁾. Totuși atingerea lui N. Kretzulescu cu Fourier întări încă în el dorința de a vedea realizate în patria lui, măcar unele din planurile marelui filantrop.

Insemnată însă, în întreprinderea lui Kretzulescu, este împrejurarea că un fiu de boer mare se coboră din înălțimea poziției lui, spre a se amestecă în rândurile oamenilor de știință. De aceea are o valoare așa de mare hotărârea lui N. Kretzulescu de a învăța medicina. El fiu de neam mare să devină medic, să devină „vraciu“, cum se zicea pe atunci; să se ducă la patul bolnavilor, și bogăți și săraci, pentru a le restabili sănătatea! Eră ceva neuzit în țările române. Și este de însemnat că Kretzulescu nu propovedui numai prin vorbe îndreptarea minței Românilor către profesiile liberale, ci dădù însuși pilda spre dânsa, prin faptă, deschizând astfel o nouă cale poporului român.

Domnitorul Alexandru Ghica, om de altfel cu cugetul deschis către ideile nouc, nu se putù oprì de a dojàni în chip prietenesc pe N. Kretzulescu, pe care'l cunoștea încă dinnaintea plecării lui la Paris, pentru cariera care și-o alesese, spunându'i că „ce idee a avut să învețe medicina; că nu ar fi de el; că să o lese în lături și să urmeze cariera părinților lui“. La aceste Kretzulescu răspunse, că „timpurile vechi au trecut; că trebuie să căutăm și noi a păși înaintea alătura cu popoarele civilizate; că scopul lui, învățând medicina, nu a fost și nu este decât acela de a rădică profesiile liberale atât de desprețuite la noi în țară și considerate de publicul român de domeniul exclusiv al străinilor, lor numai aparținându-le de a fi doctori, farma-

¹⁾ In acelaș an, 1839, alt Muntean *Grigore Culcer* trecù doctoratul în medicină la Pesta cu teza lui *De Peste orientali*. Un Moldovean *O. Varnav* dobândise doctoratul în medicină tot din Pesta încă din 1836 cu teza *Rudimentum Physiographiae Moldaviae*. Vezi Dr. Felix, *Istoria Igienei în România* I, p. 6.

ciști, ingineri, artiști și așa mai departe“. El confirmă deci că îmboldirea care l'împinsese spre studiul medicinei eră o concepție politică, cum am observat noi mai sus¹⁾.

Dacă însă domnitorul găsi de cuviință a da sfaturi lui Kretzulescu, comisia medicală căreia tânărul doctor înfățișă diploma, se minună mult că un Român să fi putut dobândi un asemenea titlu. Membrii acelei comisii își trecură în tăcere diploma din mâni în mâni, rumegând cine știe ce gânduri în mintea lor, asupra acestei prefaceri neașteptate a unui popor pe care l'credeau mort pentru lumea ideilor.

Tot așa de stranie părea apucătura lui Kretzulescu și clasei din care făcea parte și care se uită, fără îndoială cu mai mult dispreț decât mirare, la noul medic boer.

Kretzulescu ne spune că: „lumea în București se miră cum un fecior de boer — termin uzitat — a putut să și lese poziția lui în societate și să se facă doctor“²⁾.

Alexandru Ghica însă văzând stăruințele lui Kretzulescu de a se apuca de „practica doftoricească“, îl rândui medic de despărțire la coloarea de Negru, în 13 Fevr. 1840, stând în acest post până la 1848³⁾. Tot pe atunci se întoarse și Alexandru Golescu-Arăpila din Paris, ca inginer, cu diploma dela Ecole centrale, și într'o zi ducându-se spre a măsură o șoseă din județul Prahova, îi luă și pe Kretzulescu de preunblare. Stând ei la un popas sub umbra unui copac, auziră pe doi negustori care se opriseră tot acolo, cum îi căinau pe amândoi, spunând cu jale, cum din feciorii de boeri mari ajunseră unul măsurător de șosele, celalalt *doftor*. Kretzulescu însă cugetă în gândul său că „nimeni nu și putea da sama că noi, în condițiile în care de bună-voe ne pusesem, nu făceam altceva decât să pregătim viitorul copiilor lor, și nu înțelegeau că brazda plugului pe care o trăgeam nu va întârziă a da roade“⁴⁾.

* * *

¹⁾ Pag. 20.

²⁾ *Amintiri istorice*, p. 58.

³⁾ Decretul de numire în *Buletinul oficial*, 1840, No. 33.

⁴⁾ *Amintiri istorice*, p. 59.

Învățământul privitor la sănătatea oamenilor începù în orașul București prin o școală de bărbieri care învățau și arta de a lua sânge, a scoate măselele și a pune zbanțuri (ventuze). Școala erà așezată la spitalul Filantropia, departe de centru orașului, din care pricină foarte puțini ucenici o cercetau și acei chiar care se hotărau să o facă lipsiau adeseori dela cursuri.

Această școală fusese întemeiată probabil pe timpul lui Kisseleff care se purtase cu planuri mult mai întinse în privirea învățământului medical, dar pe care el nu ajunsese a le înfăptui. Așa el voiă să adaugă cursuri de medicină la cele secundare din gimnaziul Sf. Sava, și anume: în anul I-iu farmacia, botanica și materia medică; în al II-lea chirurgia și patologia specială; în al III-lea anatomia și fiziologia, iar în al IV-lea igiena și științele naturale ¹⁾). Această concepție mai cuprinzătoare neputând pătrunde în aevă lucrurilor, ea fu înlocuită cu o dispoziție practică mult mai restrânsă, dar care răspundeà mai bine trebuințelor timpului. Anume în 1839, tocmai când Kretzulescu se întoarce din Paris, Alexandru Ghica înființează o școală de moșit, odată cu întemeerea spitalului Pantelimon ²⁾), la care școală Kretzulescu este cel întâi medic român care ieà parte ia lucrările ei. Anume până la el nu erau decât medici străini în București, după cum se vede aceasta din o listă a tuturor medicilor din capitala Munten ei din anul 1833, care listă cuprinde 27 de medici toți străini, Greci și Nemți mai cu samă ³⁾). Kretzulescu intrând și el în rândul medicilor, subsamnă în anul 1840 ca *cel întâi medic român*, un raport asupra unui examen dela școala de moșit, alătura cu alți patru medici greci: Rasti, Alexandridi, Caragini și Formion. După examen se face o

¹⁾ Raport din 11 Martie 1832 în V. A. Ureche, *Istoria Școalelor*. I, p. 166.

²⁾ D. A. Fătu, *Discursul de recepție în Academia română*, 1872.

³⁾ Iată numele lor: Petre Ferari, C. Alexandridi, I. Serafim (Arman). Ioan Tucăr, Apostol Arsachi, C. Papadopulo, Mihail Hristari, Teodor Gheorghiad. A. Marsil, C. G. Filitis, C. Brisson (Francez), A. Caragini, G. Grünau, I. Rasti, Anton Paleologu, I. Maior, C. Ertotul, C. Laibal, N. Gnssi, G. Papa, N. Nicola, C. Franți, D. Pațura, V. Formion, P. Véron (Francez), I. Siberis. D. Mavrichi. *Buletinul Oficial*, 1833 No. 45. 18 Sept. În 1845 se văd pe lângă străini și doi medici români: Kretzulescu Nicolae și Gr. Culcer. *Ibidem*, 1845 No. 15, 25 Ianuarie. În 1853 se adaugă încă alți doi români: Popovici și Capitanovici. *Ibidem*, 22 Iunie 1853.

ceremonie pentru împărțirea diplomelor în fața domnitorului, când Kretzulescu ține o cuvântare în care între altele „se bucură, de oarece de acum înainte nu vom mai fi tributari străinilor cel puțin într’o ramură de a marelui pom al științelor, și nădăjduște că în scurtă vreme vom avea mai multe catedre de învățături publice, de meșteșuguri și științi, măcar de cele de întâile trebuinți ale oamenilor“¹⁾.

Kretzulescu se purtă pe atunci cu gândul de a înființa o școală de chirurgie a căreia deschidere o ceru dela domnitorul Alexandru Ghica. Acesta îl trimise la fratele său, banul Mihalache Ghica, președintele Eforiei spitalelor. Cu toate că mai mulți boeri prîviau propunerea de *revoluționară*, pentru simplul motiv ca prin realizarea ei, poporul eră să învețe ceva și deci să’și lumineze mintea, învoirea fu dată lui Kretzulescu care deschise *școala de mică chirurgie*, cum o numește el singur, în ziua de 10 Ianuarie 1842, în una din sălile spitalului Colțea. Programul învățături eră pentru anul întâi : anatomia și fiziologia trunchiului omenesc; anul al II-lea teoria chirurgiei cu aplicări practice și principii generale de maladii interne. În 1843 se face un prim examen pe care elevii îl dau în jurul unui schelet, lucru ne mai văzut până atunci în țările române²⁾.

Pentru anul al II-lea, când urmă să se predea chirurgia practică, eră neapărata nevoie de o clinică pe care Kretzulescu o și ceru. Aceasta însă nu se putea îndeplini fără numirea lui de medic la spital pentru secția boalelor chirurgicale, lucru pe care Kretzulescu îl pretinse, spunând în un raport al lui din 23 Martie 1843 că „să i se încredințeze lui spitalul Colței întreg, dacă este cu putință a se da doctorului ce’l ocupă acuma alt post doctoricesc, sau numai

¹⁾ *Foaia pentru Minte, Inimă și Literatură*, 1841, p. 295.

²⁾ Decretul de numire al lui N. Kretzulescu în postul de profesor la *școala de chirurgie* din 15 Ianuarie 1842 cu leafă de 500 de lei pe lună. Originalul în hârtiile familiei, în *Anexa III*. Programul învățăturilor din 1842 în *Curierul Românesc* 24 Ianuarie 1842. Asistența domnitorului la deschidere în *Can-torul de avis și comerț*, 7 Nov. 1842. Compară *Vestitorul românesc* 2 Martie 1843: „Informații despre examenul la școala de chirurgie“. Asupra bunului mers al școlii cât timp a dăscălit Kretzulescu, vezi Dr. Felix, *Istoria Igienii în România* I, p. 17. Vezi și vorbele lui N. Kretzulescu în prefața ediției a II-a a *Manualului de anatomie*, 1878.

două din sălile acestui spital, lăsându-mi-le cu totul în răspunderea mea și în care să pot face școlarilor un fel de clinică. Intr'alt chip eu neputând țineă asupra'mi învățătura școlarilor, rog pe cinstita Eforie ca să încredințeze aceste învățături în pomenita școală altui doctor“.

Cum se așteptă Kretzulescu și mulți din cei ce invidiasă pe Kretzulescu, bucurându-se de retragerea lui, cererea îi fu răspinsă, pe temeiul că „nu se puteă primi năpăstuirea doctorului ce slujește cu îndestulă osărdie spitalului de mulți ani ¹⁾“. Eforia dessărcinează tot odată pe Kretzulescu de mica școală de chirurgie care se și desființază prin retragerea înființătorului ei. Această școală reînvie mai târziu în 1850 în o altă școală de chirurgie la spitalul militar, care școală este prefăcută în 1855, cu sprijinul locoțiitorului de ministru, N. Kretzulescu, prin doctorul Carol Davila. în o școală elementară de medicină, din care apoi ieși Facultatea de medicină din București în anul 1868.

Așa se dezvoltă treptat, din mica școală de chirurgie instituită de N. Kretzulescu, înaltul învățământ medical în România.

Tot N. Kretzulescu, tipări în anul 1843 cel întâi *Manual de Anatomie* în limba română, care manual apărù în acel an încă de prin Februarie, înnaintea de retragerea lui Kretzulescu din fruntea școllei. În prefața acestei cărți destul de voluminoase, de 546 de pagini, tipărită după felul de atunci cu litere cilitice, cetim următoarele: „Fără a ascunde greutățile ce avem a învinge la scrierea în românește a unei cărți în felul acesta, am întreprins a publică acest manual ce nu am pretenția a'l da drept o scriere a mea, ci ca o prescurtare din 2 cărți de anatomie acea a lui Cruveilhier în 4 volume și a lui Lot într'un volum ce mereu am avut înnaintea ochilor. Trebuie însă a arătă că această carte nu este pentru oamenii de lume ce doresc a aveà o idee superficială despre anatomie, ci pentru acei ce vor să dobândiască o cunoștință mai adâncă în această ramură de știință. În cursul acestei scrieri, termenii m'au încurcat destul. Cu

¹⁾ Ambele acte, cel din urmă din 17 Maiu 1843, în *Anexele* IV și V.

toate acestea însă am lăsat pe cei franțuzești care și ei sunt împrumutați cei mai mulți din latinește sau din elinește“. Și întrădevar nu mică eră greutatea închegării în limba română de atunci a unei cărți științifice de școală, în care trebuiau prinse noțiuni atât de străine minții românești, în graiul cel mai apropiat înțelegerei de atunci. Kretzulescu își dădă toate silințele pentru a întrebuiță termeni tehnici numai acolo unde ei erau neapărați. De altfel limba care leagă acești termeni de gândirea obișnuită este cât se poate de curată românească și pe înțelesul tuturor. Transcriem aici câteva rânduri din eminenta lucrare care îndrumază *pentru întâia oară* cunoștințele medicale serioase în graiul românesc: „Așa dar coastele au: 1) un *căpătai* posterior sau *căp* ținut de un *gât*; 2) un *căpătai* anterior ce se unește cu *sgârsciul* costal; 3) un *trup* împărțit în fața *din afară* convexă ce se află sub piele și în fața *din năuntru*, concavă, netedă, și care corespunde la plămâni; o *margină de sus* groasă, rotundă și o *margină de jos* aruncată mai în afară, subțire, pe partea din năuntru căreia se află un fel de *șanț*, *șanțul coastelor* ce primește în năuntru oasele și nervele *întrecostale*. Coastele se articulează înapoi cu vertebrele și înaintea cu *sgârsciurile* costale“ (p. 38).

„Odată ce am făcut descrierea în parte a sacrului a coxului și a celor 2 oase coxale care toate compun *ligheanul*, putem descrie *gaura* ce alcătuește aceste oase. Această *gaură*, se numește *lighean* și alcătuește pentru *mădulărilor de jos* un *brău osos*, precum spata alcătuește asemenea un *brău osos* pentru *mădulărilor de sus*“ (p. 72).

„Fibrele cărnoase se află totdeauna drepte și nici odată *încrucișate*. Când mușchiul se află în repaus, fibrele sunt drepte; când dinpotrivă mușchiul se strânge, fibrele se *îndoesc* și se află șovăite“ (pag. 111).

O împrejurare care ne arată cât de adânc pătrunsese în mintea lui Kretzulescu dorul de știință, cu toată țința lui politică, urmărită în învățarea medicinei, se vede de pe aceea că în 1878, după 30 de ani de viață politică și de 35 de ani dela întâia tipărire a *Manualului de Anatomie*, el scoate o a doua ediție a aceleași lucrări, adăugită și sporită acuma

la 3 volumuri, din care cel de pe urmă apare tocmai în 1888. Nimerit bagă de samă ziarul *Pressa*, vorbind despre această a 2-a ediție a Manualului, că după o carieră politică e mai bine de 20 de ani (în adevăr 30 dela 1848), D-l Kretzulescu, asemenea celor mai mulți oameni de Stat ai Engliterei, își întoarce privirile către studiile tinereței sale și și întrebuițează repausul ce i'l dau circumstanțele în modul cel mai demn și mai util¹⁾.

În 1847 Bibescu numește pe N. Kretzulescu doctor la spitalul Pantelimon în locul doctorului Maer, cu leafă de 700 de lei pe lună; iar după ce Kretzulescu se întoarce din pribegia anului 1848 el este numit în 1851, de Domnitorul Barbu Știrbei medic primar la spitalul Colței cu leafa de 800 de lei²⁾ pe lună, din care post a ieșit în 1854, pentru a intra director la departamentul din lăuntru, ajungând în curând, din cauza morței titularului Filipescu, și locoțiitor de ministru. În această însușire Kretzulescu profită de această stare pentru a transformă școala de chirurgie în școală de medicină punând în fruntea ei pe tânărul dr. Carol Davila, și la 1869 Kretzulescu prezintă el însuși la Senat raportul asupra constituirei școlii de medicină.

* * *

Nu numai în ramura medicală s'a dezvoltat activitatea lui Kretzulescu pe tărâmul culturii. Lui i se datorese și alte inițiative însemnate în această cale. Am văzut bună oară cum din adunarea studenților români în pensiunea D-nei Duco-lombier se înfiripă pentru întâia oară ideea unei grupări a studenților români din Paris în o societate literară și apoi politică. Vom vedea mai jos însemnata activitate pe care N. Kretzulescu o desfășură în înființarea mai multor așeză-minte culturale, în însușire de ministru al instrucției publice. Deocamdată voim să amintim ceva ce a rămas până acum necunoscut, ceea ce nu e de mirare față cu umbra adâncă ce învălește aproape toate faptele lui N. Kretzulescu. Anume el este acela care a îndrumat pentru întâia oară, prin o

¹⁾ *Pressa* 1879, No. 72, 30 Martie.

²⁾ Decretele din 11 Sept. 1847 și 20 Dec. 1851 în *Bul. oficial* pe acei ani.

măsură practică. înființarea Societății Literare din care a ieșit Academia Română. După ce ideea constituirii unei societăți care să se îndeletniciască cu limba românească și cu dicționarul ei, fusese atinsă de ministrul de instrucție Nicolae Golescu, în 1860, și propunerea lui fusese sprijinită și de Gheorghe Sion în *Revista Carpaților* din acelaș an, Nicolae Kretzulescu înfățișază Domnitorului Alexandru Cuza, în 1865, un *proiect de regulament pentru înființarea societății literare*, care proiect este trimis în cercetarea Consiliului de Stat. În articolul 7 din acest proiect, se spune că întrunirea societății se hotărăște pentru ziua de 15 Septembrie 1865; iar articolul 8 prevede că „îndată după întrunirea Societății se vor discuta bazele pe care urmează a se elabora dicționarul și gramatica; se va defige modul cum are a se adună materia și forma limbei din toate țările locuite de Români; se va decide de către cine și cum să se lucreze aceste 2 cărți din materialul adunat; în fine societatea va redacta definitivele ei statuate care vor fi supuse confirmării Măriei-Sale Domnitorului“¹⁾.

Prin urmare Academia Română a căreia membru și președinte a fost Nicolae Kretzulescu fu chemată la lumină prin măsura luată de dânsul, și dacă ea nu se putu înființa decât ceva mai târziu, aceasta se datorește turburărilor ce însoțiră ultimile luni ale domniei întemeietorului României moderne.

Tot Kretzulescu a dat sprijinul său înființării Ateneului Român și anume tot în 1865, pe când eră ministru președinte al consiliului. El oferì o sală din palatul ministerului pentru ținerea conferințelor. Kretzulescu fu ajutat în această inițiativă de directorul său, V. A. Ureche, care îngrijì de întocmirea sălei. După Ureche venì la directoratul ministerului C. Exarhu care, fiind și vice-președinte al Atheneului, a dat mult ajutor acestui așezământ cultural²⁾.

Dacă înmănunchiem toată activitatea lui Nicolae Kre-

¹⁾ D. Oneiul în *Omagiul lui Titu Maiorescu* 1910, p. LXIX. Regulamentul se află în dosarul din *Arhiva Academiei române*. Vol. I, pag. 87.

²⁾ Istoricul înființării *Atheneului român* și *Le journal de Bucarest*, 21 Ianuarie, 1871, p. 48, comp. *Pressa* din 19 Ianuarie, 1878.

tzulescu pe tărâmul culturii din deosebitele ei ramuri, găsim o înflorire care o pune în o lumină foarte priincioasă.

Kretzulescu este cel întâiu medic român în Muntenia; este întemeietorul învățământului medical în această țară și cel întâiu autor al unei cărți didactice pe acest tărâm.

Pentru a anticipa asupra creațiunilor sale ca ministru, tot el este întemeietorul școalelor pentru învățarea frumosului în sfera artelor. El inaugurează prima expoziție a artiștilor în viață și dă ființă Muzeului de antichități din București, Societății de științe naturale, Arhivelor Statului. Tot el este inițiatorul înființării Academiei Române și al Atheneului Român.

În toate mișcărilor omenirii pașii cei d'întâiu sunt cei mai de samă, căci prin ei se încep seriile de dezvoltare, se sparge brazda în pământul întelenit. Odată ce s'au desfumat stavilele primitive, ce s'au arătat calea încotro trebuie apucat, spiritul de imitație sau tragerea șirului înlesnește mișcarea înaintea și propășirea se îndrumază.

Inceputurile sunt totdeauna încunjurate de greutate și de aceea mintea omenească este pururea atrasă cu atâta farmec spre a lor cercetare, și unde ea nu poate să le răzbată, stă încurcată ca înaintea unui sfinx întrebător. Tot de aici se explică pentru ce s'a pus totdeauna un preț atât de mare pe activitatea acelor care au deschis căi nouă în toate ramurile vieții omenești, și Kretzulescu care a îndrumat în sinul poporului român pârgii nouă de dezvoltare, trebuie pus și el în rândul bărbaților care s'au făcut vrednici de neamul din care se trag.

CAP. III.

CARIERA POLITICĂ A LUI N. KRETZULESCU. 1842—1859.

Cu toată activitatea științifică a lui Nicolae Kretzulescu, nu în ea eră să'i rămână cercuită viața, ci trebuia să răsară din știință în politică, încotro îl mână poziția lui socială; așa că tot erau să se împliniască vorbele domnitorului Alexandru Ghica, că rostul lui Kretzulescu nu eră în cariera medicală și că el trebuia să apuce pe calea bătută de înaintașii lui: conducerea soartei țării, luând parte la ocârmuirea ei, ceea ce mai târziu, când viața Românilor deveni mai slobodă, se va rezolvi în afaceri politice. Și în adevăr că activitatea politică a lui Nicolae Kretzulescu a pus în umbră pe omul de știință, cu toate că el întotdeauna a iubit și a cultivat îndeletnicirile cu care își hrănise anii tinereții, după cum am văzut-o mai sus¹⁾.

Cea d'întâi încercare de a atrage pe Kretzulescu pe tărâmul politic fu aceea de a'l amesteca în opoziția contra lui Alexandru Ghica, lucru însă în care Kretzulescu nu se lăsă a fi târît²⁾.

Sub Bibescu, el care se retrăsese acuma și din școala de chirurgie, trăește afară de afaceri și de viața politică. Totuși pare a fi fost bine văzut de curtea lui Bibescu, de oarece

¹⁾ Pag. 25—29.

²⁾ *Amintiri istorice*, p. 68.

îl aflăm în 1845 înălțat la rangul de pitar și în 1846 la acel de paharnic¹⁾. N. Kretzulescu și cu frații săi intra-seră însă în societatea cea pretinsă literară dar care în realitate urmăria scopuri politice. societate ce eră condusă în primul loc de Heliade Rădulescu. Scopul țintit în ascuns de această societate eră: dobândirea autonomiei țării; înlocuirea Regulamentului Organic cu o constituție în raport cu ideile secolului, adecă desființarea privilegiilor, emanciparea și împroprietărirea țăranilor, combaterea prin toate mijloacele a corupției și a nedreptăților; iar în privirea relațiilor exterioare, respectarea vechilor tratate cu Turcia ca putere suzerană și încetarea protectoratului exclusiv al Rusiei. Intre împărtășitorii acestor idei se aflau: frații Brătianu, frații Golescu, frații Bălcescu. C. A. Rosetti, Ioan Ghica, Heliade Rădulescu, Cristian Tell, Gheorghe Magheru, frații Kretzulescu, Maiorul Voinescu, Dimitrie Bolintineanu, căpitanul Pleșoianu, Cezar Bolliac și alții câțiva.

Atât N. Kretzulescu cât și frații lui: Constantin, Scarlat și Dimitrie erau însuflețiți de idei liberale, ceea ce se vede din împărtășirea lor la revoluția din 1848. Aceste idei liberale se arată întâi în emanciparea robilor lor Țigani. S'a păstrat între hârtiile lui N. Kretzulescu actele de desrobire a unor Țigani, datate din 1 Maiu 1848, înaintea izbucnirii revoluției Munteniei (11 Iunie). Aceste acte sunt subsemnate de Anica Kretzulesca, soția rămasă în viață a lui Alexandru Kretzulescu. apoi de toți patru copiii acestuia Constantin, Scarlat, Dimitrie și Nicolae. In aceste acte cetim cum Maria Creața, Dinu Păduraru, Nicolae, Ștefan Vizitiu și Maria sin Maria Creața, soția lui, „se slobod din robie, fără a putea vreodată vreunul din familia noastră să'i mai aducă la robie sau să'i supună la cevaș asemenea, și ei toți să nu fie volnici în nici într'un chip a se da robi sau a se vinde la altcineva²⁾“. La această faptă bună Kretzuleștii fuseseră îndemnați de exemplul lui Ion Cămpineanu care'și desrobise Țiganiii încă

¹⁾ *Buletin Oficial*, 1845, No. 41; 1846, No. 27. Pe la inceputul domniei lui Bibescu, Muntenia este vizitată de Principele Albert al Prusiei căruia Kretzulescu a slujit ca conducător. Holthaus. *Neue Reisen*, 1844, p. 112.

²⁾ *Anexa I.*

din 1834¹⁾). Indată ce revoluția izbucnește, cei patru Kretzu-lești ieau parte la ea²⁾). Dimitrie Kretzulescu este al treilea tânăr care împreună cu Grigore Peretz și Alexandru Paleologu traseră la șoseă în ziua de 9 Iunie cu pistolul asupra lui Bibescu, fără a-l lovi dar nimerind numai în epoleta lui³⁾). A doua zi după atentat, o circulară a departamentului din lăuntru ordonă arestarea lui Nicolae Golescu, Ștefan Golescu, Heliade Rădulescu, Grigore Grădișteanu, Alexandru Paleologu, Grigore Peretz și Dimitrie Kretzulescu. Acest din urmă este și prins în ziua de 12 Iunie⁴⁾), însă curând după aceea eliberat, atunci când guvernul provizor pune mâna pe putere. Scarlat Kretzulescu este numit comandantul gardei naționale, post de mare încredere al revoluției, iar Constantin Kretzulescu este rânduit ca președinte al sfatului orășenesc⁵⁾).

Pe noi ne trage rândul a cercetă rolul lui N. Kretzulescu în mișcarea din 1848 în Muntenia. El este întâi trimis în Ungaria pentru a pune la cale înțelegerea ce se credeă cu puțință între Unguri și Români în contra Rusiei. Prin o scrisoare a căreia dată nu este precisă (dintre 5 și 12 August), el scrie lui A. G. Golescu la Paris, asupra acestei misiuni a lui, despre marele simpatii ce le-a întâlnit în Ungaria pentru cauza Românilor, despre ura cea adâncă ce fierbe în toate inimile Ungurilor împotriva Rușilor. „Pretutindenea, spune Kretzulescu, unde trec, fac prozeiți la cauza noastră“. Adaugă că a întâlnit în Pesta pe Murgu care l-ar fi muștrat despre lipsa de energie a Românilor⁶⁾). După întoarcerea lui N. Kretzulescu din Ungaria, îl găsim luând în păstrarea lui o pungă cu 400 de galbeni încredințați lui

¹⁾ *Foaia pentru Minte, Inimă și Literatură*, 1844, p. 316.

²⁾ A. G. Golescu, *Abolition de l'esclavage dans les Principautés*, p. 9.

³⁾ *1848 în România*, p. 76 (să nu se confunde această broșură cu marea publicație în 6 volume, *Anul 1848 în Principatele române*). Al. Cristofi, *Culegeri de articole*, p. 74 arată că Paleologu și cu Kretzulescu prânziseră la Cezar Bolliac, de unde plecașeră la șoseă, după Bibescu.

⁴⁾ Circulară din 10 Mai, *Anul 1848 în Principate*, VI, p. 514; Prinderea lui Paleologu și Kretzulescu, *Ibidem*, IV, p. 319.

⁵⁾ Aricescu, *Capii revoluției române din 1848*, p. 38 și 42; *Pruncul român*, 13 Mai 1848; *Anul 1848 în Principate*, I, p. 313 și 368 cf. p. 717 și II, p. 716.

⁶⁾ Scrisoarea lui N. Kretzulescu către A. G. Golescu la Paris 5—12 August 1848, *Ibidem*, III, p. 24. Eftimie Murgu este profesorul de filosofie din 1832 la școala din Trei Erarhi. Vezi *Istoria Românilor de mine*, VI, p. 268.

de N. Bălcescu care, ne mai plecând la Paris, restituie prin N. Kretzulescu acei bani guvernului provizor¹⁾. Kretzulescu este apoi delegat în comisia care trebuia să înfățișeze sultanului proiectul de constituție, împreună cu N. Bălcescu, D. Brătianu, St. Goleșcu și negustorul Vasiliade²⁾. Kretzulescu însă neputând merge la Constantinopol, nu știm din ce pricină, este înlocuit cu Pleșoianu. Kretzulescu mai este numit în comisia pentru pregătirea constituției revoluționare și anume pentru școli și lucrări publice³⁾. Il mai găsim subsemnat, în 10 August, în adresa prin care capii inișcărei recunosc dispoziția lui Soliman Pașa de a schimba guvernul provizor în locotenența domnească⁴⁾. Ziarul „*Pruncul Român*“ cunoscând plecările familiei Kretzulescu, scrie chiar a 3-a zi după izbucnirea revoluției: „Trăiască Kretzuleștii care au contribuit la dobândirea libertății“⁵⁾. N. Kretzulescu este numit în un post din cele mai însemnate ale revoluției, anume în acel de inspector administrativ peste 6 din județele Munteniei Mari, având ca însărcinare a priveghea pătrunderea ideilor revoluționare în populația dela țară⁶⁾. În această însușire el face mai multe rapoarte din care unele se îndeletnicesc numai cu trebi de poliție⁷⁾. Unul din aceste rapoarte are însă o însemnătate deosebită, pentru ideile liberale și revoluționare ale lui N. Kretzulescu. Este acel din 2 Septembrie, în care el arată guvernului provizor, că în inspecția lui din județele Prahova, Dâmbovița și Muscel, „am luat drept plan ca în toate capitalele să adun la magistrat toți orășenii, spre a le expune starea cea ticăloasă în care ne adusese dușmanii noștri; robia ce ne-o pregăteau prin feluri de mijloace dărăpănătoare; apropierea lor de sfârșitul cel neomenesc ce și'l propuseseră. Datoriile ce le impune fiecăruia român astăzi salutul patriei îi face de a primi aceste adevă-

1) C. D. Aricescu, *Corespondența secretă a capilor revoluției române din 1848*, p. 76.

2) *Anul 1848 în Principatele române*, III, p. 168 și IV, p. 21 (2 August).

3) *Ibidem*, III, p. 194 (3 August).

4) *Ibidem*, III, p. 230.

5) *Pruncul român*, 13 Iunie 1848.

6) Decretul din 6 Aug. *Anul 1848 în Principatele române*, III, p. 262.

7) 10 August și două din 21 August, *Ibidem*, III, p. 330, 590 și 650.

ruri cu cel mai mare entuziasmu și a declară toți că sunt astăzi vrăstnici și că sunt gata a apăra aceste sfinte drepturi cu orice mijloc. Simt cea mai mare satisfacție a expune d-lui ministru că în toate orașele prin care am trecut: Vălenii-de-Munte, Câmpina, Filipești, Târgoviște, Găești și Câmpu-Lung, pretutindenea toți fără osebite au arătat cea mai mare supunere la stăpânirea de astăzi și voința de a apăra întrânsa dreptatea și egalitatea. Dacă prin unele localități s'au arătat din proprietari cu nesupunere, pricina a fost nedumerirea lor și crezământul ce au pus în minciunile și intrigele dușmanilor ce se muncesc a sămăna neunirea în țară, zicând adecă cum că duhul stăpânirii este de a lua proprietățile dela unii spre a le da la alții. Nădăjduesc însă că toți aceia s'au dumerit și au înțeles că, precum stăpânirea până astăzi a respectat proprietatea fiecăruia, asemenea va urmă și pe viitorime, și că dacă obșteasca adunare constituantă va găsi cu cale ca, spre îmbunătățirea stărei țărănilor, să li se dea un petec de loc potrivit despre mărime cu localitățile muntelui și a câmpului, totdeodată va avea de unde să și despăgubiască pe toți până la o pară, având mai mult de a treia parte a Țării Românești în fonduri mănăstirești. Cât despre țărani, ei se arată în deobște cu o înțelegere deosebită și adastă cu cea mai mare nerăbdare ușurința acelei groaznice stări în care s'au aflat și se află încă. Ei au simțit trebuința unei revoluții înaintea noastră. Pe lângă acel Regulament apăsător peste fire pentru dânșii, ce a pricinuit revoluția de astăzi, apoi mai veniau tot felul de hoții și de abuzuri din partea stăpânirii ce nu'i slăbea un minut din biciu. Ocârmuitori și sub-ocârmuitori ajunseseră arendași peste ocârmuirile și sub-ocârmuirile lor. Toți țărani într'o glăsuire, când aud că sunt încă astăzi dușmani ce se muncesc a aduce starea cea de mai înnaite, cer să li se dea voe a trimite din parte-le ajutor la București¹⁾.

În acest raport N. Kretzulescu apăra mai ales ideea de căpetenie a Revoluției muntene din 1848, împrăștierea țăranilor căutând să o arate sub o lumină priincioasă

¹⁾ *Anul 1848 în Principatele române*, IV, p. 168.

pentru proprietari. În deobște toți Kretzuleștii erau părtași ai acestei idei. Așa Constantin Kretzulescu, în o broșură a lui din anul 1860, spune că: „regularea relațiilor între proprietari și țărani ar fi fost poate asupraitoare pentru acești din urmă, chiar dacă s'ar fi urmat cu nepărtinire sub o priveghere integră a administrați ei“¹⁾. Adânc cugetată și frumos scrisă este această lucrare a lui Constantin Kretzulescu și cum vom vedea că așa sunt și acele ale lui N. Kretzulescu. se va adevăra că Kretzuleștii erau și oameni de condeiu și oameni de acțiune. Că ideile revoluției se înrădăcinaseră adânc în mintea lui N. Kretzulescu se vede de pe aceea că 50 de ani după mișcarea din 1848, în o scrisoare a lui din 1898, el îndreptățește pe deplin revoluția la care el însuși luase parte. Kretzulescu spune în această scrisoare: „Astăzi se împlinesc 50 de ani de când un strigăt unanim de bucurie și de entuziasm izbucni în București. Tinerimea cultă de aici plină de simțimente nobile, inspirate de ideile patriotice ale lui Ion Cămpineanu, se constituî în o societate, literară în aparență, care avea însă tendinți politice. După ce revoluția izbucni în Paris, ea se lăți în mai toată Europa, în Bruxelu, Berlin, Viena și așa mai departe. Comitetul executiv al societății literare se puse imediat pe lucru. Este cu neputință de descris bucuria ce pricinui abdicarea lui Bibescu. Privesc în jurul meu cu tristeță; nu mai văd decât 2 sau 3 contimpurani care au luat parte la marele eveniment național; ceilalți nu mai există. Numele lor însă sunt înscrise cu litere neșterse în istoria României. Generațiile actuale nu pot să'și dea sama de situația țării în epoca de care vorbesc. Va ajunge să spun că țara eră lovită în toate interesele ei; dar suferiă în tăcere și se re-

¹⁾ *Trecutul și era nouă*, 1860, p. 3. Voim să reproducem din această lucrare un loc ce poate avea valoare și astăzi: „Deosebirea între amestecul de sânge al străinilor în societatea noastră și acel al altor țări, este că toți străinii cari imigră la noi, vin și se substituie Românilor, numai în stratele cele superioare ale societății și formează pe nesimțite clasa avută și cea cu lumină; așa că peste vre-o 50 de ani, aceste două clase vor fi, fără excepție, de o origină cu totul deosebită de aceea a celorlalte clase, și nu este neprobabil că, deși vorbindu-se una și aceeași limbă în țară, numirea de român să însemneze persoană din clasa neavută“. S'a mai întâmplat lucru odată în Muntenia, când român însemnă șerbul pământului.

seinnă, neputând face altfel. De aceea primi cu entuziasmu știrea despre mișcarea dela Islaz și București. Numai vechii boeri, crescuți în moravurile ce apucaseră a avea curs în țară de veacuri, bucurându-se de toate privilegiile, scutiți de toate sarcinile și de toate impozitele, care nu apăsau decât asupra țăranilor și a oamenilor ce nu putuseră obține un titlu de boerie, numai vechii boeri, zic, erau conster-nați și ei nu întârziară a ridică fruntea și ași întoarce privirile către puterea protectoare... Acum 50 de ani mi-am asociat modestele mele puteri la efortările glorioase ale bărbaților care au fost la muncă¹⁾.

Revoluția munteană eră menită să fie zdrobită de puterea turcească, unealtă ascultătoare a îmboldirilor rusești. Iată cum povestește Kretzulescu înăbușirea revoluției: „Când auziră capii că Fuad-Effendi vrea să intre cu oștire în București, indignați noi toți protestarăm din toate puterile noastre și cerurăm comisarului turcesc să intervină la Poartă ca să nu se coință o asemenea violență. Fuad-Pașa răspunse că nu poate decât să execute firmanul, adăogând că cei ce se supun sultanului să'l urmeze în cort. În același moment cortul fu înconjurat de soldați și toți cei ce intraseră fură conduși între baionete în curtea bisericei Cotroceni, unde petrecură toată noaptea în frig și nemâncăți. Dimineața auzirăm tunurile luptei din Dealul Spirei. Curând după aceea am fost urcați în apartamentele de sus ale Cotrocenilor, permițându-ni-se a ne aduce de mâncare și așternut. Între cei închiși erau: Maiorul Voinescu, cumnatul meu Gr. Filipescu, I. C. Brătianu, S. Crețeanu, Gr. Zozima, Gr. Grădișteanu, Cesar Bolliac, V. Maniu. Uitasem pe Aristia profesor de limba elină, filo-român în toată puterea cuvântului. El fusese unul din membrii cei mai distinși ai societăței filarmonice, formată în 1834 de colonelul Câmpineanu. În închisoarea noastră, în fiecare seară Aristia ne declamă pe Mahomed al lui Voltaire, tradus în versuri de Heliade Rădulescu, precum și alte poezii tot

¹⁾ Anul 1848 în Principatele române, Introducere la vol. VI, p. XXXIV—XXXVI. Serisoarea a fost publicată de N. Kretzulescu în *L'Indépendance Roumaine* din 10 Iunie 1898.

de acesta; ne mai recită Aristia și poezii de ale lui, între altele traduceri din Războiul Troiei după Iliada, și tragedia Saul de Alfieri. Ofițerul turc, șeful companiei de pază, stă la ușa salonului, încremenit de modul cum petreceam noi. Tot timpul cât am stat închiși, Bucureștenii, spre a-și manifesta simpatiile lor pentru noi, ne trimiteau felurite lucruri de mâncare, dulceturi, vinuri străine, mezeluri, astfel că atunci când am ieșit de acolo, am lăsat o mulțime de provizii companiei turcești care ne păzise. După trei zile, unii din noi au fost eliberați, iar pe alții i-au pornit sub escortă la Giurgiu, pentru a fi trecuți peste Dunăre; între cei eliberați am fost și eu¹⁾.

Deși eliberat N. Kretzulescu este îndepărtat din postul de medic la spitalul Pantelimon, în care fusese numit de Bibescu, în 1847. Reacționarii denunțând din nou pe Kretzulescu, el eră să fie iarăși pus la închisoare. Prevenit la timp, el putu scăpa cu fratele său Constantin, pe când Dimitrie fu prins²⁾.

N. Kretzulescu se duse întâi la Paris, unde o scrisoare a lui A. G. Golescu către Ioan Ghica la Constantinopole, îl arată ca aflându-se în rândurile Românilor emigrați³⁾. De aici subsemnă Kretzulescu în Septembrie 1848, împreună cu N. Golescu, Heliade, Magheru, I. Voinescu, C. A. Rosetti, Christian Tell, C. Kretzulescu, D. Brătianu, N. Pleșoianu, R. Cristofi, I. C. Brătianu, St. Golescu, Gr. Grădișteanu, P. Teulescu, I. I. Filipescu, I. Maiorescu și A. G. Golescu, protestul lor cel amărât contra ocupației rusești, căutând încă odată să dovedească Turciei interesul ce l-ar avea de a sprijini cauza Românilor⁴⁾. Din Paris, N. Kretzulescu trece la Constantinopole împreună cu alți emigrați, unde

¹⁾ *Urmare la amintirile lui Kretzulescu care va fi publicată mai târziu.*

²⁾ *1848 în România*, p. 129. *Anul 1848 în Principatele române*, I, p. 504 și 540. Effingham Grant către Ioan Ghica, 25 Oct. 1848: „N. Kretzulescu a plecat la vreme când eră să fie arestat de Cazaci“, *Ibidem*, V, p. 303. Aricescu, *Correspondența secretă*, II, p. 176, trece și pe N. Kretzulescu între cei scăpați peste graniță. Dim. Kretzulescu ajunge mai târziu maior în regimentul de Cazaci din slujba sultanului. Scrisoarea lui Mehmed Sadyk către Știrbeiu în N. Iorga, *Correspondența lui Știrbeiu-Vodă*, I, p. 506.

³⁾ Din 17 Dec. 1848. *Anul 1848 în Principatele române*, V, p. 658.

⁴⁾ *Ibidem*, IV, p. 622.

guvernul turcesc aflând că e medic, îl numește director la spitalul militar din Culeli, pe coastele Aziei¹⁾. În 30 April 1849, Kretzulescu se află în Constantinopole, unde îi salută C. A. Rosetti în o scrisoare către Ioan Ghica²⁾, Kretzulescu stă însă numai 5 luni în fruntea spitalului turcesc și se întoarce în țară, în Iulie 1849.

* * *

N. Kretzulescu este invitat în 1851 de Principele Știrbei a intra în administrație. Kretzulescu îi răspunde că nu poate să-i îndeplinească dorința, cât timp va ține protectoratul exclusiv al Rusiei, și se roagă de Știrbei să-i încredințeze conducerea unui spital, ceea ce Principele face, numindu-l medic primar la spitalul Colței în care post stă până la 5 Octombrie 1854³⁾.

Dacă însă până la această dată N. Kretzulescu a șovăit între cariera medicală și cea politică, de atunci înainte vârtejul acestei de pe urmă îl răpește desăvârșit, cu toate că el tot urmează a se interesa din când în când de îndeletnicirea începătornică a vieții lui, dar care încetează de a-l mai menține în a ei stăpânire. Kretzulescu intră cu anul 1855 în cariera administrativă, în care el a adus țării slujbe însemnate în repetite rânduri, potrivit cu greutatea în care ea se zbatea.

Kretzulescu este anume invitat de Știrbei să iee asupra și ministerul din lăuntru; dar el nesimțindu-se în stare ca, din îndeletnicirile lui medicale la un spital, să se pună deodată în fruntea treburilor țării întregi, refuză acest post, cerând să i-se dea numai directoratul, spre a se deprinde cu afacerile — trăsătură foarte caracteristică a felului de a fi a lui Kretzulescu⁴⁾. Cu toate acestea el tot nu a scăput

¹⁾ După arătarea însuși a lui Kretzulescu în *Amintirile sale*.

²⁾ *Amintiri din pribegie* de Ioan Ghica, p. 69. Tot pe atunci 11 Maiu 1848. C. A. Rosetti se jăluia lui Ioan Ghica că N. Kretzulescu nu vrea să creadă că Turcii sunt mișei și că Franța va scăpa lumea din robie. *Ibidem*, p. 77.

³⁾ După o notiță scrisă de mîna lui Kretzulescu *Anexa XII*. Kretzulescu se întorsese în țară în Iulie 1849, *Amintirile* citate.

⁴⁾ După tradiția păstrată în familie. Un rîsunet al acestor împrejurări se află în o scrisoare a lui Barbu Știrbeiu către Ali pașa din 18 Dec. 1848. N. Iorga *Correspondența lui Barbu Știrbeiu*, I, p. 514. „Le Kloutchiar Kretzulescu.

de sarcina ministerului, căci puțin timp după intrarea lui în directorat, Filipescu, titularul ministerului din lăuntru, moare, și Kretzulescu este însărcinat cu conducerea treburilor acelu departament.

Fiind Kretzulescu locoțiitor de ministru, el ieă măsuri pentru facerea de șosele și anume acea dintre București și Ploești, a doua din Muntenia după șoseaua croită de Bibescu. Tot el înființază școala elevilor telegrafo-poștali pentru a aduce această ramură de activitate în mâinile Românilor. Kretzulescu însă nu stă în postul de director și locoțiitor de ministru decât un an de zile, fiind, spune el, fără cuvânt, *destituit* din acel post în 15 Noemvrie 1855. El nu a fost destituit, dar schimbat prin numirea lui aiurea, de oarece silințele lui de moralizare a subalternilor lui — lucru pe atunci peste putință — a făcut pe Știrbei să'l numiască membru la Curtea apelativă. Kretzulescu refuză însă această cinste și nimic nu ne poate da o icoană mai vie a caracterului său și mai ales a cinstei lui necondiționate, decât pricinile pe care el le arată domnitorului ale ieșirii lui din directoratul ministerului, cât și acele pentru care nu poate primi dregătoria de membru la Curte. Două scrisori rămase dela el, adresate principelui, lămuresc aceste pricini. În cea dintăiu, din 14 Iulie 1855, Kretzulescu se tângue că domnitorul i-ar fi arătât în mai multe rânduri nemulțămirea lui asupra chipului cum condusesse departamentul din lăuntru. El spune că „dacă lucrurile nu merg așa cum ar trebui să meargă, aceasta provine din cauză că cei mai mulți din funcționari sunt oameni reu deprinși și lipsiți de ori ce simțimânt de vrednicie omenească. El arată între altele cum „de mai multeori s'a jăluit domnitorului contra a doi dregători, oameni de o rea credință și nevointă învederată. De asemenea s'a jăluit contra mai multor subocârmuitori și arendași; dar Înălțimea Voastră nu a voit a luă în băgare

directeur du département de l'intérieur, dont il a la gérance par suite du décès, de son chef, le regrettable (sic) Jean Filipesco, quoiqu'il n'ait pas jusqu'ici exercé d'emploi dans l'administration, a du zèle et de l'honnêteté". Kretzulescu este transferat în aceeași zi, 5 Oct. 1854, din conducerea spitalului Colței în directoratul Ministerului. *Bul. Of.* 1854, No. 76.

de samă tânguirile mele, aşă că mi'am pierdut orice autoritate în minister. Eu speram că, prin destituirea lor, să dau un exemplu celorlalţi, ca să nu mai priviască dregătoria lor ca o speculaţie, ci ca o datorie pentru binele public. Dacă nu mi pot deci sluji şi patria, şi mulţumî pe Alteţa Voastră, vina nu este a inea". De aceea roagă pe Principe „să numiască pe alt cineva în locul lui, spre a nu fi privit ca nedestoinic în îndeplinirea îndatoririlor sale".

Să se bage de samă neatârnamarea caracterului lui N. Kretzulescu care nu se sfieşte a lovi chiar în domnitor, când îi spune că e nevoit să se retragă, neputînd de odată şi servi patriei şi mulţumî pe Capul statului. Cu alte cuvinte că el, voind să *slujască patriei în mod cinstit, nemulţămise pe domnitor.*

Tot în această scrisoare, N. Kretzulescu refuză postul de membru la Curtea de Apel, adăogînd că, zădarnice îi fuseseră silinţile de a lucră la reforma morală a ocărmuirei; că s'a silit în zadar să facă a înţelege pe subalternii lui că ei înaintea de toate trebuie să şi îndeplinască slujba în deplină cinste; că neputîndu'i aduce la brazdă pe calea îndemnurilor, a trebuit să recurgă la asprime, dar că aici s'a lovit de împotrivirea prea înaltă". Deaceea Kretzulescu s'a retras din directorat. Cât ca să se însărcineze cu rolul de judecător „el nu se simte în stare, întrucât se teme să nu aibă, nici în acest loc, o izbândă mai deplină, de oarece nu poate aduce nici în îndeplinirea acestei noua slujbe decât „aceleaşi principii şi aceleaşi puteri" ¹⁾. Aceste cuvinte sunt de o îndrăzneală foarte mare, întrucât dădeau limpede a înţelege Principelui, că el nu poate sluji sub un domn care îngădue fără de legile.

Domnitorul vedeă că Kretzulescu aveă dreptate şi nu se simţia jignit de asprele întimpinări ale boerului său, cun se întâmplă totdeauna când se întâlneşte o superioritate morală. Dar Ştirbei, cu toate că eră om cinstit, ce putea el face în o societate coruptă până în măduva oaselor şi căreia eră nevoit să îi ierte multe ?

¹⁾ In *Anexa VI.*

Domnitorul deci ne-supărându-se pe Kretzulescu îl numește în anul următor 1856 membru la înalta Curte; dar Kretzulescu refuză și această mare cinste, prin o scrisoare în care se silește de astădată a nu mai jigni pe binevoitorul său¹⁾.

În timpul cât fusese director al departamentului internelor, adică în cursul anului 1855, se țin conferențele dela Viena menite a îndrumă pacea între Rusia și puterile aliate. În aceste conferenți urmă să se dezbătă și chestia Principatelor Dunărene care aveau deci cel mai mare interes ca și glasul lor să fie ascultat. Eră vorba să li se învoiască trimiterea unor delegați. Moldova eră să fie reprezentată prin Costachê Negri; din Muntenia fusese desemnat, după cererea Lordului Redcliffe, ambasadorul Angliei din Constantinopole, N. Kretzulescu; dar în jurul lui se urziră o mulțime de intrigi, mai mulți bănuindu'l că ar fi un revoluționar și un socialist. Știrbei însă face astfel ca ambii delegați să nu meargă la Viena, oferindu-se a dă deslușirile trebuitoare prin un memoriu²⁾.

* * *

Sub cămăcămnia lui Alexandru Ghica, Kretzuleștii în deobștie și deci și Nicolae lucrau pentru unire. Kogălniceanu scrie în 28 Iunie 1857 către I. I. Filipescu: „Mergem foarte rău! Aducătorul acestei epistole, părintele Scriban (Neofit) îți va da toate amărunțimele: este un luptător energic al cauzei noastre. Te rog pune'l în relație cu partidul și cu comisarii; prin mijlocirea Kretzuleștilor, pune'l în legătură cu Sir Bulwer (comisarul englez). E vorba de a dobândi nu unirea numai, dar ceea ce ne-a fost garantat prin tratatul din Paris, libera rostire a dorințelor noastre. Marea Anglie nu poate să vrea să ne răpiască ceea ce ea însăși a recunoscut“³⁾.

¹⁾ Anexa IX. Decretele de numire la apel și la casație în *Bul. oficial*, 1855, No. 92, și 1856, No. 73. Comp. N. Iorga, *Corespondența lui Știrbei*, p. 207.

²⁾ N. Iorga. *Mărturisiri istorice privitoare pe Știrbei Vodă*, p. 248 și 251 Comp. în-omnăririle lui Kretzulescu Anexa VIII. O broșură *L'Autriche, la Turquie et les Moldo-Valaques* par M. B. Paris 1856, p. 142 aprețuește foarte favorabil purtarea trebilor Munteniei de N. Kretzulescu în timpul lui Știrbei.

³⁾ *Documentele Renașterei României* de Petrescu și Sturdza, sub această data.

N. Kretzulescu când își pune candidatura la Divanul ad-hoc arată, prin profesia lui de credință, că este pentru unire și principe străin „care singur va putea aduce stabilitatea, fără de care nu ne vom putea pune niciodată în calea către fericire. Doresc domnia dreptății, adaoge Kretzulescu, prin instituții liberale și prin o egalitate de drepturi și de datorii a tuturor cetățenilor; doresc înfățișat ca și drepturile autonomiei ce le avem de la strămoșii noștri să se păstreze cu sfințenie. Am fost și sunt amic sincer al patriei mele și al regenerației ei“¹⁾.

Căzând Kretzulescu în alegeri, îl vedem primind ministerul sub căimăcămia de Trei, care se știe că patronă alegerea unuia din cei doi foști domnitori: Bibescu sau Știrbei. El este numit ca ministru de finanțe în 23 Octomvrie 1857 stând în această dregătorie până la 29 Octomvrie 1858, când este înlocuit cu Barbu Catargiu²⁾. Asupra modului cum a condus N. Kretzulescu departamentul finanțelor, putem afla câte ceva din un schimb de acte, intervenit între dânsul și urmașul său în minister, Catargiu. Deși este cu neputință de lămurit astăzi cine avea dreptate în nedeslușitele daraveri ale vistieriei acelor timpuri, totuși reținem din răspunsurile lui Kretzulescu câteva păreri care ne arată chipul cum Kretzulescu înțelegea să mânuiască banii publici. Kretzulescu răspunde anume lui Catargiu că, în loc de a cheltui prea mult cu poștele, cum i se puneă în socoteală, a redus suma prevăzută în budgetul pe 1858 dela 700.000 de lei la 400.000; dar că, în cursul anului, văzând că cheltuielile tind a trece peste prevederile bugetare „n'a încetat a face miniștrilor respectivi invitații de a mărgini această cheltuială“. Pentru cheltuielile de transport, reduce iarăși cifra de 18.000 la 14.000 de lei, adăugând Kretzulescu: „urez vistieriei ca în aceste 8 luni și jumătate de când funcționează căimăcămia să nu fi slobozit din ăst paragraf bani pentru misii nebinecuvântate“. Kretzulescu eră însă de

¹⁾ Profesia de credință a lui N. Kretzulescu în *Românul* 1857 No. 8, 3 Septembrie, însoțită de o scrisoare foarte măgulitoare către C. A. Rosetti în care îi spune, că „Românul este foaia cea mai imparțială“. Pe atunci Kretzulescu eră încă departe de a fi protivnicul cel hotărît de mai târziu al *Roșilor*.

²⁾ *Buletinul oficial* 1857 No. 87; 1858 No. 87.

păreră că „tactul și cumpenirea la cheltueli nu stau în a păstră banii în casa Statului și a lăsa pe la ușile ministerului ca să adăste cei ce au a primi bani dela Stat“¹⁾.

Purtarea lui Kretzulescu apare hotărîtă și neînriurită de alte considerații decât de interesul țarei la schimbarea căimăcămiei din unu în trei. Atunci trei din miniștri vechi rămaseră în locurile lor și anume Bengescu ministrul instrucției, Gr. Filipescu al controlului și N. Kretzulescu al finanțelor care, în această însușire, urmă înaintea a face parte din comitetul de numire al dregătorilor Căimăcamii cei trei voind să schimbe nouă ispravnici care erau cunoscuți ca protivnici candidaturilor vechilor domnitori, Bibescu și Știrbei, se loviră de refuzul lui N. Kretzulescu. Hotărându-se ei a trece peste dânsul, iar Kretzulescu protestând prea cu energie, el fu scos din minister.

Nicolae Kretzulescu urmează înaintea ținuta lui protivnică căimăcamilor și cu prilejul preinsei încercării de omor îndreptată de un complot în contra unuia din căimăcamii, Manu — protestând, împreună cu alte 30 de fețe, contra măsurilor draconice luate pentru menținerea ordinii.

N. Kretzulescu nu este ales nici în adunarea electivă care urmă să aleagă pe domnitorul Munteniei, după prescripțiile Convenției din Paris²⁾.

În atare situație îl găsește domnia lui Cuza-Vodă care dă lui N. Kretzulescu prilejul de a desfășura cea mai spornică a lui activitate pe tărâmul politic.

Înaintea însă de a păși la expunerea acestei activități, să cercetăm cu ce mănunchi de idei venea Kretzulescu să se apuce de dânsa.

¹⁾ Răspunsul lui N. Kretzulescu în *Anunțatorul român* 17 Ianuarie 1859. *Actele Renașterii, României VII*, p. 404. Invinuirile, *Ibidem* p. 85 și 222. Țințarul din 12 Aprilie 1859 reproduce o caricatură a lui Kretzulescu care-l arată lăsând, pe timpul lui Știrbeiu, lăzile vistieriei goale. Kretzulescu nu fusese ministru de finanțe sub Știrbei, ci sub căimăcămie.

²⁾ Nu este trecut în lista depunțților acestei adunări. *Desbaterile oficiale ale adunării electivă*, p. 47—48.

CAP. IV.

IDEILE POLITICE ȘI CULTURALE ALE LUI N. KRETZULESCU ¹⁾.

Un om nu poate avea aceleași idei din momentul când ele încep a înflori în mintea lui până ce facla vieții se stânge în el. Ca și celulele corpului, ba mai mult poate decât ele, din cauza mobilității lor, ideile se schimbă și se prefac după înboldirile din lăuntru și din afară care determină, atingând ideile, o mișcare evolutivă. Aceasta se vede în toate sferele cugetării omenești, în ideile filosofice, artistice, literare și prin urmare și în cele politice. Chiar acei oameni care nu au trecut prin mai multe partide politice încă vor fi deosebiți la bătrânețe, în concepțiile lor politice, de aceea ce erau la tinerețe. Ca și la artiști și la filosofi, ținuta obștească a minții va rămâne aceeași, dar câtă schimbare în amănunțimi! Numai atunci prefacerea ideilor este de mustrat, când ea se îndeplinește sub înboldirea interesului individual; când câștigul sau perspectiva îmbunătățirii vieții este îndemnătorul schimbării de culoare politică.

În lunga viață a lui N. Kretzulescu care numai cu puțin ani nu a atins secolul, nu este de mirat ca să se fi petrecut schimbări în concepțiile lui referitoare la viața de Stat, și va trebui să osebim elementele statornice din sufletul lui, care sunt datorite naturei lui intime, de acele ce fură supuse prefacerilor determinate de experiența vieții și de loviturile împrejurărilor.

¹⁾ Pentru acest capitol vezi *Memoriile* lui N. Kretzulescu și articolele din *Curierul Principatelor-Unite* 1859, ziar întemeiat și condus de Kretzulescu. Adaugă broșurile lui: *Deslușiri asupra monopolului tutunurilor* 1867 și *Aprecieri asupra administrației finanțelor* 1870. Vezi și Anexele No. VII, X, XI, XV, XVI, XXV, XXVI, XXVII, XXIX și XXX.

Din atingerea cu străinătatea altoită pe o creștere de acasă ce fusese încunjurată de oameni cu gânduri înalte și idei liberale, eră firesc lucru să se arunce pe partea acestor idei, care avură prilejul de a se îndrumă spre fapte, în Revoluția din 1848, în care Kretzulescu luă parte activă ca agent al acestei mișcări. Frământarea cugetărilor revoluționare deschise mintea lui și mai mult către concepțiile umanitare, spre care fusese îndrumată prin încunjurimea în care crescuse. Astfel se întări în el rădăcina acestor idei care erau prinse de fire însuși, în cutele cele mai adânci ale ființei lui. De aceea Kretzulescu care, în viața lui politică, apare în afară când între conservatori când între liberali, rămâne pururi credincios ideilor liberale, și mai ales celor egalitare, cum se vede aceasta din recunoașterea mărimii mișcării din 1848, mărturisită din nou de Kretzulescu în al 86 an al vieții lui, în anul 1898.

Nicolae Kretzulescu a fost înainte de toate un iubitor de țară; el avea voința lui cu hotărârea îndreptată spre înălțarea ei, consfințându-i toate puterile minții sale, a inimii sale, a întregii sale ființi. Această singură țintă umple, explică și stăpânește lunga lui carieră și arată, în ultimă analiză, principiul mișcător al activității sale. El are pururea înaintea ochilor idealul unei Români frumoase, bogate, nobile, puternică, căreia fără odihnă și plin de durere el asemuie România timpului său și din care ideal el vrea să urzască o realitate.

Intrebarea cea d'întâi pe care și-o puneau, cum făceau și toți cei din generația lui, eră aceea a existenței însăși a patriei lui. O țară care nu este liberă, care nu este stăpână pe soarta ei, cu alte cuvinte care nu este autonomă, este ea o patrie? De aceea și spre dobândirea acestei autonomii îl vedem pe Kretzulescu lucrând fără încetare în timpurile domniei lui Cuza Vodă. În lăuntru, mănținerea unirei Principatelor ca condiția cea d'ântâi a existenței Statului. El aplică toată energia lui a înlătură toate greutatețile care renasc în fiecare clipă, a liniști atingerile cari își făceau drum prin suflete, a mănțineă strânsă și nedesfăcută buna înțelegere între țările române. În afară el se

rădică cu putere contra ori cărui amestec străin în afacerile României. În 1857 el vestește fărădelegile cari au însemnat ocupația austriacă a Munteniei; el mai protestează contra pretențiilor Turciei care, luând la serios însușirea sa de suzerană, proclamă provinciile dunărene de parte întregitoare a Imperiului Otoman. Mai târziu, în timpul delicatelor misiuni dela Berlin, el vorbește sus și tare graiul neatârării. Dacă i se tăgăduiește ascultarea, el stăruiește, jertfind cu hotărâre odihna lui și până la iubirea lui de sine, pentru a încerca o ultimă sfortare și a smulge dela a tot puternicul principe de Bismarck cel puțin îndrumarea României către poziția râvnită de dânsa.

Preocupat numai de interesele patriei lui, el tratează cu puterile străine cu un spirit cu totul lipsit de orice preconcepere, și fără a prefera pe una celeilalte. El nu se pune în slujba nimărui și nu se imfeodează orbește la politica nici unui Stat. Când Rușii sunt amenințatori, el se întoarce către Turci, pentru a scăpa de prea strânsa îmbrățisare slavă. Când împrejurările se schimbă, și Rusia poate fi cu folos opusă dușmanilor dela sud și apus, omul de Stat se adaptă repede împrejurărilor noue care se înfățișază, și el se apropie de protivnicul de mai înainte.

Cu o minte desghetată și subțire, totdeauna îndreptată asupra prefacerilor politicei internaționale, el știe să scape tradițiilor întelenite, ideilor înțepenite și practicilor învechite care sunt de obicei boala cancelariilor. Neclintirea țelului de atins nu împiedică nesfârșita varietate a mijloacelor întrebuintate; ba din protivă face din ea o lege.

Dar un Stat liber are nevoie de un statut, de o constituție care să hotărască mersul lucrurilor lăuntrice, să potriviască cumpăna puterilor și să stabilizească răspunderile. Care erau cugetările lui Nicolae Kretzulescu asupra acestei întrebări? El eră totdeauna îndepărtat, prin firea lui, și prin rațiunea care l stăpâniă, de partidele extreme. El răspinge despotismul, dar și anarhia, și se pleacă hotărât către regimul reprezentativ. După chipul Englezilor, lui îi place un rege care domnește fără a ocărui, o orânduială a lucrurilor în care opinia publică să fie totodată un rădăcător,

care să deștepte inițiativele îndrăznețe în guvern, și o frână pentru a împiedică abuzurile puterii și a moderă furia inovațiilor premature și nechibzuite. Aceasta se silește el a explica consulilor de Franța și de Anglia în un memoriu redactat de el; după cererea lor, în 1855 ¹⁾.

Dar cum să se alcătuiască reprezentarea țării? În proțiva exemplelor ce i le oferia Europa din vremile lui, Nicolae Kretzulescu susține înființarea unui singur corp legiutor, aceasta în întâiul loc din pricina istoriei, întrucât în trecutul românesc nu se întâlnea decât exemplul unei singure camere; apoi pe temeiul folosului practic, lucrarea legiuitoare neaducând trăgănarea pe care o atrage trecerea prin două adunări.

În Statul astfel alcătuit, vedem pe Kretzulescu, poate cam cu mirare, fiind dat izvorul ideilor lui, dând nobilimei un rol deosebit. Nu că el ar fi lepădat ceva din arzătoarele lui convingeri de student parizian, nici că acum i s'ar fi părut mai puțin ca altă dată, dreptatea și egalitatea trebuitoare mântinerii rânduelei sociale; dar omul de Stat ce era Nicolae Kretzulescu nu era un ideolog abstract. Inteligența lui realistă și obiectivă, conștiința cea limpede ce o avea despre elementele complexe care alcătuiesc o societate, încredințarea ce o avea că poporul român, poporul său, nu era încă copt pentru o deplină emancipare politică, îl împinseră la o formulare de reorganizare mai potrivită cu nevoile țării. Boerii nu erau să aibă nici un drept deosebit, aceasta se înțelege dela sine.

În lipsa unei clase burgheze culte, boerii erau, pe atunci, aproape singurii pregătiți a conduce trebile țării și a ridica prin educație și cultură poporul merit a lua treptat parte din ce în ce mai mult la administrația țării.

Dar pe acele vremuri ei aveau numai de îndeplinit o funcție proprie în corpul Statului și, pentru că au o lungă practică a afacerilor, pentru că, în împreunarea lor, ei alcătuiesc partea aleasă a nației, trebuie ca intrarea lor în camera reprezentanților să le fie ușurată. Nobilimea va avea de țintă de a

¹⁾ A fost publicat în *Doc. Renașterei României*. Reprodus și în *Aneza VII*.

împiedică încălcările puterei domnești, precum și a se împotrivi curentului ideilor revoluționare. Nicolae Kretzulescu concepea pe boeri ca o putere moderatoare, interesată la mântuirea bunei orândueli, deci ca dușmani ai tendințelor extreme: tirania de sus și anarhia de jos. În părerea lui, favorizarea politică a boerinei nu avea caracterul unui privilegiu; ea decurgea oarecum din firea lucrurilor.

Totuși această precădere a boerilor nu mergea până la înlăturarea din funcțiile publice a acelor ce nu făceau parte din această tagmă. Dacă el revendică pentru aristocrați o situație deosebită, o făcea tocmai în numele *capacității* și a *competinței*. Oamenii noi ce s'ar înfățișa cu aceleași însușiri, vor fi primiți cu brațele deschise. Din acest punct de vedere Regulamentul Organic care păstră numai *ciocoilor* funcțiile publice îi pare o anomalie monstruoasă. El numește acea legiuire *Charta privilegiului și a dreptului exclusiv*.

Măsurile de ocârmuire patronate de Kretzulescu, de câte ori a fost la guvern, se inspiră toate din acest liberalism stămpărat. El deosebește foarte limpede pe oamenii trecutului, pe vechii boeri, dușmanii ori-cărui progres, care reprezintă starea pe loc, se supără pe desvoltarea armonică a societăților și nu recomandă decât tradiția — și pe demagogii insetați de înnoiri guralive cari iscodesc în grabă reformele și cer înfăptuirea lor imediată. El ține să stee la aceeași îndepărtare de unii și de alții, și de a guvernă trecând între stânca reacției și aceea a anarhiei. Nicolae Kretzulescu nu fu niciodată un om de partid. Uneori mai apropiat de conservatori, alte ori învecinându-se cu liberalii, după cum interesul public îl împingea către unii sau către alții, el fu totdeauna și exclusiv din *partidul țarei*, contra acelor care voiau s'o opriască în mersul ei propășitor și a acelor ce trudeau s'o împingă fără precauțare în căi primejdioase.

Principiile liberale foarte largi introduse în constituțiunea țarei, au făcut în mod firesc să dispară divergințele de idei fundamentale prin care se deosibeau odinioară partidele. Dela 1866 a se numi conservator sau liberal este mai mult o chestie de persoane decât de program.

Dacă însă în practica politică, liberalismul lui Kretzulescu încearcă oare-care îndulciri, el rămâne întreg și neatins pe tărâmul ideilor. Aceste sunt la el întocmai acele ce au sfârșit prin a predomină în societatea contimporană. El vrea să substituie dreptatea, arbitrarului; egalitatea, privilegiului. Fiu de boier mare, el luptă din răspuțeri contra *boierismului* și *ciocoizmului* consfințit prin legea *anti-liberală*, *anti-progresistă* și *anti-socială*, care se cheamă Regulamentul Organic. Clasele superioare, spune Kretzulescu, sunt adânc corupte, mai ales acele ce cuprind parveniți îmbogățiți, arendași lacomi care trăesc ca paraziți pe spatelul poporului și *ii sug măduva*.

Țăranul exploatat în toate modurile: mai întâi prin însăși legea. Impozitele alcătuesc pentru el o povară zdrobitoare prin singur faptul ca clasă bogată este scutită de ele. Țăranul este apoi stors de arendași care, prin o înțelegere tăcută și chiar prin criminala complicitate a dregătorilor subalterni, cer mai mult decât li se cuvine. El este apoi fără nici o apărare contra apăsării ce'l sugrumă, fiind exclus cu totul dela mijlocul de a face să se audă tânguiriile lui, prin calea legală a votului.

În aceste cuvinte răsunătoare biciuește Kretzulescu aceste fără de legi. Norma care regulează raporturile între proprietari și țărani, reu concepută și reu aplicată, lasă deschisă poarta la toate necazurile. Țăranii în adevăr se plâng mai puțin de impozite și de îndatoririle cari 'i leagă de acei care le dau de lucru, cât de urmările apăsătoare și fără de legile întrebuintate în privirea lor, și în contra cărora ei nu au nici o cale de plângere. Către cererile legiuite ale visteriei, se adaogă stoarcerile uricioase ale arendașilor, ceea ce însămnă curat că muncitorul este îndatorit a plăti de două ori. Este deci neapărat de a întocmi o legiuire studiată cu îngrijire, ca să hotărască raporturile respective și a celui ce dă și a celui ce face lucrul, și de care să nu se poată subtrage niminea prin înșălăciuni și silnicii. Nu este oare lucru de samă de a vedeă astfel punându-se în conștiința unui om mare și cinstit, și în niște rostiri care aproape nu s'a schimbat la dânsul, vestita pro-

blemă agrară care ține atâta loc în preocupările contimporanilor?

Egalitatea înaintea legii are ca complinire firească pe acea înaintea fiscului. Nu este de priceput ca privilegiul să meărgă până la desărcinarea de impozite a părții celei mai cu stare a unui popor liber, și ca cele mai mănoase izvoare de bogății ale Statului să curgă dela mulțimea muncitoare, dela acea care produce bogățiile, în folosul altora și fără a se folosi ea însăși de ele. Se poate ca vechilor boeri să le placă această nedreptate învederată și să trăiască din ea; dar țara moare din această pricină, și ea cere o repartiție mai conformă cu dreptatea a contribuțiilor între cetățeni. Trebuie distrus spiritul de castă, întemeiat pe un sistem de privilegii învechit, și a'i substitui un altul mai modern. un spirit de justiție și de dreaptă cumpenire, așa cum își găsește în constituția engleză cea mai nemerită a lui întrupare.

Dar apoi, la o mai bună repartiție a sarcinilor fiscale, la o lărgire mai chibzuită a materiei impozabile, vor corespunde și venituri mai mari. Acestea ar putea fi ușor sporite la împătrit, spune N. Kretzulescu, dacă s'ar luă odată hotărîrea de a nu ține samă de nici o prerogativă nobiliară și dacă s'ar privighiă mai de aproape chipul cum se fac încasările. Și numai atunci s'ar putea, nu numai întimpină toate nevoile în curs, dar s'ar înfățișă și putința de a înființa așezăminte noue, menite a rădică poporul pe partea morală și intelectuală.

Am văzut că Kretzulescu crede că țăranul nu este copt pentru o desăvârșită emancipare politică; că până atunci dregătoriile de căpetenie ale Statului trebuie încredințate nobililor. Dar să băgăm de samă că, după simțul lui, această stare de lucruri este departe de a constitui un ideal. Din protivă ea nu este decât o treaptă de urcare, o nevoie căreia trebuie să te supui provizor, până ce se va putea ieși din ea și trece deasupra. „Capacitățile sunt de lipsă și aceasta nu este o taină pentru nimeni; competențele sunt rari, toată lumea o recunoaște. Ei bine! excedentele bugetare vor mijloci organizarea unui învățământ primar în

toată țara și de a înființa și îmbunătăți școalele mai înalte în care și cetățeanul cel mai de jos va găsi mijlocul de a învăța și a se face destoinic pentru dregătoriile ocârmuitoare“. Egalitatea politică rămâne țința supremă; ea se va realiza însă prin dezvoltare; de aceea vedem, și noi pe Nicolae Kretzulescu interesându-se atât de aproape de mersul învățăturilor și înființând când va trebui mai multe școale speciale.

CAP. V.

ACTIVITATEA POLITICĂ A LUI KRETZULESCU SUB CUZA-VODA.

Sub măreața Doamnă a principelui Alexandru Cuza a putut să se manifeste la toată înălțimea lui idealul lui Nicolae Kretzulescu¹⁾. Activitatea lui politică atinse culmea cea mai înaltă. Președinte de Consiliu și Ministru în mai multe rânduri, i-a fost dat să ducă la bun sfârșit câteva din reformele ce le avuse în gând că vor duce pe calea progresului adevărat țara lui. Nu e nevoie să amintim că a fost unul din sufletele cele mai arzătoare ale generațiunii mărețe care a visat și a îndeplinit unirea Principatelor, punând temelia României de astăzi. Calea în care intrase România era hotărâtă. Sub înrăurirea generoaselor idei franceze se născuse îndboldul de a supune unei serioase cercetări vechile obiceiuri, de a suprima abuzurile rușinoase, combaterea privilegiilor de a infiltra în legislațiunea țării principiile liberale care erau temelia pe care se înălțase societățile moderne. Dar aceasta nu era de ajuns; România trebuia să fie înzestrată cu instituțiunile cari îi lipseau d'a alcătui astfel un organism

¹⁾ Ministru de Interne (27 Martie — 11 Octombrie 1859) și Președinte de Consiliu (6 Septembrie — 11 Octombrie 1859); II. Președinte de Consiliu și Ministru de Interne (24 Iunie 1862 — 11 Octombrie 1863) și ad-interim la departamentul Justiției (5 August—21 Septembrie 1862 și 30 Decembrie 1862—31 Iulie 1863); III. Ministru de Justiție, de Culte și de Instrucțiune Publică (14 Iulie 1864 — 21 Ianuarie 1865) și, în fine, IV. Președinte de Consiliu (14 Iunie 1865 — 11 Februarie 1866 și Ministru de Finanțe 14 Iunie 1865 — 30 Ianuarie 1866) și pe urmă de Interne, de Agricultură și de Lucrări Publice (30 Ianuarie — 11 Februarie 1866).

propriu și a-tot puternic care să se poată susține și îndrumă prinevoluție pe calea militară, economică, culturală și artistică.

Aceasta fu râvna cea mai înaltă de care își legă întreaga activitate Nicolae Kretzulescu cât timp avu la îndemână puterea.

El avu în vedere întărirea legislației într'un spirit cu totul liberal și nu lăsă la o parte nici-o măsură necesară fără a ține seamă dacă îndrumările date de el stârneau nemulțumiri în cale.

El întrebuiță toate mijloacele pentru a înălța demnitatea poporului și a aduce România spre o stare de civilizație care să-i dea dreptul de a stă alături de popoarele occidentale. Această operă la care N. Kretzulescu a lucrat o viață întreagă îi va pune numele în amintirea poporului român pe cea mai înaltă treaptă.

* * *

Al doilea minister a lui Cuza-Vodă e constituit la 27 Martie 1859, sub președenția lui Constantin Kretzulescu¹⁾, fratele mai mare a lui N. Kretzulescu. În acest minister intră dânsul ca Ministru de Interne.

La 6 Septemvrie, Constantin Kretzulescu părăsește puterea, după ce încercase să supue mânăstirile legilor hotărâte de Regulamentul organic, care le impunea să verse în casa Statului a patra parte din veniturile lor. Egumenii nu voiau să se supue, atunci Constantin Kretzulescu părăsește Ministerul.

Aceasta fu cauza de căpetenie a retragerii lui. N. Kretzulescu îl înlocuește ca Președinte de Consiliu.

Imediat ce vine la Minister la 30 Martie 1859, se descopere complotul împotriva lui Cuza, cunoscut sub numele de „mașina infernală“ care se aseamănă cu acel îndreptat în contra lui Napoleon al III-lea, alcătuit de Orsini.

¹⁾ Constantin Kretzulescu posedă o cultură filozofică aleasă, eră născut în anul 1809, mort în anul 1884, a luat licența în drept în anul 1834. A făcut parte din armată, din magistratură și din administrația țării ca prefect de Brăila. Și-a completat studiile în filozofie și pictură, pentru care aveă o deosebită aplicare în Anglia, Franța și Italia. Revenind în țară, a fost președintele Comitetului din Muntenia pentru alegerea Divanului ad-hoc. A fundat ziarul „Concordia“ pe care îl trece lui Rosetti și care îl transformă în „Românul“, la 1857.

Turburarea momentană pricinuită prin descoperirea acestei uneltiri se stânge în curând, și domnitorul cu ministerul său se îndeletnicesc cu trebile țării, foarte grele și încurcate pe acel timp. Una din chestiile cele mai grave care trebuia limpezită era cea a drepturilor ce și le însușiau pe zi ce merge tot mai mult consuliile puterilor străine, încălcări care făceau peste putință o ocârmuire regulată a țării. Nu numai atâtă; dar consulul austriac mergea atât de departe în sumeața lui purtare, încât respingea hârțile ce i se trimeteau de guvernul român cu inscripția: *Principatele-Unite*, titlu care cu toate acestea le fusese dat oficial de Congresul de Paris. Aici însă guvernul simțindu-se tare pe dreptul său, luă măsuri foarte energice contra consulului. Ministerul moldovenesc sub Ioan Ghica ordonă ca chemările împlicinaților supuși austriaci să nu se mai facă prin organul consulatului, ci de a dreptul prin foile publice; iar cel muntenesc, constatând refuzul primirei comunicărilor guvernului român, ordonă să nu se mai facă nici o împărțășire consulului și să se procedă la judecăți și la aplicări și ridicări de peceti puse pe averile supușilor austriaci, fără a se mai aștepta sosirea dragomanilor¹⁾. În August, Gheorghe Crețeanu, directorul departamentului justiției din București oprește pe căprarii austriaci de a mai intra armați în pretoriile tribunalului. Un căprar întimpinând că el a jurat împăratului să nu scoată sabia, Crețeanu îi răspunde că jurământul său poate să aibă tărie în țările Impăratului, iar nu în a noastră²⁾. Altă chestie gravă era cea a poștei austriace, la care împărăția vecină nu vroia să renunțe. Kretzulescu dispuse ca diligența austriacă să fie oprită la intrarea ei în Muntenia. Această măsură energică are cu atât mai mult efect, cu cât tot pe atunci Austriacii erau bătuți de Francezi în Italia, și Cuza-Vodă concentrase la Ploești toată armata lui, fapt care avu în depărtare un răsunet mult mai mare de cum i s'ar fi cuvenit în realitate.

Dar chiar față cu puterea suzerană se ieau măsuri de

1) Comunicat în *Mon. Of.*, No. 45, 22 Aprilie 1859.

2) *Naționalul*, 27 August 1859.

emancipare. În Calafat era un depozit de lemne turcești păzit de un soldat turc. Ministerul din lăuntru în înțelegere cu acel de externe dispune a se transporta acele lemne la Widin, spre a scăpa țara de prezență pe teritoriul ei a unei străji turcești¹⁾. Ministerele apoi atât din Moldova cât și din Muntenia somează pe toți dregătorii telegrafo-poștali ca sau să se lepede de protecția străină, sau să părăsească slujbele ce le aveau. Străinii bine înțeles aleseră cea d'întâi alternativă²⁾. Această înălțare a simțimântului de mândrie națională merge paralel cu încurajarea poporului, datorită alegerii aceluiași domnitor, în care Românii vedeau simbolul unirei țărilor lor. Consiliul miniștrilor din Muntenia hotărâște a alcătui garnizoana militară din Iași din trupe muntene, pe când cele moldovene erau să fie chemate la București. În mersul lor soldații munteni sunt primiți cu cea mai mare însuflețire prin orașele pe unde trec, mai ales în Bârlad și Vaslui; iar la Iași, Arhiepiscopul Neofit Scriban, rectorul Seminarului, primește batalionul comandat de căpitanul Cutarida cu o frumoasă și patriotică cuvântare³⁾.

Mult mai mare efect și mai mare răsunset în țară și, precum am văzut și peste hotarele ei, avu înființarea lagărului dela Ploești. În care se întruniră vre-o 12 mii de oșteni din Muntenia și din Moldova. Această adunare a trupelor ambelor țări în un singur loc contribuî mult la întărirea conștiinței naționale a poporului, pe când pe de altă parte ea ridică vaza țării în străinătate prin umflarea vestei la niște proporții cu atât mai mari cu cât ea străbatea mai departe.

La toată această îninimare a țării preșidează ministerul lui N. Kretzulescu, cu energia și activitatea lui.

Dar nu numai asupra raporturilor cu consulatele străine se îndreaptă luarea aminte a cabinetului N. Kretzulescu. Și în lăuntru el caută să prefacă starea chaotică și înapoiată a țării lui, și să o arunce pe calea cea spornică a propășirii.

¹⁾ *Steaua Dunării*, 2 Septembrie 1859.

²⁾ *Ibidem*, 15 Septembrie și 5 Octombrie 1859.

³⁾ *Mon. Of.*, No. 48, 1 Maiu 1859.

Eră pe atunci o chestie foarte grea de deslegat, anume dacă introducerea dispozițiilor Convenției de Paris trebuia să se facă prin legi care erau să treacă prin Comisia centrală, sau dacă ele se puteau înfăptui numai prin măsuri administrative. Ministerul muntean procedează în ambele moduri la întocmirea nouelor reforme. Așa el întinde, fără nici o lege, recrutarea la toate clasele societății, pe când pentru egalizarea capitației, nu îndrăznește să părăsască calea cea lungă a legiuirii. Ministerul mai introduce și o schimbare în sistemul numirii ocârmuitorilor de plăși, tot pe cale de dispoziție ministerială, ceea ce atrage o dojană din partea Comisiei centrale. La această dojană ministerul răspunde prin un raport către domn, subsemnat de Constantin Kretzulescu, Ioan Cantacuzino și Nicolae Kretzulescu în care se spune, că „într'un timp de tranziție, miniștrii pot lua măsuri provizorii, având încredere în dispozițiile liberale ale corpurilor legiuitoare; că ei nu puteau îngădui existența unor părți ale mașinei guvernamentale care numai cât îngreue mersul trebilor“.

Indată ce Kretzulescu veni în capul departamentului de interne, el luă măsuri pentru îndreptarea organelor administrative. În 7 Aprilie el scrie prefectilor: „Țara noastră din pricina necurmatelor evenimente nenorocite prin care a trecut, și de care nu atârnă decât de noi înșine d'a scăpa pentru totdeauna, se află într'o stare care cere din partea guvernului cea mai serioasă luare aminte. Relele ce au dărâpănat societatea română sunt: lipsa de cunoștință a datoriiilor, lipsa sentimentului dreptății și aceea de respect pentru legiuiri. Aceste rele au adus în țara noastră cea mai mare dărâpănare și o neîncredere obștească foarte vătămătoare, iată pentru ce, spre a îndrepta această nenorocită stare de lucruri, guvernul cere la toți funcționarii săi o bună și cinstită administrație, să fie cu sufletul curat și să se mențină în legalitate, supraveghiând de aproape pe inferiorii lor“. Aceste cuvinte proprii a lui Nicolae Kretzulescu, condensează de minune sufletul lui devotat în întregime regenerării Statului Român. El dezvoltase aceste frumoase principii

într'un articol însemnat publicat în „*Curierul Principatelor-Unite*” sub titlul: Studii administrative.

Nicolae Kretzulescu în rapoartele lui către Domn revine neconținut asupra marelui demoralizării a organismului administrativ, spunând: „Ești nevoit a te sluji cu persoane care trebuiesc fără încetare controlate și supravegheate, ceea ce îngreue foarte mult trebile“. Într'un raport mai posterior după mai multe cereri de destituiri de funcționari jăcași. Kretzulescu este ceva mai optimist, spunând domnitorului, că „pot asigura pe Înălțimea voastră că prin destituirile făcute cu cale, prin sfaturile necurmăte pe cari nu încetez a le da ocârmuitorilor prin scrisori particulare, apoi prin mijlocul comisarilor trimiși în ținuturi și prin osândirea a doi privighetori din Gorj, frica a intrat în inima funcționarilor administrativi“.

Tot Kretzulescu mai oprește orice amestec al oamenilor ocârmuirii în alegerea deputaților care „trebuie, spune el, să fie rezultatul voinței majorității alegătorilor“¹⁾.

În timpul celor câteva luni cât fu în fruntea departamentului internelor, Nicolae Kretzulescu mai luă următoarele măsuri nimerite: Convins că „Statistica este pentru guvern ceea ce sunt pentru om cele cinci simțuri“, el organizează biroul permanent al statisticii, în capul căruia pune pe vestitul întemeietor al statisticii în România, Dimitrie Marțian. Apoi el hotărăște că în Noembrie 1859 să se facă recensământul populației, în acest scop el întocmește câte două comisii de district: una pentru orașe, cealaltă pentru târguri și sate. Se mai iaă măsura numărătoareii caselor.

Kretzulescu desființează vechea și nefolositoarea eforie a drumurilor, înlocuind-o prin o comisie a lucrărilor publice, din care a eșit Ministerul cu aceeași numire. Această comisie o împarte el în trei despărțiri: punți și șosele, arhitectură, lucrări de apă și de păduri. Apoi mai înființează o comisie tehnică, numită: *Consiliul lucrărilor publice* și alcătuită din directorul lucrărilor publice și din capii celor

¹⁾ *Mon. of.*, 1859, No. 43.

trei despărțiri. Acest consiliu fiind organizat, Kretzulescu pășește la întocmirea de șosele nouă, până atunci nu aveau decât 18 poște de șosele, între care Ploești-Focșani, București-Brăila și câteva altele mai puțin însemnate.

N. Kretzulescu transferă biourourile „Monitorului oficial“ dela Ministerul Afacerilor străine la acel al Internelor, unde a rămas și până astăzi.

Cu toate că Kretzulescu eră hrănit cu idei liberale, dovadă împărtășirea lui la revoluția din 1848, cum și ideile sămănate în memoriile și articolele lui, dovada mai ales hotărîrea lui, fiu de boer mare, a îmbrățișa o profesie—în privința presei eră foarte simțitor la atacurile ei și totdeauna gata a înfrâna prea marea ei libertate de rostiri, fiind om al ordinii pe cât și om al libertății. Gândul lui de a pune presei un frâu putea fi cu atât mai ușor îndeplinit de el în Muntenia, cu cât în această țară, în deosebire de Moldova, nu există o lege asupra libertății presei, ci numai domnitorul, pentru ași arăta recunoștința lui Bucureștenilor despre frumoasa primire ce i-o făcuseră, dispusese aplicarea, pe cale administrativă, și în Muntenia a legii moldovenesti¹⁾. Ziarele din București nu întârziară însă de a lua îngăduirea ca un drept, și făceau să ploae nu numai asupra actelor ci și asupra persoanelor din ocârmuire săgețile cele mai ascuțite. Asemeni apucături erau, se înțelege, foarte bine văzute de partizanii libertății absolute a presei, precum erau în deobște liberalii cei înaintați care se folosiau de libertatea presei pentru combaterea guvernului. În parte din pricina prea marelui libertăți a presei încurajată de ministrul D. Brătianu în ministerul lui I. I. Filipescu (cel întâi al lui Cuza-Vodă din Muntenia) căzuse acel minister sub loviturile camerei²⁾. Foile din București întrecând măsura față cu ministerul Kretzulescu, primiră înștiințarea, că „să aibă ași înfrâna tonul; la din-contra ocârmuirea va fi nevoită a lua măsuri“³⁾. Articolele ce atacaseră pe Kretzulescu și ministerul său erau acelea apărute mai întâi în *Tințarul* apoi în *Naționalul*, care

¹⁾ *Naționalul*, 26 Februarie 1859; *Steaua Dunărei*, 2 Martie 1859.

²⁾ *Domnia lui Cuza-Vodă* de mine I, p. 82—133.

³⁾ *Mon. of.*, 1859 No. 53.

spusese că guvernul ar fi dat ordin a se strânge armele dela țărani și în *Românul*, care publicase o notiță în contra adunării și în contra dispoziției ministeriale ca alegerile să se facă după listele vechi¹⁾). Ministerul și alcătuește o lege asupra presei, îngrădită cu dispoziții restrângătoare; dar acea lege este respinsă de cameră pentru că nu trecuse prin comisia centrală. Lucru însă îndestul de neașteptat, domnul feliicită adunarea că a respins proiectul de lege prezentat de ministerul său, adăugând că „mai bine este ceva licență“²⁾).

Lucru ce ne poate părea astăzi neînțeles este cum de ministerul Kretzulescu nu se retrase înaintea unei des- aprobări publice a domnitorului, cu atât mai mult că'l vom vedea pe N. Kretzulescu foarte simțitor la toate atingerile, chiar și la cele mai mici; dar pe atunci se în- țelegă altfel sistemul constituțional.

Cu toate acestea domnitorul nu poate face altfel decât de a expulzà peste hotar pe ziaristul Grossmann, redactorul unui ziar german din București, pentru un atac contra împăratului Austriei; de asemenea pe alt ziarist italian Carini pentru atingerea lui Napoleon al III-lea³⁾). Nicolae Kretzulescu trage, din aceste două cazuri, argumente nouă pentru nevoia înfrânării presei, și în 24 Septembrie declară, fără judecată, suspendate ziarele *Românul* și *Nichipercea*⁴⁾, care uitaseră atât de mult respectul datorit autorităților⁵⁾. Pe atunci lumea eră mult mai puțin deprinsă cu abaterile presei și mult mai simțitoare la atacurile ei. Se face o sup- plică din partea nației către domnitor contra închiderei gazetelor și o întrunire de protestare în ziua de 28 Sep- temvrie în sala Bossel, care întrunire este însă spartă de

¹⁾ *Țințarul* citat mai sus; *Naționalul*, 23 Aprilie 1859; *Românul*, 31 Martie și 18 Aprilie 1859. Rosetti, apără, în *Românul* din 2 și 7 Aprilie 1859, libertatea tiparului. Vezi în *Anexe*, No. XVII, observațiile lui Kretzulescu contra abate- rilor presei.

²⁾ *Patria*, 18 Iunie 1859; *Naționalul*, 7 Iunie 1859; *Place către Walewsky*, 18 Iunie 1859; *Doc. Renașterei*, IX, p. 347 muștră aspru pe Domnitor pentru aceste cuvinte. Vezi și *Domnia lui Cuza-Vodă*, I, p. 80—90.

³⁾ *Naționalul*, 19 Iulie 1859.

⁴⁾ *Nichipercea*, 1859, 2 Septembrie. Comp. *Domnia Cuza-Vodă*, I, p. 135.

⁵⁾ *Mon. of.*, 25 Septembrie 1859.

poliție, arestându-se căpeteniile stânzei înaintate: Rosetti, Kinezu, Serurie, Orășanu și Valentinianu ¹⁾).

Domnitorul de astădată, urmând principiul constituțional al responsabilității ministeriale, încuviințează retragerea libertăților presei cerută de ministerul său. În 4 Octombrie se publică în Monitorul Oficial o ordonanță subsemnată de consiliul de miniștri în frunte cu Nicolae Kretzulescu, care, argumentând din primejduirea ordinii publice prin preamarea necuviință a presei, edictază mai multe măsuri în protiva ziarelor, dispunând oprirea absolută de a mai îndreptă ocări asupra domnitorului și a membrilor guvernului. Se mai impune ziarelor îndatorirea de a depune la ministerul „din Lăuntru“ câte două exemplare din foaia ce va fi să apară. Se îndatoresc ziarele a depune o garanție de 5000 lei și cererea unei autorizații prealabile pentru a scoate o foaie periodică. Ministerul are dreptul de a suspenda ziarul abătut, pe o lună de zile, și la recidivă de a l' suprima de tot. La cazuri grave îl poate suspenda fără nici o prevenire ²⁾).

Kogălniceanu se oferă a apăra pe cei închiși pentru manifestarea de la Bossel, iar curtea, cu toate că eră alcătuită din magistrați amovili achită, pe cei învinuiți, ceea ce aduce retragerea ministerului Kretzulescu.

Dar acest minister fusese slăbit de mai înainte prin demisia întâi a lui Scarlat Fălcoianu ministru de externe, apoi a celui de războiu, Vlădoianu, și în sfârșit prin prinenirea însuși a președintelui consiliului, așa că N. Kretzulescu, când luase presidenția, se încărcase cu un minister în plină descompunere.

Se mai adaogă ca pricini ale căderii ministerului N. Kretzulescu și neizbutirea împrumutului de 8 milioane făcut în țară, unde pe atunci nu erau capitaluri disponibile; apoi și paralizarea unei măsuri luate de Kretzulescu contra mănăstirilor grecești, paralizare provenită din cauza intervenirilor diplomatice.

Această arătare poate fi crezută cu atât mai mult, cu cât

¹⁾ *Steaua Dunării*, 10 Octombrie 1859.

²⁾ *Mon. of.*, 1859, No. 120.

îl vedem pe N. Kretzulescu însuși rostind în Senat părerea, că ordonanța din Muntenia asupra presei care 'i înfrână libertatea a fost suprimată când s'a votat codul penal¹⁾. Această îngăduială privitoare la delictele de presă și la înfrânarea lor legală putea să se împace în mintea lui Kretzulescu cu măsurile preventive ce le luă contra abaterilor ei.

Deși ieșit din minister, Kretzulescu nu încetează de a da sprijinul său moral Domnitorului. În o scrisoare din 1860 se vede care erau părerile lui Kretzulescu asupra stărei de atunci a țării. El spune că „ceea ce a ruinat până acum țara a fost nestatornicia și provizoratul; că se credea că această stare șubredă a încetat prin alegerea în-doită; că se putea cere cel puțin dela acei ce se pretind patrioți ca să se apuce de acuma de lucru, pentru a scoate țara din starea prăpădită în care se află; dar uneltirile lor tind dinpotrivă a face să se creadă că suntem tot în o situație provizorie. Nesiguranța împiedecă capitalurile indigene a se arăta la lumină și cele străine a intra în țară. Ideile cele mai stricate se răspândesc în toate straturile societății. Oamenii din opoziție par a voi să se facă o revoluție, pe când revoluția e îndeplinită la noi, și acuma este vorba de a construi. Partidul vechiu care nu se poate împacă cu noua stare a lucrurilor, tinde la reîntoarcerea celei de mai înainte. Ce ar fi de făcut în o asemenea împrejurare? Concentrarea puterii ocârmuitoare la București și modificarea câtorva puncte din Convenție ca acele privitoare la Comisia centrală ar avea cele mai bune rezultate. Dar este și neapărat să se pună un capăt licenței presei care urmează înainte a face pustieri în mintea unei populații fără putință de alegerea binelui de rău. Înroșesc, Principe, când văd pe mâna cui au încăput ziarele²⁾“.

* * *

Trei zile după ce a părăsit Ministerul Internelor, N. Kretzulescu fu numit la Inalta Curte de Casație, la început el arată lipsa lui de pregătire și declină oferta ce i se făcea.

¹⁾ *Opiniunea națională*, 25 Iunie, 1863.

²⁾ *Anexa XVII*.

Principele stăruie, atunci Kretzulescu îl rugă să mai întârzie cu punerea în lucrare a decretelor care îl așeză în fruntea celei mai înalte magistraturi a țării, aceasta spre a-l pune în putința de a cunoaște amănuntele legilor pe care aveă să le aplice.

În 1861 cade Ministerul Goleșcu de culoare extrem liberală care pricinuisese lui Cuza mari neajunsuri cu prilejul discuției relativ la validarea alegerii lui Cezar Boliac. Doi cei principali Miniștri liberali, Bratiann și Rosetti, atacaseră cu vorbe foarte violente cele două mari puteri europene, Austria și Turcia, subsemnatarea tratatului de Paris și garantele existenței noastre. Ministrul de Externe Basile Boerescu, protestase în plină cameră contra spuselor Miniștrilor, spunând că ei ar fi vorbit ca deputați, nu ca membri ai guvernului. Această scenă determinase pe Cuza să ceară demisia Ministerului Goleșcu.

La 9 Iulie, în urma acestor încurcături, Vodă Cuza telegrafiază lui N. Kretzulescu, care se află la Paris, că vrea să-i încredințeze Președinția Consiliului și Ministerul de Interne. El face apel la Kretzulescu prin mai multe telegrame, în care îi spune: „Te aștept, pe D-ta să razemă liniștea și rânduială în țară, vin'o îndată“. Pierzând răbdarea, trimete altă telegramă în termenii următori: „Un ceas de întârziere din parte-ți ar aveă cele mai grele urmări“¹⁾. Kretzulescu nu primește telegramele, căci a pornit spre țară și Cuza încredințează Ministerul lui Beizadea Mitică.

Șase luni după aceea, imediat după uciderea lui Barbu Catargiu la 11 Februarie 1862, Cuza încredințează Ministerul lui Nicloae Kretzulescu²⁾; Adunarea refuzase a mai da un minister din majoritate, cu toate că acea adunare dăduse puteri discreționare guvernului, sub imperiul groazei ce i-o însuflase uciderea capului și conducătorului ei.

Kretzulescu își alcătuește cabinetul din Dim. Cornea, T. Ghica, Gh. Crețeanu, I. Gr. Ghica, A. Florescu, M. St.

¹⁾ Vezi *Anexele* No. XVIII și XIX.

²⁾ Președinte de Consiliu și Ministru de Interne (24 Iunie 1862 — 11 Octombrie 1863) și ad-interim la Justiție (15 August—21 Septembrie 1862 și dela 30 Decembrie 1862 — 31 Iulie 1863).

Catargiu ¹⁾). Cum vine la putere acest minister, este întinpinat de o chestie foarte grea, aceea a armelor sârbești. Anume se aflase de consulii austriac și englez că un transport de arme eră să treacă din Rusia către Sârbia, pe teritoriul Principatelor.

Sechestrul pus pe ele în primul moment, după cererea consulilor, este ridicat în urma intervenirei principelui Sârbiei, Miloș. Se face o mare zvoană în diplomație, fiind privită trecerea acestor arme ca o îndrumare a unei lovituri contra Porței Otomane, care alcătuiă în acel timp un adevărat *noli me tangere* al politicei mari europene. Consulii, în contra etichetei celei mai elementare, își dau întâlhire la Palat, fără cerere de audiență, lipsă asupra căreia domnitorul le atrage luarea aminte. Peste două oare, domnitorul primește dela toți reprezentanții Puterilor, o notă colectivă prin care cer ca transportul să fie oprit până în 24 de oare. Principele li răspunde însă că a însărcinat pe agentul său din Constantinopole să trateze lucrul cu ambasadorii, și că până la venirea răspunsului, nu poate face nimic. Anglia mai ales eră foarte pornită. Ea amenință pe Cuza-Vodă cu aplicarea protocolului recunoașterei lui, primită cu condiția expresă a nereînnoirii nici unui atac contra Convenției, amenințare care nu însemnă altă ceva decât o intervenție europeană. Față însă cu faptul îndeplinit al trecerei armelor care acuma se săvârșise, Anglia mai coboară tonul, și ambasadorul ei din Constantinopole cere lui Negri numai ca domnitorul să trimită Porței o scrisoare *lămuritoare* (adecă de scuze) pentru cele întâmplate. Cuza-Vodă refuză hotărîtor această cerere, și domnitorul român iesă iarăși hîruiitor din cumplita criză prin care trecuse. Argumentul juridic foarte temeinic pus înuainte de Cuza-Vodă și de ministerul său eră, că „nu se putea admite ca o marfă cumpărată în timp de pace de către o țară în stare de pace cu Poarta dela o putere iarăși în pace cu dânsa, să poată fi privită drept contrabandă de războiu“ ²⁾).

¹⁾ *Mon. of.*, 1862, No. 138.

²⁾ Expunerea documentată a chestiei în *Domnia lui Cuza-Vodă*, I, pag. 246—249.

Capul ministerului, N. Kretzulescu. ale căruia idei asupra demnității și dreptului de autonomie al țării și al neamestecului străinilor în trebile ei, le-am arătat mai sus, a stat drept sprijin și încurajare Domnitorului în greaua cumpănă prin care trecuse. De aceea și Kretzulescu, în cuvântarea lui ținută cu prilejul vestitului amendament din 1863, amintește deputaților „situația dificilă de mai dăunăzi, în care guvernul a știut a țineă sus autonomia și drepturile țării“, cuvinte ce nu se pot raportă decât la chestia armelor sârbești.

După deschiderea adunării (în 10 Noemvrie, sesiunea extraordinară, și în 3 Decemvrie, cea ordinară), ministerul Kretzulescu înfățișază un mare număr de proiecte de legi trebuitoare pentru prefacerea stărei țării și pe cari proiecte le lucruse în scurtul răstimp de 5 luni, dela 25 Iunie, data constituirii ministerului său, până la convocarea adunării. Aceste proiecte erau privitoare la impozitul asupra sărei, la ocne, la unificarea contribuției personale, la pensii, la consiliile generale, la organizarea armatei, la introducerea ministerului public, la recrutare, la atrupamente și adunări turburătoare, la constrângerea corporală, la consiliul de stat, la actele stărei civile, la desființarea magaziiilor de rezervă, la sistemul metric, la curtea de conturi, la camerele de comerț, la expropriarea pentru cauză de utilitate publică și alte câte-va.

Cu acest prilej Kretzulescu rosti în ședința din 14 Iunie 1863 o cuvântare plină de cel mai curat patriotism din care reesă dorința lui cea arzătoare de a grăbi pentru țara lui înfăptuirea unei stări de lucruri statornice și o organizație solidă cât și liberală și nerăbdarea lui de a vedea unirea dând toate roadele ce le putea nădăjdui dela dânsa. Iată această însemnată cuvântare:

„Când Înălțimea sa Principele Doonnitor ni a făcut „onórea a ne chiema la cârma Guvernului, cea dintăiū „preocupație a nóstră a fost, de a realiza marele faptū al „Unirei proclamat de Domnū, în aclamarea Națiunei și în „conformitate cu voturile emise de D-vóstră inandarī Tērei.“

„Unirea, de și proclamată, nu făcuse de cât un fórtē

„mic pasu afară din această Adunare; Națiunea n'o vedea în faptu și efectele ei nu puteau fi simțite de dînsa. De și se constituise în Bucuresci un Minister, numit al Unirei, dar acest Minister funcționa secondat de un Director la Iași, căruia nu-î lipsea de cât numele spre a forma o administrație separată cu un caracter curat local; o asemenea anomalie nefiind conformă nici cu votul D-vóstră, nici cu dorința Națiunei, nu se împacă nici cu intențiunile unioniste ale Șefului Statului“.

„Cu un Minister în Bucuresci, cu un Director la Iași, cu o frontieră la Milcov, cu Focșanii trunchiați între două diferite autorități, unirea devenise o ficțiune. Am căutat a realiza această Unire, și ea astă-dî a devenit un fapt săvârșit. Cu Unirea, viitorul Țerei este asigurat.“

„Cunósceți însă Domnilor, împreună cu noi, greutățile ce au întâmpinat și întâmpină Țera cu două legislațiuni; aceste greutăți urmază a fi cât mai curînd înlăturate; pe d'altă parte, Domnilor, D-vóstre cunósceți prea bine trebuința simțită de Națiunea întreagă de o organizație completă a Țerei, căci trista stare în care ne aflăm din cauza lipsei de legi organice conformu noilor instituții, nu póte fi mai mult amânată fără a aduce cel mai mare prejudiciu naționalității nóstre, și consolidării stării nóstre sociale.“

„Convenția creând o stare nouă de lucruri în Principate, a desființat o mare parte din legile și regulamentele acestei Țeri ca contrariu principelor noului aședămînt; o altă parte din legile vechi nu s'au pus nici odată în lucrare, și în sfîrșit multe dintr'însele a căduț în desuetudine.“

„Faptul îndeplinit al Unirei ambelor Principate, a îndoit numărul legilor și regulamentelor stirbite în arătatele moduri, și diferența celor ce au rămas în vigóre în ambele părți ale României, reclamă imperios grabnica lor unificare și adesea o prefacere totală.“

„Față cu asemenea trebuințe, Guvernul crede că nu póte mai bine împlini aceste lacune atît de mari pe cât de numeróse, de cât elaborând de odată proectele de legi pentru Corpurile chimate de a funcționa în administrația

„Țereî atât pentru cele ce sunt a se înființa din nou, cât și pentru cele ce sunt înființate, dar a căror atribuții, sau nu erau destul de precisate, sau modul organizării lor era vicios.“

„Prin această simultaneitate în elaborarea tutulor părților ce avuiî onórea a ve indica, a putut resulta acea legătură și consecuență între ele, care este esențial trebuințiosă funcțiunilor organice ale unui Stat.“

„Cât pentru spiritul ce a presidat la lucrarea acestor proiecte, el a fost acela al principiilor Convenției, aplicate la trebuințele nóstre, cu o continuă atenție la usul și experiență, și în considerarea scumpelor tradițiunii naționale“.

„Astfel proiectele ce viu a vă presenta astă-đi, complectă în parte sistema acelor ce am avut onórea de a depune pe biroul Adunării la începutul acestei sesiuni; în cursul ei, vom avea asemenea onórea a depune și alte proiecte de legi, tratat după cum se vor elabora.“

„Recomandând aceste proiecte de legi solicitudinei Adunării, permiteți-mi, Domnilor, a ve aminti urgenta și chiar neamânabila trebuință de a se da Țerii o organizație óre care încă în acest an, și fiindcă timpul sesiunii este foarte scurt pentru cercetarea în amănunt a tutulor proiectelor înfățișate, aș fi de părere ca după cercetarea lor din partea secsiunelor, orî a unei Comisiî ad hoc aleasă din sínul Adunării, să se priimească în bloc de dânsa și să se hotărască a se pune în lucrare ca măsuri administrative, rămând ca după exsperiența făcută în practica lor și prin concursul nouilor puterî ce ele vor crea, să se supue definitiveî aprobări a Adunării legiuitoare, una câte una din ele, împreună cu modifițațiile ce ecsperiența va dovedi că sunt trebuințiosé.“

Kretzulescu a căutat prin toate mijloacele să-și îndeplinească programul și își continuă fără preget opera începută în 1859.

Prin firea lui cinstită și convins că funcțiunea este însuși caracterul omului ce-o reprezintă, a căutat prin toate măsurile ce i-au stat la îndemână să înalte starea morală a

funcționarului român. Pot oare să se aplice legile, să se împarte dreptatea, iar întreg mecanismul Statului să meargă pentru cinstea și binele tuturor, dacă cei ce dețin cumpenele vieții sociale nu au mânele curate și dacă profită de stările lor privilegiate ca funcționari ai Statului ca să-și servească mai întâi de toate propriile lor interese? La toți slujbașii ministerelor ce a deținut N. Kretzulescu, ținea în continuu să li să facă cunoscut, să se ție la înălțimea misiunii lor și să-și facă datoria în conștiință. Asemenea circulări se găseseră în arhivele timpului atât în presa oficială cât și în gazetele politice, de câte ori N. Kretzulescu lea frânele unui guvern. Dăm de pildă una din circulările date de acest mare iubitor al cinstei și al dreptății:

„Faceți să se respecte cu stricătate legile în ființă, aplicați cu zel și cu energie pe cele noi; desvoltați cea mai mare strășnicie spre a stârpi abuzul care este gangrena ce ne-a ros și ne roade încă; printr'o conduită desinteresată și dreaptă, ardicați autoritatea care a căzut; însuflați subalternilor D-voastră exemplul de respect la legi și acel devotament patriotic, fără care nu putem realiza nimic; siliți-vă să strângeți în societate desbinările care contribue a ne ține în loc, și care nu provin decât dintr'o neînțelegere, căci toți Români nu pot avea altă țintă decât aceea de a vedeă patria lor regenerată“.

S'ar înșelă oricine dacă ar vedeă în aceste măsuri numai vorbe. Preocupările lui N. Kretzulescu nu erau nici convenționale, nici artificiale, erau însuși reprezentarea conștiinței caracterului și a firei lui drepte și cinstite, care nu aveau decât o țintă: îndreptarea unei stări care robiă puterile cele mai alese ale poporului lui iubit, nepăsător de tot ce nu eră binele țării. Avu curajul, sau pot spune chiar îndrăzneala, fața de lăncezirea orientală ce stăpâneă încă obiceiurile vasale, de a luă pentru îndreptarea ce doreă nu măsuri pe jumătate, ci radicale. Hotărî ca numele funcționarilor îndepărtați din slujbe să fie aduse la cunoștința tuturor autorităților, pentru ca cei ce păcătuiesc să piardă nădejdea de a recăpătă o slujbă la fel cu cea ce perduseră prin propria lor greșală. Rezultatele obținute în scurtă

vreme dăruiră lui N. Kretzulescu bucuria de a vedea calea bună pe care se îndrumaseră slujbașii țării.

Aceste măsuri erau începutul muncii pentru îndeplinirea programului său.

N. Kretzulescu, pentru a face legătura Unirii din ce în ce mai trainică, suprimă locul de director al Ministerului de Interne din Iași, iar Ministerul de Interne din București îl împarte în cinci secțiuni și în Oficiu Statistic. Ca urmare la această hotărâre, toți raportorii statistici trec la acest minister și astfel se leagă într'un singur mănunchiu serviciile statistice țării.

El dă o deosebită luare aminte administrației comunelor rurale și întocmește regulamentul privitor la alcătuirea consiliilor comunale. Ingrădește în acest regulament alegerile, îndeletnicirile cu tot șirul treburilor ce se țineau de ele. Indatorește comunele să-și facă un buget stătător după reguli anume hotărâte, și ca aceste dispoziții să se prefacă în fapte, stăruiește pentru stricta lor aplicare, luând tot odată măsuri pentru pregătirea culturală a funcționarilor ce trebuia să le aplice. Mai hotărăște ca paza satelor să fie încredințată însuși sătenilor, și, în mintea lui luminată, văzând foloasele descentralizării, dă comunelor oarecare autonomie, învoindu-le crearea de venituri fără intervenirea puterii legiuitoare. Satelor de moșneni le recunoaște situația lor excepțională de comune deosebite le îngăduiește să-și croiască îmbunătățirile și veniturile trebuitoare nevoilor lor.

Tipografiile Statului erau multe și multă eră neorânduială pricinuită de această stare de lucruri. N. Kretzulescu, pentru a dovedi că Unirea eră nu numai o ficțiune o aplică până în lucrurile cele mai mici, și hotărî pentru bună rânduială să unească într'o singură imprimerie a Statului imprimeriile din Iași și București. Conduc de aceleași năzuințe, unește cele două comune Focșanii-Munteni și Focșanii-Moldoveni într'una singură, făcând din acest oraș capitala județului Putna¹).

Aceste simple îmbunătățiri administrative atât de folo-

¹) Vezi mai sus pag. 67.

sitoare unei țări ce începea o nouă viață constituiau începutul neobositei activități a lui N. Kretzulescu în toate direcțiunile. O nouă reformă se impunea și aceasta covârșiă aproape pe celelalte, căci dela ea atârnă sănătatea și chiar viața noului Stat. Această reformă cuprindea în măsuri largi justiția țării. Principatele trăiseră sub regime deosebite. Obiceiurile locale făceau lege, atât în Moldova cât și în Muntenia, trebuia înfrânate aceste obiceiuri care nu răspundeau la chemarea Statului modern ce se întemeiasă. Statul fiind unul, legea trebuia să fie una, la toții supușii unei țări trebuia aplicate aceleași legi, altfel putea să se risipească stâlpii unităței politice legați laolaltă cu atâtea sacrificii. Înțelegând aceste clătănări și luându-le în o deosebită grijă, N. Kretzulescu alcătui două comisiuni, una compusă din opt membri pentru a studia unificarea legilor Principatelor, alta din George Costaforu și Vasile Boerescu pentru a întocmi codul civil, a-l îmbogăți cu procedura franceză și a o lega de sufletul și obiceiurile țării. După aceasta Kretzulescu pași spre îndreptarea sistemului penitenciarelor, spre concentrarea serviciilor sanitare. În acelaș timp se înzestreză spitalele din Moldova, făcându-se noi clădiri la spitalul din București, Pantelimon. Cele dintâi consilii de igienă se înființează în București, Iași, Craiova, Ploești, Brăila, Focșani și Botoșani. Sub acelaș minister N. Kretzulescu, apare prima farmacopeă română care e pusă chiar în aplicare în ziua de 1-iu Ianuarie 1863.

În privința politică N. Kretzulescu vrea să scoată alegerile politice de sub înrăurirea administrativă și cere, ca și în 1859, să fie lăsate cu totul libere, pentru ca votul să fie adevărată rostire a voinței cetățenilor. Pune deasemenea capăt abaterilor care se comiteau cu prilejul recrutărilor, căci atunci mulți tineri căutau să fie scutiți dela datoriile lor militare.

Nicolae Kretzulescu după ce vede mergând spre bine îndemnările de mai sus, se gândește din nou la soarta țaranelor, care fusese una din cele dintâi mari griji ce împovorasă primii săi pași în viața politică a țării. El știă bine, după cum dovedesc circulările lui din 1859 și articolele scrise în „Curierul Principatelor-Unite“, că țaranul este încă la bunul plac al privighitorilor și a celor mai mici slujbași

ai ocărnuirii plășilor, și că este stors fără tăgadă de proprietarul hrăpăreț și de arendașul lacom de câștiguri nelgiuite și criminale. Abuzurile erau strigătoare, trebuia numai decât o îndreptare, și dat țărănimei apăsate cea mai mare chezășie în contra călcărilor ei la măsuri foarte aspre pentru învoelile agricole, împiedică slujbașii să dea proprietarilor și arendașilor un sprijin interesat în dauna muncitorilor. Țăranii văzându-se astfel ocrotiți încep să se rădicesc din starea de iobăgie și muncesc mai cu drag la ale câmpului și la îndeletnicirile gospodăriei lor. În acest scop el înființează expozițiile regionale agricole și industriale, unde în fiecare an se dau premii la cele mai frumoase produse.

Până ce comisiunile înstituite pentru întocmirea codurilor să și fi îndeplinit însărcinarea cu traducerea codului lui Napoleon și punerea lui în armonie cu obiceiurile țării, trebuia îndrumată prefacea justiției în practica tribunalelor prin jurisprudență. Cu toată lipsa de texte pozitive el găsi mijlocul de a îndeplini lipsurile legilor în ființă printr'o interpretare judicioasă. Spre a-și ajunge ținta, răspândește numeroase circulări, spre a limpezi diferitele probleme juridice de prima necesitate, ca acele ale epitropiilor, vânzărilor, moștenirilor, stării civile, taxelor, etc.

Legiferarea lui Kretzulescu atât de întenzivă nu eră însă ca astăzi o zadarnică întrecere a guvernelor ce se succedă la putere pentru a și documenta hărnicia lor, ci o nevoie neapărată de a ieși din starea de neorânduială și de barbarie către una de regulă și de lumină.

Ministerul Kretzulescu care nu eră luat din majoritatea adunării, nu putea să fie pe placul acesteia. Cu toată spornica lui activitate, adunarea începe a i face greutate și chiar din întâile zile ale deschiderii ei. Bugetele care, în graba ministerului de a le înfățișa, nu fuseseră destul de amănunțite la cheltuieli, îi fură înapoiate pentru a le completa. Altă afacere în care adunarea crezù a încurcă mersul ministerului, ieși spre binele țării, dar și spre binele lui. Anume Kretzulescu se folosi de tânguirea unui patriarh contra câtorva egumeni greci care subtrăseseră câștiurile unor moși—

pentru a dispune sechestrarea tuturor veniturilor averilor mânăstirești închinată, și adunarea lor în casa Statului¹⁾.

Această măsură energică care înlesni mai târziu mult secularizarea mânăstirilor grecești părù de o cam dată a pricinul greutăți ministerului prin votul adunării dat (în contra susținerilor oficiale ale ministerului), ca aceste venituri, în sumă de 20.000.000 de lei, să fie înscrise în bugetul Statului. Kretzulescu întimpină contra acestei înscrieri „menite a compromite prin o neclibzuită pripire afacerea mânăstirilor grecești, în loc de a o deslegă — că Statul român ar putea dispune să se facă și cheltuieli asupra acestui venit, însușindu’și astfel o sumă asupra căreia nu avea drept, și prejudecând o chestie ce nu este încă rezolvată, să complice soluțiunea ei, la care se cere multă maturitate și multă prudență“²⁾. Noi credem că împrotivirea lui Kretzulescu la votul de înscriere a celor 20.000.000 de lei între veniturile Statului erà mai mult de formă, și că în realitate el erà mulțumit de această siluire a voinței lui, după cum ne vom convinge mai la vale. El erà în adevăr ținut să arăte că guvernul nu încuviință o asemenea măsură, întru cât tocmai pe atunci complicările diplomatice erau în cea mai mare fierbere la Constantinopole, și de aceea găsim și pe domnitor telegrafind lui Kretzulescu că „cea mai din urmă prudență, mai ales în acest moment, în tot ce se atinge de această chestie, este de o absolută necesitate“³⁾.

Kretzulescu se potrivea de minune în toată lucrarea lui cu Domnitorul căruia îi închină puterile și slujbele lui spre binele țarei. Indrăzneț numai când vremile îngăduiau o asemenea purtare; foarte cumpătat și reținut când se putea primejdi. Așa și Cuza Vodă refuzase, la începutul Domniei lui, să meargă la Focșani spre a proclama unirea, când toată înconjurimea lui, până și înțeleptul Kogălniceanu, îl sfătuiseră să o facă. Domnitorul se temeă, cu drept cuvânt, ca asemenea pas să nu aducă o mare cumpănă exterioară. Amândoi, Domnitor și ministru, erau de părere că *audaces fortuna juvat*, dar

¹⁾ Jurnalul Consiliului de miniștri. *Mon. Of.*, 1862 Noemvrie 22.

²⁾ Protocolul ședinței Adun. deputaților. *Mon. Of.*, 1863, No. 13 Supl., p. 5.

³⁾ În *Anera XXI*.

tot ei mai ascultau și de povața altei zicătoare latinești: *festina lente*, adică: grăbește-te încet. Din această identitate de vederi în materie politică, se explică apropierea tot mai intimă între Nicolae Kretzulescu și Cuza Vodă, care făcù din cel d'întăiu unul din conducătorii cei mai râvnitori ai lui și din cei mai stimați și iubiți de dânsul.

Adunarea înțelegând la sfârșit că votul ei în chestia mănăstirilor închinatè nu atinsese pe minister, se hotărăște să'i deë altă lovitură. Ministerul ceruse anume un credit de 150.000 de lei, pentru plata procentelor unui împrumut. Adunarea încuviințază suma; dar numește o comisie din sinul ei care să privilegheze la a ei întrebuintare. Dacă Kretzulescu nu'și dădù demisia nici după această dovadă învederată de neîncredere a adunării în el, aceasta se întâmplă numai din pricina cunoștinței ce o avea că în curând erà să izbucniască în adunare o furtună cumplită care trebuia să treacă peste capetele miniștrilor, pentru a lovi în Domnitor, tinzând să'l desrădăcineze din tronul în care abia se împlântase.

Anume în răstimpul când se desbătea în adunare chestiile amintite, se pregăteau înțelegerile pentru răspunsul la discursul tronului, și Kretzulescu aflase în cotrò tindeà majoritatea adunării. La cetirea proiectului înjghebat de majoritatea comisiei aleasă în acest scop, se înfățișase un așa numit „amendament“ care nu erà decât un contra-proiect la adresă și care trăgeà la răspundere, nu numai pe ministerul ce se aflà atunci în fruntea trebilor, ci întreaga domnie de 4 ani a lui Cuza-Vodă; în care deci nu mai puteà fi vorba de ministerele ce se succedaseră la putere și din care mulți membri subscriseseră actul de învinuire, ci de însuși domnitorul care preșidase la desfășurarea evenimentelor. Pentru sprijinirea acestui amendament, se unise dreapta cu extrema stângă, Lascar Catargiu cu I. C. Brătianu, dând naștere așa numitei *coalitii monstruoase* care votă „amendamentul“ cu o mare majoritate.

În zădar luptaseră atât miniștrii cât și deputații sprijinitori lui Cuza-Vodă, între care cel mai însemnat erà Kogălniceanu, pentru răspingerea acelu contra-proiect.

Dintre miniştri, cheltui multă vorbă zadarnică mai ales cel de războiu, generalul A. Florescu. Preşedintele Consiliului. Nicolae. Kretzulescu, se mărgini din potrivă la un discurs scurt pe care l ceti în adunare şi în care el învoacă argumentul acela ce răsăriă în mintea tuturor celor cu judecată neîntunecată de patimă, anume că „nu pot acuză trecutul acei bărbaţi care au participat la el: că ei nu pot să se lepede de răspundere şi să o lase să planeze afară din cerul lor de miniştri“¹⁾). Acest rol mai puţin accentuat al lui N. Kretzulescu în debateri, se explică prin faptul că nu avea talentul oratoric, după cum o mărturiseşte el însuşi şi nu căuta ocazia să facă discursuri, dar discurile lui N. Kretzulescu deşi simple şi fără retorică goală, au totuşi darul de a convinge şi a mişcă prin sinceritatea lor şi prin judecata sănătoasă de care se inspirau. Kretzulescu eră însă omul faptei, nu atât al vorbei, element ce pierde pe fie ce zi mai mult din însemnătatea lui în debaterile parlamentare, unde nu elocvenţa ci interesul hotărăşte votul²⁾).

Debaterile la Cameră asupra „amendamentului“ fură urmate de altele nu mai puţin înverşunate asupra refuzului Domnitorului de a luă din mâna preşedintelui comisiei însărcinată cu darea adresei, „hârtia“, cum a numiă Cuza-Vodă în bătae de joc. În această dezbateri, Kretzulescu nu mai interveni de loc.

Kogălniceanu care apăruse pe domnitor cu toată energia, atacase cu toate acestea ministerul lui Kretzulescu, spunându'i că „ambele partide din adunare ar condanina de mult principiile lui şi cerând ca ministerul să se retragă, pentru a face loc unui altuia care să liniştiască spiritele despre planurile de dictatură ce se urziau în ascuns. Infierbântându-se, Kogălniceanu urmează mai departe: „Eu am apărat un

¹⁾ Protocoalele în *Mon. Of.*, No. 40, Supl. p. 4.

²⁾ Kretzulescu nu iubeă multă vorbă şi i eră silă de ea. În o notă pusă de mâna lui pe o adresă a Prefecturii de Romanăti din 6 Aprilie 1863, abătându'şi gândul la debaterile „amendamentului“, el spune că „pricina nerezolvirei greutăţilor rurale nu este decât adunarea care se ocupă de chestii zadarnice, pierde tot timpul în debateri politice, în loc să reguleze prin legiuiri toate trebuinţele ţării“. În broşura lui *Profesie de credinţă către alegătorii din judeţul Muscel*, 1867, el spune despre dânsul că „s'ar află în categoria celor ce nu sunt oratori“ (p. 4).

principiu, acel al neresponsabilității Domnitorului, și când am apărut acel principiu, am apărut însuși dreptul camerei. Fiu al tribunei, datorind tot ce sunt regimului parlamentar, mai bine să fiu fulgerat decât să conspir contra libertăților noastre constituționale!¹⁾ Vom vedea mai la vale cum atât Kogălniceanu uită jurământul făcut, cât și Kretzulescu teoriile lui de constituționalismu englez, nu din cauza unei slăbiciuni de voință, ci siliți de aprigii pași ai mersului evenimentelor.

Ministerul Kretzulescu căpătase, prin votarea contra-proiectului de adresă, un blam netăgăduit. Cu toate aceste el rămâne și de astădată la putere căci îi eră teamă că „dacă o va părăsi și va fi înlocuit cu un minister din coaliție, tronul s'ar da pe mâna neprietenilor țării care stăpâni pe putere, ar fi putut sili pe Vodă să abdice. In acest caz ambiția pretendenților la domnie, nemulțămirea Moldovenilor, rivalitatea puterilor garante, ar fi adus războiul civil, invaziunea și separatismul²⁾).

După sfârșitul zhuciumărilor parlamentare care țin până la 2 Martie, când se încheie sesiunea adunării, se petrece iarăși o împrejurare care atingeă situația exterioară a țării, repetând sub o altă formă cele întâmplare când cu trecerea armelor în Serbia.

Anume o ceată de Poloni înarmați se coboară la Cahul de pe un vas englez și pleacă buluciți către granița nordică a Moldovei. După ce o primă încercare de a'i opri nu izbuștește, ei sunt bătuți și prinși la Costangalia. Această împrejurare readuce asupra capului Domnitorului bănuiala de rusofilismu ce i se adusese odată cu prilejul arnelor sârbești, cu toate că el nu îndeplinise, și mai ales acuma, decât stricta îndatorire de păzire a neutralității³⁾.

Prietenii lui Cuza-Vodă văzând că adunarea s'a pus pe un tărâm primejdios care tindea la răsturnarea Domnitorului, îl sfătuiesc să întrebuițeze puterea spre a se măn-

¹⁾ Protocoalele în *Mon. Of.* 1863, No. 5.), Supl. pag. 8, (ședința din 9 Fevruarie 1863).

²⁾ *Independența Română*, 1863, No. 34, Maiu 4.

³⁾ *Domnia lui Cuza-Vodă I*, pag. 183. *La voix de la Roumanie*, 1863, No. 37. Vezi și o depeșă a Domnitorului despre Polonii ce vin din Galiția, în care spune că în nici un caz asemenea oaspeți nu pot fi tolerați a se buluci în țară.

țineă. Constantin Negri, în cuvinte ceva cam acoperite, scrie lui Cuza-Vodă, că „Alteța Voastră având dreptul, legalitatea și *puterea*, nu veți lăsa să se producă desordine și anarhie“¹. N. Kretzulescu este mult mai pe față în sfaturile lui. Mai întâi el, în o scrisoare către domnitor, aprețuiește cu multă asprime ținuta adunării din sesiunea închisă, spunându-i că și publicul este obosit de „bavardagiul și de reana credință a adunării care a pierdut patru ani fără a produce nimic; că măsurile de luat contra unor asemenea tendinți aveau pentru ele opinia oamenilor de ordine, spre a pune un capăt spiritului de desordine care duce la anarhie. Nu este speranță ca adunarea care nu a lucrat nimic timp de patru ani, să facă ceva de acum înainte. Deputații de parte de a se ocupa de adevăratele interese ale țării, nu s'au slujit de mandatul lor decât pentru a face din adunare arena patimilor celor mai desfrânate și a ambițiilor celor mai culpabile“²). Această scrisoare eră oarecum întrodúcerea la cea hotărâtoare trimisă de Kretzulescu Domnitorului în ziua de 14 Maiu 1863, în care îl sfătúește pe față să facă lovitura de stat. In această din urmă scrisoare, Kretzulescu spune lui Vodă-Cuza :

Prea Înălțate Doamne!

Situația în care se găsește țara îmi impune imperioasa datorie a supune la cunoștința Măriei Voastre aprecierile mele ca Român și ca ministru. Dacă licența în care a căzut tribuna națională, prin susținere de teorii a căror unul din scopurile cele mai evidente eră de a propaga neîncrederea și de a lipsi autoritatea de prestigiul de care nu poate nici un moment fi lipsită, atrăsese opinia oamenilor de ordine în favoarea măsurilor luate în contra unor asemenea tendinți, pozițiunea în care a rămas guvernul după închiderea adunării, a făcut a se simți de toți trebuința de a eși din tr'un provizoriu care nu intră nici în strictul cerc al lega-

¹) Negri către Cuza, 17 Februarie 1863. *Corespondență manuscrisă în Acad. Română.*

²) *Anexa XXIV. Scrisoarea lui Kretzulescu.*

lității, nici se pune pe un drum care să poată pune capăt spiritului de discordie ce duce la anarhie.

Această stare de lucruri, cată s'o recunoaștem, a adus descurajare în public, și a slăbit cu atât mai mult puterea autorității, cu cât energica atitudine, luată de guvern în fața unei adunări turburătoare, fusese de natură a insuflă oamenilor de bine speranța că guvernul e hotărît a intră în sfârșit pe o cale salutară pentru țară. Astă-zi o îngrijire care preocupă pe toți începe a lua un caracter de nemulțumire ce trebuie întâmpinată. Oamenii de ordine, recunoscători guvernului actual, pe cât pot aprețui, de administrația sa imparțială și fără șicane, recunoscători de săvârșirea a câtorva acte naționale ce i-a atras simpatia, oboșiți de havardagiul și de reaua credință a adunărei care în timp de 4 ani, nu a produs nimic, astăzi aceiași oameni văzând guvernul în neacțiune, privesc situația ca provizorie și încep a se răci către dânsul. Inimicii profită de această stare de lucruri și exploatează nemulțumirea obștiei în conștra guvernului.

Provizoriul are o influență fatală chiar în corpul funcționarilor care se cere a fi strâns legat și a face una cu guvernul. Funcționarii au început a se sfi de a susține autoritatea ce le dau legile; atribuțiile se exercită cu oare care moliciune sau sfială. Neștiind unde conduce politica zilei, fie care lasă a se da lucrului public un mers nesigur.

Pe de altă parte, țara e în cea mai mare suferință din pricina neregulărei atâtor chestii de care depinde prosperitatea ei; strigă neîncetat după a lor soluție, fără de a aveà speranța s'o vadă realizată; căci nu cred să mai fie un singur om de bună credință care să vină să susție, că adunarea noastră legiuitoare va face astăzi pentru țară, cea ce s'a observat a nu face într'un interval de 4 ani. Experiența acestor 4 ani ne a dovedit că câțiva oameni care conduc desbaterile și lucrările adunărei, departe de a reprezenta și a susține adevăratele interese ale țării, nu s'au slujit de mandatul lor de cât pentru a face din adunare arena patimilor celor mai nedemne șt ambițiilor celor mai culpabile.

O măsură decisivă este reclamată de toți; ea a devenit o necesitate publică și nu mai suferă întârziere.

Tendințele partizilor, intrigile ambițioșilor, o propagandă sistematică de desordine, pe față prin gazete și pe ascuns prin agenți secreți, frământă țara în toate colțurile.

În fața unei așa de dureroasă, dar nu mai puțin adevărată situație, nu rămâne de cât un singur mijloc de scăpare, pe care ieu libertatea a-l supune la înalta apăsătoare a M. V. Să se suspende adunarea legiuitoare pe un timp oarecare; să se iee cârma guvernului de M. V. și să se decreteze formarea unui consiliu de stat, căruia să se puie însărcinarea de a elabora fără zăbavă, pe bazele așezate în Convenție, legile trebuincioase pentru organizarea țării și consolidarea instituțiilor celor noi; toate aceste legi să se sancționeze de M. V. și să se promulge spre a se pune îndată în executare. Țara astfel organizată, și mașina guvernamentală funcționând în liniște cu noile instituții un an, doi, M. V. să convoacă în urmă pe bazele unei noi legi electorale, adunarea reprezentativă, care va avea de aci în colo a funcționa conform Convenției.

La caz însă că împrejurări dictate de M. V. de mai înaltă politică, l-ar opri de a considera acest plan ca important în momentul de față, îmi veți permite asemenea a supune la dreapta M. V. apăsătoare critica poziție a ministrului actual, precum am avut onoarea a vă supune mai sus, și necesitatea de a întocmi un alt minister care, convocând camera, să caute a păși pe calea indicată de Convenție spre astă ultimă cercare. Poate că Providența va însuflă deputaților sentimentul misiei lor și pătrunzându-se în sfârșit de starea în care au adus țara prin culpabilele lor uneltiri, se vor pocăi, se vor pune pe muncă, și vor înzestra țara de legile și de instituțiile de care este setoasă.

Al M. V. Prea supusă și prea credincioasă slugă.
N. Krefulescu

București 1863 Mai 14

Această scrisoare conține fără îndoială întreg programul loviturii de Stat, așa cum a fost ea făcută de Cuza-Vodă.

Cu toate că Cuza-Vodă se purtă în mintea lui cu lovitura de Stat aproape din momentul în care luase în mână frânele ocârmuirii, și anume din momentul ce adunările din Iași și București răsturnaseră cele întâi ale lui mi-

nistere, fiindcă ele îndrăzniseră a susține indirect pe țărani¹⁾, și cu toate că acest gând al lui merse tot întărindu-se, cu cât creștea împotrivirea clasei privilegiate, cu neputința de înfrânt față cu Convenția de Paris și de anexa ei nedespărțită, legea electorală — cu toată această născădire din ce în ce mai deasă a ideii lovituri de Stat în mintea lui Cuza-Vodă, el poate totuși nu i-ar fi dat ființă, dacă nu ar fi primit îmboldiri dela oamenii lui de încredere, dintre care cea mai nețărmuită fu aceea cuprinsă în scrisoarea lui Kretzulescu din 14 Mai 1863²⁾.

Din cele spuse mai reiesă însă un lucru foarte important, anume că Kogălniceanu, până în preziua intrării lui în al doilea minister al său, nu îmbrățișase ideea lovituri de Stat. Aceasta se vede din faptul că în 9 Februarie, deci numai cu 3 luni înaintea scrisorii lui Kretzulescu, el jură în parlament respectarea constituției și invinuiă tocmai pe ministerul Kretzulescu de tendinți dictatoriale. Prin urmare ideea lovituri de Stat nu aparține lui Kogălniceanu, ci lui Cuza-Vodă, iar acel ce a întărit și înconjurat pe domnitor în „punerea lui deasupra legilor“ nu a fost Kogălniceanu ci Nicolae Kretzulescu. Dacă Kogălniceanu și-a făcut o glorie iar alții au crezut că i se face o mare învinuire, când a fost numit *omul dela 2 Mai*, acest epitet poate să însemne numai rolul lui de energie înfăptuitor al unei gândiri ce și avea rădăcina în alte cugete.

Dar cum am spus-o și mai sus, să nu ne mirăm de schimbarea ideilor în mințile individuale. Această schimbare este firească atunci când este productul evoluției, adusă prin prefacerile lăuntrice ale cugetului sau prin îmboldirile din afară ale faptelor.

Evoluția însă păsește când încet și domol, când grabnic și prăpăstios, după loviturile cărora este supus sufletul omenesc. Adese-ori un singur fapt aduce o schimbare mai puternică în mănuchiul de idei răsărit în minte, decât vremi trăgănite de liniște și de curs regulat al traiului. Și ceea

¹⁾ *Domnia lui Cuza-Vodă*, I, p. 175.

²⁾ Propășirea ideii lovituri de Stat în mintea lui Cuza-Vodă, vezi în *Domnia lui Cuza-Vodă*, I, p. 94, 99, 207, 279, 280.

ce se întâmplă la individ nu este decât reproducerea fenomenului ce se petrece în sufletul cel mare al popoarelor. Cine ar fi crezut vreodată că ciocanul unui singur an va putea îndoi fierul caracterului poporan la două din cel mai puternice grupări etnice ale globului, și să facă din războinicul popor francez unul care și pune acum ca ideal de viață înăntinerea păcii, iar din visătorul, poeticul și filosoficul popor german un altul dedat cu totul militarismului și îndeletnicirilor practice ale vieții? Și cu toată aceasta atare schimbare, tot atât de adâncă pe cât de neprasnică, este datorită unui singur mare și vajnic eveniment, războiului din 1870.

Cum să ne pară deci stranii schimbările părerilor individuale cari nu sunt ancorate decât în șubrezenia trupului și nu lanțurile de fier ale sufletelor asemenilor?

Se explică deci cum experiența dobândită de Kretzulescu în conducerea trebilor publice îl făcuse să se lepede de teoriile, așa de gustate de el la început, ale constituționalismului englez, precum pe de altă parte aceleași împrejurări dau seamă cum de Kogălniceanu va uita chiar jurământul cel mare ce îl făcuse, că nu se va atinge de libertățile publice, și va deveni tocmai el organul care să le zdrobiască. Vedem deci cum ambii acești bărbați, unul cu sfatul, celălalt cu fapta sprijiniră pe acel ce luase toporul în mâni pentru a răsturna o șubredă și nedreaptă alcătuire politică impusă poporului român de puterile străine.

Vedem apoi pe Kretzulescu jertfindu'și asemenea convingerile lui teoretice nevoilor practice în care se zbătea Statul român. El care eră în teorie contra monopolurilor — din cauza necesității în care se află țara, caută să aplice el însuși monopolul tutunurilor cel votat de mai înainte, pentru a preîntîmpina deficitul ce amenință bugetul în urma aplicării legii rurale, spunând în broșura lui deslușitoare, că „atunci când e chestia de a se pronunța între împrunuturi și monopol, eu prefer monopolul“¹⁾.

* * *

Cea mai însemnată activitate a lui Nicolae Kretzulescu

¹⁾ *Deslușiri asupra monopolului tutunului*, 1867, p. 8, notă.

este aceea pe care o desfășură în cursul acestui al doilea al său minister, în chestia mănăstirilor închinată, ale căror secularizare cu nedrept s'a atribuit până odinioară ¹⁾ numai lui Kogălniceanu, pe când cea mai bună parte din măsurile înfăptuite sunt datorite lui N. Kretzulescu, după cum va reieși lucrul cu cea de pe urmă învedereare din expunerea ce urmează.

Încă din întâiul lui minister, când se înscriesese în buget a patra parte a venitului mănăstirilor închinată, după dispoziția luată încă de Știfbei-Vodă în 1853, călugării greci protestând contra acestei măsuri, ministrul de interne, Nicolae Kretzulescu, îi amenințase cu darea afară din țară ²⁾.

În acest al doilea minister al său, am văzut cum Kretzulescu, folosindu-se de tânguirea patriarhului contra unora din proprii săi egumeni, pune sub sechestru veniturile tuturor mănăstirilor închinată, ordonând păstrarea lor în casa Statului. Cu toate că pentru a se apăra de străinătate, Kretzulescu se opune la cererea adunării de a se înscrie cifra acestor arenze, vr'o 20.000.000 de lei, la veniturile Statului, Kretzulescu nu se supără, când adunarea votează această înscriere ³⁾. În 2 Ianuarie 1863 ministerul oprește exploatarea neregulată a pădurilor mănăstirești, dispunând a nu se mai vinde pădurile decât în parchete, conform legii de cruțare a pădurilor Statului român.

Patriarhul Ierusalimului protestează contra sechestrării veniturilor, care ar fi o adevărată secularizare, și Poarta îmbrățișând interesele grecești, din care și ea se înfruptă cu mănoșie, trimite lui Cuza-Vodă o notă foarte aspră, spunându'i că „este surprinzător că guvernul Alteței Voastre să se apuce de hotărît dela sine o chestie care a fost obiectul Conferințelor din Paris, și că guvernul împărătesc protestează contra oricărui act al Alteței Voastre care ar avea de efect o despoiare sau o însușire a veniturilor mănăstirești“ ⁴⁾.

¹⁾ Până la ieșirea scrierei mele *Domnia lui Cuza-Vodă* care a restabilit adevărul ce se întemeiază mai lămurit încă aici.

²⁾ *Ibidem*, I, p. 319—320.

³⁾ Mai sus. p. 72—73.

⁴⁾ Ziarul parisian *La France*, 10 Februarie 1863.

La această intervenire autoritară a Turciei în o afacere pe care Românii o priviau ca desăvârșit lăuntrică, *de oarece eră vorba de pământul lor*, ministerul românesc condus de N. Kretzulescu răspunde prin lovituri de măciucă în capul Grecilor.

Una din cele mai mari rușini și înjosiri a țărilor române eră întrebuițarea limbei grecești în săvârșirea cultului. De mult se protestase contra acestui abuz; dar nimine nu îndrăznise până atunci să'l desrădăcineze¹⁾. N. Kretzulescu aduce această mare țință națională la îndeplinire.

În 18 Martie 1863 se ținù un mare consiliu de miniștrii sub președința Domnitorului, în care se luă în considerație referatul ministrului de instrucție, Christian Tell, care spunea că „fericiții întru pomenire domnitorii Matei Basarab și Vasile Lupu au desrobit în secolul al XVII-lea Statul și biserică română de limba slavă; dar sub domnia Fanarioților o altă limbă străină a înlocuit treptat în cult și chiar în trebile publice limba națională, anume limba grecească; că dela așezarea domniilor pământene, limba română a redobândit toate drepturile ei în afacerile țării, dar nu și în biserică. Ocupând limba greacă strana dreaptă în biserică, ea lasă limba națională în o poziție inferioară. În virtutea acestor temeieri consiliul hotărăște ca *de azi înainte în toate mănăstirile și bisericile Statului cultul celui A-tot-Puternic să se serbeze numai în limba română*²⁾).

Dacă sechestrarea veniturilor lovise în Greci pe partea materială, izgonirea limbei lor din slujba religioasă tăiă chiar rădăcina pe care se intemeiase până atunci stăpânirea lor asupra averilor țării. *Aceste două mari măsuri, cu urmări necalculabile asupra souartei poporului român, fură luate de ministerul lui N. Kretzulescu. Dânsul are meritul prin-*

¹⁾ Vezi protestul elevilor din Trei-Erarchi și bătaia urmată pentru cetirea *Apostolului* în românește, în *Ist. Românilor din Dacia-Traiană* de mine, VI, p. 620. *Românul*, 21 Ianuarie 1862, numește întrebuițarea limbei grecești „o pângărire a neamului“.

²⁾ Acest vrednic de amintire jurnal este subsemnat de N. Kretzulescu, principele M. Cantacuzino, Ioan Florescu, Catargiu, Ch. Tell și Ioan Ghica. *Mon. of.*, 1863, No. 59, 21 Martie.

cipal de a fi scos Biserica română de sub orice influență străină și de a fi păstrat țării averile însemnate lăsate de strămoși pentru binefaceri.

Că lucrul erà serios și că dispoziția erà să fie aplicată cu asprime, aceasta se văzù îndată. Egumenul mănăstirei Vizantia din județul Putna urmând înaintea a sluji în limba greacă, este destituit și scos cu putere din mănăstire, în urma decretului lui Christian Tell¹⁾.

Se dispune apoi ca instanțele judecătorești să nu mai legalizeze nici un act mănăstiresc, nici să mai primiască înfățișarea unui vechil al Grecilor în vre un proces, fără asistarea reprezentantului ministerului cultelor²⁾.

În 3 Maiu 1863 intervine un alt jurnal care lovește greu în Greci, dispunând ca pentru fiecare mănăstire să se întocmiască bugete de cheltueli, pentru ca să se poate eliberà pe temeiul lor, din casa fiscului sumele trebuitoare întreținerii mănăstirilor³⁾. Prin această măsură ministerul recunoște de bună înscrierea veniturilor averilor mănăstirești între acele ale Statului, în contra cărora se prefăcuse că protestează, de oarece acum se puneau sub control și cheltuelile mănăstirilor. Apoi dacă veniturile mănăstirilor erau luate de Statul român și dacă tot el eliberà fiecărei mănăstiri sumele ce le credea, după a lui chibzuință, ca necesare întreținerii ei, se poate zice că *secularizarea se înfăptuise și că legea lui Kogălniceanu puse numai pecetea legală pe o stare de fapt pregătită de Domnitor, prin ministerul lui N. Kretzulescu.*

În 11 Maiu ministerul cultelor mai ieà dispoziția „să nu se mai elibereze paspoarte egumenilor greci până nu vor lăsa în locu-le garanți răspunzători: căci egumenii plecând din țară, luau cu dânșii obiecte prețioase și hrisoave de ale mănăstirilor, fără să le mai înapoieze vr'odată“⁴⁾.

În 1 Iunie se dispune ca contractele de arendă ale

1) *Monitorul of.*, 1863, No. 97, 28 Maiu.

2) *Ibidem*, No. 88, 13 Maiu 1863.

3) *Ibidem*, No. 83, 3 Maiu.

4) *Ibidem*, No. 87, 11 Maiu.

moșiilor mănăstirești să fie făcute de consiliul miniștrilor și subsemnate de ministrul cultelor¹⁾.

Epitropia sfântului Mormânt ce fusese odată desființată de Bibescu, dar se reconstituise, amenințând din nou cu întocmirea unui Stat grecesc în cel românesc — este iarăși înălăturată prin un jurnal din 3 Iunie 1863²⁾.

În 18 Iunie, Alexandru Odobescu care înlocuise pe Tell la Ministerul cultelor, pentru a pune un capăt subtragerei odoarelor și a documentelor din mănăstirile stăpânite de Greci, recurge la o măsură mai radicală decât aceea a pașoptelor, punând lucrurile prețioase de trebuința cultului sub paza protoiereilor români din apropiere, iar obiectele ce nu erau spre zilnică întrebuințare, le adună toate, pentru Muntenia în mănăstirea Văcărești, iar pentru Moldova în aceea a Goliei, unde le dă în sama unei străji militare, ca și când ar fi trebuit păzite contra tâlharilor³⁾. După izgonirea călugărilor din pozițiile uzurpate de ei, acum li se adăogea și bătaia de joc; curând după aceea se ordonă ca documentele să fie depuse la arhiva Statului și o comisie alcătuită din Brezoianu, Ștefan Greceanu și Hasdeu este însărcinată cu regularea și constatarea tuturor proprietăților și veniturilor mănăstirești⁴⁾.

În acelaș timp destituirile ploau pe capul egumenilor greci. Atanasie Chiril Văcăreșteanul dela marea mănăstire Văcărești este destituit și dat judecăței, fiindcă își permitea să se întituleze de epitrop al sfântului Mormânt și înțețise pe arendașii mănăstirei lui la nesupunere către ordinile guvernului⁵⁾.

Mai mulți egumeni sunt destituiți, fiindcă înstrăinaseră odoare și documente. Așă Evanghel, egumenul mănăstirei Sărindarul, Policarp dela Mihaiu-Vodă, Chiril dela Sf. Ecaterina, Nifon dela Hotăreni, Ambrosie dela Butoiu, Grigore

1) *Mon. Of.*, 1 Iunie 1863.

2) *Ibidem*, 3 Iunie 1863.

3) *Mon. of.*, No. 120, 21 Iunie 1863. *Comp. Domnia lui Cuza-Vodă*, I, p. 272.

4) *Mon. of.*, 26 Iulie și 11 August 1863.

5) *Ibidem*, No. 69. 10 Aprilie 1863. Vezi asupra acestui caz considerat cu drept cuvânt ca foarte grav. *Anexele* No. XXII și XXIII.

dela Mislea¹⁾. Egumenul Nil, unul din fruntașii Grecilor, care fusese însărcinatul lor în tratările cu guvernul român, este întâi dat afară din egumenia Trei-Erarhilor, de oarece eră și stareț al mănăstirii Florești, „ceea ce nu se convenia fiind de negustorie“, cum spune un canon; apoi este dedituit și dela Florești, fiindcă rămăsese peste hotar după isprăvirea concediului. Pentru aceeași depășire a termenului pasportului este dat afară și egumenul dela Todireni²⁾.

Mulți alți egumeni sunt scoși din mănăstiri pentru motivul obștesc formulat de „nesupunerea la ordinul guvernului“. Așa se întâmplă cu cei dela Cașin, Tăzlău, Frumușica, Soveja, St. Sava, Galata, Barnovski, Nicorița, Cetățuia, Bârnova, Probota, Popăuții, Sf. Ioan Gură de Aur, Bistrița, Răchitoasa, Fâstăcii. Dancu și Sf. Lazăr; toți aceștia neindicați prin numele lor, ci numai prin acel al mănăstirilor unde pristăviau³⁾. Egumenii Anania de la Golia, Chiril dela Bărboiu, Partenie dela Frumoasa sunt și ei scoși, și anume nominal, tot pentru același motiv vag de neascultare⁴⁾.

„Se pusese toporul în pădurea sfintelor locuri și se răriseră foarte mult copacii ce o alcătuiau⁵⁾. *Loviturile repetate care câștigaseră această izbândă fuseseră însă date de ministerul prezidat de N. Kretzulescu*, bine înțeles în unire și conlucrare cu marele Domnitor pe care Kretzulescu îl ajutase cu toată energia și toată activitatea lui pentru a ridica țara la nivelul aspirațiilor naționale.

Cu același cuvânt se poate atribui lui Kretzulescu secularizarea de fapt a mănăstirilor grecești cu care se atribue lui Kogălniceanu împrăștierea țăranilor, când este cunoscut că această idee frământase dela început chiar mintea lui Cuza-Vodă.

Este deci drept a se atribui lui Nicolae Kretzulescu energica luptă contra rămășițelor ultime ale Epocii fanariote,

¹⁾ *Mon. Of.* No. 122, 27 Iunie; 126, 3 Iulie; 149, 3 August; 163, 22 August 1863.

²⁾ *Ibidem*, No. 161, 3 Iulie; 193, 2 Octomvrie 1863.

³⁾ *Ibidem*, No. 183, 19 Sept.; 201, 11 Oct. 1863.

⁴⁾ *Ibidem*, No. 201, 11 Oct. 1863.

⁵⁾ *Domnia lui Cuza-Vodă*, I, p. 329.

cari se încheștaseră de pământul și de averea țării, cum se încheștează liliecii de animalele ale căror sânge îl sug.

De aceea ziarul *Reforma* care numai prietin lui Kretzulescu nu eră, nu poate tăgădui că „Kretzulescu, prin loviturile date Grecilor, răspunde la tradiția familiei lui, care eră desrobirea mănăstirilor închinată¹⁾“. Chiar înainte de a intra Kretzulescu în luptă, *Reforma* îl întrebese dacă „el va nega această tradiție; dacă se va abate din drumul tras de frații săi cei mari, de onorabili patrioți Constantin și Scarlat Kretzulescu“²⁾.

Cu toată adâncea jignire adusă Domnitorului prin purtarea adunării, el vru totuși s'o îmbuneze, și pentru aceasta se hotărăște în 11 Octombrie 1863 a schimba ministerul ce nu eră plăcut acelei adunări, încredințându'l lui Mihail Kogălniceanu care eră însă tocmai să ducă lupta la culmea ei.

Așa se desparte Cuza-Vodă de credinciosul și harnicul său conlucrător, Nicolae Kretzulescu care'i stătuse mână dreaptă la înfrânarea mândriei și cerbiei călugărilor greci. Pentru a mărturisi însă fostului său președinte de consiliu, chipul cât de mult Domnitorul aprețuise cum el condusesese trebile țării, domnitorul îi arată prin o scrisoare din 4 Decembrie 1863 deplina sa mulțămire și recunoștință pentru „devotamentul care ni l'ați arătat în împrejurări grele. Prin însuși aceste cuvinte, adaogă Domnitorul, vă zic că aducându'mi aminte de concursul ce mi l'ați dat, mă socot în drept a conta și pe viitor și în tot cazul pe devotamentul d-voastră“³⁾.

* * *

Nicolae Kretzulescu, deși combătut de Kogălniceanu în discursul său contra cunoscutului „amendament“, totuși este luat de acesta ca ministru la departamentul justiției, cultelor și instrucției publice, pe atunci împreună îmbinate. Aceasta

¹⁾ Vezi mai sus (p. 55 și 62) cauzele căderii ministerului C. Kretzulescu.

²⁾ *Reforma*, 1862, No. 47, 11 Oct. Că *Reforma* eră rău-voitoare lui Kretzulescu, se vede din aceea, că publicând scrisoarea lui Ștefan Goleșcu prin care acesta refuză plata contribuției și îndemnă pe oamenii la nesupunere către Stat, redactorul ei G. Valentinianu este chemat de Aga, care'i pune în vedere să încheșteze cu asemenea necuviinți, dacă nu vrea să înfunde pușcăriia. *Reforma* ieră organul coaliției monstruoase. Vezi numerile din 11 și 14 Aprilie și 6 Maiu.

³⁾ Publicată în *Convențiunea*, 1863, No. 43, 20 Decembrie.

s'a făcut de sigur după cererea Domnitorului, de oarece, cum vom vedeà, relațiile între Kogălniceanu și Kretzulescu rămân tot reci, ba chiar neprietinoase. De la 20 Iulie 1864, când Kretzulescu intră în minister, el desfășură ca totdeauna, o spornică activitate, întocmind mai multe așezăminte noue și prezidând la reforme însemnate.

N. Kretzulescu vine la guvern într'un moment când erà mult de făcut, căci instrucția publică, artele, Biserica, justiția, operele destinate să asigure dezvoltarea intelectuală a țării trăiau numai din moștenirile trecutului și nu fuseseră încă luate în samă. Trebuia o îndrumare hotărâtă. Din haosul vremelor de-atunci urzite din minciunile trecutului, din vâlmașagul ciocnirilor elementelor ce se uneau pentru o viață nouă, trebuiau scoase la lumină pietrele care erau trebuitoare unei clădiri, și voià să întocmească cimentul ce trebuie să le lege și să facă din ele temelia edificiului care erà să se clădească mai târziu. N. Kretzulescu simțea în marea lui inimă puterea de a răspândi asupra temeliei ce înjghebà suflarea civilizației occidentale la care se adapase în Franța în primii pași ai tinereții lui. Ministru se puse pe lucru și acele șase luni ce petrecu la Ministerul instrucției pot fi socotite ca cele mai rodnice clipe din viața lui dăruite cu cel mai larg entusiasm pentru binele țării.

La 5 Decembrie 1864 promulgà legea Instrucției publice, sub care am trăit 34 de ani, și a cărei rodnice fire se întind încă până astăzi, întărind trunchiul României moderne înălțată în ultimul timp atât de sus în ochii lumii.

Instrucțiunea publică e rânduită în trei grade: primar, secundar și superior. Învățământul primar e făcut obligator, ceea ce ajută mult pătura țărănească să se înalțe la conștiința de sine și să vadă orizontul libertății strămutat în apropierea acelor care îl vor putea pricepe și simți. Pedepse aspre fură hotărâte de atunci pentru acei ce ar căută să se sustragă dela legea obligatorie a învățământului. Instituțiile secundare să fie împărțite în licee, gimnasii, instituții pentru educarea și instruirea fetelor, școli reale, practice, seminarii. Articolele 93—248 din legea învățământului public primesc

și ele tot ajutorul trebuitor pentru a putea fi puse la îndeplinirea vremilor. Învățământul particular e cercetat de N. Kretzulescu cu mare luare aminte, îl pune în rândul instituțiilor Statului supunându-l controlului oficial. Învățământul superior e pus de asemenea pe temelii bune prin stabilirea gradelor universitare și prin hotărîrea condițiilor de admitere și stabilitate a profesorilor.

Se alcătuește măsura de supraveghere a învățământului prin întemeierea Consiliului permanent al revizoratelor, ceea ce va fi menit să vadă lipsurile și îmbunătățirile ce se pot aduce pentru buna propășire și înălțarea învățământului țării. Cere o atenție deosebită a revizorilor pentru clasa I-a primară, ea fiind locul de primire al învățământului general.

Aceasta e opera mare a lui N. Kretzulescu, opera ce a îndrăznit să o introducă într'o țară trăită până în ajun sub jugul străin, sub disprețul frumosului său grai, sub înrăurirea atâtor neamuri care îngenunchiară acest popor nenorocit.

A creă o școală și o limbă eră însă o necesitate absolută, de aceea N. Kretzulescu avu întreg curajul pentru a o face. Aceasta dădu țării mijloacele de a face pe tărâmul cultural progresul cultural imens, de care suntem cu drept cuvânt atât de mândri astăzi. Pentru îndrumarea comerțului român se întemeie prima școală de comerț din țară și pentru serviciul sănătății publice se făcu pregătirile unei școli de medicină și farmacie în Iași.

Kretzulescu se mai gândește să lege trecutul cu prezentul și pe amândouă cu viitorul și hotărî să se facă cercetări locale, însărcinând pe revizorii școlari cu redactări de note și cercetări, cari fac astăzi o prețioasă comoară a bibliotecelor și ușurează cercetările trecutului. Prin această măsură, încep a lua o deosebită însemnătate adunările de cărți și astfel directorii de școli se văd puși în stăpâniri de biblioteci speciale pentru învățământul școlar. Bibliotecilor din Iași și București li se dă o deosebită însemnătate și o mică radiare a acestui izvor de viața intelectuală începe a se răspândi în comunele rurale.

Arhivele Statului sunt reorganizate pentru a primi documentele Unirei, secularizării, împământenirei, etc. Cercetătorii trecutului țării, între care am fost și eu, care am păstrat un cult deosebit marelui partaș al făuririi Unirei am găsit în arhivele Statului urmele sărguinței acestui mare român care a fost Nicolae Kretzulescu. Căci dacă urmașii marilor luptători dintre 48 și 68, între care cel mai aprig a fost Niculae Kretzulescu, se bucură astăzi de toate bunurile civilizației fulgerătoare la care am ajuns apoi numai nouă cercetări contra trecutului, ne-a stat prin puțința să facem partea cuvenită fiecăruia dintre dânsii. De aceea încă de pe când făceam partea cea mare lui A. I. I. Cuza, m'am gânditsă aduc într'o zi la lumină munca uriașă și roditoare făptuită de Niculae Kretzulescu pentru a întări Unirea și a-i dărui țării începutul elementelor civilizației moderne.

Muzeele țării, adânc izvor de cultură practică, sunt de asemenea luate în samă de dânsul. Imparte muzeele științifice din București în trei, această clasare urmează cercetările. O Societate de științe naturale se întemeiază în Capitală. La crearea Ateneului, menit să cultive artele și științele, Kretzulescu ia de asemenea o foarte mare parte, căci el va ușură răspândirea lor în popor, lucru care-l dorește atunci când fiind Ministru Cultelor, dăduse o deosebită însemnătate școalelor de muzică din Iași și București, unde erau puse sub o deosebită supraveghere studiul, declamație, solfegiul, piano, vioară, violoncel, etc. În școlile speciale din Iași și București, ciclul studiilor eră trei ani pentru pictură, sculptură, arhitectură și gravură, un an pentru arta grădinelor.

Aceste studii erau recompensate prin concursuri și premii obținute la sfârșitul anului și al studiului. Ca urmare la aceste măsuri se înființează pinacotecele din Iași și București, unde pe lângă produsele artiștilor străini se admite expunerea lucrărilor de merit. Expozițiile anuale unde se face o mare selecție sunt de asemenea menite înălțării gustului și simțului artistic.

Antichitățile începând dela portretele principilor noștri

și sfârșind cu monumentele unde se ocrotise viața noastră națională sau care însemnase momentele de glorie, de robie, de durere și înălțare a neamului trebuiau ocrotite ca urmașii noștri să poată vedea pe unde trecuse marii lor străbuni și cum luptase ca să le păstreze patrimoniul lor, râvnit de foarte neamurile străine ce ne înconjurau și călcau, zdrobit de hoardele năvălitoare ale barbarilor care râvneau mănosul și frumosul pământ, udat de izvoare adânci și umbrit de crestele munților falnici. Revizorii școlari cei însărcinați cu notele istorice fură însărcinați cu paza și punerea în lumină a comorilor trecutului. Astăzi avem titluri multe și minți luminate, studii speciale, pentru toate începuturile au fost simple și anevoioase dar ele au fost temelia tuturor înălțărilor de astăzi.

România se găseă acum în stăpânirea începutului civilizației apusene, trebuia însă înzestrată cu o înaltă instituție de control și această idee îi străbătù mintea vizitând Institutul Franței unde gloriile științei și literaturii franceze adunate în mărețul areopag, stăpânesc cântărind puterile crescânde ale țarei, dând din vechile ziduri îndemnul spre mai mult. Se gândi că împreună cu conviețuitorii ar putea întemea o asemenea instituție și încearcă să închege primul regulament al Academiei Române la 1864.

Biserica țarei nu mai putea să rămâie sub sclavia patriarhatului din Constantinopole. Nicolae Kretzulescu hotărâște desrobirea Bisericii noastre aducând o lovitură nu atât pentru Turci, mai puțin interesați părților privitoare cultului ci cu deosebire Grecilor care voiau să pună stăpânire pe pământul românesc și care nu erau departe de a întrevedeă stabilirea unei heghemonii religioase asupra bisericii țarei.

Biserica română devine de fapt autocefală ¹⁾ cu organul ei conducător Sinodul cu suprema lui autoritate rămasă până în zilele noastre. Biserica română deveni astfel sub guvernul lui Kretzulescu, biserică națională. Adaog că N. Kretzulescu moștenise din străbuni dragul de Biserică, căci

¹⁾ Autocefalia Bisericii române fu recunoscută în drept de către Patriarhie numai în 1884 în urma unor negocieri delicate conduse de Dimitrie A. Sturdza.

cu deosebită dragoste îngrijea ca efor administrator de Biserica Kretzulescu zidită de bunica lui, Safta Kretzulescu, fiica lui Constantin Brâncoveanu.

Mănăstirile primiră reglementele lor asupra vieții monachale și a administrării finanțelor lor. Prin circulări înălțătoare le făcea cunoscut monahilor scopul vieții lor și mănăstirea înălțătoare ce putea să dea instituțiilor ce ocârmuiau.

Județele Basarabene anexate țării aveau ca administrație puțin potrivită un consistoriu dependente de episcopatul de Iași; pentru a le ușura administrația, înființă Episcopatul Dunării de jos în care încorporează și administrația districtelor Basarabene. Căci Kretzulescu credea că nu e bine de a desface administrația civilă de așa numită religioasă cu care timpurile o imbinase și lui îi plăcu mai bine să lărgească cadrele bisericeii prin înființarea Episcopiei numită mai sus în care putea cuprinde și administrația civilă mănținând ideea fundamentală care stăpânise dezvoltarea poporului român: Implămădirea întregii lui vieți în scuticile religiei.

Pentru a lega și religia catolică de țară și a înlătura primejdia ce rezultă din faptul că șeful suprem al acestei religii, Papa, era peste hotare iar slujbașii ei erau recrutați din alte țări, Kretzulescu hotărî înființarea unui seminar catolic dincolo de Milcov.

Tot privitor la străini pentru apărarea proprietății țării de copleșirea lor, Kretzulescu mai dispune ca dreptul de cumpărare să nu-l aibă decât creștinii, îndepărtând pe străini. El mai adăogi încă condiția reciprocității în țările străinilor creștini, care aveau drept de cumpărare la noi. Formula România a Românilor începuse acuma a lua ființă.

Opera administrativă a lui N. Kretzulescu este monumentală. Aproape tot era de făcut când a luat frânele guvernului și când plecă dela putere totul era plămădit: Literile, științele, artele, istoria, religia, justiția trebuie să-i fie recunoscătoare. Intemeiat pe încrederea Domnitorului, N. Kretzulescu a făcut să răsară din haosul de atunci așezământe care trăind și astăzi, dovedesc că dânsul le-a dăruit viața, întemeindu-le. El n'a cercat să lecuască metodele trecutului, sprijinind cu stâlpi noi putregaiul, ci cu o în-

drăzneală fără seamăn, a dărâmat vechiturile, făcând să răsară din ruine noua și frumoasa clădire a Statului român modern adus de urmașii lui la starea desăvârșită, în care se află astăzi. Acestea le-a putut îndeplini grație spiritului lui de continuitate, care-l făcea să apuce lucru de unde îl lăsase de câte ori venea la cârma țării. Promulgarea codicelor române, politica urmată în chestia țărănească și cea bisericească arată în chipul cel mai viu statornicia hotărârilor lui. El nu era un oportunist. Toate actele lui porneau dela principii generale, dela care nu s'a îndepărtat nici o clipă.

Aceste principii erau: asigurarea dreptății pentru toți, dezvoltarea prin învățatură a valorii individuale, apărarea celor slabi împotriva celor tari, și mai presus de toate dorința adusă în fapte, ca România să dispue singură de soarta ei.

Kretzulescu a dovedit omenirii că națiunea lui era vrednică de soarta ce i se croise.

Un popor care poate răbdă o organizațiune croită în așa scurtă vreme și atâta de puternică și care și-a găsit omul care să o înfăptuiască, merită să trăiască prin propriile lui puteri. Ce nevoe mai era de umilitorul și încurcătorul control al marelor puteri, la ce mai era nevoe de suzeranitatea Turciei, când ea se întinde pe o țară sănătoasă cuprinsă de avântul propășirii și care își avea mersul după icoana Statelor cele mai civilizate din Europa!

Este în afară de orice îndoială, că opera lui Nicolae Kretzulescu a contribuit în mare parte la emanciparea Patriei sale.

În 2 Octombrie Kretzulescu promulgă legea înființării Camerilor de comerț și în 20 al acelei luni cea pentru expropriere pentru utilitate publică; în 6 Decembrie cea pentru admisibilitatea și înnaintarea în funcții judecătorești, care accentuează și mai mult principiul legii din 1860 pentru suprimarea privilegiilor boerilor; apoi cea pentru constituirea corpului de avocații și pentru înființarea sinodului, în care lege se introduce principiul participării și preoților de mir și chiar a laicilor în adunarea bisericească. Totodată se proclamă prin această lege neatârnamarea bisericeii ortodoxe române de orice autoritate bisericească străină,

păstrându-se numai unitatea dogmatică cu biserica ecumenică din Constantinopole¹⁾).

Se vede însă că raporturile dintre Kogălniceanu și Kretzulescu se înăspriseră tot mai mult, de oarece vedem pe cel dintâi, când caută să se îndreptățască față cu Domnitorul de prea triumfala sa călătorie în Oltenia, că spune Capului Statului cum „în conflictul stârnit între mine și ministrul justiției, N. Kretzulescu, am văzut că eu nu mai eram președinte de consiliu decât cu numele și că deabiă mai eram ministru“.

Totuși Kogălniceanu nu se retrage atunci, ci rămâne mai departe alături cu Kretzulescu în minister, cu toate relațiile lor atât de încordate. Kogălniceanu iese tocmai la 26 Ianuarie 1865, din cauza desaprobării lui Cuza-Vodă a modului prea aspru cu care Kogălniceanu tratase Adunarea cea nouă ieșită din legea electorală a Statutului dela 2 Maiu, adunare pe care Cuza-Vodă avea interes să o cruțe cât mai mult. N. Kretzulescu se retrage din minister împreună cu colegul său Steege în ziua de 22 Ianuarie 1865²⁾, aducând astfel după câteva zile căderea lui Kogălniceanu de la putere.

Totuși nu Kretzulescu este chemat atunci la cârma Statului, ci Bozianu, care căzând însă în aceeași greșală pe care o făcuse Kogălniceanu față cu Adunarea cea nouă, este și el înlăturat, și Nicolae Kretzulescu este de astă dată chemat să compună cabinetul. El ia frânele ocârmuirii în 14 Iunie 1865³⁾, în calitate de Președinte de Consiliu⁴⁾.

* * *

Kretzulescu, cu toate că împărtășia idei liberale și egalitare, totuși plecându-se tot mai mult pe partea ordinii, trecea drept conservator și de aceea bunăoară ziarul

¹⁾ *Mon. of.*, No. 129, 1865.

²⁾ *Ibidem*, 27 Ianuarie 1865.

³⁾ *Ibidem*, 14 Iunie 1865.

⁴⁾ N. Kretzulescu ia portofoliul finanțelor dela 14 Iunie 1865 până la 30 Ianuarie 1866, apoi acel al Internelor, Agriculturii și Lucrărilor Publice la 30 Ianuarie 1866. Cabinetul presidat de dânsul cade în 11 Februarie odată cu sfârșitul Domniei lui Cuza-Vodă.

Die Presse din Viena socotește cabinetul lui Kretzulescu de reacționar¹⁾.

Ocârmuirea lui N. Kretzulescu întâlnește iarăși, chiar dela primii ei pași, chestia locurilor sfinte care fusese hotărâtă de Adunare, într'un avânt de nespūsă înflăcărare prin primirea cu furtunoase aplause a legii de secularizare înfățișată de Mihail Kogălniceanu. Călugării greci spumau de turbare, și pentru ași răzbună pe ereticul Domnitor care le răpise averile, adună un Sinod prin Patriarhul din Constantinopole care hotărăște să cheme pe acel Voevod la ascultarea de Dumnezeu. Patriarhul trimite pe un delegat al său, Cleobul, în România, unde fiind purtat în batjocură dela ministru la ministru, dar nefiind primit nici ascultat de nimeni, vrea să cheme în ajutor pe Consulii Puterilor europene. Kretzulescu atunci pune să'l încarce în o căruță și'l trimite la malurile Dunărei, de unde păcălitul delegat se întoarce înapoi la Constantinopole.

Domnitorul cu ministerul său alcătuesc vestita scrisoare către „sfântul“ Patriarh, în care de și în tonul mângăios și cucernic al unor fi ai Bisericei ortodoxe, ei resping cu energie ori ce amestec al oricărui Sinod străin și al oricărei Biserici străine în afacerile și disciplina Bisericei române²⁾.

Altă grea luptă care căzù pe brațele ministerului Kretzulescu și a Domnitorului, fu aceea a capitulațiilor care fuseseră mereu restrânse, lucru de cari guvernele străine se îngrijau tot mai mult, căci această restrângere atingeă deadreptul interesele lor. Propășirea stărei juridice lăuntrice a țării — dată prin introducerea legiuirilor franceze, prin crearea celor două facultăți de drept ale Universităților din Iași și din București, prin înființarea Curței de casație cu magistrați inamovibili și prin noua organizare judecătorească — îndreptăția o emancipare a României de sub epitropia și privigherea consulilor străini în trebile judecătorești. Chestia eră însă cu atât mai grea, cu cât, în această privire, nici

1) *La Voix de la Roumanie*. 20 Iulie 1865.

2) Este curios că această prea însemnată scrisoare nu se află reprodușă în *Monitorul oficial*. Am găsit-o în mai multe ziare străine. Vezi *Domnia lui Cuza-Vodă*, II, p. 23, nota 56.

Franța care ne ajutase în atâtea rânduri, nu putea sta de partea noastră, ci mănține și ea cu putere principiul respectării tratatelor încheiate de Puterea suzerană cu cele străine, în privirea tratării supușilor acestora. În ziua de 29 Martie consuli tuturor Puterilor fac un demers colectiv pe lângă principele Cuza. Lucrurile rămân însă nehotărîte, România făcând mereu pași de încălcare, iar consuli căutând în zadar, prin protestări, a împiedica mișcarea de emancipare a unui popor întreg. Protestările rămăneau pe hârtie, pe când restrângerea jurisdicției consulare se traducea în fapte cu urmări statornice, și în această privire Kretzulescu își mai făcuse odată probele în trecerea lui de altădată pe la putere.

În acest minister al său, Kretzulescu avu de aplicat o lege foarte grea, cea a monopolului tutunurilor pe care, cum am văzut, el de și nu o încuviință în principiu, o recunoștea de trebuitoare în acel moment de greutate financiară. Monopolul fusese introdus de Steege în 1864, pentru a compensa lipsurile provenite din veniturile domaniale; dar ministrul Strat care urmase lui Steege voiă să amâne punerea în aplicare a acestui monopol. Kretzulescu care luase, în 1865, pe lângă Preșidenția consiliului și ministerul finanțelor, ne spune că „găsindu-mă în fața unei legi pe care eram chemat să o aplic, n'am vrut să pactizez cu tutungii și cu toptangii, n'am vrut să fac treburile lor, să mă supun la amenințările lor, ci ținând mai mult la punga Statului decât la a lor, am depus stăruințele cele mai energice; legea a fost executată și am adus Statului un beneficiu de aproape 6 milioane¹⁾. Că Kretzulescu a lucrat astfel, aceasta ne-o garantează cinstea lui cea absolută, dovedită în tot decursul lungii sale vieți. Tot Kretzulescu înființă și Banca România și făcu mai multe regulamente ca pentru exportul sărei, pentru aplicarea legi asupra dreptului de intrare dela vitele străine, pentru împlinirea și perceperea contribuțiilor comunale, etc., dispuse darea în întreprindere a dărilor indirecte, în locul căutării lor în regie pentru care

¹⁾ *Deslușiri asupra monopolului tutunurilor, 1867, p. 19.*

pe acele timpuri lipsiau, după dânsul, însușirile trebuitoare dregătorilor Statului¹⁾.

În curând însă o împrejurare mai gravă eră să pună la încercare energia lui Kretzulescu. Cuza-Vodă ducându-se în vara anului 1865 la băile dela Ems pentru a'și căută zdruncinata sănătate, protivnicii lui, aliații din coaliția monstruoasă, voră să organizeze o mișcare prin care Cuza să fie declarat răsturnat de la tron și să i se închidă granițele țării la întoarcere. Răscoala însă ce nu aveă nici-o rădăcină în masse care erau mulțămite cu domnia lui Cuza-Vodă, fu zdrobită foarte ușor în ziua chiar a izbucnirii ei (3 August 1865). Liberalii care organizaseră turburarea răspândiseră asupra genezei ei o versiune absurdă, anume că ea fusese pusă la cale de miniștrii Kretzulescu și Florescu „pentru a cercă integritatea și tăria de caracter a .principelui“ (?)²⁾. Domnitorul înștiințat la Ems de evenimentele din București, mulțămeste armatei pentru energica ei purtare. El rămâne înaintea acolo până la isprăvirea curei, pe deplin răzămat pe credința și destoinicia ministerului său³⁾.

Această răscoală atrăgând Domnitorului o dojană din partea Porței, Domnitorul împreună cu ministerul său adresează vizirului o scrisoare plină de demnitate care puse în o lumină și mai vie aspirațiile după neatârnare ascunse și acum ca și în totdeauna, sub apărarea autonomiei, în mintea acelora ce conduceau pe atunci soarta României, Domnitor și miniștri.

Scrisoarea către vizir a fost, dacă nu alcătuită împreună cu ministerul, cel puțin ieșită din o înțelegere între Domnitor și dânsul. Nu se poate spune același lucru de mesajul cetit de Domnitor în 4 Decemvrie 1865 la deschiderea Adunării și în care mesaj, Domnitorul după ce enumeră cu o dreaptă mândrie toate faptele mari ale domniei

1) *Mon. of.*, No. 230, 231 și 273. Comp. ziarul *Actualitatea*, 23 Sept. 1865.

2) Scriitorul rus Danilewski, *Opere complete*, vol. XXIII, *Scrisori de peste hotar*, p. 191, reprodus locul de *Arhiva* din Iași, 1902.

3) După depeșile lui Cuza-Vodă și ale Principesei. Tot pe atunci Vodă-Cuza serie lui Kretzulescu să desfacă contractul pentru palatul de reședință dela Iași, având a fi găzduit aiurea, când va veni acolo. Cu această dispoziție se rupse ultima legătură materială ce mai ținea pe Domnitor legat de orașul său de baștină.

lui, sfârșește prin darea pe față uimitoare a intenției lui de a abdică, spunând că „el primise coroana ambelor țări nu pentru dânsul însuși, ci numai ca un depozit sacru“, pe care eră deci gata a’l restitui celui ce se cuveniă, adecă principelui străin ce România ar izbuti să’l dobândaască. Afară de rațiunea lucrurilor care ne împiedică de a gândi măcar că asemenea cuvinte grave să fi fost puse de miniștri în gura Domnitorului, avem dovada învederată că ele fuseseră impuse ministerului de voința superioară, în spusele lui Al. Papadopol-Calimah, ministrul de externe din cabinetul Kretzulescu, care zice că „pasajul cel vestit în care Domnitorul amintește promisiunea făcută la a lui alegere, a fost schițat de însuși Domnitorul în ședința consiliului de miniștri, ținută la palat în ziua de 2 Decembrie 1865“¹⁾).

În sesiunea a doua a adunării ieșită din legea electorală a Statutului se ivește o opoziție contra guvernului, cari își arătase, nu e vorbă, capul chiar din sesiunea ei cea dintâi, răsturnând pe tăcutele două ministere. Acum însă să înfiripează mai puternic printre oamenii cei mai mulți noi și fără nici-un trecut politic cari alcătuiau acea Adunare, mai ales prin împrejurarea că un orator puternic și inteligent, Constantin Boerescu, fratele lui Vasile, fiind scos de Kretzulescu din postul de avocat al ministerului, sub cuvânt că eră și profesor și deputat și nu aveă timp să se ocupe de apărarea trebilor litigioase ale ministerului, Boerescu devenise unul din cei mai aprigi potrivnicii ai guvernului, atacându’l în toate modurile și cu toate prilejurile, așa că nu’i mai dădea răsufu. Boerescu lovește în guvern cu cea de pe urmă înverșunare pentru concesiile de aprovizionare a armatei, dată unui industriaș francez, Godillot; pentru altă concesiile a măsurilor și greutateților, încuviințată altui francez, Lemaître, și pentru mai multe alte chestii. Se înțelege că nu opoziția aveă majoritatea în Adunare și că aceste cuvântări, nu izbutiau să plece majori-

¹⁾ *Amintiri* de Al. Papadopol-Calimah. Manuscris în biblioteca Academiei române, p. 436.

tatea de partea lui Boerescu, nu pricinneau mai puțină neplăcere ministerului.

Ca un trăsnet însă surprinse pe N. Kretzulescu izbucnirea complotului din noaptea lui 11 Fevruarie, al cărui taină fusese așa de bine păstrată de făuritorii lui, în cât nimeni din înconjurimea Domnitorului, celui nu e vorba atât de nepăsător de propria lui soartă și de propria lui, persoană, nu bănuise măcar o umbră cât de slabă a mișcării ce se pregătia.

Cu abdicarea Domnitorului însă încetează și ministerul lui Nicolae Kretzulescu și începe o altă fază în desfășurarea politică a vieții lui ¹⁾).

¹⁾ Comp. *Domnia lui Cuza-Vodă*, II, p. 14—77.

CAP. VI.

DRUMURILE DE FER ȘI AGENȚIA DIPLOMATICĂ DIN BERLIN.

Abdicarea lui Cuza-Vodă a impus lui N. Kretzulescu condeiul în mână, pentru a apăra regimul căzut de napustirile patimașe ce se îngrămădiau asupra lui. Cea mai însemnata din scrierile lui în aceasta privire este broșura „11 Fevruarie la București“, scrisa în franțuzește și în românește, șapte luni după împrejurarea care puse un capat Domniei lui Cuza-Vodă, (Septembrie 1866).

Kretzulescu caută, în aceasta a lui scriere, să arate adevărul asupra celor petrecute, pentru a înlătura patima și calomnia din expunerea și judecarea evenimentelor. Pentru aceasta, el cerceteaza mai ales două acte ale noiei ocârmuirii: circulara ministrului afacerilor straine către agenții Pute-rilor garante și mesajul din 28 Aprilie către Adunare. Kretzulescu se silește a dovedi o teză foarte firească, anume ca reaua stare a multor afaceri ale țarei eră datorită, nu atât lucrării nechibzuite a oamenilor ce se perindaseră la cârma Statului în timpul Domniei lui Cuza-Vodă, cât mai ales grelelor împrejurari prin care țara trecuse. De aceea spune el: „Sa se observe cum oamenii ce au osândit lovitura de Stat au fost nevoiți prin puterea împrejurărilor a menține a așezămintele create de Statutul dela 2 Maiu, lucrând cu camera ieșita din lovitura de Stat, aplicând pentru alegerea noiei camere legea electorala a Statului“ și — ar fi putut adăogi Kretzulescu — recurgând pentru întemeierea lucrurilor nouă, tot la plebis-

citul cel urât, poengrit și batjocorit de protivnicii lui Cuza-Voda. Sprijinirile lui Kretzulescu se adevărau mai ales prin cele ce se petreceau în trebile financiare. Aici Kretzulescu eră în largul lui pentru a dovedi, că nu stângăcia deosebitelor ministere ce urmaseră unul după altul și care ministere fuseseră alcătuite tocmai din cei mai aprigi învinuitori ai regimului dispărut, ci apasarea stărei de tranziție și a novelor prefaceri ale lucrurilor fusese pricina neorânduielei în finanțe, a deficitului permanent, a lipsei de bani în casa Statului, a împrumuturilor celor foarte îngreuietoare și a neregulei obștești în care se află această prea însemnată ramură a vieței noastre publice. Kretzulescu mai arăta cum a voit să îndrepte măcar întrucâtva reaua stare a finanțelor, prin aplicarea unei legi promulgate de un minister ce'l precedase — monopolul tutunurilor. Măsura aceasta, cu toată opoziția înverșunată ce o întâlni prima sa introducere în Principatele-Unite, se arată astăzi a fi una din cele mai mănoase și mai drepte izvoare de venituri ale Statului și încă deci de pe atunci trebuiă să conțină colții cei buni ce au răsărit pe urmă în ogorul finanțelor române.

După ce Kretzulescu enumeră ceace se făcuse pentru țară în timpul domniei lui Cuza-Vodă, în care el avuse un rol atât de precumpenitor, el sfârșește scrierea lui cu cuvintele:

„Am luat o parte activă la afacerile țarei mele; am participat la toate actele care au avut de scop a o reorganiza și a o face să se urce acolo unde o chiamă poziția și năzuințele ei; am lucrat la emanciparea claselor inferioare și am contribuit a face ca țara să reintre în o parte însemnată a bunurilor ei care erau deținute de călugării greci. Am crezut de datorita mea a raspinge calomnia aruncată cu atâta silnicie pe o administrație sămănată cu atâtea greutăți. Eram cu atât mai îndatorat să o fac, cu cât sunt sigur că oamenii cinstiți și cuminți care, mulțumită Domnului, nu au lipsit niciodată în țara noastră, vor putea acuma să judece pe fiecare după dreptate. Cât despre mine, m'am deprins acuma de mult timp a nu căută altă mulțamire decât cea dată de o conștiință curată“.

„Nu am crezut și nu voi crede niciodată că drumul revoluțiilor este acel ce duce la progres. Doresc ca evenimentele

să nu îndreptaască mai mult încă convingerile mele asupra acestui lucru. Dacă am dat tot sprijinul și tot concursul meu regimului trecut, cu toate că recunosc că a avut și el multe neajunsuri, este fiind că am voit mănținerea autorității legilor, combaterea anarhiei, și a nu lăsa țara în prada luptelor și a patimilor partidelor extreme. Doresc ca acei care au crezut contrarul să aibă dreptate, și o doresc pentru binele nostru comun, pentru existența patriei și menținerea autonomiei ei⁽¹⁾.

Dacă în broșura „11 Fevruarie“, Kretzulescu ieà mai mult apărarea regimului la care el luase parte, în un articol publicat de el în *Trompeta Carpaților*, intitulat „Capacitățile țarei“, el atacà, și într'un chip mai viu poate de cum ne-am așteptà dela cumpenita lui natură, pe autorii complotului deveniți apoi ocârmuitorii țarei, după răsturnarea lui Cuza-Vodă. Kretzulescu îi întrebă dreadreptul, dacă partizanii fostului domnitor sunt arătați drept cuziști, conspiratori și vânduți strainilor, ce epitet s'ar cuveni să se dea răsturnătorilor care au săpat instituțiile țarei, care provoacă intervenții și fac ca oamenii să regrete trecutul?“ După aceea, în o strălucită enumerare, Kretzulescu însiră neajunsurile și metehnele noului guvern, învinuind mai ales de ele pe „Roși“⁽²⁾.

O apărare atât de vie a Domniei lui Cuza-Vodă și o înviuire atât de amara a oamenilor dela putere trebuiau sa facă din Kretzulescu una din țintele loviturilor ministerului Locotenenții domnești. Kretzulescu este și dat în judecata Casației împreună cu generalul Florescu, N. Rosetti-Bălanescu, generalul Savel Manu și Dimitrie Cariargdi⁽³⁾. El este apoi pus la index ca unul ce ar fi cuzist și potrivit stărei de lucruri creată prin schimbarea din 11 Fevruarie. De și cu desăvârșire retras din treburi, N. Kretzulescu este pus sub privighere polițienească ca agitator cuzist. O adresă a subprefectului, desigur inspirată mai de sus, catre primarul comunei Leurdeni,

¹⁾ *Le 11 23 Février 1866 à Bucarest* par Nicolas Kretzulescu, Bucarest. 1866. Locul citat se află la p. 51—52. Această broșură a fost combătută cu înverșunare de organele liberale: *Tribuna română*, 1866, 7 și 16 Octomvrie, și de *Ordinea*, 25 Septemvrie 1866.

²⁾ Și în broșură: *Capacitățile țarei*, București, 1867, combătută foarte viu de organul liberal *Perseverența* din 11 Noemvrie 1867.

³⁾ Vezi G. Mârzescu, *Martirii dela 1848 și Salvatorii dela 1866*. p. 12.

în care se află moșia de reședință al lui N. Kretzulescu, atrage luarea aminte a autorității comunale asupra „întrunirilor tainice ce s'ar face la moșia lui Kretzulescu“, spunând între altele „că niște asemenea întruniri nu pot fi privite decât ca acele ale bandiților ce se ascund într'un chip reutacios pentru a ucide și a jăful“. Subprefectul Niculescu cere deci primarului din Leurdeni ca „să privigheze de aproape acele întruniri ascunse; să ceară cont acelor care țin în gazda oameni străini și necunoscuți, și să raporteze îndată dacă aceste informații sunt pozitive sau nu“.

N. Kretzulescu căruia primarul avuse naivitatea a'i comunica această adresă, o trimite în copie ministrului, alături cu o protestare contra unor asemenea banuieli calomnioase, spunând în ea, că „în comuna Leurdeni din județul Muscel nu este alt om de al guvernului căzut decât dânsul“. Kretzulescu cere deci ministrului de interne „să aprecieze injuriile ce i s'a adus azi și intențiile ce i se atribue care nu ar putea proveni decât dela un om lipsit de bun simț, cerând repararea cinstei sale vătămate“.

Aceste relații încordate între guvernul Locotenenței domnești și oamenii lui Cuza-Vodă aduc o desbinare tot mai adâncă între Kretzulescu și foștii săi tovarăși din 1848. El începuse a se despărți de ei încă de pe timpul lui Cuza-Voda, când lovise în presă; apoi când sprijinise lovitura de Stat. Darea în judecată și prigonirea lui Kretzulescu înăsprisera încă aceste relații. De acum înnainte Kretzulescu va fi potrivnicul cel mai neîmpăcat al liberalilor înnaintați, pe care cu toate aceste, îi laudă încă în 1898 ca îndrumătorii libertăților dobândite de țările române. Schimbarea simțimintelor lui Kretzulescu se petrecuse între 1857 și 1867.

Pe când în 1857 Kretzulescu declară lui Rosetti ca *Românul*, organul lui, este ziarul cel mai nepărtinitor, în 1868 găsim pe acest ziar prefăcând, din răutate, cuvintele lui Kretzulescu care spusese că poporul român este în *mizerie* în fraza cea jignitoare și batjocoritoare, că poporul roman ar fi *mizerabil*¹⁾.

¹⁾ Protestul lui Kretzulescu în *Presa* din 2 Iunie 1868.

Kretzulescu este însă scos din judecata în care fusese dat ca fost ministru al lui Cuza-Vodă și el reîntră curând după aceea în viața politică, fiind ales în Senat la 9 Fevruarie 1867. Aici el voteaza pentru legea prestațiilor în natură, la facerea șoselelor, fiind convins că „piedeca cea mai principală la înflorirea industriei noastre agricole este lipsa căilor de comunicație“. Voteaza însă contra perceperei veniturilor Statului prin autoritatea comunală, „întrucât această autoritate nu ar putea îndeplini însărcinarea cerută, cu exactitate“; mai voteaza contra transferării Curței de Casație la Iași, fiind convins că „locul de reședință al acestei Curți nu poate fi decât Capitala țării, cu atât mai mult că, cu această transferare nu s'ar îmbunătăți mult starea Iașilor“. Kretzulescu pe de alta parte admite concesiia drumului de fier București-Giurgiu, sistemul metric, sistemul cel nou monetar și legea contingentului militar de 6.500 de oameni pe 1867, pe când el respinge reînființarea postului de director de moșii în ministerul de interne, post ce fusese desființat mai înainte, „întrucât prin asemenea legi se desface ceea ce s'a făcut ieri, și se tinde numai la desorganizare; iar prin crearea de iznoavă a directorilor de serviciu nu facem decât a adăogi lefuri la aceleași persoane ce serveau înainte cu lefuri mai mici“. El mai respinge și transacția cu Crémienx pentru anularea împrumutului de 150 de milioane de lei turcești, încheiat cu casele Zarifi și Vlasto din Constantinopole pentru plata despăgubirei mănăstirilor închinat; se rostește însăfârșit contra reziliării concesiiei Godillot pentru îmbrăcăminte armatei, „întrucât, prin acea concesiie din 1865, se aduceau și foloase industriei țării, Godillot fiind îndatorat a înființa în țară atelierele pentru îmbrăcarea armatei“. Kretzulescu mai ieă parte ca raportor la legea pentru înființarea facultăței de medicină din 1868, fericit de a vedea înfăptuită una din dorințele tinereței sale.

Din toată activitatea lui Kretzulescu ca senator, se vede lamurit că el nu lucră cum ar fi putut să o facă un om al regimului căzut, ba încă hărțuit și prigonit de guvernul în ființa. El nu face o opoziție sistematică, cum ar fi fost firesc sa urmeze, dacă ar fi ascultat numai de glasul patimei răsco-

lite, ci el luà îndreptare numai dela interesele țarei „votând proiectele ce i se păreau bune și rasingând pe acele ce le credeă dăunătoare“¹⁾. un principiu pe care Kretzulescu îl avù de călăuză în tot decursul lungii sale activități politice. De aceea îl vedem în împrejurări grele dând concursul lui ba guvernului conservator, ba celui liberal, când erà chemat în sânul lor. Această purtare a lui Kretzulescu a fost privita drept șovăitoare și schimbatoare, dar fără cuvânt, întrucât Kretzulescu, om cu poziție neatârnată, nu căută el sa intre în slujbe, ci se însărcină cu ele numai când erà rugat, și atunci pe cel mai scurt cu putință, pâna ce treceă greutatea la deslegarea căreia fusese chemat să conlucreze, cum o vom vedea și mai la vale.

De aceea gasim pe Kretzulescu, pe care l-am cunoscut până acuma mai mult cu idei liberale, intrând în ministerul conservator al lui Lascaș Catargiu, mai întâi la 11 Martie 1871 ca ministru al Justiției, iar dela 8 Iunie înainte ca ministru al Lucrărilor publice, în care stă până la 3 Decembrie 1873.

* * *

Pe când Kretzulescu intră în acest minister, chestia drumurilor concesionate companiei prusiane reprezentate prin doctorul Stroussberg preocupă în chipul cel mai grav opinia publică. Concesionarul, zdruncinat adânc prin războiul franco-german, ajunsese în ajunul a da faliment și încetase cu lucrarea mai departe a căei. Tot sub constrângerea nevoiei de bani se făcuseră apoi mai multe abateri de către deosebiții agenți germani puși de guvernul român în fruntea trebilor. Ambron, un supus prusian, numit în însușirea de comisar al guvernului român și însărcinat cu păștrarea cheiei a doua dela ladă ce cuprindeă cele 248 de milioane de obligații ale drumului de fier. Ambron, zicem, se înțelese cu Stroussberg pentru a scoate din ladă mai multe obligații decât se cuvineă. În afară de aceasta, chiar acele ce păreau că se scot în regulă

¹⁾ *Apelul lui Kretzulescu către alegătorii din județul Muscel, 24 Aprilie, 1867, București.*

erau trecute tot prin o operație piezișă, de oarece în loc de a fi eliberate de Ambron în urma unor ordine ale ministerului finanțelor din București, cum prevede contractul de concesiune, erau scoase numai după niște situații de lucrări întocmite de inginerul șef al întreprinderii, tot un prusian, Brandt; încât fondul de o valoare așa de însemnată al Statului român eră la dispoziția a trei străini și depus în o ladă în Berlin, afară din țară. Eră greu în asemenea împrejurări ca cineștea depozitarilor să nu fie pusă la încercare, mai ales fiind vorba de averea unui Stat neînsemnat care se credeă că nu va puteă ridică glasul contra supușilor marelui Stat german stăpânitorul lumii în urma războiului victorios din 1870—71¹).

Aceste împrejurări explică siluirea depozitului și substragerea din el a mai multor milioane de obligații luate fără nici-o rânduială și fără nici-un drept. Această purtare abuzivă a agenților prusiani unită cu lovitura cea grea dată sufletului român prin zdrobirea Franței de oștirile germane, explica izbucnirea mișcării nesocotite îndreptată contra banchetului dat de colonia germană din București cu reprezentantul german în frunte, în sala Slătineanu, izbucnire care la rândul ei motivează amarărea și jignirea principelui Carol și'l duce la gândul de a abdică.

În acest moment atât de greu pentru existența României, Kretzulescu se hotărî îndată să dea urnare chemării ce i-o făcuse Lascar Catargiu. În adevăr abdicarea Principelui Carol, sub întipărirea unei ocări aduse Germaniei, puteă să aibă cele mai primejdioase urmări pentru Statul român. În 27 Maiu 1871, Kretzulescu spunea domnitorului că „ideea abdicării Înălțimei Voastre umpluse de groază inima tuturor oamenilor de bine. Am văzut prăpastia în care țara mea eră să fie aruncată“. Acuma însă când toată primejdia trecuse, el se roaga de domnitor „sa-i dea voie să se retragă iarăși în viața privată“²).

¹) Vezi raportul deputatului A. D. Holban, care deslușește multe alte împrejurări interesante, între altele și asupra acelor ce aduseseră numirea lui Ambron de comisar al guvernului român *Mon. of.*, 5 Martie 1871, p. 283 și urm.

²) *Aus dem Leben König Karl's von Rumänien von einem Augenzeugen*, II, p. 195.

În memoriile sale, Principele Carol adauga la aceste arătări privitoare la N. Kretzulescu, ca el ar fi „un om foarte onorabil care a fost arestat în noaptea de 11 Fevruarie 1866 ca preşedinte de consiliu al principelui Cuza; de atunci s'a retras cu totul din trebile publice. Când vazù că abdicarea mea puteà fi lucru serios, alergă la mine pentru a mă conjurà să părăsesc acest gând şi s'a pus cu totul la dispoziția mea. El a luat un portofoliu numai cât timp a crezut ca e primejdie, rugându-mă să-i primesc demisia îndata ce cumpana trecuse. După stăruințele mele personale, Kretzulescu a rămas însa mai departe în minister⁴¹⁾. Din aratarea Domnitorului unită cu aceea a lui Kretzulescu, se vede că acest din urmă fusese luat de Catargiu în minister după cererea Domnitorului, caci altfel ce înteles ar fi avut punerea lui la dispoziția Principelui, apoi demisionarea lui îndată ce primejdia trecuse şi, în fine, rămânerea lui mai departe în minister numai după cererea Domnitorului?

Aceste împrejurări întăresc cele spuse mai sus asupra modului cum Kretzulescu înțelegeà să-şi slujască țara; alergă el singur când vedeà nevoia şi cercà sa se retragă îndata ce ceasul greu treceà, şi dacă el rămase în trebi, aceasta se facù numai după cererea Domnitorului. Se mai vede din cele spuse în *Memorii*, că nu numai Catargiu determinase pe Principele Carol să părăsească gândul abdicărei, ci că şi Kretzulescu avuse un rol în înlăturarea marei primejdii ce amenință pe atunci țara.

Ca ministru al lucrarilor publice, N. Kretzulescu puse o mână energică la descurecarea daraverilor cu Stroussberg. El numeşte comisia de arbitri care trebuià sa judece chestiunea: cine eră îndatorit să platiască cuponul de Ianuarie 1871 al obligațiilor, Statul român sau concesionarii? Tribunalul arbitral compus din G. Vernescu şi A. Plagino, ambii numiți de guvernul român, în urma neglijenței lui Stroussberg de a arătà pe arbitrul lui, hotărâşte ca acel cupon să fie platit de concesionari, întrucât nici-o secție a liniilor nu fusese dată în circulație. Kretzulescu deferì însă altui tribunal de arbitri

¹⁾ *Aus dem Leben König Karl's von Rumänien.* II, p. 199.

chestiunea rezilierei concesiiei însăși, pentru neîndeplinirea însărcinarilor luate asupra lor de concesionari. Se votează o lege prin care, lucru curios, se regulează cele ce vor urmă rezilierei, cu toate că arbitrii încă nu se rostiseră asupra ei. Nu e vorba, rezilierea se putea aștepta, de oarece din nou, din neglijența lui Stroussberg, sau din reaua lui voință, arbitrul din partea lui iarăși nu fusese desemnat, pe când ambii arbitri fuseseră numiți de guvernul român. Rezilierea se primește prin sentința din 4 Octomvrie 1871¹⁾ și intră în putere dispozițiile legii care provocă pe posesorii de obligații să se constituie în o societate de acționari, luând asupra lor toate îndatoririle și drepturile concesionarilor; iar în cazul când posesorii obligațiilor ar refuză aceasta, să fie despăgubiți cu o sumă ce ar reprezintă valoarea lucrărilor săvârșite. Kretzulescu supune Domnitorului un lung raport asupra acestei legi, arătând, că Parlamentul român vrea să ferească pe detentorii obligațiilor de pagube, cu toată revolta ce stârnise în mințile reprezentanților țarei, purtarea echivocă a lui Stroussberg, Ambron, Jacques și tovarășii lor. În Memoriile sale, unde vorbește de acest raport, Principele Carol adaogă că „Principele de Bismarck voiă să se adreseze Porței în această afacere, după cum i-o comunicase agentul prusian de Radowitz; dar că Principele i-ar fi răspuns că prin un asemenea demers s'ar înăsprî încă în România dispozițiile anti-germane și s'ar îngreuiă situațiunea Principelui Carol“.

O alta lege promulgată în 14 Decemvrie 1871 fixează bazele pe care eră să se facă alcătuirea cu Societatea acționarilor. Ea trebuie să iee asuprași isprăvirea liniilor, sub sancțiunea că, la caz de neîndeplinire a acestei îndatoriri guvernul român sa devină îndată proprietarul drumului de fier, despăgubind pe societate cu suma globală de 140 de milioane de lei²⁾.

În puterea acestei legi, se încheiase, în Martie 1872, o convenție între guvernul român reprezentat prin N. Kre-

¹⁾ *Mon. of.*, 7 Oct. 1871. Comp. *Aus dem Leben*, II, p. 221, unde Principele arată că Kretzulescu i-ar fi raportat că prin reziliere se ușurează mult deslegarea greutăților.

²⁾ *Mon. of.*, 25 Decembrie 1871.

tzulescu și un domn Fromm, delegatul Societății, prin care convenție Societatea acționarilor luă asupra ei isprăvirea construcției liniilor, cu capitalurile ce și le va procura ea, în marginea obligațiilor dela început ale Statului către primii concesionari, adică pe 270.000 de lei pe kilometru, și cu un procent de $7\frac{1}{2}\%$ la capitalul întrebuințat în construcție.

Societatea, pentru a și procura capitalul trebuitor, eră să emită niște acțiuni privilegiate, asigurate în rețeaua căilor ferate. Pentru a putea face emisiunea acțiunilor de prioritate, Societatea trimite în Maiu 1872 la București, pe delegatul ei, Reinhard, însă el neputându-se înțelege cu consiliul de miniștri, merge la Principele Carol la Sinaia. Aici Reinhard formulează următoarele cereri: 1. Societatea acționarilor este autorizată a emite 28 milioane de taleri (84 milioane de lei) acțiuni de prioritate în puterea legii din 14 Decembrie 1871, după ce se va face recepțiunea liniilor Roman-București-Pitești; 2. Această sumă va fi asigurată cu ipotecă în acele linii. Kretzulescu, chemat la Sinaia de Principe, scrie Președintelui consiliului după cerea Domnitorului, ca ministerul să încuviințeze cererile lui Reinhard; caci dacă împrumutul nu ar izbuti la Berlin, construcția ar trebui să înceteze. În urma acestei interveniri, Consiliul miniștrilor încuviințează cererile delegatului Societății, ceea ce Kretzulescu raportează Principelui în 6 Iulie 1872¹⁾.

La această intervenire a lui Kretzulescu făcută din ordin superior, pentru a se admite cererile Societății de a se garantă în drumurile de fier acțiunile de prioritate, se referă o imputare făcută cu multa amaraciune mai târziu, de liberali, lui Kretzulescu, că ar fi dat Societății o declarație de garanție de care numai cu mare greu ar fi putut scăpa guvernul, la răscumpărarea definitivă a drumurilor de fier, în 1879. Nu e vorba, că această învinuire adusă lui Kretzulescu cade dela sine, când știm că, la răscumpărarea definitivă, anuitatea obligațiilor de Stat a fost și ea garantată, dacă nu în drumurile de fier, dar nu mai puțin în venitul monopolului tutunului, încât sarcina a fost numai strămutată, nu

¹⁾ Raport din 28 Iunie și din 6 Iulie 1872 și *Aus dem Leben*, II, pag. 271—276.

înlaturata; dar, cum am văzut, Kretzulescu intervenise numai din ordinul Principelui, și Consiliul de miniștri a admis garantarea. Imputarea făcută de liberali lui Kretzulescu nu are nici un temei.

În o scrisoare a lui Kretzulescu din 10 Ianuarie 1875, el se apară astfel contra acestei nedrepte învinuiri: „Atât după convenția din 1872 cât și după concesiile primitivă, obligațiile drumului de fier erau garantate în linii. Conform cu aceste dispoziții, Consiliul de miniștri autoriză pe Kretzulescu a seriei Societății acționarilor că guvernul român primește garantarea acțiunilor de prioritate în fondul drumului de fier. „Dacă așa fi putut prevedea ceea ce a urmat, așa fi luat garanții în contra uitării de astăzi a acestei autorizații: caci cum așa fi putut să fac un asemenea pas din propria mea încredințare, și în ce interes așa fi pătat eu o viață politică de mai bine de 30 ani?“¹⁾.

Cu toată garantarea acțiunilor, împrăștierea lor mergea greu, mai ales din pricina că societatea acționarilor nu se înțelegea cu Staatsbahn din Viena asupra legăturilor drumurilor noastre cu cele austriace. Așa se mai trăgănează chestia drumurilor de fier încă aproape trei ani de zile, până către sfârșitul lui 1875, când se îndrumează o nouă deslegare a ei, anume prin rascumpararea liniilor de către Statul român.

Nicolae Kretzulescu, în cele câteva luni cât mai stătuse la minister, îndrumă încă și alte măsuri de îmbunătățire pentru starea țării. El făcuse să se voteze o lege pentru construirea unei cai ferate Iași-Prut, apoi București-Târgoviștea, Giurgiu-Dunărea, Filiași-Vulcan și Adjud-Palanca; precum și altă lege privitoare la navigabilitatea Jiului.

* * *

În 3 Decembrie 1873, Kretzulescu își dă demisia din minister. Principele Carol care se legase tot mai strâns de Kretzulescu, primește demisia lui, numai cu condiția ca să meargă în calitate de agent diplomatic al țării la Berlin²⁾.

¹⁾ Scrisoare din 10 Ianuarie 1875. Că nu poate fi vorba de perioada de tratări de la Berlin, se vede de pe aceea că Kretzulescu începe pe aceste din urmă abia la Noembrie 1875. Imputarea liberalilor și răspunsul lui Kretzulescu în *Românul* din 8, 9 și 10 Noembrie 1878. Vezi și *Presa* din 11 Noembrie 1878.

²⁾ *Aus dem Leben*, II, p. 345.

Reprezentățiunea României în străinătate întimpină pe atunci mari greutăți. Pe timpul lui Cuza-Vodă afacerile cu Statele străine se trataseră de agenți timporari, cum fusese Vasile Alecsandri la Paris și la Londra. Cea d'întâi încercare a stabilire unei legături mai trainice cu Puterile garante fusese creațiunea unei agenții diplomatice statornică la Paris, încredințată Colonelului Ioan Alecsandri, fratele marelui poet. După cum Cuza-Vodă căutase să stabilească legături neîntrerupte cu Curtea franceză, tot astfel și Principele din casa Hohenzollern, se silește dela începutul chiar al domniei lui, să întocmească la Berlin o reprezentățiune statornică a intereselor țarei. Cel întâi agent român al Principelui Carol la Berlin fu Teodor Rosetti, care retrăgându-se la sfârșitul lui 1873, trebuia înlocuit, și Principele Carol crezù că cea mai nimerită alegere ar fi aceea a lui N. Kretzulescu.

Principele da lui Kretzulescu o scrisoare către Principele de Bismarck în care îi spune, că „ceea ce l-a determinat a încredința locul din Berlin fostului său până acum ministru al Lucrărilor publice, este înnaide de toate râvna și priceperea cu care el a tratat până acuma chestia căilor ferate. Trebuie să admit că prin aceasta, el și-a câștigat încrederea și în Germania. Domnul Kretzulescu, urmează Domnitorul, aparține uneia din cele mai vechi familii ale țarei; a ocupat adeseori înnalte poziții în chip onorabil și cunoaște relațiile orientale de mult timp cu desăvârșire. Dacă Alteța Voastră poate să'i încuviințeze câteva momente de ascultare, va fi în stare a vă da o lămurire desăvârșită asupra greutăților ce ne înconjură. Va putea tot odată să vă mărturiseasca cum s'a făcut în timpurile din urmă o minunată întoarcere catre concepții sănătoase¹⁾.

Kretzulescu ajunge la Berlin în 2 (14) Ianuarie 1874 și primește agenția diplomatică pe seama sa dela Teodor Rosetti.

Kretzulescu aveà ca misiune la Berlin de a căntà să fie recunoscut României dreptul de a aveà o reprezentăție diplomatică la Curțile străine. El fusese însărcinat în aceasta

¹⁾ *Aus dem Leben*, II, p. 349.

însemnata afacere odata cu G. Costaforu la Viena, G. Filipescu la Petersburg și C. Exarhu la Roma. Silințele din timpul lui Cuza-Vodă de a se îndrumă țarei recunoașterea diplomatica, eră însă o încercare de patrundere catre neatâr-nare, pe care tocmai Statele Europei cu totul cuprinse pe atunci de ideea că Turcia este de neaparată trebuința echilibrului politic al Europei, nu erau de loc dispuse să o primeasca, pentru a nu slăbi autoritatea și prestigiul Imperiului Otoman.

Dela primele sale convorbiri cu miniștrii germani, Kretzulescu pune în mod hotarît chestiunea româneasca. El arata drepturile țarei la independență. Arata neajunsul ce reesa din supunerea unui stat nou, plin de viața și putere de desvoltare, față cu Turcia o țară în ruină, ale carei zile erau socotite. Este cu putință. spune Kretzulescu, ca România care are interese mari de apărat în Europa, să nu aibă dreptul de a avea însărcinații ei de afaceri. Dânsul arată că Turcia voiă sa creeze tânarului Principat român tot felul de încurcături, neadmițându-i mâna libera nici în convențiile comerciale, nici în regularea chestiunei navigațiunei Dunarei, în fine nici într'un punct unde se arată necesitatea unei organizări autonome și de sine statatoare.

Kretzulescu pune în slujba toate puterile convingerei ca sa'l faca pe Bismarck sa-i recunoască dreptul de agent diplomatic al României. Bismarck rămâne nestranutat, acopere pe trimisul Principelui Carol cu toate cinstele și cu toate laudele, dar rămâne în cea mai mare rezervă față de misiunea lui diplomatică. România, îi spune Bismarck, nu e o țară suverana, nu i s'a recunoscut pâna acum acest titlu, așa că până la orice alte hotărîri, ea e vasală Turciei. Și chiar dacă imperiul Otoman nu ar fi o necesitate europeană, autonomia României nu poate fi rostită decât în urma unei înțelegeri a marilor Puteri. Așa dar nu Germania va fi cea dintâi care sa iee această hotărîre, mai cu seamă pentru o țară a cărei înclinari franco-file sunt atât de cunoscute. Iși arată părerea de rau ca nu poate raspunde solicitărilor ce'i le face un bărbat cu marile însușiri ale lui Kretzulescu și ajunge până a-i arăta regretele cele mai vii ca trebuie să'l lase în o situațiune falsa

și nedefinită. Kretzulescu însă nu eră om să se lase învins. Văzând că nu-i ese în plin calea, caută să'și deschidă alte căi lăturalnice. El știă că emanciparea economică e ajunul suveranității politice și se gândește că dacă ar putea îndeplini pe cea dintâi a doua ar fi foarte ușor de îndeplinit, una fiind preludiul celeilalte. Kretzulescu observase că Bismarck atunci când îi vorbise de convenția comercială lăsase să se înțeleagă că nu o desaproabă. Atunci luă hotărîrea ca să vorbească cu Sub-Secretarul de Stat Bulow, despre această chestiune. El avu marea bucurie de a vedeă ca Sub-Secretarul Statului german departe de a fi de părere contrară, îi afirmă că Turcia nu trebuie să robească avântul economic al țării și că Statul german eră dispus să închee un tratat comercial cu România. Acest fapt eră plin de făgădueli pentru viitor, pentru prezent însă nu aveă nici o valoare.

Kretzulescu voiă să obție mai mult. Cu toată stăruința și cu tot șiretlicul ce'l întrebuiță, neîndemănatul și hotărîtorul Bismarck rămâneă de fer. Ii răspunde în diferite rânduri că ceea ce îi cere e peste putință de obținut. Iși arată încontinuu părerile de rău că trebuie să opue atâta rezistență unui bărbat de însemnătatea lui Kretzulescu. El știă înalta situație de care se bucură Kretzulescu în țara lui. Numele lui eră prea cunoscut, valoarea omului o vedeă la fiecare întrevorbire. Nu putea lăsa în umbră o personalitate atât de însemnată; de aceea îi făcū un loc și un loc însemnat, la Curtea germană. Odată introdus în viața acestei Curți, el știu să se ție alături de toți cei cu cari se află în raporturi sociale, la cea mai mare înălțime. Infățișare din cele mai plăcute, minte luminată, știă să dee graiului lui acel farmec ales care lăsa urme în jurul său, prin afabilitatea caracterului său și prin prestigiul ce-l înconjură. E drept că alături de el aveă pe soția lui, femei plăcută și cultă, posedând o educație desăvârșită și fin aleasă. Amândoi erau obiectul celor mai deosebite atențiuni ale Curții germane. Adeseori erau poftiți la petreceri intime la Palat, petreceri la care nu asistau decât membrii familiei imperiale și câțiva înalți demnitari străini. Erău invitați la toate seratele unde numai ambasadorii luau parte. Impărăteasa Augusta nu pierdeă nici o ocazie pentru

a le arată o vie simpatie și o înaltă stimă. Eră vădit că simțea o vie mulțumire în convorbirea cu Kretzulescu și nu lipsea niciodata când îi statea la îndemână să nu întâmpine ea însuși pe Kretzulescu cu o grație și o afabilitate deosebită.

Kretzulescu nu eră mulțumit. Sufletul lui de Român nu numai ca nu eră magulit de deosebirea ce se făcea între persoana lui sociala și între calitatea lui de Român. Și atențiunile alese cu care eră cinstit el și soția lui, atențiuni ce ar fi răsfățat pe alt om, pe Nicolae Kretzulescu îl mâhniau și îl jigneau chiar. Nu onoruri pentru el doriă Kretzulescu ci locul ce se cuvenea țarei lui iubite și pentru care scop ar fi fost în stare sa suporte chinuri, griji, nevoi, suferințe, să vadă numai îndeplinit faptul. Sa vada numele lui pus între agenții diplomatici, caci aceasta însemnă pentru el că a făcut loc tânărului Principat alcatuit și înzestrat de dânsul cu toate puterile de viață, alături de statele civilizate, la banchetul cinstei și al progresului lumii.

Izbânda aceasta e grea. Zlnic aveà dovezi zdrobitoare. Se da în una din zile o serată la Palat. Ii bate inima sperând. Ajuns acolo găsește aceleași atenții alese pentru D-1 și D-na Kretzulescu, nici o licărire pentru țara lui, căci corpul diplomatic lipseà. Intr'o seară fu patruns de o adâncă mișcare: primește o invitație la o serată de gală la Operă, cu titlu: Agent diplomatic al României. Nu fu însă de lungă durată bucuria lui, căci primì o altă carta în care i se arata că tot D-1 și D-na N. Kretzulescu fusese invitați, iar nu reprezentantul politic al țarei lui. In acea seară împărăteasa mai mult ca oricând îl înconjură cu atenții alese, însă ele nu avură darul de a spulberà nemulțumirea ce se iscase în sufletul lui, față de schimbarea celor două bilete de invitațiune. Acest din urma incident îl puse pe gânduri, arătându-i hotărît zădărnicia staruințelor lui față de îndărătnicia Cancelarului de fer, decis a nu permite desrobirea unui neam, latin, care păstră cu atâta putere legaturile de iubire și frăție cu Franța, sora lui mai mare. Știà iarăși că România nu puteà renunța la nobila ei origina și ca pierdeà stând acolo, anii ce-i puteà consacra ași slujì țara în alta măsură și cerù guvernului să

fie rechemat imediat din nerodnica lui misiune. In cererea lui de rechemare spune:

„Eu nu pot suportà această poziție și privesc petrecerea mea aici ca un adevărat surghiun⁴¹⁾).

Memoriile Regelui Carol întăresc spusele lui Kretzulescu, când ele arată că „el este răsfățat (verwöhnt) la Berlin; mai ales de către împărăteasa. Toata lumea este foarte amabilă și plină de atenție pentru el; dar că oameni politici sunt din potrivă foarte reținuți. Radowitz se ferește de agentul meu, sau îl întâmpină cu răceală, cece gasesc puțin amabil din partea lui²⁾).

Cu toată această reținere a oamenilor politici din Berlin față cu agentul român, Kretzulescu izbutise prin personalitatea lui, prin purtarea lui energică și hotărâtă față cu toți, a se impune și a face ca tuturor să le pară rău că nu puteau face pentru el mai mult. Dacă însă se dădea atâta valoare lui Kretzulescu, aceasta provenià desigur nu numai de acolo că în dosul lui se află renăscutul Stat român și persoana Domnitorului sau, membru al familiei împărătești germane, ci și din elementul personal, din felul de a fi, drept și pe față, a agentului român. Așa aprețuește Boerescu activitatea lui Kretzulescu la Berlin, când îi spune că Principele Carol i-ar fi arătat, că „dacă nu ar fi fost mari greutateți de învins la Berlin, nu aş fi trimis acolo un om de valoarea dv. cum v'am spus și eu în întâia mea scrisoare“. Boerescu adaogă că „la începutul carierei D-voastre, lumea a trebuit să fie surprinsă, încremenită poate de limbajul D-voastre, de pretențiile rostite cu putere, de cererile D-voastre de a fi recunoscut în chip oficial. Nimeni nu erà obișnuit a auzi asemenea vorbe. Guvernul german a trebuit să fie turburat când V'ați înaintat poate cevà cam mult în chestia relațiilor noastre cu Sublima Poartă. Dar toate aceste nu au fost rău: Așa trebuià să fiți pentru a începe. Politica D-voastră la Berlin trebuie să fie asemănătoare cu aceea a cabinetului nostru față de toate cabinetele. Ne-am folosit de un moment priincios pentru a pune cu vrednicie chestia noastră în fața Europei. Ea

¹⁾ Scrisoarea din 10 Ian. 1875, *Aneza* No. XLII.

²⁾ *Aus dem Leben*, II, p. 361 (19 Martie 1874).

este pusă, din momentul ce am declarat oficial la toate Puterile garante, ca autonomia Statului nostru se răzîmă pe vechile tratate și că suveranitatea noastră nu este micșorată prin aceea că am consimțit a plăti un tribut Turcilor¹⁾.

* * *

Pe lângă poziția lui de Agent la Berlin, Kretzulescu avu în curând de îngrijit și de afacerea drumurilor de fier, care, în timpul când el căută să-și facă un loc în lumea diplomatică din capitala Imperiului German, intrase în o nouă fază a criticei ei desfășurări.

Încă din Septemvrie 1874 se putea prevedea că societatea acționarilor nu va fi în stare a îndeplini îndatoririle luate asuprași prin convenția din 1872. Kretzulescu venind pe atunci, în Septemvrie 1874, în concediu din Berlin în București, comunică Domnitorului că „este foarte îngrijit pentru construirea drumului de fer. Bleichröder, marea casă de bancă din Berlin, însărcinată cu înlocuirea obligațiilor prin acțiuni, nu poate face operația fără ajutorul guvernului român, lucru ce mi pricinuește o mare îngrijire“²⁾.

Catre începutul lui Ianuarie 1875 se părea că lucrurile se vor liniști, caci Kretzulescu spunea în o scrisoare a lui din 10 a acelei luni că a fost foarte mulțămît să vadă că afacerea drumurilor de fer se apropia de sfârșit; că el a arătat la București cum s'ar putea înlătură ultimele greutăți; că nu se poate tagaduî că, atât după concesiia primitivă cât și după convenția din 1872, emiterea acțiunilor trebuie să fie garantată de Stat. În Martie 1875 însă, Kretzulescu, atacat foarte grav în Adunare asupra modului de plată a liniei București-Giurgiu, își da demisia din postul de Agent diplomatic la Berlin (3 Martie). Prințipele Carol însă nu i-o primește și'l roagă să urmeze mai departe cu reprezentarea țarei în Germania, fiind concursul lui de cel mai mare folos țarei³⁾. Kretzulescu venise în București pentru ași da demisia stînd mai multe zile aici. Când plecă înapoi în străinătate, Domnitorul face urmă-

¹⁾ Scrisoarea din 16/28 Ian. 1874. Anexa XXXI.

²⁾ *Aus dem Leben*, II, p. 391 (6 Sept. 1874).

³⁾ *Aus dem Leben*, I, p. 421 (3 Martie 1875).

toarea însemnare în memoriile lui: „Prezența de mai multe zile a lui Kretzulescu a făcut să ne pară rău că acest om credincios și inimos (gemüthsvoll) nu a putut stă mai mult timp“¹⁾.

Kretzulescu stă câteva săptămâni la băi și se întoarce la Berlin pe la Octombrie, de astădată însărcinat cu tratarea răscumpărării liniilor ferate, soluțiune ce se pareă mai potrivită pentru înlăturarea tuturor greutăților²⁾.

În 8 Noembrie 1875 Kretzulescu primește dela Lascar Catargiu, președintele consiliului de miniștri, o scrisoare în care'i arată că consulul german i-ar fi comunicat că guvernul său ar vedeă cu cea mai mare mulțămire hotărîrea în un fel, oricare ar fi, a chestiunei căilor ferate. Catargiu crede că cea mai bună deslegare ar fi vânzarea liniilor către Statul român, întrucât acționarii ar scăpă de o administrație foarte greu de privighiat la o așa îndepărtare, și ar înlocui acțiunile cu curs schimbător, prin niște titluri ale Statului român, mult mai puțin expuse fluctuațiunilor urcării și ale scăderii; iar Statul român ar câștigă marele folos de a puteă administra liniile conform cu interesele economice ale țării. Catargiu adăogă însă că propunerea nu ar trebui să pară că emană dela Statul român (pentru a nu îngreuiă pretențiile). Condițiile fundamentale cu care răscumpărarea s'ar puteă înfăptui ar fi: 1) Prețul egal cu capitalul de construcție; 2) dobânda de 7 $\frac{1}{2}$ %; 3) forma obligațiilor să nu aducă atingere creditului României.

La 15 Noembrie 1875, Kretzulescu răspunse lui Catargiu că a determinat pe Hansemann, Președintele consiliului de supraveghere, ca societatea să iee inițiativa propunerii; că a vorbit cu Hansemann, nu ca reprezentant al României, ci ca un simplu particular ce s'ar interesă de soarta acționarilor; că Sub-Secretarul de Stat de Bülow s'a arătat foarte mulțămit de aceste începuturi.

Observăm chiar de pe acum, că Kretzulescu a trebuit să facă el propunerea lui Hansemann, ori cu câtă pază ar fi înconjurat vorbele lui; că deci Hansemann nu putuse să nu

¹⁾ *Aus dem Leben*, I. p. 422 (4 Martie 1875).

²⁾ *Ibidem*, p. 474—475 (4 Noembrie 1875).

vada ca Statul român erà, dacă nu mai interesat decât acționarii în rascumpararea liniilor, cel puțin tot atâta de interesat ca și dâșii; dar că în orice caz, prin facerea propunerii, Statul român se puneà în o poziție de inferioritate față cu societatea acționarilor. De aceea nu ne vom mirà, dacă vom gasi ca pe cât Statul român se va arătà mai plecat a încheià tocmeala „pe atâta societatea va sporì pretențiile ei, ceea ce trebuià să duca neapărat la o rupere a tratărilor. Tot așa de puțin ne vom mirà, când vom vedeà, că cele mai mari greutați vor fi scornite totdeauna de consiliul de supraveghere, cu Hansemann în frunte, de oarece membrii acestui consiliu erau totodată cei mai însemnați acționari.

Dar sa cercetăm cum s'au desfășurat împrejurările. La 21 Noemvrie, Kretzulescu poate trimite la București proiectul de rascumpărare întocmit de Hansemann. El cereà pentru plata capitalului de 248.130.000 de lei cu $7\frac{1}{2}\%$ dobânda, convenită când se contractase concesiia, sumă de lei 309.000.000, însa numai cu 6% procent pe an, ceea ce reprezintă aceeași anuitate de 18.000.000 de lei. Hansemann susțineà că aceasta sporire a capitalului nu trebuià să displacă guvernului român, întrucât fără a-i sporì întru nimic sarcinile, îi întarià creditul prin reducerea procentelor. Hansemann cereà însa iarăși conform stipulațiilor din concesiia primitiva, întarita prin convenția din 1872, ca titlurile Statului sa fie *fondate*, adecă garantate ipotecar în liniile construite. Se alesese termenul de fondare (*fondées*) pentru a se atinge cât mai puțin creditul Statului. Pe lângă această garanție, mai erà și aceea a înscrierii anuităței în bugetul Statului. Kretzulescu aproba ambele cereri ale consiliului de supraveghere, ca unele ce erau drepte și în interesul atât al acționarilor cât și al Statului sau. După un schimb de mai multe note și depeși urmate de întrevederi ale lui Kretzulescu cu Hansemann, acesta primește menținerea capitalului de construcție de 248.130.000 de lei cu procent de $7\frac{1}{2}\%$ cerut de guvernul român. Cât despre condiția fondarei pe care guvernul cereà lui Kretzulescu sa facă să fie părăsită; după zădarnice sforțari, el scrie lui Catargiu că aceasta este o condiție *sine qua non*, și ca dacă nu este primită, în zadar se mai trateaza. Kre-

tzulescu erà totdeauna foarte precis și hotarît în afaceri. Se întâmplă că președintele consiliului de miniștri român, discutând chestia fondărei, să revină asupra celei a capitalului, la care Kretzulescu răspunde scurt și încheietor că este de prisos de a reveni asupra acestui punct, întrucât cifra guvernului a fost primită de consiliul de supraveghere. În zadar căută guvernul român să scape de garantarea titlurilor ce erà să le dea în schimbul acțiunilor, prin argumentul că „Statul nu ar datorî nimic societăței, și dacă a voit să-i întindă o mână de ajutor, e momentul rău ales pentru ca ea să rădice pretenții neîndreptățite¹⁾. Catargiu uită că guvernul român provocase negocierile; că deci societatea erà în drept a’i pune condițiile ei, și că cererea de garantare nu erà ceva nou, ci numai o întărire de care se bucuraseră obligațiile primei concesi și care trecuse asupra acțiunilor prin convenția din 1872, iar acuma se cerea să fie mântănită și pentru titlurile Statului ce erau să fie date în schimbul acțiunilor societăței. Înțelegem că Statul român care simția crescându-i puterile, dorià să scape de asemenea amaneturi, și cerea ca publicul chiar cel străin să aibă încredere în cinstea lui și în starea lui de avuție; dar lumea, mai ales cea financiară străin, ne cunoștea încă foarte puțin, cu 40 de ani în urmă; apoi deși noi nu fusesem întru nimic vinovați de reaua întorsătură ce o luase afacerea Stroussberg, tot atât de puțin vinovați erau și acționarii cari dăduseră banii pentru a construi drumuri de fer în o țară îndepărtată și care, mai la urma urmelor, erà picinuitoarea tuturor greutăților. De aceea vedem pe Kretzulescu transmițând guvernului răspunsul mai hotărît al societăței, că „titlurile nefondate vor suferi desigur o depreciere, mai ales că împrumuturile române nu sunt cotate la bursa din Londra. Kretzulescu sfătuește deci încă odată pe guvern să primească fondarea titlurilor, căci țara ar pierde nemăsurat, dacă răscumpărarea ar cădea“. Sfatul lui Kretzulescu erà cu atât mai la locul lui, cu cât ministrul Bülov îi dăduse, deși foarte delicat, a înțelege că, la caz când afacerea căilor ferate nu ar primi o deslegare oarecare, Germania ar fi ne-

1) Catargiu către Kretzulescu din 6 Decembrie 1875.

voita a rupe relațiile cu România; că mai la urmă, dacă chiar pretențiile societății s'ar părea exagerate, încă guvernul român ar putea să facă această mică jertfă, pentru câștigul ce'l dobândia prin răscumpărarea căilor ferate.

Această amenințare despre a cărei grave urmări Kretzulescu își dadea pe deplin sama, o transmite guvernului din București, pentru ca nici o răspundere să nu cadă asupra lui.

Ministerul mai cearcă un mijloc desperat — pe cât de zadarnic, pe atât și de neplăcut lui Kretzulescu care eră sigur de mai înainte de a fi refuzat, anume de a ruga pe Bülov ca să apere el punctul de vedere al guvernului român pe lângă consiliul de supraveghere, pentru a'l face să renunțe la condiția fondării. Cum prevăzuse prea bine Kretzulescu, intervenirea lui nu avu nici un efect, întrucât Statul prusian nu putea să'și jertfească interesele supușilor săi în folosul Statului român.

Catargiu atunci cearcă alt mijloc, anume de a schimbă mediul în care se trată afacerea și cere lui Kretzulescu, prin o notă a lui din 18 Decembrie 1875, să determine pe consiliul de supraveghere a trimite un reprezentant al său în București pentru a sfârși tratările. Consiliul refuză trimiterea delegatului, înainte de a se fi primit de guvernul român principiul fondării titlurilor. Kretzulescu însă luând cererea trimiterii unui delegat al societății la București, ca un act de neîncredere față cu el, se simte jignit, și arată lui Boerescu această jignire. El se mărginește de acolo înainte numai a transmite guvernului din București actele ce i le comunică societatea. Guvernul însă, încurcat și prin o schimbare ministerială, nu mai împărtășește lui Kretzulescu nici o știre în răstimpul de o lună, dela 14 Decembrie 1875 până la 11 Ianuarie 1876, încât Kretzulescu poate adăoga, la nota lui prin care'și răsufilă supărarea, și arătarea părerei sale că guvernul român părăsise chestia răscumpărării. In aceeași notă însă Kretzulescu nu lipsește a băga de seamă, că „scăpând ocazia ce ni s'a oferit astdată de a răscumpăra căile noastre ferate, fara va aveă a regretă mult că n'a putut profita de împrejurările în cari s'a aflat acuma acea societate spre a cumpăra aceste căi“.

Boerescu se grăbește a răspunde lui Kretzulescu că în zadar s'a simțit atins prin cererea de a face să se trimită de societate un reprezentant la București, întrucât aceasta ar fi neapărat pentru a negocia cu el chestiile ce nu se pot hotărî decât în țară. Il roagă deci pe Kretzulescu să nu se retragă tocmai acum, când se simte mai mare nevoie de luminile lui. Această împrejurare mai dă prilej la schimb de note, când deodată chestia răscumpărării ieă o altă întorsătură. Consiliul de supraveghere văzând că guvernul român e gata să primiască condiția fondărei, dar că consiliului nu i se oferia nici un folos pentru mijlocirea lui pe lângă societatea pe care o reprezintă și o conducea cum vroia el, găsește alt mijloc de a îngreuiă răscumpărarea, anume în chestia acțiunilor de prioritate care, dacă ar fi plătite cu privilegiu, cum eră și drept ar fi rămas prea mică suma de împărțit acțiunilor primitive, lăsând a înțelege, că guvernul român ar trebui să mai încuviințeze câteva zeci de milioane pentru răscumpărarea acțiunilor de prioritate. Din această nevoie se explică și pentru ce, dela început, consiliul ceruse urcarea sumei despăgubirei la lei 309.000.000 cu reducerea procentului la 6% din $7\frac{1}{2}\%$. Cu alte cuvinte, cum spun Memoriile Regelui Carol „posesorii priorităților cereau o tratare specială, ceea ce nu putea conveni guvernului român⁽¹⁾. Față cu această nouă greutate rădicată de consiliul de supraveghere, care nimicia punctul întâi al alcătuirii primitive, ca prețul răscumpărării să nu treacă peste acel al construcției, 248.130.000 de lei, tratările pentru cumpărarea căilor ferate sunt cu totul rupte, și societatea rămâne să caute altfel de a scăpa din desperata ei situație²⁾.

Kretzulescu nu lipsește însă a aruncă vina acestei neisbânzi asupra „guvernului român care trăgănisise prea mult negocierile, așa că nu se folosise de bunele dispoziții dela început ale consiliului de supraveghere. El își rostește totodată adâncă sa părere de rău asupra daunei pe care această împrejurare o va aduce creditului moral al Statului român⁽³⁾.

¹⁾ *Aus dem Leben*, III, p. 2 (11 Ian. 1876).

²⁾ Note sur le rachat des chemins de fer 1876. *Comp. Aus dem Leben*, III. p. 10—11 (13 Fevr. 1876).

³⁾ Scrisoarea din 22 Maiu 1876.

În urma acestei neisbutiri a afacerii cailor ferate și a poziției sale tot nedefinite ca agent diplomatic la Berlin, Kretzulescu își dă demisia din acel post în 29 Maiu 1876. Curând după aceea cazând ministerul lui Lascar Catargiu și fiind înlocuit cu I. C. Bratianu, acesta da în judecată pe ministerul conservator implicând în aceasta învinuire și pe N. Kretzulescu care este astfel trimis pentru a doua oară înaintea Curții de Casație. El este însa scos curând din acuzare ca și în întâiul rând, și ramâne tot în favoarea Domnitorului care arată în memoriile sale ce bine petrecuse în familia lui Kretzulescu, în 1877, când îi face cinstea a petrece câteva zile la Leurdeni: „Nu’ți poți închipui, scrie Principele Principesei, ce mult am gustat acea zi. Le-am făgăduit că la calatoria mea viitoare la Craiova, să mă opresc iar la Leurdeni“¹⁾).

În aceasta parte a activității lui N. Kretzulescu putem vedea întâiu dibacia și energia lui în chestia luptei lui pentru a’și creea la Berlin o situație, în poziția cea absolut falsă în care îl puneau starea de vasalitate a țării, libertatea lui de rostire față cu toți diplomații din capitala Prusiei, care trebuie sa’i puna în uimire, dar tot odată să’i zgudue destul de adânc pentru a caută fiecare să împace pe aprigul Român, care susține drepturile țării lui cu așa de mare îndărătnicie. Kretzulescu obține să fie primit în audiență de marele cancelar, ceeace nu eră o mică isbândă, mai ales când toți diplomații marturisesc ce greu se lăsă apropiat principele de Bismarck, chiar și de ambasadorii marilor Puteri. De Bülov cultivă apoi pe Kretzulescu și eră gata a recunoaște României dreptul de a încheia convenții comerciale cu Statele celelalte și îi făgaduește chiar de a intra în tratări pentru o asemenea dare pentru a intra în legătură cu corpul diplomatic de procedare pentru a intra în legatură cu corpul diplomatic; ambasadorii, când îi raspund, îi dau titlul de agent al României, lucru pe care îl face chiar și ambasadorul turcesc, adică tocmai acel reprezentant diplomatic care aveă cel mai mult temeiul de a fi nemulțamit de misiunea lui Kretzulescu, mai ales față

¹⁾ *Aus dem Leben*. IV, p. 205.

cu tânguirile cele poate prea ascuțite ale lui Kretzulescu, repetate către toți oamenii politici din Berlin despre încălcările drepturilor românești din partea Porței Otomane, tânguiuri care nu putuseră să nu ajungă și la urechile lui Aristarchi bei.

În chestia răscumpărării căilor ferate, Kretzulescu nu a isbutit să aducă o deslegare. Aceasta se datorește însă, cum am văzut, nu lipsei de râvnă a lui Kretzulescu în conducerea negocierilor, cât mai mult modului cum aceste negocieri au fost conduse la București; căci dacă se admitea dela început 309.000.000 de lei cu 6% cifră egală cu anuitatea celei de 248.130.000 lei cu 7 $\frac{1}{2}$ % precum și fondarea titlurilor — condiție la care guvernul a consimțit, însă prea târziu, când răsărise în gândul consiliului de supraveghere chestia priorităților — răscumpărarea se făcea de atunci. Nu e vorba pentru Statul român a fost poate mai bine că ea nu s'a putut îndeplini atunci, și că s'a îndeplinit mai târziu, în 1879, când lucrul s'a făcut în condiții mai bune, de cum se putea în 1875 (din cauza urcării considerabile a prestigiului României prin declararea neatârării ei din tratatul dela Berlin). Făcându-se acum răscumpărarea numai cu 60% pentru acțiunile primitive, cu toate că pentru acele de prioritate s'a încuviințat 133%, s'a scăzut capitalul total al răscumpărării numai la 209.000.000. Intrucât însă Statul român hotărî să iee asuprași și cele 48.000.000 obligații de împrumut ale societății cu 6%, capitalul total dat pentru răscumpărare a fost de 257.000.000, din care scăzându-se sumele amortizate până la 1878, rămâne datorie curată: 237.500.000 de lei. Procentul însă se redusese acuma la 6% *la această sumă*, încât amortizarea în loc de a se face în 69 de ani, se termină numai în 44. De garantare însă nu scăpă Statul român nici în 1879, de oarece în loc de această garanție în liniile ferate, Statul trebuî să asigure anuitatea în venitul monopolului tutunurilor¹⁾. Condițiile mai bune în privința prețului se datoresc însă, nu râvnei și dibăciei mai mare ale oamenilor din 1879, ci creșterii neconte-

¹⁾ Expunerea de motive a d-lui D. Sturdza din 1 Oct. 1879 în volumul *Răscumpărarea Căilor Ferate*, 1880, p. 95—113.

nite a puterii țării, a creditului ei, precum și situației politice care, în ajun de reforma Constituțiunii țineă pe Evrei în așteptarea unui rezultat la care însă ei nu ajunseră în măsura pe cari o doriau.

În orice caz încercările de răscumpărare a căilor ferate, conduse de Kretzulescu în 1875, îndrumară pe acele din 1879, punând bazele înțelegerii care suferi numai modificări de cifre iar nu de principii, iar pe de altă parte silințele lui pentru recunoașterea Statului român ca organism deosebit de acel al Turciei, sub care Statul român stătea pe atunci, contribuă la evoluția înălțătoare a situației noastre politice și a vazei ce o câștigam mereu în raporturile cu celelalte State europene.

Nici o lucrare politică nu se pierde în deșert, ci contribuie la sporirea sau scăparea puterii de viață a Statului.

CAP. VII.

ULTIMA ACTIVITATE A LUI NICOLAE KRETZULESCU.

Doi ani după retragerea sa din Berlin, la 1878, N. Kretzulescu apare din nou pe scena politică, în o chestie foarte însemnată: retrocedarea Basarabiei, stipulată de Ruși, după războiul din 1877, prin tratatul dela San-Stephano.

Nicolae Kretzulescu cu mintea lui hotărîtă, cu firea lui dreaptă, știă să plece capul acolo unde trebuiă. El știă că în fața celor cu neputință, în fața întâmplărilor nestrămutate a sta țănoș este a pierde nu numai ceea ce vrei să câștigi, dar adeseori și ceea ce ai câștigat. El luă atunci în fața chestiunii basarabene o pozițiune stranie pe atunci, dar pe care un viitor apropiat s'a însărcinat s'o justifice, mai cu seamă în 1913, când a trebuit ca guvernul român să întrebuinteze tot sprijinul diplomatic și armat ca să obținem o părțică din aceea ce ni se oferise de bunăvoie la 1877 în schimbul districtelor basarabene ce pierdusem atunci, fără de nici un folos. Nicolae Kretzulescu care cunoșteă toate urzile tainice ale politicei internaționale știă că Rusia nu renunțase nici o clipă la cele trei districte basarabene, care îi fusese smulse de Tratatul din Paris, în urma învingerei ce suferise atunci (1856). Se văzuse că Gorciacoff imediat ce Franța fusese învinsă la 1870, ceruse neutralizarea Mării Negre. Ca urmare neapărată dacă armele Rusiei erau trium-

fatoare în Orient trebuià să fie reluarea celor trei districte care erau pentru Ruși și o amintire umilitoare și o dorință nestramutata de a nu rămâneà izolati de Dunăre.

Memoriile lui Andrassy arată clar hotărîrea Rusiei în aceasta privință, iar consfințirea congresului din Berlin, ori cât de dureroasă, nu a putut surprinde pe nimeni. Rămăsesem numai cu întărîtarea spiritelor cu protestări zadarnice a tuturor oamenilor politici, cu o ținută de falsă mândrie fața de întâmplări pe care nu mai eram stăpâni a le modificà.

Nicolae Kretzulescu vazù cu adâncă durere nesocotința oamenilor politici, cari nu voiseră să se supue evenimentelor și sa asigure țarei Quadrilaterul Rusciuc-Silistra-Șumla-Varna și o buna compensație bănească. Presa de atunci a ațâțat și ea falșul patriotism în care se scăldau toți oamenii politici, atât conservatori cât și liberali.

În mijlocul acestor încurcături și ascunderi ale adevărului, s'a aflat un om, *un singur om*, în toata România care a avut curajul de a emite o parere potrivnica curentului obștesc, și care sprijini tocmai singura soluțiune îndreptățită din punctul de vedere politic.

Nicolae Kretzulescu, ea adevărat cap politic și care vedeà înaintea ochilor numai interesul țarei, neumbrit și neacoperit de nici un dor de popularitate, avù îndrăzneala a'și spune gândul sau pe fața, cu riscul de a trece drept om vândut Rusiei, drept lipsit de cel mai elementar simțimânt de patriotism, într'un cuvânt drept trădator de țară. El care luptase o viața întreaga în potriva amestecului străin în afacerile Statului român, și care vede astfel îndeplinită Independența țarei, el erà acela care vedeà lucrurile prin prizma lor cea adevărată și el singur știù să apere interesul real al Romaniei.

În o broșura a lui, Kretzulescu critică „modul cum a procedat guvernul, Camera și presa în afacerea Basarabiei: prin interpelari și articole dușmanesti la adresa Rusiei, prin care România și-a înstrainat această mare putere, către care tot ne leaga oarecare datorii de recunoștință; că ar fi putut fi vorba de o chestie națională, numai dacă ar fi fost în joc întreaga Basarabie, iar nu un colț de pământ cu mult mai jos în în-

tindere și valoare economică decât Dobrogea ce ni se oferă în schimb¹⁾. El vede că dacă am fi avut pe Ruși cu noi, am fi scăpat mult mai ușor în chestia evreiască; că trebuia să ne gândim că nu era înțelept a lovi în Rusia care are și amorul ei propriu și al-ei patriotism; că în sfârșit chestia Basarabiei va fi rezolvită de Europa în favoarea Rusiei, și că toate protestările noastre nu vor avea alt efect decât a micșora compensația oferită și a răci pe Rusia dinspre noi²⁾.

Mărturisim că în starea de spirit în care se află pe atunci opinia publică obștească a poporului român, încălzită de o presă îmbolnăvită de șovinism, întemeiată, nu e vorbă, pe un simțimânt de dreptate jignită, a trebuit lui N. Kretzulescu un curaj, și o lepadare de sine cu totul afară din cale, pentru a sprijini cesiunea voluntară a Basarabiei către Rusia în schimbul unor compensațiuni mult mai mari.

A doua zi, după eșirea broșurei sus numită, Domnitorul a trimis să felicite pe N. Kretzulescu pentru îndrăzneala sa patriotică, arătându-i ca el singur a vazut bine. Mai târziu, de câte ori înțeleptul Rege revenea asupra acestei întâmplări, aducea întotdeauna laude lui Kretzulescu pentru înaltul simț patriotic ce dânsul arătase în această împrejurare atât de însemnată și de gingașe.

Dacă Basarabia era pierdută, ar fi fost o copilarie a crede că prin protestările noastre vom scăpa-o, căci, când era vorba de a se împacă toate puterile dela Congresul din Berlin și anume pe baza unei împărțiri a unor țări turcești, și când condiția neapărată a acestui câștig era mulțămirea și a Rusiei, căci ea odară adusese prilejul aceluși câștig, înțelege oricine că vulturii cei mari adunați în capitala Imperiului German nu erau să se oprească dinaintea unei măsuri care pentru ei era o mică nedreptate în dauna unui mic Stat și care se găsea, în părerea lor, destul de compensat prin recunoașterea neatârării și darea în schimb a Dobrogei.

Este învederat că în această împrejurare nu masa cea

1) *România liberă*, organul partidului junimist spune „că prin Dobrogea ni se dă un întins țărâm în mare”, etc.

2) *Reflexions sur la retrocession des 3 districts de la Bessarabie* par Nicolas Kretzoulesco, Bucarest 1878 mars, p. 3 et suiv. Comp. *Presa* 20 Iunie 1879.

mare a poporului, nu conducătorii lui au văzut drept, ci Nicolae Kretzulescu căruia acum trebuie să-i aducem închinarea cuvenită, pentru acel mare act de patriotism luminat și prevăzător.

* * *

Tratatul din Berlin impusese României, în afară de retrocedarea Basarabiei, și primirea necreștinilor la împământare. Această favoare trebuia să fie concedată de România mai ales Evreilor care, prin marea finanță, izbutiseră să fie tratați ca o Putere, ca un Stat, și să formeze obiectul unor tratări politice. Trebuia deci ca Constituția română și anume art. 7 care prevede dreptul de împământare dat numai străinilor de rit creștin, să fie revizuită. Această îndatorire deșteptă în țara întreagă o mișcare mai puternică încă decât aceea care o frământase cu prilejul deslipirii Basarabiei, și această zguduire adaosă pe o stare sufletească ce nu se liniștise încă deloc, aruncă pe poporul român într'o stare de excitațiune ne mai pomenită, care'l putea împinge la fapte puțin chibzuite. Se pare că străinătatea voia să ne puna cuțitul la gât, pentru a primi pe Evrei în cetățenia română, sub condiția amenințătoare de a nu ne recunoaște altfel neatârarea, pentru dobândirea căreia făcuserăm atâtea jertfe și vărsaserăm atâta sânge.

Adunarea din 1878—79 declarase că primește Tratatul din Berlin, neputând face altfel, și recunoscuse deci nevoia de a se revizui art. 7 din Constituție. Conform acestei legi fundamentale a Statului român, adunarea fusese disolvată și se facură alegerile pentru Camera de revizuire, în mijlocul celei mai mari frământări ce se poate închipui. Mai toate căpeteniile politice și intelectuale ale țării intrară în noua Constituantă.

Se iscă întâi o desbatere foarte vie pentru a se ști dela cine eră să plece proiectul de reformă a art. 7. Opoziția din Adunare cerea ca el sa fie formulat de guvern, lucru ce fu combatut cu cea mai mare energie de Ion Brătianu, capul guvernului liberal. Brătianu voia anume să arăte Europei modul

cum țara priviă această revizuire, iar opoziția îi răspundeă că Adunarea, necunoscând părerile Puterilor europene, nu va puteă formulă propunerii care să răspundă și dorințelor lor. La sfârșit însă părerea guvernului învinse și se alese o comisie de 11 membri, iar în Senat una de 7 în care figură și Nicolae Kretzulescu. Atât el cât și Vasile Boerescu demisionară însă din comisie, pe motivul că ei erau de părere ca guvernul să înfațișeze proiectul. Boerescu, făcându-se organul amândurora, spuneă că guvernul care băgase țara în războiu și adusesse la lumină chestia izraelită, trebuiă să iee singur inițiativa rezolvirii ei. Cu toate că demisiile lui Kretzulescu și Boerescu sunt respinse, ei nu iau parte la lucrările de întocmire a proiectului¹⁾.

Adunarea eră în o poziție foarte stranie. Ea eră în majoritate guvernamentală; cu toate acestea în comitetul delegaților aleși pentru a se roști asupra proiectului întocmit de comisie, căzură 4 membri din opoziție și numai 3 din majoritatea guvernamentală, căci cum spuneă Blaremburg în ședința din 7 Septemvrie: „Avem o majoritate ministerială, dar nu o majoritate revizionistă în sensul ministerului. Camera vreă pe d. Brătianu, dar nu împărtășește ideile sale în chestia izraelită“²⁾. Aceste idei erau numai bănuite a fi favorabile Evreilor, căci Brătianu nu le dăduse încă pe față, prin nici un cuvânt.

Neașteptata alcătuire a comitetului delegaților luase ființă sub presiunea opiniei publice protivnică Evreilor, încât acei membri fuseseră aleși ca delegați care reprezentau mai pe față tendințele anti-semite, și Vasile Conta cel mai hotărât din toți fu ales raportor al proiectului. Cu toate că Vasile Conta subsemnă alăturea cu ceilalți trei colegi ai săi din opoziție, proiectul de revizuire, în discursul ținut de el, se roști *personal* contra revizuirii, cel puțin pentru momentul actual.

Văzând Brătianu că comitetul delegaților reprezintă opoziția în loc de majoritatea adunării, el se gândi că minis-

¹⁾ *Mon. of.*, 15 și 27 Iunie 1879.

²⁾ *Mon. of.*, 8 Sept. 1879, p. 5862.

terul exclusiv liberal cum erà acel de atunci, nu va puteà rezolvì chestia izraelitã și se hotãrì sã primeascã ministerul, alcatuind un cabinet de fuziune în care sã intre și elemente conservatoare, ceea ce erà cu atât mai de nevoie, cu cât deslegarea chestiei izraelite trebuia sã aparã față cu străinătatea ca datã de țara întregã, iar nu de un singur partid.

În 11 Iulie 1879, Brătianu demisionează pe motivul aparent al alcatuirii comitetului delegaților care înfățișã o majoritate anti-gubernamentalã. Cã lucrurile stăteau însã altfel, se vede de pe aceea cã ministerul se reconstitue tot sub Brătianu, primindu-se în el, pe lângã M. Kogãlniceanu, tocmai acei doi membri din Senat cari nu voiserã sã ia parte la lucrãri: Nicolae Kretzulescu și Vasile Boerescu, și anume cel întâi ca ministru de Instrucție, iar al doilea ca ministru de Externe. În programul noului cabinet cetim cã „am lãsat orice spirit de partid, cãci timpii sunt grei, din cei mai grei prin care a trecut țara; cã ministerul va suprimã orice deosebire de religie; dar va susțineã totuși împãmântenirea individualã“.

Nevoia lui Brătianu de a aduce în minister pe doi patrioți de mare vază, îl facù sã treacã peste îndușmãnirea în care el se aflã cu Boerescu și mai ales cu Kretzulescu, și sã cearã conlucrarea la opera comunã a acestor trei însemnați barbați de Stat cu vază în țarã și în străinătate.

Cã lucrurile stăteau astfel și cã Brătianu fusese nevoit sa alcătuiascã un minister de coaliție ne-o spune întâi Petru Carp în ședința din 6 Septemvrie 1879 pe cât și M. Kogãlniceanu care arata cã „și el fusese chemat în minister, și cã atunci când am venit sã lucrãm împreună ne-am fãcut concesiile mutuale, pentru ca sã scãpãm țara; cãci avem aceastã pretenție, aceasta impertinență dacã voiți, a crede cã o s'o scãpãm. Ministerul de coaliție erà de nevoie pentru a respinge mai bine pe Jidani“¹⁾.

Și în adevãr cã erà neapãratã o întrunire a tuturor puterilor țarei pentru a gãsi mijlocul de a împãcã interesul Europei cu al nostru.

¹⁾ *Mon. of.*, 7 Sept. 1879, p. 5820. *Comp.* 4 Oct., p. 6411.

Bülov ministrul german spuneà lămurit, că „noi am înscris în Tratatul nostru un principiu pe care, dacă voiți să intrați în societatea noastră, trebuie să'l adoptați. Noi nu ne mai amestecăm în chipul cum voiți să'l aplicați; aceasta e treaba voastră; decât trebuie să vă gândiți ca ceea ce veți face să nu fie o mistificație“¹⁾.

Acest minister de coaliție înfățișă însă din alte puncte de vedere contraste izbitoare. Se vedeà în el, alătura cu Kogălniceanu și Kretzulescu ambii prieteni și conlucrători ai lui Vodă Cuza, ca ministru de război Colonelul Lecca, unul din răsturnătorii fostului domnitor. Acești trei bărbați politici intraseră în minister pentru a veni în ajutorul țării, în aceste momente grele prin care treceà, după cum o spune lămurit Kogălniceanu în frumosul său discurs: „Când m'a chemat Brătianu, am uitat diferențele dintre noi. Atâta am întreat: Moșia este drept politic sau ba? Căpătând răspuns afirmativ, am intrat în minister. M'am întâlnit în el cu Kretzulescu cu care aveam legături vechi, din vremile Unirei, când erà redactorul „Concordiei“ și care fusese ministru după 2 Maiu. Cu Lecca promisem să fiu alătura, fiindca nu mă ocupam de ceea ce acesta făcuse la 11 Februarie. De aceasta aveà să dea Lecca seamă înaintea istoriei; dar Lecca a apărat ordinea în 1869 sub ministerul lui Dimitrie Ghica (în care erà și Kogălniceanu). Am intrat în minister, — urmează Kogălniceanu, — ca să scap România de un pericol, de un cataclism care este iminent, să scap țara mea cea mică; căci ne vom pune în luptă cu Europa dacă vom face ceva nematur“²⁾.

Proiectul lucrat de majoritatea comitetului delegaților admiteà numai principiul înlăturării chestiei confesionale la dobândirea drepturilor politice, menținându-se astfel principiul naturalizării individuale. Guvernul credeà că acest proiect va fi privit de Puterile europene tocmai ca o mistificare; căci Europa cereà nu numai o proclamare de principii pentru

¹⁾ *Mon. of.*, 15 Iunie 1879, p. 3337.

²⁾ *Ibidem*, 6 Septemvrie 1879, p. 5787.

viitor ci și *un început de executare*¹⁾). Pentru prezent Kogălniceanu spunea curat că acest proiect eră *o sfidare a Europei*²⁾), cuvinte ce sunt relevate de opoziție prin organul lui G. Vernescu³⁾). Brătianu adăogiă că proiectul delegaților nu va fi primit în străinătate și că nu eră să piară România dacă în 5.000.000 de Români erau să introducă 1000—2000 de Evrei⁴⁾). Guvernul deci ceru ca proiectul majorității delegaților sa fie sau retras din debateri sau respins de Adunare. Insa pentru a nu da de banuit că ar susțineă împământenirea Evreilor dupa categorii, Brătianu determinase pe partizanii sai, minoritatea comitetului delegaților, să retragă mai întâi proiectul ei care prevedeă tocmai acest sistem de împământenire⁵⁾). Mijlocul însă dădu cu totul greș, căci opoziția văzând că și minoritatea își retrage proiectul, bănuî dinpotrivă ca guvernul aveă scopuri mult mai înaintate, anume emanciparea tuturor Izraeliților⁶⁾). Kogălniceanu pentru a tăiă asemenea deduceri, sprijini el cererea categoriilor, arătând că ele au mai fost propuse odată, la 1864, când fuseseră sprijinite de C. A. Rosetti și N. Kretzulescu. Acesta fusese chiar raportorul proiectului de lege care admiteă la drepturile politice pe străinii care se bucurau de împământenirea cea mică, între care erau și Izraeliții pământenii⁷⁾). Kogălniceanu se apăra însă contra învuiuirii că el ar dori emanciparea tuturor Izraeliților, arătând că el, în 1866, spusese că o asemenea măsură ar puteă aduce un măcel în Moldova⁸⁾). Bănuiala, cu toate acestea, stăruiă contra ministerului, de oarece Kogălniceanu, în programul subsemnat de minister, spunea ca eră contra categoriilor, și acum le apăra⁹⁾).

Ce însemnau aceste întetiri necontenite ale ministerului asupra adunării? Intăi refuzul absolut de a luă inițiativa

1) Borescu în ședința din 1 Octomvrie 1879. *Mon. of.*, 2 Octomvrie p. 6378. Comp. Brătianu 10 Septemvrie, *Ibidem*, p. 5942.

2) *Ibidem*, 7 Septemvrie, p. 5821.

3) *Ibidem*, 8 Septemvrie p. 5866.

4) *Ibidem*, 10 Septemvrie p. 5908 și 5902.

5) *Ibidem*, 11 Septemvrie, p. 5868—69.

6) *Ibidem*, p. 5871.

7) *Ibidem*, p. 5872.

8) *Ibidem*, p. 5873.

9) *Ibidem*, 11 Septemvrie, p. 5891.

unui proiect, și cererea ca numai decât Adunarea să înfățișeze proiectul pe care acuma guvernul cerea ca adunarea să'l respingă. Apoi zădărirea Camerei de către Kogălniceanu care acum sprijiniă categoriile, când programul ministerial se rostiă contra lor? Noi credem că ministerul procedă astfel, pentru a arătă Europei starea sufletească a țării și greutatea uriașă ce guvernul avea de învins pentru a face să se pri-miască revizuirea, cerând astfel Puterilor ca ele să se mulțamiască cu cât mai puțin, dacă nu voiau să provoace o nenorocire de care el nu ar fi răspunzător.

Boerescu făgăduiă că îndată ce proiectul majorității de-legaților va fi respins de adunare, guvernul va veni cu proiectul său care nu va propune nici emanciparea, nici măcar împământenirea după categorii¹⁾ și adunarea, după această declarație, face guvernului pe plac respingând proiectul de-legaților²⁾.

Proiectul guvernului după ce suferi oarecari modificări, trecu în Constituantă. El nu conține decât o singură categorie de Izraeliți ce erau să fie împământeniti deodată în chip excepțional, fără nici un stagiou, anume acei ce luaseră parte la războiul pentru neatârnare. Ceilalți toți trebuiau să treacă individual prin Cameră, după cum treceau străinii de rit creștin înainte de revizuire.

În toate aceste frământări din sânul ministerului pentru a găsi formula împământenirii așa ca să mulțamiască Europa *prin începutul de executare* și să nu atingă prea mult simțimintele țării, Nicolae Kretzulescu a luat o parte hotărîtoare, și anume propunerea ca, pentru a mulțami Puterile, să se împământeniască deodată foștii soldați evrei, porni dela el și fu îndată îmbrățișată de întregul minister, ca soluția cea mai fericită față cu Europa³⁾.

Această idee eră cea mai bună pentru rezolvirea acestei grele probleme.

În timpul furtunoaselor debateri și a vajnicilor frământări cărora dădu naștere chestia izraelită, Kretzulescu

¹⁾ *Mon. Of.* 11 Septemvrie, p. 5927.

²⁾ *Ibidem*, p. 5943.

³⁾ După o comunicare privată făcută mie de M. Kogălniceanu.

găsi timpul de a se ocupa și de trebile speciale ale ministerului său. Din scurtul timp de jumătate de an, cât stătù în fruntea Departamentului Instrucției, voim să amintim numai o prea frumoasă circulară către corpul didactic în care se văd reproduse ideile pe care el le aplicase când fusese profesor, și dorința lui arzătoare de a ridicà nivelul corpului profesoral la înălțimea idealului pe care Kretzulescu și'l făcuse de el. În această circulară, din 14 August 1879, Kretzulescu dă povețe foarte înțelepte învățătorilor, anume ca „să predee cunoștințele în ordin și legătură; să caute a aplicà toate noțiunile la împrejurările vieței; să se slujască de o limbă românească și de un stil corect; să fie, cu copiii, buni și blânzi pentru a dobândi afecția lor, singurul mod de a câștigà autoritatea; să dovediască tărie de caracter spre a impune respect copiilor și, în sfârșit, să nu pășască pragul școlii până nu vor fi preparat și ordonat bine ce aveau a predà copiilor¹⁾).

* * *

După proclamarea neatârării României se ivi nevoia organizării unei reprezentățiuni diplomatice la curțile europene, putându-se acuma realizà pe față ceea ce se încercase mai înainte de a se face pe sub mână. Cea dintâi legățiune pe care Statul român o organiză fu aceea din Roma, la Curtea acelei țări care se arătase totdeauna atât de favorabilă României, trimițând ca Ministru plenipotențiar pe Kretzulescu,

Dela Roma, Kretzulescu fu strămutat la Petersburg, după proclamarea regalității, unde el se bucurà de simpatii prețioase, și unde România avea nevoie de un reprezentant bine văzut de Curtea rusească în vederea unor chestii destul de greu de rezolvit, ca aceea a sprijinului rusesc în afacerea Dunării și aceea a despăgubirilor datorite de Ruși particulărilor din România, pentru daunele suferite din pricina trecerii armatelor rusești prin teritoriul ei.

Kretzulescu câștigă simpatiile și încrederea Impăra-

¹⁾ *Mon. of.*, 1879, August 15. p. 5931.

tului Alexandru al III-lea și a ministrului său, de Giers, și izbuti a pune capăt, spre mulțămirea țarei și fără a jigni pe Rusia, acestei spinoase afaceri.

Krețulescu stătut șapte ani la Petersburg și fu în toata durata misiunii sale înconjurat de semnele cele mai măgulitoare de stimă din partea societății rusești, și plecarea lui din Petersburg lăsă păreri de rău în toată societatea înaltă care-l cunoscuse¹⁾.

În 1886 Kretzulescu se retrase din Petersburg și reintra în țară, din cauza unei deosebiri de vederi între el și guvernul liberal al lui Ioan Brătianu.

Chiar în anul retragerii sale, Kretzulescu își manifestă neplăcerea lui către guvernul liberal, cu prilejul punerii pietrei fundamentale la noul palat al Ateneului Român, așezământ ce fusese întemeiat de dânsul, după cum am arătat mai sus. În cuvântarea rostită cu acest prilej, Kretzulescu apasă între altele asupra „nevoiei de liniște a țarei“ fraza care țintește pe guvernul lui Brătianu ce ținea acum de mai mult de 10 ani și începuse a nemulțămî țara. Această rostire a lui Kretzulescu îi atrase un răspuns foarte violent din partea *Voinței Naționale*²⁾, care impută lui Kretzulescu că, după ce reprezentase guvernul liberal atâta timp la Curtea rusească, acuma se arată ca leaderul opoziției. Kretzulescu ar fi putut răspunde că el, la Petersburg, reprezentase țara și pe Rege, iar nu guvernul ce se află atunci la cârma Statului; apoi că acest guvern avuse el însuși nevoie de slujbele lui, de oarece deși îl știea că nu-i împărtășește principiile, îl trimise Ministru plenipotențiar în capitala Rusiei, în vederea serviciilor ce putea face Țării.

Kretzulescu punându-și candidatura la locul de senator în județul Muscel, nu izbuti să fie ales, combătut fiind de guvernul liberal cu atâta stăruință, mai ales pe temeiul că el ar fi rusofil, imputare nedreaptă și calomnioasă, de oarece în afacerea Basarabiei nu i se cuvin lui N. Kretzulescu decât

¹⁾ Ne pare rău, că nu putem complectă știrile asupra acestei activități diplomatice a lui Kretzulescu, actele diplomatice fiind ținute încă în secret, iar între hârtiile lui negăsindu-se nimic asupra acestei misiuni.

²⁾ 1886, No. 674.

laude pentru patriotismul său luminat și prevăzător. Nu este om politic care să nu recunoască azi greșala făcută în 1878 și urmările ei atât de păgubitoare țării¹⁾.

După căderea liberalilor, în 1888, Kretzulescu intră în Senat, al cărui președinte este ales. Călăuzit de un spirit de moderațiune și nepărtinire, dânsul fu combătut de elementele extreme și înlocuit la Președenția Senatului de Generalul Florescu, candidat al opoziției conservatoare.

Ultima lui îndeletnicire politică a fost misiunea lui la Paris în calitate de Trimis extraordinar și Ministru plenipotențiar (1891—93).

În timpul acestei misiuni N. Kretzulescu negocia și semna prima convențiune de comerț între România și Franța (1892).

Retras în viața privată (1893), N. Kretzulescu nu încetă a se interesă de politică și a urmări de aproape evenimentele, căutând întotdeauna a-și da seama de înăurirea lor politică, asupra intereselor țării. Dânsul se întreține mereu cu rudele și prietenii de mijloacele de a asigura soarta unei țări tinere, plină de viață și de viitor.

Chestiunile adeseori atât de complexe ale politicii externe faceau obiectul curiozității sale și până la sfârșitul lungei sale cariere se ținea în curent cu marile probleme ale politicii externe. Chiar în ultima zi a vieții sale, Kretzulescu urmărea cu atențiune revolta Boxerilor în China și se interesă de represiunea cu ajutorul armatelor europene. Dânsul judecă cu oarecare severitate această nouă atingere a autonomiei unei țări uriașe, care putea pricinui neajunsuri grele și chiar primejdii pentru Europa. Căci revolta Boxerilor nu eră după părerea lui decât o manifestațiune a simțământului național exasperat de încălcările străinilor.

Pe lângă interesul ce-l purtă pentru chestiunile politice, Kretzulescu nu pregetă de a se ocupa cu lucrările Academiei Române, a carei înființare o proiectase în 1865 și al cărei Președinte fu ales în sesiunile 1895/96—1897/98, după

¹⁾ *Voința Națională*, No. 1015, 16 Ianuarie 1886. Vezi și mai sus p. 125—128.

BIBLIOTECA
- MUNICIPIULUI -
N. KRETZULESCU
1890

ce fusese în mai multe rânduri președintele secțiunii științifice. În 1895, el pronunță, în fața M. S. Regelui Carol, cunoscutul și foarte apreciatul răspuns la discursul de recepțiune al Doctorului Babeș.

De altmintrelea, cu toate ocupațiunile politice și științifice ce-i absorbeau aproape tot timpul, Kretzulescu nu ezita a'și lua asuprași și alte sarcine destul de gingașe. Așa, în 1854, primii dela fratele său Scarlat direcțiunea fundațiunii familiei Kretzulescu, în calitate de efor administrator, funcțiune ce o păstră până la moarte și de care se ocupă cu cea mai mare grije atât în tot timpul petrecerii sale în țară, cât și în cursul misiunilor sale în străinătate. Grație lui și stăruitoarelor sale demersuri, această pioasă instituțiune putu fi ferită de a fi absorbită de Stat și păstrată neamului Kretzuleștilor¹⁾. În tot decursul administrației lui, Kretzulescu se interesă de aproape de toate amănuntele gestiunii atât pentru a-i mări averea și a-i desvoltă veniturile, cât și pentru a o feri de risipă, mărindu-i veniturile foarte mult în tot timpul cât fu efor.

Cu creșterea treptată a veniturilor, dânsul fu fericit a putea contribui din ce în ce mai mult a alina mizerii demne de interes, procurând mijloace de trai multor membri scăpați ai familiei Kretzulescu sau ajutând atâția tineri a-și completa studiile, grație numeroaselor burse ce li se acordă de Eforie.

Astfel Kretzulescu avu ocazia să poată pregăti tineretul pentru misiunea de desvoltare și de progres ce aveă să îndepliniască pentru țară. Câți bărbați de Stat, câți profesori, ingineri, juriști, medici eminenți nu s'au bucurat de ajutorul instituțiunii conduse de el și câtă recunoștință nu a cules dânsul după urma acestor binefaceri.

¹⁾ Vezi date interesante asupra acestei fundațiuni și asupra interesului ce-i purtă Nicolae Kretzulescu, în *Anexă* No. XLIV și XLV.

CAP. VIII.

PERSONALITATEA LUI NICOLAE KRETZULESCU.

Din întregul acestui studiu se vede că Nicolae Kretzulescu erà înfăptuirea unui caracter. Acest bărbat a fost așa cum a fost nu numai pentru că simțiã în vinele lui pâlpâirea unui neam întreg dar pentru că din izvoarele la care se adapase în familie trãsesese puterea de a fi aceeace doreã sã fie pentru țara lui. Cãci dovedit este cã sãnãtatea trupeascã și sufleteascã, cinstea neșovãelnicã, adevãrul în fațã cu el și cu semenii, atãtea calitãți provenite lui Kretzulescu din sãnul familiei lui nu erau îndeajuns pentru a face dintr'un ou omul întreg care erã el. Puterile atavice sunt și rãmân izvorul la care se adapa aleșii vieței dar ca sã poți pune tu însuși stapãnire pe ele trebuie sã fii alcãtuit din elemente superioare fizice și psihice, astfel cum a fost N. Kretzulescu. Ce folos poate da mãnunchiul dacã'i lipsește legãtura care'l ține.

Kretzulescu a legat înaltele lui daruri urzite din simțiri moștenite și pilde trãite în copilãria lui cu puterile voinței prin munca. Dacã ar fi astãzi sã scrim pe piatra mormântului lui o devizã sfântã, ar trebui sã spunem: *la izbândã prin muncã*.

Astfel a putut cheltui pentru țara lui toate izvoarele inteligenței, ale devotamentului, ale nenãsuratei lui energii.

El a lasat urmașilor sãi politici acelor aleși din vechile familii boerești ale țarei, îndemnul la fapte mari; le-a arãtat ca fiul unui neam însemnat trebuie sã cinsteascã țarei lui,

locul ce a deținut în viață cu cinste, muncă și dor de isprava. El nu a făcut din înaltele lui stări sociale subiect de deșărtăciuni, ci câmp de cercetare. Din mijloacele bănești ce le avea la îndemână de asemenea nu facea desfătări pentru el, ci izvoare de alinare pentru cei nevoiași și neputincioși. Prisosul ce'i venea prin diurne și altele el îl distribuia pentru îndemnuri la cei ce nu puteau pași pe calea binelui neajutați la timp. Dacă adăogăm faptul că Nicolae Kretzulescu era pe atunci aproape fără avere și că numai târziu, la vârsta de 65 ani abia, i-a venit avere de pe urma fratelui său Scarlat Kretzulescu, putem deduce cât de mari erau darurile lui de abnegare și renunțare la tot ce nu putea să contribuie la ținta ce'si pusese: Înălțarea neamului. Cu asemenea principii un mare mandatar al țării, un ministru, care poarta grijele ei nu se odihnește pe munca altuia, ci e el cel dintâi și cel mai simplu muncitor în trebile Statului. De aceea Kretzulescu om de viața mare, om din vișele acele în care s'au odihnit generații întregi în îmbuibări de bunuri necercetate, vine și zdrobește calupul învechit și lasă să se vada un om cum trebuie să fie acel pe care soarta și nașterea l-a pus în adins celor mulți, spre a servi de pildă temeinică.

El muncește din rasputeri, din prima tinereță, ca sa ajungă la rezultatul dorit, clădindu-și prin munca un trunchiu pe care să se ridice la înaltele situații ale țării, iar nu din straturile lăsate de străbunii lui să se faca un pedestal șubred. Caci șubredă e înălțarea oricărui om ce nu cimenteaza treptele pe care pășește la muncă disciplinată și devotament pentru ținta aleasă.

De aceea gasim munca lui Kretzulescu în circularile date de el atât în orașe cât și sate în care se vede nu caracterul simplului secretar, ci gândurile omului mare. În măsura în care îi permit timpul și puterile, el veghiază la toate, la cele mici ca și la cele mari. Viața lui se scurge liniștită și regulată; dânsul se odihnește puțin, sculându-se de dimineață. Când avea vreun plan, vre-o lege în gând, se sculă noaptea ca să o cerceteze și întrupeze în scris. Această disciplină sufletească a făcut pe Kretzulescu să se gândească la nevoile țării chiar când nu era ministru și să pună în legatura cele

de eri cu cele de azi și munca lui să se prefacă în coloană de granit, de care s'a rezemat tânărul Stat român. În ultima parte a vieții lui, când necesitățile funcțiunilor lui politice îi dadeau răgaz îi plăcea să se retragă la Leurdeni. Acolo el se odihniă de zbuciumul vieții politice, în tovărășia numai a familiei lui, legată de el prin o mare și adâncă iubire; în cercul intim al prietenilor ce se adunau adeseori în casa lui. Aici putea el însfârșit fi adeseori singur cu el însuși, cercetându-și faptele și gândurile, spre a le adapta cât mai mult la ținta vieții lui, fericirea țării.

Kretzulescu căutase, în acest frumos colț de pământ, așezat pe ultimile ridicături ale Carpaților către șesul muntean, sași zidiască o casă în o poziție încântătoare, la jumătatea unei coaste de deal, de unde vederea se întinde departe pe șesul Argeșului.

Casa încăpătoare vapsită cu var, strălucitoare în albeața ei, se înălță dragălașă pe o terasă înaltă, în mijlocul unei grădini pline cu trandafiri care, vara, își desfăceau comorile de verdeață și de flori pe fundul mai închis al unei păduri de stejar ce se ridică pe culmea din dărătul casei.

Kretzulescu se îngrijiă foarte de aproape de acest cuib prețios, și de câte ori trebile lui i-o învoiau, veniă la Leurdeni pentru a drege, a întocmi și a înfrumuseța locul. Pădurea, în poalele căreia eră zidită casa, fu străbătută cu cărări și drumuri mai largi pe care puteai să te duci spre adâncul ei, pe jos, calare sau chiar cu trăsura. Pădurea luă astfel cu încetul chipul unui parc întins care împodobi și mai mult locuința de odihnă a lui Kretzulescu. Până în ultimul an al vieții lui, el se preumblă în fiecare zi, cât stătea la țară, prin desișul codrului, călare atât dimineața cât și după prânz, și adeseori sara se întorcea pe jos iarăși în sinul ei, în tovărășia familiei și a prietenilor ce se întâmplau să vină să'l vadă la moșie. El se bucură mult de frumuseța naturei, și în corespondența lui intimă, se găsesc descrițiuni cari dau puternica rostire acestui simțimânt. În ultimele zile ale vieții lui, când nu mai putea străbate scumpa lui pădure decât în trăsură, se uită mai cu jale la ea, dar tot găsiă în umbra și răcoarea ei mângâere și alinare. Primavara mai ales aveă o plăcere deosebită de a ascultă cântul

paserilor de prin crânguri, plăcere care provenia atât din gustul lui pentru natură, cât și din acel foarte viu pentru muzică. Una din cele mai mari desfătări în timpul studiilor sale din Paris fusese opera italiană, unde ascultă pe vestita cântăreață Grisi și pe nu mai puțin renumitul tenor Tamburini. Lui Kretzulescu însă îi plăcea mult a ascultă și lăutarii. El simți o vie emoție, după cum o spunea, când reîntors din Paris și coborându-se din vaporul ce'l adusese dela Viena la Turnu-Severin, auzi în grădina unde stătea la masă, răsunând arii românești din gura și din arcușul lăutarilor. Cu aceste cântece patrundeau în sufletul lui nu numai valurile muzicii ci și glasul țării lui pe care nu o văzuse de mai bine de cinci ani. Kretzulescu iubiă mult a întruni la el prieteni și cunoscuți care făceau muzică.

Kretzulescu eră fiu tot așa de respectuos pe cât și frate bun și iubitor. Trei din cele cinci surori ale lui rămaseră nemăritate și trăiau în străimătate, iarna în sudul Franței și vara la Paris. Kretzulescu eră pentru ele un adevărat părinte și, până la o vârstă înaintată, se ducea la Paris numai spre a le vedea, îngrijind de ele cu cel mai deplin devotament. Kretzulescu însă întindea și mai departe decât membrilor familiei îngrijirile și ajutorul la vreme de nevoie. Așa în timpul războiului, el înființase la Leurdeni un spital cu 15 paturi unde și el însuși îngriji pe răniți pansându-i, operându-i și dându-le toată căutarea medicală trebuitoare.

Tot la Leurdeni eră însă și locul cel mai plăcut al lui Kretzulescu pentru lucrările intelectuale. Aici pregăti el în 1878 două volumuri ale *ediției a doua a Tratatului său de Anatomie* al căruia volum al III-lea și ultim apărù zece ani mai târziu, în 1888. Tot la Leurdeni scrise el *Amintirile lui istorice*.

Îngrijirea de persoana lui eră foarte amănunțită, rezultatul studiului igienei care'l învățase principiile curățeniei și ale exercițiului, neapărate pentru păstrarea sănătăței. Pe lângă constituția lui sănătoasă, și această aspră disciplină trupească explică lungimea în destul de însemnată a vieții lui, parcursă fără nici o infirmitate fizică și în deplină păstrare a puterilor mintale, până la ultimul moment al vieții sale.

Exercițiul lui cel mai plăcut eră călăria. El iubiă foarte mult cai frumoși și avea totdeauna cai de rasă, atât de călărie

cât și de trasură. Pentru a se urcă pe cal, întrebuiță ca loc de înălțare piatra lui Leurdeanu pe care o regăsisse lângă niște ruine ale conacului stolnicului Sandu dela Leurdeni, și o așezase lângă scara de intrare a casei lui. Mânca foarte cumpătat: dimineața luă o ceașcă de cafea cu lapte, cu pâine; nu dejună niciodată, ci luă la 4 ore o ceașcă de ceai și prânzia seara cu bucate foarte simple.

Printre vecinii lui N. Kretzulescu de lângă Leurdeni eră întâi batrâna Goleasca, mama lui Nicolae, Ștefan, Alexandru și Radu Goleșcu și a d-nei Racovitză. În jurul bătrânei se adunaseră copiii, nepoții și chiar strănepoții ei. Casa fierbea de viață și veselie; nu eră îmsă destul de încăpătoare pentru atâta lume, și se întrebuițau și pavilioanele din un parc prea frumos și foarte bine îngrijit. Moșia Golești este depărtată de 16 kilometri de Leurdeni, ceva mai departe este așezată via Florica, proprietatea familiei Brătianu.

Nicolae Kretzulescu și Ioan Brătianu lucraseră împreună pentru țara lor. La început strâns uniți, se desbinară cu timpul prin ideile lor politice, ceea ce nu împiedică pe Brătianu de a recurge de mai multe ori la Kretzulescu, așa că deosebirea ideilor nu zdruncinase relațiile lor sociale, întemeiate pe un simțimânt de stimă a unuia pentru celalt. Familiile lor ramaseseră totdeauna în bune relații și N. Kretzulescu vedeă cu plăcere la el pe copiii lui Brătianu pe care'i iubiă și îi laudă foarte mult, văzând în ei oameni vrednici de a urmări opera patriotică la care părintele lor și cu dânsul lucraseră cu atâta râvnă.

Nicolae Kretzulescu iubiă foarte mult în mijlocul acestui cerc de prieteni, să povestiască, din lunga lui viață, întâmplări serioase sau hazlii.

Evenimente la care fusese părtaș, preschimbările fundamentale ale țării, oamenii aleși cu cari venise în apropiere, atât în țară cât și în străinătate și îndeletnicirile lui formau întotdeauna tema convorbirilor lui. Călătoriile lui erau de asemenea izvor nesecat de povestiri. Călătorii cari în timpurile când îndeplinirea lor eră atât de grea, mai cu seamă în țările îndepărtate ca Italia, Englitera și chiar Egiptul unde Chedivul îi pusese la dispoziție un vapor pe Nil, erau suficiente subiecte

alese pentru frumoase povestiri. Și el știà să le istorisească în așa fel, încât să deștepte și să cuprindă interesul ascultătorilor lui.

Relațiile lui N. Kretzulescu cu țărani erau foarte prietenoase; el le venia în ajutor, prin toate mijloacele cu sfatul, cu cântarea sănătății și cu sprijin bănesc la vreme de nevoie. Când Kretzulescu se așază întâia oară la Leurdeni, țărani satului erau într'o cumplită sărăcie. Nicolae Kretzulescu, împreună cu soția lui, îndrumă îndată o schimbare în starea lor, ocupându-se de ei, pentru a'i îndemna la lucru și a'i ajuta în trebuințele lor de tot felul și a le da medicamente și toate înlesuirile necesare lor.

Ca asupra oricărei alcătuiți sufletești așa și asupra lui N. Kretzulescu au lucrat trei elemente: acel lăuntric, personal, datorit genezei individuale combinată cu înriuriri ereditare și atavice, sâmburele primordial și de temelie al oricărei personalități; acel al educației primite în anii când sufletul este mai mult pasiv și se mlădiază după pildele ce le vede și poveștile ce i se aduc; în sfârșit acel al luptei celei mari a vieții depline, când sufletul reacționând contra atingerilor din afară își alcătuește firea lui particulară sub loviturile împrejurărilor, ca fierul roș ce se 'ncovoie sub loviturile ciocanului.

Elementele primordiale ale sufletului lui Nicolae Kretzulescu erau răsărite din sfera binelui, frumosului și adevărului, prin un noroc pe care firea a vrut să i'l împartă. Binele se vede din îndurarea lui pentru cei mici, din iubirea și respectul către părinții și mai marii lui și mai ales din adâncea lui iubire de țară și neam, căror le-a închinat munca neodihnită și rodnică a unei lunge vieți. Frumosului, eră iarăși plecat sufletul lui Kretzulescu, cum se vede lucru din înconjurimea ce și-o crease în cuibul lui de odihnă; din florile și muzica ce-i slujiau de desfătare; din plăcerea ce avu de a face dese călătorii și din atențiunea nemărginită ce a dat în tot timpul vieții sale artelor și literilor; din preumblările lui cele lungi și repetate în sinul mândrei păduri ce'i înconjură casa și mai ales din iubirea lui pentru viața retrasă în care se refugia cu grăbire, de îndată ce treburile publice i-o îngăduiau; căci numai în izolare de lume

și de zgomotul ei se poate gustă pe deplin fericirea de a fi om. Adevarul fusese de timpuriu elementul din care N. Kretzulescu își hrănise sufletul, și această îmboldire lăuntrică a ființei lui îl împinsese spre hotărîrea de a se deda studiului celui greu al medicinei, îmbrățișând o carieră care eră cu totul afară din obiceiurile timpului în care trăia și ale clasei boerești din care făcea parte. Cultivarea medicinei întărise înca în el aplicarea spre adevăr și dacă Nicolae Kretzulescu a jucat un rol așa de însemnat în viața noastră trecută, aceasta a fost fiindcă activitatea lui pe orice tărâm a fost stapînită de metoda științifică pe care și-o însușise în cei mai spornici ani ai vieții lui, în acei care leagă tinerețea de bărbăție.

Kretzulescu este unul dintre cei dintâi bărbați politici ai noștri care părăsi calea bătută din vechime de a se apuca de conducerea poporului, călăuzit numai cât de idei răsărite în câmpul închipuirii, sau în acel al deprinderilor apucate. La rădacina minții lui se află o aspră disciplină intelectuală, deprinderea studiului și a cercetării înainte de a pasi la fapt. Că studiul medicinei nu fusese la Kretzulescu numai un gust trecător, se vede din faptul că după 30 ani de viață politică, când pâna și urmele învățături acelei științe s'ar fi putut stinge în mintea lui, el revine la dânsa cu aceiași iubire cu care i consacrase anii generoasei tinereți și reediteaza, sporește și adaugă până la întreit Manualul său de anatomie.

Această îndeletnicire a lui N. Kretzulescu în cei cinci harnici ani de studiu al medicinei în Paris dădă o cumpenire deosebită întregei sale purtări și în viața politică. Adaosă la înțelepciunea lui înăscută, sprijinită pe o cinste și o vrednicie personală din cele mai caracteristice și hrănită de un foc arzător de iubire de țară, ea îi inspiră hotărîrea de a închină binelui și propășirii ei toate puterile cu care natura îl înzestrăse.

Educația lui în familie și mai ales covârșitoarea înriuire pe care unchiul lui Constantin și Ion Cămpineanu o avură asupra tinereții sale, facuseră ca simburii înăscuți ai personalității sale să nu fie de loc stingheriți în desvoltarea lor,

ci din contra să se desfășure și să crească în toată a lor deplinătate.

Un suflet astfel plămădit de puterile firei și crescut în așa înconjurime trebuiă, în reacțiunea lui împotriva loviturilor împrejurărilor, să caute a le domină el, iar nu a fi dominat de dânsle. De aceea îl vedem pe Kretzulescu menținând sūs și tare cinstea sa nepătată, mândria lui neatinsă, neumblând niciodată după posturi și onoruri și socotind de nimic tratarea cea mândră și măgulitoare ce i se făcea la curtea împărătească germană, atunci când își vedeă țara umilită prin nerecunoașterea deputerilor sale de Stat independent și prin refuzul de a i se admite reprezentațiune diplomatică regulată.

Tot de aceea îl vedem intrând în deosebite combinații ministeriale în care eră chemat pe rând, de cele două mari partide ale țarei, când aveau nevoie de slujbele lui; dar el se grăbiă totdeauna de a se retrage din aceste înnalte dregătorii îndată ce se îndeplinise misiunea delicată pentru care fusese chemat. De aceea, în sfârșit, îl vedem pe Kretzulescu îndrăznind, singur din toată țara, a se opune curentului de șovinism orb și îmbătător, sprijinind, în 1878, cesiunea voluntară a Basarabiei către Ruși, cu toate că știeă că prin o asemenea părere, el se expune la cele mai grele lovituri din partea ambelor partide politice și chiar din partea țarei întregi, pe atunci rătăcită. Vorbele lui Kretzulescu că el nu a umblat niciodată după minister ci că a fost totdeauna rugat, când a primit o asemenea sarcină, este un adevăr netăgăduit, recunoscut de însuși Capul Statului în memoriile sale.

Despre modul cum Kretzulescu vedeă bine și adânc în realitatea lucrurilor ne-o dovedesc mai multe fapte din bogata lui viață: întâi purtarea lui cea plină de energie în chestia călugărilor greci, pe cari el i-a măturat întâi de pe pieptul României, simțind că într'acolo merge evoluția lucrurilor, și dând deci dovada cea mai deplină de însușirea lui de adevărat bărbat de Stat, adică om care are intuițiunea viitorului. Tot așa a fost cu sfatul dat de el lui Cuza-Vodă, de a face lovitura de Stat și, însfârșit, părerea lui că Basa-

rabia trebuia retrocedată de bună voie Rusiei în schimbul unor compensațiuni îndoit de mari.

Kretzulescu a fost însă și omul culturii, care a căutat să răsădiască așezăminte dătătoare de lumină în sinul epocii, destul de întunecate încă, în care a trăit.

După ce un dor neastâmpărat de dreptate și de adevăr m'a făcut să desmormântez pe Cuza-Vodă pe care dușmanii lui, neîmpacăți nici măcar prin moarte, nu voiau să-l lase se reînvie în ochii posterității; după ce din scrierea mea asupra domniei lui s'a născut ideea întrupării chipului lui în un măreț monument, ma simt prea fericit acum de a fi desvelit din broboadele uitării altă figură nobilă și mândră a trecutului nostru, pe Nicolae Kretzulescu pe care tot eu am fost de parere a-l pune ca unul din tovarășii de nemurire ai marelui Domn care a înfăptuit România modernă.

A N E X E

I

a) Dam această carte de slobozenie la mâna Mariei Kreața roaba noastră, precum să se știe ca de azi înainte are să fie de tot slobodă și nesupărată de nimeni; asemeni va fi slobodă și fii-sa Maria și toți urmașii lor fără a putea vreodată vreunul din familia noastră să'i mai aducă la robie sau să'i supere de cevași, asemenea și ca să nu fie volnică în nici într'un chip a se da roabă sau a se vinde altcuiva.

*A. Kretzulescu, K. A. Kretzulescu, E. Kretzulescu
N. Kretzulescu, D. Kretzulescu*

Anul 1848 Maiu întâiu
București

b) același formulă pentru Dinu Păduraru.

c) același formular pentru Nicolae sin Ștefan Vizitiul și Maria sin Maria Kreața, cu aceleași subsemnături.

II¹⁾

In astă stare de lucruri, Iancu Cămpineanu în înțelegere cu partidul patriotic se hotărî a se duce la Paris și la Londra spre a atrage atențiunea puterilor occidentale asupra pri-

¹⁾ Din *Amintiri istorice*, p. 53—55.

mejdiei ce amenință viitorul Principatelor. Călătoria ce făcù până la Constantinopole străbătând toată Turcia călare, fu din cele mai grele. Pe la Iulie 1839 ajunse în Paris, unde îl primirăm cu brațele deschise; publică o broșură în care descria trista situație a țării, avù întrevederi cu Thiers, Ministrul afacerilor străine și văzù mai mulți bărbați politici.

Trecând în urmă la Londra văzù asemenea pe Palmerston ce se află în capul guvernului. Misiunea Câmpineanului pe lângă Cabinetele Parisului și Londra, în împrejurările în care se află Europa, nu avù pentru moment un rezultat simțitor. Miniștrii deteră cea mai mare atențiune la expunerea ce le făcù Câmpineanu despre țară, dar se mărginiră a-i da speranțe pentru viitor. Trebuie însă să constatăm că acea misiune a Câmpineanului a lăsat în cartoanele ministerului afacerilor străine a ambelor state occidentale urmele sale care nu puțin a contribuit asupra politicei ce ele au adoptat mai târziu în afacerile noastre.

În tot timpul cât Câmpineanu a petrecut la Paris și la Londra, curierii între Petersburg și Constantinopol, în lipsa pe atunci a corespondenței telegrafice, se încrucișau mereu; mișcarea Câmpineanului dete mult de lucru la Petersburg. Rusia reprezintă la Constantinopol demarșa Câmpineanului mai mult decât semeață, o califică de act de revoltă în contra Puterilor suzerane și protectrice, și cerù Porței să'l oprească d'a se întoarce în țară și să'l exileze într'un oraș în Turcia. Poarta, deși nu văzuse cu ochi răi întreprinderea Câmpineanului, la început fu silită a primi cererea Rusiei și desemnă Filipopoli ca loc de exil. În urmă însă dându-și mai bine seama de gravitatea lucrului și nu mai puțin apreciind observațiile indirecte ale ambasadurilor Engliterei și Franței, scoase un firman de exil în țară. Rusia însă care cunoșteă foarte bine popularitatea și simpatiile ce aveă Câmpineanu în țară, nu încetă de a cere la Poartă exilul lui în Turcia. În intervalul acestei negocieri, Câmpineanu luă drumul țării prin Austria și ajuns la Caransebeș în Banat se văzù oprit de autoritățile locale de a merge înainte. Peste vre-o trei, patru zile însă, în urma protestării Câmpineanului în contra

arbitrării procedări a autorităților austriace, i se dete voie a-și urmă drumul în țară și îndată ce a ajuns în București fu exilat la mănăstirea Mărgineni, unde a fost instalat în apartamentele Egumenului, fără ca să fie permis cuiva să meargă să'l vază. În calitatea mea de medic am putut în intervalul de vre-o șase luni, cât a stat închis la Mărgineni, să merg să'l vizitez în vre-o trei patru rânduri.

Acțiunea patriotică a Câmpineanului și ostilitatea lui în contra Rusiei l'a costat atât pe dânsul, cât și pe întreaga lui familie, sacrificiul unei averi colosale. Într'adevăr, ultimul Prinț Dimitrie Cantemir, care a murit la Iunie 1820 fără copii, și cu dânsul s'a stins astă ilustră familie, prin testamentul său dela 1819, lăsase toată averea lui mobilă și imobilă, care se urcă la mai multe milioane, moștenitorilor lui de sânge, fraților Câmpineni și surorilor lor, Anica Kretzuleasca, mumă-mea, Maria Ghika, muma lui Ion Ghika, Anastasia Slătineanu, Elena Cantuczino și Safta, soția cea dintâi a lui Iancu Oteleleşanu.

Sora acestui Prinț Dimitrie Cantemir fusese măritată cu Pantazi Câmpineanu, moșul Câmpinenilor și surorilor lor. Păstrez mai multe scrisori, unele în franțuzește, altele în elinește, ce Cantemir scria atât nepoatei lui, Luxandra Câmpineanu născută Cândescu — una din cele mai vechi familii ale țării, care s'a stins asemenea — cât și celui mai mare fiu al ei Costache Câmpineanu. Toate scrisorile acestea, unele după la începutul secolului, și cea din urmă dela Ianuarie 1820, exprimă în termenii cei mai călduroși simțimintele de afecțiune ale lui Cantemir pentru nepoata sa Luxandra Câmpineanca și pentru fii și fiicele sale. În cea din urmă scrisoare, datată dela Kiew și adresată lui Costache Câmpineanu, Cantemir îi scrie să meargă să'l întâlnească la Lemberg și de acolo să meargă împreună la băile dela Töplitz.

După moartea lui Cantemir, Câmpinenii vrând să intre în stăpânirea averii lăsată lor prin testamentul ce posedau, li s'a intentat proces de către un Prinț Șahovskoy — rudă colaterală prin alianță — și de către o altă rudă depărtată, Contesa Bulgarin, pe care Cantemir o luase în casă ca să-l

îngrijeasca la batrânețele lui. Aceasta din urma își întemeiă pretențiile ei asupra averii lui Cantemir pe un testament fals tichuit dupa moartea lui; cu toate acestea ultima instanța judecătorească a recunoscut acest din urma testament de bun și a osândit pe Câmpineni la cheltueli de judecată ce s'au ureat la 9.300 de galbeni.

Am avut ocaziunea, cât am fost ca ministru la Petersburg, sa cunosc atât pe un nepot al Prințului Sahovskoy, cât și pe fata Contesei Bulgarin măritată cu generalul Verighin, membru Consiliului Imperiului; ma-sa însă, Contesa Bulgarin, nu-i lasase mare stare din averea ce câștigase pe nedreptate: parte o cheltuise în judecată și parte o risipise.

III.

19 Febr. 1842

EFORIA SPITALURILOR

Dn. Krețulescu doctorul în medecina,

Eforia are cinste a da în cunoscința Dumitale ca te orânduiesce profesor cu leafă de lei cinci sute pe luna, la școala de mica chirurgie ce s'a întocmit în spitalul Colței, dupa facuta punere la cale; și tot de odata a alătură aci în copie picietul atingător de orânduielile ce au a se păzi, precum și de îndatoririle puse asupra Dumitale, pe care vei îngriji a le îndeplini cu scumpătate.

Anul 1842
luna Ghenarie 19
No. 55

S. s. *Mich. Ghica*
s. s. *Mich. Racovița*
s. s. *Alexandru Ghica*
s. s. *Secret., Dimitrie Bucșanu*

IV.

20 Martie 1843

Cinstitei Eforiei a Spitalurilor,

Seversind cursul de anatomie și fisiologie ce aveam a învăța în anul I-u școlarilor din școala de chirurgie aședată

în spitalul Colței, ar fi trebuit numai de cât a se începe învăța în al II-la an a II-ea parte a cursului învățăturelor adică chirurgia, cunoștință cu totul practică.

Această parte însă a învățăturei acestor școlari nu o pot face fără a avea sub îngrijirea și răspunderea mea un spital intru care se arăt asupra bolnavilor ce oi avea se curăresc boalele și mijloacele temăduirii ce voi se-i fac se cunoască.

Grăbesc dar a supune aceasta la cunoștința Eforiei ca se chipsuească cele de trebuință ca sau s'îmi incredințese spitalul Colței întreg, dacă este cu putință a se da doctorului ce'l ocupă acum alt post doctoricesc, sau numai două din salile acestui spital, lasându-mi-le cu totul în răspunderea mea, în care se pot face scolarilor un fel de clinică. În tralt chip eu neputând țineă asupra'mi învețătura școlarilor, rog pe cinsitita Eforie ca se incredințese această învețătură, în pomenita școala altui doctor.

23 Martie 1843 București

(semnat) *N. Krețulescu*

V.

17 Maiu 1843.

EFORIA SPITALELOR

D-lui Dochtorului Nicolae Krețulescu,

Profesorul școalei de mica chirurgie din spitalul Colței ¹⁾.

Eforia luând în băgare de seamă adresa Dumitale din 23 ale trecutului Martie, anul următor, răspunde că propunerea făcută de dumneata în acel adres o vede depărtată cu totul de dispozițiile proiectului pe temeiul căruia sa așezat școala de mica chirurgie; prin urmare nu poate fi cu nici un chip primită, decât numai când sar încercă Eforia se price-nuiască năpăstuire dochtorului ce slugeașce cu îndăstula osărdie spitalului de mulți ani.

¹⁾ Păstrăm și ortografia actelor.

De acea zice că de vreme ce Dumneata nu poți să te îndeletnicești în însărcinarea ce luaseși asupra Dumitale decât cu condiția propusă prin preșusul adres, apoi nici Eforia nu primește a nedreptăți pe cei ce slugescu cu purtare cuviincioasă și se mărginesc numai în cercul împlinirii datoriei lor fără a păși peste cele ce li se prescriu, și așa ea va îngriji de astăzi înainte a ruga pe altul dintre numărul doctorilor carele se va mulțumi se urmeze desevrșit dispozițiile proiectului comisiei doctoricești pe temeiul căruia a așezat și școla și sa făcut și cheltueli destule.

Anul 1843 Maiu 17
562

S. s. *Mihail Racovitză*
s. s. *K. Ghica*
s. s. *Alexandru Ghica*
s. s. Secretar, *Dimitrie Bucșanu*

VI.

1855.

Alteță,

(Originalul în franțuzește).

Informat de către departamentul justiției de destituirea mea din funcțiunea de director al Departamentului de interne, și de buna-voința ce Alteța Voastră a avut de a mă numi membru la Curtea de Apel secția II, rog pe Alteța Voastră a'mi permite să mă retrag din serviciul Statului.

Cred totuși de datoria mea a supune Alteței Voastre motivele ce'mi dictează această decizie. La intrarea mea în serviciu, anul trecut, în speranța de a putea fi folositor țării, mi-am închinat toate efortările și voința cea mai fermă, de a cooperă în administrație la această ameliorare și mai ales la această reformă morală la cari orice Român eră în drept să aspire după o așa de mare schimbare ce se operă în țara noastră.

Am servit cu zel și devotament în funcțiunile ce Alteța Voastră îmi încredințase; m'am silit să introduc și să pretind

subalternilor mei, în exercițiul funcțiunii, mai presus de ori și ce, integritatea și devotamentul pentru binele obștesc. Toțiși m'am lovit de cele mai mari dificultăți, de oarece cea mai mare parte din funcționari erau obișnuiți să socotească serviciul ca un mijloc de exploatare personală. Am avut onoarea să expun Alteței Voastre, în umilul meu memoriu din 17 Iulie, cauzele principale cari zădărnicesc și paralizează acțiunea mea în serviciu. Am avut onoarea să semnalez Alteței Voastre pe unii din funcționarii pe cari, fie prin incapacitatea lor, fie prin lipsa de integritate, îi socoteam de nedemni de a face parte din o bună administrație. Supunând Alteței Voastre respectoasele mele observațiuni, o rugam să bine-voiască a lua măsuri, în înțelepciunea sa, ca să îndrepte această stare de lucruri, sau, mai bine, să numească pe altcineva în locul meu. Alteța Voastră a luat deciziunea solicitată, înlocuindu-mă cu altul în funcțiunea de Director. Mă retrag, Alteță, din serviciul ce-mi fusese încredințat, cu conștiința împăcată de a-mi fi îndeplinit datoria atât pe cât puterile îmi permiteau; dar dacă, cu mult regret, n'am putut să reușesc a merită, în acest post, toată încrederea Alteței Voastre, dreapta teamă de a nu aveă un mai bun succes în o altă ramură a serviciului, căruia nu aş putea să-i aduc decât aceleași principii și aceleași puteri, mă silesc de a rugă pe Alteța Voastră să bine-voiască a mă scuti de sarcina ce voiește a'mi impune numindu-mă Judecător la Divan.

VII.

Memoriu

(Originalul în franțuzește).

Ce am prezentat agenților Franței și Angliei, în 1855, în urma câtorva chestiuni puse de dânsii¹).

¹) Memoriu scris de mâna lui Kretzulescu. Acest memoriu a fost publicat în *Actele Renașterii României*, V, p. 1001 și urm.

Socotese chestiunea „*Forma cea mai bună de guvernământ de adaptat nevoilor țării*“ strâns legată de aceia „*Poporul este apt să primească un sistem reprezentativ?*“ A răspunde la prima, este a trată în acelaș timp și pe cea din urmă; îmi propun, deci să le tratez pe ambele deodată.

Trebue sa luam în considerație că Valahia și Moldova au avut guverne aproape reprezentative din timpurile cele mai vechi. Domnitorii nu puteau face nici o schimbare în administrație, nici sa întocmiască legi fara concursul tutulor boerilor în activitate și în neactivitate cari formau întru câtva o adunare legislativă. Țara nu e nici decum straină acestui fel de guvernare. In chiar Regulamentul Organic este începutul unui sistem reprezentativ; așa că după tratatul dela Balta-Liman, care suprimă adunarea obștească a țării și conferă dreptul de revizie a conturilor și de întocmirea legilor Divanului ad-hoc compus dintr'un mic numar de funcționari depinzând toți de Domn, nemulțumirea fu generală. Totuși cum instrucția este destul de departe de a fi pătruns în toate clasele societăței, reprezentarea trebue să fie natural limitată la clasele luminate. Pentru a ne conformă cât mai mult vechilor traditii ale țării și pentru a evita încetineala în mersul afacerilor, ar trebui sa ne limităm la instituirea unei singure camere în care totuși elementul nobleței va trebui sa aibă un acces mai lesucios, ca și în trecut, și cu aceasta ocazie e nevoie sa intram în câteva desvoltări. Dacă este adevărat că Valahia n'a avut o aristocrație ereditară, totuși a existat și exista încă o aristocrație de tradiție recunoscută de când lumea în țara. Aceasta aristocrație ar trebui să fie menținuta. Constituind-o în corp politic și ridicând-o în ochii națiunei s'ar formă o bariera contra încalcerilor șefului Statului, și în împrejurările dificile ar servi de sprijin guvernului contra ideilor subversive. Totuși menținând-o, nu ar trebui să împiedicăm accesul meritului și talentului, ca și serviciilor aduse statului. O asemenea lege în favoarea aristocrației nu ar jigni de loc sentimentele și ideile țării, având în vedere că a fost întotdeauna recunoscuta, ca 'daca în diferite timpuri grele s'au găsit în țara oameni cari au susținut drepturile sale și au rezistat actelor nedrepte ale Domnitorilor, au fost tot dintre membrii

acestui mic număr de vechi familii; astfel se poate vedea întotdeauna Domni cari să fi recurs la oameni obscuri luați din clasele inferioare pe cari îi ridicau la rangul de mari boeri, ori de câte ori voiau să aibă instrumente oarbe ale voinței lor în actele administrației lor, sau când voiau să formeze majorități în adunări, contra intereselor țării; și cu toate că corupția și demoralizarea raspândite în țară să nu fi cruțat aristocrația, totuși putem afirma că tot în sânul ei se poate găsi elemente de patriotism, de desinteresare și de capacitate. În a doua clasă nu vedem în general decât oameni având rutina afacrilor, dar cu aceasta dedați cu abuzurile și ilegalitățile, și gata să devină instrumentele primului venit în detrimentul țării.

Nu mai nu Prinț străin crescut în principii de virtute ar putea să reformeze aristocrația și să-i dea o mai bună îndrumare. E lesne de văzut că Rușii, cari înțelesese așa de bine importanța acestei cehstiuni, pentru ași ajunge mai bine scopul, adoptaseră ca sistem de a micșora aristocrația și de a ridica o nouă clasă de oameni luați din clasele inferioare, pentru a le încredința diferitele ramuri ale administrației, persecutând peste măsură tot ce eră cinstit și capabil în țara. Acest sistem a fost riguros urmat mai ales de cei doi Domnitori Bibescu și Știrbei.

Pentru a ne conforma cât mai mult posibil nevoilor timpului, ne depărtându-ne nici de tradițiile și obiceiurile țării, ar trebui să se organizeze un guvern reprezentativ în felul următor. Țara ar fi guvernată de un Prinț ereditar asistat de un minister responsabil ales dintre persoanele cele mai marcante și mai capabile. Ar fi asemenea o adunare națională a cărei jumătate ar reprezintă proprietatea și cealaltă jumătate... (lipsă)¹⁾. Alegerea nobilimei s'ar face de către toți nobilii mari și mici; dar dreptul de eligibilitate nu ar aparține decât celor mari. Alegerea pentru proprietari, având în vedere marele număr al micilor proprietari, care se poate urca dela 30 la 40 de mii, s'ar face în doua rânduri și, în fine, aceea a meritului egal. Ca bază a Constituției s'ar adopta egalitatea

¹⁾ Nobilimea pentru două treimi, capacitatea și meritul pentru o treime.

înaintea legii pentru toate clasele societății fără excepție; libertatea mutației țăranilor; facultate de înțelegere prin bună învoială între proprietari și țărani, adunarea națională totuși luând măsuri ca proprietarii pe de o parte să nu abuzeze de poziția țăranilor, și ca aceștia pe de altă parte să nu devină nomazi; capitațiunea plătită de orice om stabilit fie la oraș fie la țară, fără deosebire; impunerea echitabilă a proprietății; toate sarcinile Statului suportate de toți, fără deosebire; admisibilitatea în funcțiunile publice a tuturor oamenilor capabili și de caracter, fără deosebire. În această combinație, guvernul, reprezentat prin Domn și miniștri, va apăra interesele țăranului și va putea la nevoie să propună legi în favoarea lor. Aceste legi bazate pe dreptate vor putea fi susținute în adunarea națională nu numai de membrii nobilei. (și oameni) cari nu au lipsit niciodată să dea probe de desinteresare, dar și de reprezentanții cei mai luminați ai proprietății ca și de aceia ai meritului.

Având în vedere că Rusia, cu ajutorul Domnilor, agenții ei, și mai ales cu al acestor doi din urmă, a ridicat la primul rang toate creaturile sale cari, cei mai mulți, aparțineau claselor celor mai obscure ale societății, pe când mulți din membrii vechilor familii au rămas fie fără ranguri, fie în rangurile inferioare, va fi nevoie de a hotărî pe acele din familiile de boeri, care ar putea să figureze în clasa de sus a nobilei. S'ar fixa vârsta pentru alegere la 25 de ani, pentru eligibilitate la 30 de ani.

1. „Opiniune asupra proiectului de a uni cele două Principate“.

2. „Mijloacele de a stabili forma de guvernământ cel mai potrivit țării și de a-l garanta contra oricărei încălcări din partea fie a Rusiei, fie a Austriei“.

Unirea Valahiei și a Moldovei într'un singur Stat a fost întotdeauna dorința unanimă a Moldovenilor și Muntenilor; astfel când, în 1847, fu propusă uniunea vamală între cele două Principate, adunările obștești ale ambelor țări o primiră cu înanimitate, și cu toate că această lege păgubiă interesele particulare ale unor ramuri ale comerțului, ca fabricarea rachiuilor în Muntenia, comerțul vitelor în Moldova, a fost

primită de ambele popoare cu cea mai vie satisfacție. Sentimentul de apropiere cel mai intim prin această lege între ambele provincii sacrifică interesele particulare interesului general. Bucureștii prin poziția sa centrală ar putea să devină capitală. Oraș esențial comercial, cu populație aproape îndoită ca a Iașilor și prosperând în mod vădit, oferă afară de aceasta multe avantaje prin situația sa la aceeași distanță de Orșova, frontieră austriacă pe Dunăre, și de Sculeni pe Prut, ca și la o foarte mică distanță de Dunăre și de fruntariile Transilvaniei. Iașii este destul de departe de a fi în aceleași condițiuni. Prin poziția sa cu totul aproape de fruntaria rusă, ofera mari neajunsuri, mai mult încă comerțul său este aproape nul și nu este locuit în mare parte decât de Evrei, cea mai mare parte din boerii moldoveni locuind la țară, afară de funcționarii publici. Cât despre Galați și Brăila, se află de asemenea la fruntaria Rusiei și Turciei. Avantajele acestei uniri ar fi imense atât sub raportul politic cât și sub cel material. Aceste două Principate unite ar forma un Stat cu mai mult de patru milioane de locuitori, a căror populație sub o bună administrație, sub protecția unor legi bune și având în vedere marile lor resurse, ar crește în scurt timp în proporții imense, solul acestor țări putând să nutrească îndoitul și chiar întreitul populației actuale. Cu o protecție colectivă a puterilor Europei, și cu o garnizoană anglo-franceză într'o fortăreață ce s'ar construi la gurile Dunărei, așteptând o organizare militară puternică a acestor provincii, și întărirea Statului ce ele ar forma, aceste provincii ar opune o barieră încălcărilor Rusiei. Românii fiind de o origină cu totul alta decât Rușii, diferând în întregime prin limba și moravurile lor, și neavând nici cea mai mică simpatie pentru ei, ar forma o linie de separație nededă între Ruși și celelalte populații slave între care este mai mult decât un raport prin asemănarea de origină și de limbă. Avantajele acestei uniri ar fi de asemenea imense sub raportul material: 1) prin legăturile și transacțiile comerciale care ar crește mult între ambele popoare; 2) prin reducerea cheltuielilor făcute de un singur Stat în loc de două ca astăzi. Ar fi esențial sub întreitul raport politic, moral și material ca

aceste țări, făcute odata independente¹⁾ să fie guvernate de un Prinț ereditar dintr'o familie domnitoare străină celei a Austriei și a Rusiei. Acesta ar fi mijlocul cel mai eficace de a le sustrage de sub o influență dezastruoasă a vreuniei din aceste doua puteri și de a le pune în stare să reziste contra ori cărei încălcări din partea lor²⁾. Sub raportul material și moral, experiența a dovedit ca domnia electivă a ruinat și a demoralizat țara. Numirea a trei Domnitori în timp de douăzeci de ani a costat țara ma mult de 600.000 de galbeni ca cheltueli de instalare și de reprezentare; această sumă a eșit din țară pe când ar fi putut să servească la mai mult decât o îmbunătățire de care este nevoie urgentă; trec sub tăcere gratificațiile de tot felul și mai ales pe aceia ce Domnitorul X. a făcut să i se dea, delapidările și spolierile banului public de catre fiecare Domn³⁾. Acești Domni nu se socoteau în țară decât ca arendași. Sub raportul moral, aceste guverne au conrput țara; eră deajuns ca vreo persoana să arate cinste, capacitate, pentru ca sa fie persecutată și îndepartată pentru totdeauna dela afacerile publice. Acest sistem a fost practicat mai ales față de membrii familiilor boerești, îndepartându-i dela afaceri, evitând de a le da ranguri, acești Domnitori credeau să-i scoată din legalitate și să-i prezinte ca pretendenți la domnie, în cazul unei alegeri.

Acest sistem a fost afirmat și susținut cu putere de Rusia. Astfel vedem toată această generație formată la școala Consulatului Rusiei, sa-i fie devotată, căci Rusiei îi datorește bogățiile sale dobândite în mod nelegal, poziția și speranțele sale; dar partidul care a rezistat acestei otrave, ca și toată țara în masă, care a suferit sub acest regim, socotește pe Rusia ca vrajmașul ei cel mai neîmpăcat.

Ar fi mari neajunsuri dacă s'ar acordă ereditatea unei familii din țară, căci nu este familie, ori cât de cinstită ar fi, care sa nu aibă rude și un anturaj obscur și conrput; această considerație ar discredită pe Domnitor, ar irită spiritele. Po-

1) O indemnizare potrivită să se dea Imperiului Otoman.

2) Acest nou stat stabilit între Turcia și Rusia ar pune de asemenea capăt proiectelor ambițioase ale acestei din urmă puteri contra primei din aceste puteri.

3) Cari veneau flămânzi la putere.

porul ne mai având speranță de a scăpa ca și acum prin căderea unui Domnitor și alegerea altuia, ar recurge la revoluție și la atentate.

Obiecțiunea diferenței de religie între Prințul strain care ar fi chemat să conducă aceste provincii și națiune nu poate să aibă o mare valoare. Românii, popor foarte blajin, au arătat totdeauna și arată cea mai mare toleranță sub acest raport; putem spune că sunt puține popoare mai ferite de prejudecățile religioase ca poporul moldo-român; cu toate apelurile făcute de Rusia la sentimentele de aceeași religie ale Românilor, aceștia i-au respins și nu s'au temut de a le mărturisii antipatia lor, și în acelaș timp au arătat și arată cele mai mari simpatii pentru națiuni de altă religie: Englezii, Francezii și chiar Turcii.

VIII.

(1858).

Conferința dela Viena în 1855.— După războiul Crimeei, mă aflam director la Ministerul de interne, și după moartea bătrânului Ion Filipescu (Buzatu), ministru ad-interim, fusese desemnat dela Constantinopole, după cererea Lordului Redcliffe, să fiu delegat la Viena din partea Valahiei, ca și Constantin Negri din aceea a Moldovei, pentru a da Conferințelor dela Viena deslușiri și notițe asupra situației țarilor. Prințul Știrbei manevră la Viena, unde reușise să fie bine văzut, în urma recomandațiilor Contelui Coronini care comandă trupele de ocupație din Principate, ca și pe lângă ceilalți generali austriaci, ca cei doi delegați, să nu meargă, promițând să dea el toate deslușirile necesare printr'un memoriu.

IX.

14 Septembrie 1856.

Măria Ta,

(Originalul în franțuzește).

Departamentul justiției mi-a comunicat acum trei cesuri, oficiul prin care Alteța Voastră bine voiește a mă numi membru la Inalta Curte de justiție. M'am grăbit a mă prezintă imediat la Alteța Voastră pentru a o rugă să bine voiască a mă scuti de această însărcinare. Neputând să gădesc un moment liber pentru a-i supune rugăciunea mea, îmi iau libertatea de a o face prin aceasta.

Sunt foarte mâhnit că Alteța Voastră nu a găsit necesar să mă prevină de intențiunile sale binevoitoare; i-ași fi cerut permisiunea de a-i supune motivele care mă împiedică să primesc funcțiunea de judecător.

Bine voiți, Alteță, a primi sentimentele mele de înaltă considerațiune.

X.

Copie după un Manuscris al lui Nicolae Kretzulescu.

(Originalul în franțuzește)

Privilegiile, în afară de legi, ce și-a arogat astăzi biurocrația care a înlocuit vechia aristocrație — care dacă nu e constituită prin legi, există totuși prin tradiție — servesc să alimenteze prin tot felul de abuzuri comise în detrimentul masei națiunii, luxul și risipa la care se dedă cu lingușitorii săi. Aceste privilegii asigură acestei clase de parveniți o poziție pe care o exploatează pentru a îndepărta pe toți oamenii cinstiți dela afacerile publice, pentru a și face averi considerabile și pentru a răsturnă în vederile lor personale, guvernele unele după altele; nu e nici un abuz care să le

facă scârbă, și totuși poporul se află încătușat la această tristă stare de lucruri, căci înainte de orișice trebuie să trăiască; funcțiunile publice, dela cea mai mare până la cea mai mică, se dau pe protecție și pe bani și justiția se vinde aceluia care dă mai mult. Plângerile populațiilor acestor Principate se ridicară până la Cer, și Dumnezeu înduplecă inima monarhilor Europei, cari interveniră pentru a acorda acestui popor justiția și drepturile pe care le pierduse de secol; dar asupritorii națiunii băgând de seamă că se expuneau a fi demascați în ochii Europei, și că prin aceasta aveau să piardă toată influența pe care n'au păstrat-o până acum în mijlocul poporului decât prin stoarceri de biruri și prin tiranie, după ce mai întâi epuizase toate mijloacele pentru a parveni și de astădată să reprezinte singuri națiunea în Divanul convocat pentru reorganizarea țării, când pierdură orice speranță în acest scop, luară o altă cale ce nu se poate califica, decât de nedemnă, căci compromite întreaga națiune în ochii Europei. Cunoscând perfect de bine că partea inteligentă din care se compune partidul național este în minoritate pe lângă masa întinsă a creaturilor lor, răspândită în toate județele, dela administratori până la ajutorii subadministratorilor, întreprinseră prin mijlocul acestor creaturi de a lucra pe nesimțite clasele având, după firman, dreptul să o reprezinte în Divan, pentru a le determina să renunțe întru câtva la drepturile lor. În înțelegere deci cu autoritățile, în cele mai multe județe, ei au făcut astfel ca firmele de convocare și instrucțiunile în acest scop să rămână necunoscute, sau mai bine fără explicațiunile necesare, meșteșugarilor la orașe, micilor proprietari, țăranilor și chiar unor mari proprietari la țară. În același timp ei răspândesc tot felul de zvonuri false, în județe, cu scopul de a împiedica pe alegători să se înscrie, de exemplu prin emisari ce trimit în mijlocul lor, îi fac să creadă că scopul înscrierii pentru numărul pogoanelor de pământ ce posed, este marea impunere și contribuțiile de tot felul ce este vorba să se pună pe proprietatea funciară. Astfel micii proprietari cred, sau mai bine de teama păstrării aceluiaș sistem guvernamental, și prin urmare a unei răzburări din partea aceloră cari au

puterea în mână, unii se abțin cu totul de a se înscrie, alții nevoind să arate numărul exact al pogoanelor de pământ ce posed, rămân lipsiți de exercițiul dreptului de reprezentare. Țăranii de asemenea, puțin sau de loc pătrunși de drepturile lor, se supun alegerilor ce le desemnează subadministratorii de pe acum. Meșteșugarii fiecărei corporații trebuind să aleagă, după firman, trei delegați cari, împreună cu starostele, se înscriu lângă proprietarii de case, se văd respinși, unii sub pretextul că aparțin cutărei sau cutărei corporațiunii, care și-a desemnat delegații, și alții pentru că nu pot să-și probeze cetățenia, sau și sub alte pretexte analoage. Dar cum se face că cea mai mare parte a proprietarilor de case într'un oraș, aparțin unei corporații oarecare, listele nu sunt semnate, până în prezent, decât de către starostele și cei trei delegați de fiecare corporație, cari cei mai mulți sunt la ordinele guvernului, cum aceasta se practică la alegerile municipalităților. Prin această stratagemă, acei ce au puterea în mână, cari au exploatat țara până acum, și cari se trudesă să o mențină în aceeaș stare pentru a continuă să o exploateze, vor puteă lesne, să corupă micul număr de alegători înscriși, pentru a face să se întoarcă alegerile în favoarea lor, în timp ce speră să facă pe excelențele lor comisarii să creadă, că națiunea nu este încă în stare de a se pătrunde de drepturile și datoriile ei, și în consecință nu este aptă să primească o reformă, și în aceasta sunt secundați de câțiva emisari la Constantinopole, cari scriu broșuri, — pentru a sfătui națiunea să se abțină de a merge la alegeri. — broșuri pe care le răspândesc cu dărnicie în țară prin oamenii guvernului.

Națiunea, totuși a recurs la bunavoința marilor puteri și mai ales la aceea a Rusiei, care mai bine ca toate celelalte cunoaște suferințele țării și care sunt cauza, și speră că nu vor mai suferi nici odată, că această stare deplorabilă de lucruri se prelungește la infinit. Acești parveniți, cari se intitulează mari boeri, prevăzând pierderea lor într'o organizație stabilă și solidă, astfel cum o doresc toți oamenii cinstiți în țară, și astfel cum o înțeleg cele mai multe din marile puteri, s'au aruncat în brațele Turciei, dar mai ales

în ale Austriei, căreia nu e concesiune, pe care interesele ei să nu o pretindă, să nu i-o facă. Astfel, în timpul ultimei ocupațiuni a armatei austriace, sume imense, eșite din visteria publică, au fost cheltuite, în felul cel mai binevoitor, pentru a satisface capriciile acestor trupe nesățioase; relele tratamente, furturile și asasinatele, comise de soldații nedisciplinați ai acestei armate, asupra săracilor locuitori inofensivi, au fost ascunse cu îngrijire; o mulțime de țărani stabiliți de ani nenumărați în țară, au fost înscriși în registrul consulatului Austriei, ca supuși austriaci, fără ca guvernul să fi făcut cea mai mică opoziție contra unui act așa de arbitrar; guvernul a împins bunavoința, în această privință, până a permite acestui consulat de ași apropia, ca supuși austriaci, țigani desrobiți aparținând familiei Brâncovanu sub pretextul căși trăgeau origina din Transilvania.

Intr'un cuvânt, deviza acestor oameni este de a guvernă chiar pe ruinele țării; districtele: Argeș, Olt, Teleorman, Râmnicu-Vâlcea, Vlașca, Ialomița, Prahova și Slam-Râmnic se găsesc sub influența lor și sub ordinele lor directe.

Afară de aceasta, Calafat, Giurgiu și insula Călărași, se găsesc. astăzi încă, ocupate de Turci. Românii, descurajați cu totul la vederea unui așa de rău semn, nu pot considera această infracțiune la toate tractatele, și aceasta în prezența chiar a Excelențelor lor Comisarii, decât cu o privire de incremeneală și de îndoială pentru o stare mai prosperă în viitor.

Austria a luat, dela guvernul actual, la Giurgiu, Turnu-Severin și în alte localități pe malul Dunărei, terenuri proprii pentru staționarea vapoarelor, și a făcut contracte pe 30 și 90 de ani, contrariu legilor și obiceiurilor țării, care interzice municipalităților, ca și guvernului, de a face asemenea contracte pentru mai mult de unul sau doi ani, și nu o permite decât adunării obștești a țării.

Anul trecut o trupă de ofițeri și de soldați austriaci se răspândise în toată țara, și, sub pretextul de a ridica planuri topografice și de a face o hartă trigonometrică, s'a pus, imitând ceea ce se făcuse în Galiția, în 1846, să ațâțe pe țărani contra proprietarilor, făcându-i să întrevadă o infinitate de avantaje în cazul când ar aparține Austriei.

Austria a încălcat și încalcă zilnic fruntaria noastră despre Carpați; această încălcare a avut loc în modul cel mai evident, mai ales în partea de vest unde s'a făcut stăpână pe un teritoriu considerabil, coprinzând apele minerale dela Mehadia; și cu toate că în 1857 a fost numită o comisiune compusă din boeri valahi și din un comisar austriac pentru a examina vechile hrisoave domnești, care arată distinct limitele fruntariei dintre Valahia și Austria, comisarul austriac, când fu convins de încălcarea făcută pe teritoriul valah și de necesitatea de a da înapoi fruntaria conform literei hrisoavelor, pretextă să nu aibă depline puteri în această privință, se făcù bolnav, plecă, și nu mai reapărù. Valahii în fața unei așa de triste stări de lucruri, pentru a scăpa de sub această periculoasă influență a Austriei, influență care câștigă din zi în zi teren și pe care Turcia nu numai că o privește cu nepăsare, dar chiar o încurajază, astfel că pentru a stabili la dânsii un guvern statornic, care să le poată oferi garanții pentru un viitor prosper, și care să fie la adăpostul intrigilor atât interne cât și externe, Valahii întemeiază speranțele lor pe bunavoința Rusiei, care, ca și altădată, va deveni apărătorul drepturilor acestor Principate și nu va permite cu siguranță ca ele să fie sacrificate intereselor vreunei puteri.

Țara speră că sosise momentul ca nedreptatea făcută în privința Valahilor emigrați, prin piedica pusă reînțoarcerii la căminurile lor, ar fi în fine ridicată și oameni luminați și cinstiți ar veni astăzi să aducă concursul lor regenerării patriei, dar în aceasta, țara se vede astfel înșelată în speranțele sale, căci pentru motive pe care nimeni nu poate să le pătrundă se continuă a se opune aceleași obstacole ca și în trecut, la reînțoarcerea lor.

Firmanul pentru convocarea Divanului ridică natural trei chestiuni: aceea a *dreptului* acordat Turciei de a convoca divanurile, aceea a felului redactărei, și a aceea a felului compunerii. Și mai întâi are Turcia dreptul de a constitui și convoca adunări în Principatele dunărene pentru reorganizări interne? Nu este oare o violare a drepturilor autonomiei acestor Principate care, suverane în năuntrul lor, pot

să-și dea asemenea legi, ce le convin, și când le convin? Cred că singurele prerogative, ce poate să revendice Turcia ca putere suzerană, fiind tributul anual și confirmarea Domnilor, nu putem răspunde ambelor cereri de mai sus altfel decât prin *nu* la prima și prin *da* la a doua. Dar congresul european dela Paris, prin art. 24 al tratatului, a acordat Turciei acest drept; aceasta nu poate fi desigur pentru ca să i-l fi recunoscut, dar desigur în prevederea dificultăților ce ar fi putut ridică executarea acestui act abandonat la dispoziția țării; căci trebuie să recunoaștem încurcătura în care ar fi fost de a găsi cui să încredințeze dreptul de a constitui o asemenea adunare, odată ce provocarea reorganizării emană din afară și nu din năuntru. Se cuveneă legal guvernului sau adunării obștești care ar fi putut fi convocată pentru aceasta? Dar spiritul de părtinire care ar fi predominat în ambele cazuri, în stabilirea bazelor electorale propuse de una sau cealaltă din aceste autorități, ar fi fost mai rău ca orișice. A trebuit deci să admitem un punct de plecare; a trebuit să se acorde cuivă onoarea de a convoca Divanul și aceasta Sultanului. Dea Domnul ca acest fapt să fie ultima violare a drepturilor țării de către Turcia! De astădată cel puțin ea se va fi exersat în bine.

În ceea ce privește termenii întrebunțați în redactare nu putem fi opriți de a pune deoparte adevăratele prerogative de care se bucură Turcia față de Principate, prerogative, ce au fost menționate, în limitele legalității, în tratatul din semnat de plenipotențiarul turci însăși, și de a scoate la iveală de altă parte titlurile ce își atribuie guvernul turc astăzi în actul de convocarea Divanului. Această diferență între drepturile reale ale Turciei, și cele ce pare să voiască a și atribui, devine încă mai evidentă prin contradicția, ce constituie faptele însăși; căci cum să se împace expresiunile de „*Provincii făcând parte integrantă din Imperiul Otoman*” ca și aceea de „*Suveranitate*”, de care se servește în zisul firman, cu faptul necesității pentru Poartă de a admite mai întâi cooperarea ambasadorilor puterilor garantate în regulamentul felului de compunere al Divanurilor, prezența Comisarilor la București și la Iași ca judecători ai lucrărilor acestor divanuri chiar,

și, în fine, rezerva făcută de puterile garante de a statua în ultima instanță asupra proiectelor de reorganizare a acestor țări și de a da operei sancțiunea definitivă.

Pretențiunea Turciei la drepturi ce nu-i aparțin, într'un act așa de solemn, și atunci când țara eră în drept să se aștepte din partea Sublimei Porți la sentimente mai generoase în schimbul probelor celor mai pipăite de simpatie și devotament date nu numai în o ocaziune de populațiunile moldo-române, a produs în general o foarte rea impresiune, și nu este de natură să inspire încrederea, atât de necesară Turciei, în Principate. Nu este deci decât în paguba sa că Poarta poate să se imbrace cu prerogative pe care nimeni nu poate să i le recunoască. Principatele nu pot de loc să piarză ceea ce le aparține de drept și ceea ce a fost consacrat de marile puteri ale Europei în congresul dela Paris.

XI.

(Manuscris ciornă scris de mâna lui Kretzulescu).

1) Spirit de anarhie și ideile cele mai demagogice, sub masca liberalismului, s'au răspândit în țară într'un mod amenințător, chiar pentru existența noastră națională. Este de prima necesitate a le combate, prin toate mijloacele și a le doborî pentru totdeauna.

2) Corupțiunea, reaua credință și lipsa de orice lealitate s'au introdus în sferile guvernamentale și înriuesc într'un mod primejdios asupra societății întregi. Este de datoria oamenilor influenți în țară a căuta să le desrădăcineze și să le înlocuiască cu *integritate*, cu *sinceritate* și cu *lealitate*.

3) Oamenii, ce se află astăzi în capul guvernului, ocupându-se de uneltiri, în parte ale lor, și nici de cum de administrația țării, au distras toți funcționarii, dela mic până la mare și chiar autoritățile comunale și județene dela îndeplinirea datoriilor, ce le impun legile, spre a-i întrebuița la scopurile lor demagogice, și astfel întreaga administrație a

țării a ajuns astăzi să fie o completă anarhie, și autoritatea Puterei a dispărut cu totul. Este de absolută necesitate, spre a evita calamități cari pot compromite toate drepturile noastre, ca: toată politica unui guvern patriotic să se concentreze întru a asigura țării o administrație severă, dar justă, și întru a chema pe toți funcționarii la stricta împlinire a datoriilor lor, ca astfel anarhia să înceteze cât mai curând și autoritatea Puterei și a legilor să fie respectată.

4) O instituțiune cu totul parazită la noi, acea a *gardei naționale* care apasă într'un mod ruinos pe clasele sărace, de prin orașe și amenință a deveni unelta cea mai primejdioasă a demagogilor, urmează a fi cât mai curând desființată.

5) Mizeria cea mai mare există în țară și finanțele țării sunt cu desăvârșire compromise. Este de cea mai imperioasă necesitate ca, prin simplificarea administrației finanțelor, prin economiile cele mai mari în armată care absoarbe astăzi mai mult de a patra parte a bugetului statului, prin reducerea ministerelor, prin suprimarea întreagă sau parțială deocamdată a agenților țării, prin suprimarea a sumă de împiegați, cu totul inutili, și multe alte economii a reduce bugetul țării, iar prin grabnica construcțiune de drumuri de fer să dezvoltăm agricultura și celelalte bogății ale țării, — și să creăm industrii, cari au să distragă o sumă de oameni proletari, cari astăzi au rămas la funcțiile publice și sunt gata totdeauna a răsturna guvernele, cu speranța de a se putea căpătuți. Dezvoltarea bogățiilor țării, pe lângă celelalte nenumărate avantaje generale, va contribui într'un mod puternic, a aduce prosperitatea și în finanțele Statului.

6) Dispozițiunea introdusă la noi, de a schimba pe toată ziua legile, este foarte vătămătoare, pentru definitivă organizațiune a noastră interioară.

Este timpul de a pune o stavilă la această dispozițiune și a nu mai primi în viitor, cu atâta ușurință orice proiecte de legi.

Intr'un cuvânt, România, aflându-se astăzi compromisă în fața ei proprie, căci nimeni nu are încredere în vre-o înbușnățire sau în îndreptarea relor ce ne-a copleșit și ne copleșesc pe nesimțite; compromisă în fața Europei, căci puterile

garante, cari ne-au recunoscut autonomia și naționalitatea noastră și ne-au asigurat neutralitatea teritoriului nostru, au început a se îndoi despre puterile noastre morale și intelectuale, ceace ne poate deveni fatal. Este de datoria tuturor oamenilor cinstiți ca puind odată stavilă șarlatanismului și intrigei, care s'au introdus în societatea română ca veninul cel mai otrăvicios, să-și dea mâna, și printr'un spirit de conciliație și de înfrățire generală, să lucreze fără preget, la o ade-vărată regenerațiune a țării, depărtând pe viitor și îndreptând orice utopii străine datinelor noastre și puterilor noastre; înlăturând orice desbateri și teorii politice, cari ne-au fost pernicioase, și — adoptând drept unică politică, — îndreptarea și îmbunătățirea materială și morală a noastră.

XII.

(Copiat din notele lui N. Kretzulescu)

(1858).

... Peste vreun an după întoarcerea mea în țară, Știrbey cu care eu mă aflam în cele mai bune relațiuni mi-a propus să las medicina și să intru în administrație; i-am răspuns cu francheță că pe cât timp vom avea în țară protectoratul exclusiv al Rusiei eu nu voiu primi niciodată a intra în administrație și i-am cerut a mi se încredința din nou conducerea unui spital. Trebuie să mărturisesc că Știrbey a apreciat sentimentele mele și am fost numit, la 1851 X-vrie, medic la Spitalul Colței.

XIII.

Iulie 1856 (În câmpul Florești)

Depeșă telegrafică, Alteței Sale Prințului Domnitor

(Originalul în franțuzește).

Redactorul jurnalului german din București, Grossman, într'un articol publicat de curând, s'a dedat la injuriile cele

mai grosolane contra Impăratului Austriei; Consulul pretinde extrădarea sa din țară; înainte de a o face doresc a avea autorizația Alteței voastre.

XIV.

17/29 Iulie 1859, București.

Niculae Kretzulescu, Ministru de interne.

(Originalul în franțuzește)

Nu numai că vă autoriz a da afară din țară pe Grossman, dar vă angajez a face aceasta fără întârziere și a proceda la fel cu toți aceia cari s'ar găsi în acelaș caz. Presa a ajuns un scandal de disprețuit și supărător.

Prințul Domnitor.

XV.

„Diferite notițe și acte din epoca când lucram pentru emanciparea țării noastre“

(1859)

Dacă unele din ramurile administrative pot cu ajutorul unei aplicări cinstite și exacte a regulamentelor actuale și a unor moditicări indispensabile, să funcționeze încă pentru câțva timp, fără neajunsuri, nu este tot așa cu finanțele care cer o grabnică și radicală reformă. Țara are o nevoie urgentă de șosele, de porturi bine așezate pe Dunăre, de regularea cursurilor principalelor râuri, de școale, de spitale, de o armată și de funcționari, a căror existență să fie asigurată, pentru ca să poată fi sustrași dela ispita abuzurilor.

Orașele de partea lor nefiind decât adevărate cloace, fără canale, fără pavaje, fără fântâni, cele mai multe neluminate,

cu poliții rău organizate. trebuiesc să fie aproape refăcute. Intr'un cuvânt totul este de organizat în această țară, căci dacă sub raportul vieții sociale, României în timp de 26 de ani, au făcut progrese imense, nu este tot așa cu civilizația reală; sub acest raport Valahia este încă în starea primitivă. Or cu resursele noastre financiare de astăzi, nu se poate întreprinde nici cea mai mică îmbunătățire, trebuie să se creeze alte resurse noi, trebuie pentru un moment să se împătrească cel puțin veniturile Statului, ceea ce se poate realiza fără cea mai mică dificultate, impozitele actuale fiind un fleac; au fost stabilite atunci când țara era în mizerie, lipsită de orice agricultură și de orice comerț, și cu toate aceste condițiuni neprielnice, impozitele actuale n'au fost nici odată considerate ca oneroase.

Pentru a judecă creșterea resurselor țării dela întocmirea legii existente asupra impozitelor, îmi ajunge să spun că veniturile anuale ale moșiilor au crescut dela 1831 la 1857, în proporție de 1 la 10; munca lucrătorului de 1 la 5, chila de cereale de 1 la 6. Țara care la această epocă producea, abia cerealele necesare consumației interne, astăzi, exportă anual în termen mediu dela 5 la 600.000 chile (chila echivalează aproape 1000 livre); și sub raportul comerțului de import și de export de mărfuri, drepturile de vamă de 5%, care se vindeau la această epocă pe nimic, se vând astăzi pe 4.200.000 de piaștri.

Se poate vedea după aceste date superficiale că aceasta nu ar putea face țara să simțā nici cea mai mică greutate, mărink la împătrit veniturile Statului, mai ales dacă se face a contribui de asemenea și bogații cari, după legile în vigoare, sunt scutiți de orice contribuțiune.

Dar dacă toată lumea, în Valahia, s'ar învoi astăzi de bună voie la contribuțiuni drepte, toată lumea, ar dori egal o întrebuințare inteligentă și cinstită a banului public.

Singurul sistem practicabil care se prezintă în starea actuală a cunoștințelor noastre financiare sub raportul cărora suntem foarte înapoiți și care în același timp oferă cele mai multe înlesniri pentru perceperea impozitelor, este conservarea principiului capitațiunei combinată cu contribuțiunea funciară pusă pe veniturile moșiilor; aceste două impozite: taxa pa-

tentelor comersanților de odată cu venitul vămile, acela al domeniilor, acela al bunurilor eclesiastice care ar încetă să formeze o casă separată, al salinelor care chiar cu trista stare a căilor noastre de comunicație astfel cum este, n'ar ține seamă cel puțin, dacă Statul odată ce-și dă toate grijile pentru a transporta sarea la schelele Dunărei, ar vinde-o el însuși în profitul său în Turcia, toate aceste venituri parțiale ca și altele câteva încă de o mai mică importanță, care figurează în bugetele actuale, și care ar fi modificate sau reconstituite pe baze mai raționale, ar forma veniturile generale ale Statului. Toate aceste venituri ar fi vărsate în tezaurul public, și ar constitui o singură casă, care ar servi diferitele cheltuieli ale Statului. Toate departamentele ministeriale ar fi ținute să facă bugetul anual în ceace le privește, fiecare în particular; aceste bugete, după ce vor fi fost supuse examenului adunării țării, s'ar concentra la departamentul finanțelor care ar întocmi atunci bugetului general.

40.000.000 capitațiune
 20.000.000
 10.000 000 impozite pe venituri
 10.000.000 sare
 timbru
 patente ¹⁾

Nu este decât cunoașterea aproximativă a proporției care este de 1 la 3 între proprietățile mânăstirești și cele ale particularilor care ar putea să dea o idee despre acest venit, căruia nu i se poate evalua astăzi venitul din toate punctele. Capitațiunea ar trebui să fie generală pentru toți, fără excepție; orice om stabilit, fie țăran sau mare boer, ar plăti 100 de piaștri capitație pe an; această sumă ar fi aproape în-doitul celei pe care țărani o plătesc astăzi, capitațiunea și celelalte impozite parțiale coprinse; dealtmintrelea dispozițiunile astăzi în vigoare privind regulamentul acestui impozit ar fi păstrate; acest impozit ar putea da aproape

¹⁾ Toate aceste țifre sunt scrise cu creionul nu tocmai citeț. Au fost însemnate provizoriu.

40.000.000 de piaştri, admiŃând 400.000 de familii apte pentru capitaŃiune.

Taxa actuală a patentelor ar fi astfel îndoită.

ContribuŃiunea funciară asupra veniturilor moşilor ar fi fixată la 5 % şi adunarea Ńărei ar votă augmentarea sau diminuarea sa, după o perioadă, după nevoile Ńărei.

Lipsa totală de orice cunoştină cadastrală face să fie dificil de a evalua chiar aproximativ suma la care ar putea să se ridice acest impozit. Spre a regulă acest impozit, s'ar obliga ŃoŃi proprietarii, într'un termen dat, să plătească căştiurile lor de arendare pe hârtie timbrată şi înregistrată în registre puse în biourourile diferitelor autorităŃi administrative şi o lege specială ar stabili penalităŃi foarte severe pentru aceia cari s'ar fi înŃeles de a fi făcut contracte simulate; pentru moşiile exploatate de proprietari însăşi s'ar înfiinŃa comisiuni pentru evaluarea veniturilor acestor moşii.

Dreptul de timbru care ar lovi în acelaş timp indirect capitalul monetar, ar formă egal unul din veniturile statului.

Pentru oraşe s'ar putea de asemenea stabili venituri considerabile, prelevând contribuŃiuni asupra caselor, echipajelor şi cailor, care nu plătesc astăzi absolut nimic.

Un impozit bine combinat pe obiectele de lux, ca şi pe băuturile spirtoase, ar putea aduce un serviciu îndoit în centrele de populaŃiune.

Arendări. — În Valahia până în ultimul timp se arendau proprietăŃile pe termen de 3 ani. De când agricultura a luat ceva mai multă întindere, contractele de arendare se fac în general pe 5 ani. Domeniile Statului, proprietăŃile mânăstireşti, în general toate bunurile ale căror venituri sunt supuse la un oarecare control, se arendează la licitaŃie prin modul strigărilor. Acest procedeu pe care mai mulŃi particulari au început de asemenea să-l urmeze dă rezultate satisfăcătoare prin preŃurile echivalente valorii reale a veniturilor ce se obŃin la adjudecare, cel puŃin totdeauna când licitaŃia se face într'un mod cinstit.

Contractele de arendare nu au valoare în faŃa justiŃiei, şi mai ales când proprietatea trece în alte mâini, decât numai când sunt legalizate de o autoritate oarecare.

Arendarea moșiilor formează principalul comerț în Valahia și eră — acum câțva timp — exclusiv în mâinile Grecilor, Sârbilor și Bulgarilor veniți din Turcia. De câțiva ani, Românii au început a se deda de asemenea cu el. Este comerțul cel mai lucrativ în Valahia. Sunt averi considerabile, fabuloase chiar, care au fost realizate după un foarte mic număr de ani, și este lucru rar să vezi arendași făcând afaceri rele.

Comerțul de arendare sau, în alți termeni, exploatarea moșiilor de către mării arendași a fost și este încă principală sursă a suferințelor și nenorocirilor țăranilor. Arendașii fie că au arendat moșii pe prețuri prea urcate, fie că au prea multă aviditate și că voiesc să-și îndoiască capitalul, fie că înțeleg foarte rău exploatarea moșiilor, ceea ce se întâmplă întotdeauna, căci trebuie să ne convingem pe deplin că această clasă de oameni este în ignoranța cea mai completă, în fine fie pentru aceste motive, fie pentru un altul, fie pentru toate deodată, întotdeauna este, că odată ce devin proprietarii provizorii ai unei moșii, se cred datori să jupoaie pe săracii țărani, puțin îngrijați de starea de mizerie în care îi lasă la expirarea termenului contractului lor. Această exploatare a țăranilor se face din nenorocire cu consimțământul administrației; subadministratorii și administratorii ei însăși, devin întru câțva tovarășii arendașilor și le dă sprijin și ajutor în perceperea câștiurilor, adesea pretinse îndoit decât cele prescrise de lege, ca și în exercițiul oricărui fel de șicane ce le fac arendașii.

Legea actuală care regulează drepturile reciproce între proprietari și țărani a dat mult loc, de sigur, la abuzuri din partea proprietarilor; dar în așteptare ca ea să fie regulată într'un fel echitabil pentru ambele părți, ar trebui ca administrația, în loc de a oprimă împreună cu arendașii pe țărani, *din contra, să-i proteje* contra vexațiunilor și nedreptăților arendașilor. Am avut ocaziunea să mă întretin cu țăranii aproape din toate județele; răspunsul lor este aproape identic peste tot: „Nu ne plângem, spun ei, de impozitele care nu ne apasă de loc; nu ne-am fi plâns nici de dijmelc pe care legea ni le impune față de proprietari, dacă ne-ar fi cerute într'un

mod cinstit, dar pretențiunile arendașilor. susținute de autorități care n'au nici cea mai mică grijă de reclamațiunile noastre ne sleesc"; astfel de partea mea n'aș încetă nici odată să spun că abuzurile sau neglijența culpabilă a oamenilor dela putere, a compromis instituțiuni și legi în această țară. O executare cinstită și serioasă a legilor, integritatea funcționarilor publici, o severitate fără margini din partea guvernului pentru orice funcționar care s'ar abate din calea dreptății, ar simplifica cu mult dificultățile reformelor în Valahia, dar pentru ca tot acesta să se poată realiza, trebuie — înainte de orice — ca guvernul să fie așezat în alte condițiuni decât cele în care se găsește, și ca observarea legilor să fie garantată țării, prin instituțiuni mai puțin defectuoase.

Tarife. — Drepturile de intrare și de eșire, pentru toate produsele naturale și articolele fabricate sunt de 5% din valoarea lor; pentru articolele de intrare facturile, sau, în lipsa lor, estimarea obiectelor servă de bază la perceperea zisului drept, și pentru cele de eșire tariful care indică valoarea fiecărui obiect ca și dreptul de perceput. Acest tarif în urma uniunii vamale votată, în unanimitate, în 1847, de către ambele adunări ale Principatelor este revizuit la fiecare șase ani de o comisiune mixtă de Moldoveni și Munteni.

Vămi. — Vămile în Valahia și în Moldova există din timpurile cele mai vechi, și drepturile de intrare și de eșire asupra mărfurilor erau stabilite de Domnii țării în virtutea dreptului suveran de care aceste țări s'au bucurat întotdeauna. Actul următor a lui Petre VII, Domnul Moldovei, dovedește aceasta: „Petre, prin grația lui Dumnezeu, Domn al Moldovei, semnalăm prin prezenta tuturilor și fiecăruia celor ce importă sau vor importă, că de acord cu Magnificul Senior Wilhelm Hareborne, interpret al Serenisimei și a tot Puternicei Regine, Regina Elisabeta, prin grația lui Dumnezeu Regină a Angliei, a Franței și a Hiberniei, pe lângă Serenisimul și a tot Puternicul Impărat al Turcilor, am făcut aranjamentul următor: va fi permis ori căror comercianți, supuși ai Serinității sale, de a locui, de a schimbă, de a cumpără, de a vinde, de a importa, și mai mult încă, de a fabrică în provincia noastră

orice marfă necesară vieții sociale, fără restricțiune nici prohibițiune nici una din partea ori cui ar fi, afară totuși de dreptul integral al vămei noastre care este de 3% dela toate lucrurile, ceea ce voim să garantăm prin aranjamentul nostru. Pentru care mărturie am pus pecetea noastră. Făcut în tabara noastră, la 27 August ale anului Domnului 1588⁴. Originalul în latinește se găsește în Hakluyt scriere din acea epocă, care face autoritate¹⁾.

Mai târziu, prin dreptul celui mai tare, Turcia a crezut de cuviință să întindă puterea tratatelor sale de comerț, cu puterile Europei, până în Valahia și în Moldova, și cu toate că cele 3%, ridicate, în 1851, la 5% pentru ambele Principate, ca măsură cerută de guvernele ambelor țări în profitul fiscului, să fie stipulate de dânsa, vămile ambelor Principate nu sunt mai puțin separate de aceea a Turciei, și articolele care ies din Principate și intră în Turcia plătesc la frontiera valahă dreptul de eșirc, și în Turcia dreptul de intrare și vice-versa, și afară de aceasta sunt articole turcești, ca sarea, prohibite în Principate.

Monopoluri. — În Valahia singură sarea erea monopolizată în profitul Statului; guvernul arendează exploatarea sărei la antreprenori, care au ca condiții a extrage sarea din mine pe cheltuiala lor, de a o vinde pentru consumarea internă pe un preț stabilit și de a predă pe loc Statului o sumă determinată; această sare este transportată de guvern la schelele Dunăuei pe cheltuiala sa, și cu cele mai mari dificultăți și dată încă pe un preț convenit la licitație, la antreprenori cari o vând în profitul lor în Turcia, cu prețuri mult mai urcate decât acelea cu care o cumpăr.

Orice alt monopol în favoarea particularilor, de orice natură ar fi, este oprit prin Regulamentul organic.

Mine. — Linia Carpaților, care mărginește frontiera Valahiei dela Vest la Est, ascunde, după cercetările făcute de către ingineri în mai multe rânduri, mine de aramă, de fer, de aur, de cărbuni și de mai multe alte minerale. Arama, ferul

¹⁾ *Richard Hakluyt.* The principal navigations, voyages, traffiques and discoveries of the English nations. London, 1599—1600, 3 vol. in-4°.

au fost puțin exploatare în Oltenia către sfârșitul secolului trecut; mai multe râuri torențiale care descind din munții Valahiei târâsc aurul în praf, ceea ce probează gismente de acest metal în acești munți. Exploatarea acestui aur eră, înainte Regulamentului, meșteșugul Țiganilor Statului, cari se numeau *aurari*. Regulamentul stabilind reguli pentru exploatarea oricărei mine din această țară, a oprit această exploatare, care nu putea fi supusă nici unui fel de control.

Industrie. — Industria este aproape nulă în Valahia care este tributară țărilor străine pentru orice obiect fabricat. Nu se găsesc decât câteva fabrici de postav ordinar, de lumânări de stearină, de lumânări de seu, de tăbăcărie, de perierii... și de... Industria vinicolă de asemenea a luat o oarecare întindere, de când vinurile românești a început să fie căutate în străinătate.

Agricultură. — Agricultura ca și creșterea vitelor este singurul comerț și marea bogăție a țării; și cu toate că arta agricolă se găsește aproape în stare primitivă, dar marea fertilitate a solului înlocuiește procedeele științei din alte țări; totuși agricultura în Valahia nu poate să mai rămână mult timp în starea actuală, și trebuie să ia toate dezvoltările necesare pentru a face să crească bogățiile țării, prin introducerea de noi procedee și prin facilitarea căilor de comunicațiune, singurul mijloc pentru ca țara să poată lupta contra concurenței țărilor vecine.

Tratate directe între Valahia și Austria, relative la pășunat. — Nu există nici o convenție despre acest subiect cu Austria. Ordonanțe domnești au regulat întotdeauna modul după care s'a permis păstorilor ardeleni de a scobori turmele lor, pentru a le trece în Turcia, sau de a le face să ierneze în Valahia.

Bănci moldave cu o comandită la București. — Bancă moldavă înființată în 1855, sub guvernul fostului Prinț G. G., din cauza dificultăților ridicate de Turcia contra înființării acestei instituțiuni, nu a putut să primească toată dezvoltarea și tot creditul necesar. Cât despre comandita dela București, nu este decât o bancă de schimb și de scont.

Vama atrage stricăciuni, de ce fel sunt? — Vama își per-

mite uneori abateri dela regulele stabilite; dar în general comercianții evită procesele, pentru a nu se pune la dispoziția tribunalelor care sunt hărțuitoare și destul de departe de a fi imparțiale.

Produsele solului exportate. — (A se vede tabloul statistic al Ministerului de finanțe făcut în 1857).

Produsele străine importate. — Toate obiectele fabricate, fără excepție.

Ce a făcut guvernul pentru a încuraja comerțul, industria, agricultura, navigațiunea? — Nimic! Acestea sunt chestiuni la care chiar nu s'a gândit niciodată, și totuși sunt în Regulament articole relative la ameliorarea porturilor care sunt încă în stare primitivă ca și regularea cursurilor râurilor, încurajarea comerțului prin prime.

Ce ar fi trebui să se facă? — 1. Justiția tribunalelor și a autorităților administrative trebuie, înainte de orice, să fie mai bine regulată și garantată țarei. Toate transacțiile sufăr de venalitatea autorităților atât administrative cât și judiciare. Dacă comerțul este în mâinile străinilor, sau chiar dacă indigenii care se dedau cu comerțul caută adesea o protecție străină, este pentru a putea să asigure drepturile sau reclamațiile lor în caz de nevoie.

2. A se răspândi prin mijlocul a două școale de arte și de agricultură și care nu există decât de formă, și cărora li s'ar da o largă dezvoltare, cunoștințele practice uzuale. Pentru a se judeca starea de copilărie în care se găsește agricultura noastră, nu avem decât să examinăm carul țaranului român, plugul său, pământul pe care el spune să-l fi pregătit pentru a primi sămânța, vitele sale, coliba sa și în fine tot ceea ce îl înconjoară, și să ne convingem, că toată această tristă stare de lucruri nu provine din sărăcie. Țăranul român este bogat; prin lipsa de siguranță de ceea ce posedă și prin ignoranță (sic); influențarea de prime acordate ameliorării tuturilor acestor obiecte ar avea, cred, un bun rezultat; dar totul s'ar schimbă în ziua în care guvernul ar încetă să fie indiferent la tot ceea ce privește adevăratele interese ale țarei, s'ar interesa foarte mult de ele și s'ar ocupa cu zel.

3. A se înființa porturi, căci ceea ce poartă acest nume

în Valahia sunt ceea ce natura a făcut, ca și o navigațiune atât pentru transportul extern cât și pentru cabotaj, de-a lungul malului nostru dunărean.

4. A se înființa căi ordinare și drumuri de fier în principalele direcțiuni. Afară de celelalte imense avantaje care ar rezulta — ar fi un mijloc de a da agriculturii brațele ca și vitele care sunt astăzi ridicate pentru transportul interior, transport care oferă dificultăți de care nu se poate face o idee; ajunge să spunem că trebuie unui car înhămat cu 4 sau 6 boi sau chiar cu 8 cai, încărcat cu marfă, zece zile pentru dus și întors dela Brăila la București, și cinci zile dela Giurgiu la București fără a socoti totala întrerupere a comunicațiilor în timpul unei mari părți a anului. Singure transporturile la schele ale sărei pe care guvernul o exportă anual, absorb anual dela 20 la 30.000 care cu 4 sau 6 boi sau cai.

Dar în fine, pentru a completa chestiunea care face subiectul acestui paragraf ar fi realmente de a întreba și guvernele ce s'au succedat, ce au făcut în timpul când au avut puterea în mâini? Chestiunea căilor de comunicațiune este viabilă pentru ambele Principate. Încă câtva timp cu această stare, se va riscă de a se pierde unica noastră sursă de bogăție; căci cum putem să suportăm concurența statelor vecine care se acoper cu drumuri de fer și cu tot felul de îmbunătățiri.

XVI.

Instrucțiua Publică.

Invățământul public atât moral cât și intelectual este aproape nul în Valahia.

Instrucțiua publică, buna educație, cunoștințele în general nu sunt nici modă, nici obligatorii pentru diferitele servicii ale Statului.

Judecătorul este cu totul scutit de a cunoaște legile.

Administratorul lipsit cea mai mare parte a timpului

de orice instrucție, nu cunoaște nici formele, nici regulamentele care conduc țara.

Militarul face oarecare studii în școala specială înființată de câțiva ani în acest scop, dar aceste studii sunt foarte slabe și foarte necomplete.

Preotul cufundat în cea mai neagră ignoranță, nu a învățat decât câteva rugăciuni, cărora nu le cunoaște nici chiar înțelesul și pe care le spune fie pe din afară, fie după carte pe care uneori nu o citește nici chiar cu înlesnire.

Comersantul și meșteșugarul nu au nici cea mai mică noțiune unul de comerț, celalt de arta sa.

Locuitorii orașelor și satelor în general nu știu nici să citească nici să scrie. Instrucția publică este de domeniul numai al clasei cu oarecare stare a orașelor, și se mărginește în general la studiul superficial al limbei franceze, uneori al limbei germane. Dealtminterlea cunoștințele solide și studiile speciale sunt lucruri destul de rare. Dacă cel puțin oamenii tuturilor acestor clase ale societății ar putea înlocui ignoranța fie prin simpla cunoaștere a datoriei lor, fie prin sentimentul religios, fie în fine, prin respectul legilor și al autorității, dar nici una din aceste frâne nu există; educațiunea morală este nulă și exemplele groasnice; religia dată uitărei, și autoritatea fără nici o considerație și fără nici un prestigiu.

Învățământul public, astfel cum a fost instituit de Regulamentul organic din 1831, consistă din:

Școalele elementare înființate în fiecare capitală de district, și în fiecare din cele cinci despărțiri ale orașului București. Se predă în aceste școli scrisul și cititul limbei române, catehismul, cele patru reguli ale aritmeticei și oarecare noțiuni de geometrie și de geografie. Aceste studii se fac în patru ani. Două școale în care se predă studiile liceale una la București și alta la Craiova. Studiile se fac în opt ani, și, în fine, din câteva catedre de drept și de matematici speciale înființate la București; mai târziu s'a decretat școli de sate și pentru a se veni în ajutorul cheltuelilor înființării lor, s'a supus fiecare familie de țărani la o impunere de doi lei pe an; aceste școli înainte de a putea fi înființate în toate satele, au fost cu totul suprimate în 1848;

dar banii nu au încetat de a fi percepuți. Un decret al Caimacamului dela începutul acestui an privind aceste școli, nu a putut încă să reușească a le instala.

De câțiva ani este afară de o primă încercare de școală de arte și meserii, și o alta de agricultură care nu au dat încă decât prea puține rezultate. Numai cea de mică chirurgie dă mai bune speranțe.

Administrarea școalelor în Valahia aparține unei Eforii compusă din trei membri, cari cu directorul conduc în acelaș timp averile nemișcătoare, aparținând propriu școalelor. Direcțiunea învățământului aparține însăși acestei Eforii care ține loc de Consiliu de instrucție publică; dar această ultimă atribuție nu a fost nici odată obiectul preocupării sale.

Rezultatele aproape nule pe care școalele noastre le-au dat într'un spațiu de 26 de ani, atestă, nu voi spune defect al organizării în ea însăși, ci mai mult defectul administrației și lipsă totală de orice fel de solitudine din partea guvernelor ce s'au succedat și cari nu au avut nici cea mai mică grijă de instituțiunea cea mai utilă existenței societății. Astfel, după părerea mea, pentru a da o altă impulsione instrucțiunii publice în Valahia și pentru a combate răul din rădăcină, ar fi mai mult administrația și direcția învățământului ce ar trebui să se reorganizeze, decât învățământul în el însuși care nu ar avea nevoie decât să fie completat în diferitele școli și să obțină ceva mai multă încurajare din partea guvernului.

Ca ameliorare deci a stărei actuale a instrucțiunii publice și până când țara să poată aspira în totul la reforme mai complete, ași propune, ca toate averile nemișcătoare aparținând astăzi școalelor să reintre în categoria celorlalte domenii ale Statului, și ca orice percepere sub titlul special de impozite pentru școale, să înceteze. Tezaurul public trebuie să reguleze încasările sale după cheltueli pentru a vota bugetul necesar învățământului public în toată țara. In acest fel Eforia ar încetă de a fi gerantul bunurilor și nu s'ar ocupa decât cu direcțiunea învățământului public.

2. Eforia ar fi înlocuită printr'un consiliu de instrucție publică, compus din cel puțin 7 membri luați dintre notabi-

litățile capitalei competente în materie, dar și dintre profesori.

3. Ca studiile speciale să fie făcute obligatorii pentru diferite ramuri ale serviciilor publice, și ca după o perioadă de 3 sau 5 ani, nimeni să nu mai fie admis în cariera judiciară sau administrativă fără să fi făcut prealabil studiile necesare.

4. Să se trimită în fiecare an într'una din marile universități ale Europei cel puțin 15 elevi, aleși prin concurs, pentru studiul specialităților. La întoarcerea lor în țară, vor fi ținuți să îmbrățișeze cariera învățământului dacă Statul o pretinde.

5. Să se consacre anual o sumă de... pentru premii de decernat celor mai bune opere scrise pentru diferitele materii din care ne lipsesc cu totul lucrări.

6. A se plăti mai bine corpul profesoral astfel ca să i se asigure existența.

7. Și, în fine, să se pretindă ca consiliul instrucțiunii publice și profesorii să lucreze într'un mod serios.

Cu ajutorul măsurilor administrative de mai sus, executate punctual și nu în felul cum de obicei se execută toate legile noastre, sunt convins, că s'ar putea obține rezultatele cele mai fericite. Ar rămâne încă, după cum am spus-o mai sus, să se completeze diferitele studii. Astfel ar fi folositor să se facă toate școalele elementare din districte, *școale umanitare*; de a se da o mai multă întindere învățământului în cele două școale de umanități existente astăzi la București și la Craiova și de a se înființa școli speciale de drept și de ingineri civili la București.

XVII.

12/24 Decembrie 1856.

Ori astfel este regimul pe care îl îndurăm de un număr infinit de ani. Șefii guvernelor nu s'au preocupat decât numai să placă când unei puteri când alteia, nici odată țării lor, și cu toate că până în 1848, sub auspiciile Regula-

tului organic din 1830, puterea fu supusă controlului unui simulacru de reprezentare națională, din cauza nulității acestei reprezentări cu totul sub dependența șefului statului, și din cauza falsei situațiuni a țării față de străinătate, țara suferea nu mai puțin aceiași soartă cu toate că incomparabil mai suportabilă.

Această reprezentare păcătuiă mai întâiu prin îngustimea bazei sale defect ce independent de alte defecte ce înfățișă eră în acelaș timp principala cauză a dependenței sale. În urmă puterea având la dispoziția sa numirea unui considerabil număr de funcțiuni judiciare și administrative, unele ca și altele amovibile, o ramură importantă a venitului statului se va distribui arbitrar în recompense pecuniare sau gratificații, ca și un număr infinit de ranguri sau titluri onorifice de decernat tot așa de arbitrar, nu aveă dificultatea să corupă micul număr de electori și a face să se aleagă deputații săi, încă și mai puțin să întreție fidelitatea acestora. Apoi cum atâtea mijloace de a aveă legislatura cea mai servilă erau insuficiente, Domnul aveă încă să creeze ad libitum, în virtutea privilegiului său de putere, boeri de clasa I, mijlocul, prin o altă creare în masă, de a face ca alegerea celor 20 de reprezentanți ai acestui corp, care formă jumătatea numerică a legislațiunei să se facă după pofta sa, chiar când celelalte mijloace i-ar fi lipsit cu totul.

Un guvern dispunând de atâtea mijloace de corupere în prezența unui corp electoral așa de restrâns, și a unei legislaturi ai cărei membri nu erau împiedicați prin nici o lege de incompatibilitate de a primi locuri, ranguri și gratificații pecuniare, eră fără nici un control real, și guvern și parlament își dau mâna pentru exploatarea în comun a țării.

Deși atâtea cauze de servilitate totuși legislatura noastră, astfel poate este forța instituțiunilor parlamentare, nu uită uneori de a se întoarce la datoriile sale, dar atunci Domnul de acord cu reprezentantul Rusiei provocă firmane care suspendau la infinit exercițiul dreptului națiunei de a-și da legi și de a controlă actele guvernului său, cum am avut

exemple în 1837 și în 1843—44. Din această expunere a tristei situațiuni în care se găsesc ambele Principate, decurge natural remediile de adus rănilor care le roade: 1) A se ușură clasa contribuabilor, făcând să apese sarcinile Statului asupra tuturor claselor Statului fără deosebire; 2) A se regulă într'un mod definitiv și drept relațiunile între țărani și proprietari, în așa fel ca să pună odată pentru totdeauna capăt puterii abuzive a celor din urmă asupra celor dintâi; 3) A se căută să se stărpească corupțiia și în administrație prin pedepsirea exemplară a răului; 4) A se înființa un control sever asupra actelor guvernului, printr'o reprezentanță națională serioasă; 5) A se face incompatibile funcțiunile de deputat cu acelea de impiegat amovibil al guvernului. Lipsa unei asemenea incompatibilități a făcut să avem constant, dela 1830, spectacolul rușinos al împărțirii funcțiunilor serviciului public între membrii majorității guvernamentale din legislatură, și aceia al destituirilor în masă (ca în 1843—44), chiar a funcțiunilor judiciare, a membrilor cari prin revenirea lor la sentimentul datoriei și al demnității îndrăsneau să voteze contra dorințelor guvernului; 6) A se reda folosința pentru nevoile Statului, a acestei ramuri de venit public, pe care o legislatură, printr'o uitare peste măsură a datoriilor sale, a pus-o la dispoziția puterii pentru a fi întrebuințată după placul său, în așa zisele recompense pecuniare, dar care nu fu, cum nu putea să fie, mai ales în ultimul timp, de cât un mijloc scandalos de corupție.

Iată reformele fundamentale absolut necesare din acest moment. Cu ajutorul acestor instrucțiuni pe când țara ar putea în urmă să îmbunătățească și să perfecționeze treptat legislația sa civilă, criminală și de poliție; să reformeze sistemul său de finanțe și să-l puie pe un picior de echitate și de economie, opusul aceluia pe care se găsește acum, să stabilească un sistem municipal real, absolut necesar pentru îmbunătățirea stărei materiale a orașelor și pentru a garantă banii municipali contra delapidărei și aprovizionarea orașelor contra speculațiunilor imorale ale administrațiunei; să organizeze un sistem serios de instrucțiune publică; să întreprindă executarea marilor lucrări de comunicațiune și altele, să ofere antreprizei

particulare și comerțului garanția legii contra arbitrarului, înboldul cel mai eficace pentru exploatarea imenselor bogății ale țării.

Nu se poate totuși conta pe eficacitatea nici uneia din reformele mai sus enunțate, fără *neutralitatea* teritoriului respectată de toate puterile și fără o *statornicie* în guvern, chestiuni ce ating de prea aproape Europa întregă pentru ca oamenii cari conduc politica să nu caute a le regulă într'un mod definitiv.

XVIII.

Una din cele mai mari reforme operată de Regulamentul Organic din 1831 fu separarea administrației de justiție, confundate până atunci. Regulamentul puse limitele diferitelor ramuri administrative, și înființă șapte Departamente ministeriale, acela al Internelor, al Justiției, al Finanțelor, al Cultului și Instrucțiunii publice, al Secretariatului Statului și al Controlului, dintre care fiecare avu atribuțiunile sale bine determinate. Administrația propriu zisă, care face obiectul acestei lucrări fu lăsată cu totul la Departamentul de interne.

Unitatea administrativă fiind admisă în principiu și vecheia diviziune teritorială în districte și districtele în plăși, fiind lăsată ca și în trecut, se trecu și districtele Olteniei, în număr de cinci, administrate, până la această dată, separat de către un Locotenent sau Caimacam al Domnului în aceeași categorie ca și celelalte 12 ale Munteniei, se înființă, în locul celor doi administratori care conduceau în fiecare district împreună administrația și justiția confundate, un administrator sau prefect sub ordinele directe ale Ministerului de interne, și justiția deveni atribuțiunea tribunalelor regulate înființate în fiecare capitală de district. Afară de aceasta, pentru ca administrația finanțelor să fie înlesnită pe cât posibil, se puse sub dependența imediată a șefului acestui departament, secretarii de prefecturi însărcinați mai în particular să primească impozitele, să țină contabilitatea lor, să le verse la visterie, și le pretinse cauțiuni suficiente pentru sumele ce trebuiau să treacă prin mâna lor. Se stabilă această măsură

de precauțiune chiar în privința subprefecților care administrează plășile, și care în acelaș timp sunt însărcinați să primească impozitele dela receptorii fiecărui sat, și să le verse la casa prefecturei.

Astfel este mecanismul administrativ organizat de Regulament. Orice judecător imparțial nu poate să refuze de a constată că desordinea administrativă, judiciară și financiară care există până la această dată în țară, ca și arbitrarul peste tot și în ori ce lucru, făcù loc unei administrații regulate și unei stări de lucruri bazate pe legi și pe reguli fixe. Totuși aceste legi și aceste reguli, odată admise, cereau înainte de toate să fie păzite și respectate, afară numai dacă ineficacitatea lor erà probată, să fie desvoltate, modificate sau schimbate într'un chip legal la timpul oportun, și după nevoile și cererile țarei. Dar dacă la început acest regulament, printr'o executare serioasă și sinceră, inspirà speranțe bine fondate odinioară, nu întârziè încetul cu încetul să degenezeze. Se găsi mijlocul de a eludà totul și de a se întoarce totul în arbitrar, în așa grad că căzù în curând în desuetudine.

Iată felul în care Regulamentul fu compromis în ochii țarei, care judecându-l numai după rezultatele date în mâinile oamenilor ținând să servească propriile lor interese și nu pe acelea ale țarei, în loc de a condamná pe aceștia, aruncă vina pe instituțiuni.

Sunt departe de a pretinde că Regulamentul organic este ceeace se poate închipui mai bine în materie de constituție pentru țară; sunt multe lacune în el, multe imperfecțiuni și o mare confuzie de materii. Susțin numai că dacă Statutele organice ar fi fost respectate, țara nu ar fi fost în starea de suferință în care se găsește.

Administrația propriu zisă, pentru a veni la ceeace face obiectul acestei lucrări, are de obiect:

I. Poliția generală a țarei și toate măsurile necesare menținerii ordinii publice și siguranței locuitorilor. În Capitală, această poliție este făcută sub direcția agăi acestui oraș, în capitalele districtelor, sub aceia a prefecților însăși cari au la ordinele lor șefi de poliție numiți direct de Ministrul de interne, pe drumuri și la țară, subprefecții sunt ținuti să vegheze ca sătenii să mențină liniștea în mijlocul

lor, solidar responsabili, de altminterea, de toate relele ce se comit în raza satelor lor, și, în fine, în acestea din urmă poliția este făcută de Consiliul sătesc compus dintr'un delegat din partea proprietarului, din receptorul capitației, și după mărimea satului, din doi sau patru săteni aleși toți dintre notabilii satului. Pentru executarea tuturor măsurilor administrative, autoritățile județene au în serviciul lor un corp de jandarmi sau „dorobanți“ care variază, pentru fiecare district, dela 250 la 300, și din care o treime face serviciul alternativ, schimbându-se în fiecare săptămână.

Poliția sanitară este exercitată de aceleași autorități, având la ordinele lor medici, cinci pentru capitală, și unul pe județ, cu doi chirurghi-ajutori, însărcinați cu vaccinarea la sate.

II. Supravegherea asupra gestiunii fondurilor municipalităților de către consiliile municipale, care sunt ținute să supui toate actele lor confirmării și controlului ministrului de interne: mai mult, grija ca orașele să fie aprovizionate cu obiecte de prima necesitate, fie prin contracte, fie prin consiliile municipale însăși, și ca satele să aibă întotdeauna hambarele de rezervă pline și ținute în bună stare.

III. Intocmirea și publicarea listelor electorale, ca și punerea în executare a alegerilor deputaților Adunării zise *extraordinare* pentru alegerea Domnitorului, — deputaților Adunării zise *ordinare* aleși la fiecare cinci ani, — a consiliilor municipale ale orașelor și a consiliilor sătești alese în fiecare an, — și, în fine, a candidaților la subprefecturi, aleși în două rânduri în număr de patru pentru fiecare plasă de către toți proprietarii posedând o moșie cu peste 30 stânjani de lățime; din acești patru candidați aleși, unul primește confirmarea Domnitorului după recomandăția ministrului de interne. Funcțiunile de consilii sătești de mai sus, afară de poliția satului cu care sunt însărcinate, consistă în a supraveghea pătulele de rezervă, a ține casa comunală, a percepe capitațiunea și a o înmâna subprefecturilor, a aduce recruții și dorobanții, a pune în executare ordinele administrațiunei privind satele și în fine a fi primii arbitri ai diferendelor dintre proprietari și țărani.

IV. Tot contenciosul administrativ și soluția sau apla-

narea diferendelor zilnice iscate între țărani și proprietari asupra drepturilor și datoriiilor reciproce. Țăranul este ținut să lucreze proprietarului, cu titlu de chirie pentru locuința sa și pentru terenul pe care legea i l-a fixat ca necesar pentru arătura sa, pășunea, cositul, 22 de zile pe an cu vitele ce are, și pe lângă aceasta să-i dea dijmă din produsele sale.

V. Aplicarea legilor, executarea sentințelor judecătorești, ca și datoria de a statua asupra dificultăților provenind din contestații între particulari.

VI. Supravegherea tuturilor închisorilor țării, a căror direcțiune formează o administrație deosebită care are de șef pe Vornicul închisorilor.

VII. Direcțiunea teatrelor.

VIII. Regularea pensiilor tuturilor funcționarilor Statului și distribuirea lor printr'o Eforie sub dependența Departamentului de interne.

IX. Păstrarea arhivelor Statului.

X. Recensământul general la fiecare cinci ani.

XI. Direcțiunea generală a poștelor, date cu contract la antreprenori, și care, departe de a fi o sursă de venituri pentru Stat, îl costă din contra mai mult de 1.300.000 lei pe an.

XII. Recrutarea miliției care se reînnoește în fiecare an cu a șasea parte din țifra sa totală, care este de 5.600 soldați.

XIII. Supravegherea pazei fruntariilor, care se face de locuitorii satelor situate la oarecare distanță de fruntarie. Acești țărani sunt organizați aproape militarmente; numărul lor se ridică la aproape 8.000, din cari o treime numai face alternativ serviciul, schimbându-se în fiecare săptămână.

XIV. În fine, direcția lucrărilor publice, care formează o secție deosebită în Departamentul internelor, și care se împarte în patru divizii: aceia a *podurilor și șoselelor*, aceia a *grădinilor publice și a trotuarelor și străzilor* și aceia a *contabilității*.

Iată aproape toate ramurile serviciilor publice de resortul administrației propriu zise. Ele sunt toate supuse la reguli și la legi care, cu toate că necomplete, ar fi putut să primească treptat desvoltările necesare, pe măsură ce nevoia cerea. Nu numai că aceasta nu s'a făcut, dar aceste reguli și aceste legi au fost fără încetare neglijate. Abuzurile, care,

dela punerea în executare a Regulamentului, dispăruse pentru un moment, s'au înrădăcinat din nou în toată țara.

Care ar fi acum reformele ce s'ar putea introduce pentru a îmbunătăți starea administrației în Valahia? După părerea mea aceste reforme privesc mai mult executarea legilor decât legile însăși. Iată ceiace trebuie să atragă pentru un moment, înainte de orice, atențiunea oricărui guvern în Valahia, care ar avea voința și puterea în acelaș timp de a face binele. Societatea română, din cauza sdruncinărilor succesive ce a primit printr'o stare prelungită de provizoriu nu este încă aptă să primească o mai completă reorganizare. Reforme mai radicale nu ar putea avea un efect fericit în această țară, decât când, prin încetarea acestei stări mai mult decât precare, Românii prin bune și severe exemple din partea cărmuitorilor lor și sub influența unei educațiuni și a unei instrucțiuni publice pretinse întru câtva într'un chip obligatoriu, vor fi mai bine pătrunși de datoriile sociale.

Mă voi mărgini deci a propune ca primă măsură responsabilitatea *reală* a miniștrilor. Această responsabilitate, cu toate că e indicată în Regulament, — este adevărat foarte ușor — nu a fost niciodată pusă în practică. Responsabil, ministrul ar fi obligat de a da puțin mai multă atențiune actelor emanând dela ministerul său, și ar avea discernământ în alegerea persoanelor cărora le încredințează gestiunea banului public.

În al doilea rând, dacă se voiește a se avea funcționari integri și exacti la datoriile lor, trebuie să li se asigure existența retribuindu-i mai bine. Prețul tuturilor obiectelor în general, mai ales al acelorora de prima necesitate, a crescut în proporții aproape împătrite de ceea ce eră când cu întocmirea Regulamentului.

În al treilea rând, prea multa centralizare ce există astăzi încarcă peste măsură ministerul ce se pierde în detalii, nu poate să aprofundeze nici o chestie, și se găsește în imposibilitate de a se gândi la nu importă ce îmbunătățire generală; pe când de partea lor autoritățile ce depind de el sunt reduse la simple mașini care nu produc nimic prin ele însăși. Ar fi deci de dorit ca funcțiile publice să fie

încredințate la oameni cu cunoștințele și calitățile voite pentru îndeplinirea datoriilor lor, ca și alegerile municipalităților să fie lăsate cu totul libere pe responsabilitatea alegătorilor, legea să acorde autorităților mai multă latitudine în cercul atribuțiunilor lor, dar ca în schimb să le impue o responsabilitate serioasă. Ar fi un mijloc pentru a se dovedi în acelaș timp funcțiunile de care depinde mai direct prosperitatea locuitorilor, vreau să spun acea a administratorilor și subadministratorilor, care sunt cu totul depreciate astăzi.

Înființarea de consilii deliberatorii, după imitarea celor ce există în alte țări, atât pe lângă Ministere cât și pe lângă Prefecturi, ar fi o instituție, care supunând afacerile publice unor cunoștințe mai cu chibzuială reflectate, ar da garanții de mai bună administrație. Cel de pe lângă centrul administrativ (compus din oameni speciali și având experiența în afaceri) ar avea de scop să lumineze Ministerul asupra măsurilor de interes general și să hotărască asupra dificultăților care nu se ivesc decât foarte des în exercițiul puterii administrative. Ca și acestea cele stabilite pe lângă Prefecturi ar exercită aceleași funcțiuni în circumscripția districtului lor.

XIX.

(1859)

Prințe,

(Originalul în franțuzește)

M'am legănat un moment cu speranța de a putea anunța Alteței Voastre, prin curierul de astăzi, apariția jurnalului. Chiar în ziua plecării Voastre, am întrunit pe George Crețeanu, Angelescu și Teulescu, cari trebuesc să fie redactorii principali; totul era aranjat, regulat, dar Sion s'a îmbolnăvit greu, și Crețeanu a trebuit să plece la alegeri.

Dezorganizarea și demoralizarea sunt la culme. Societatea noastră este lipsită de frâne; nu este nici educație, nici religie. Respectul autorității aproape nu există. Doresc să văd realizându-se cât mai curând posibil ordinile Alteței Voastre pentru concentrarea forțelor noastre. Cât despre

mine, Prințe, cât timp voi fi Ministrul Alteței Voastre voi face să se respecte puterea prin orice mijloc (25 Aprilie).

XX.

(1859)

(Originalul în franțuzește)

Am primit scrisoarea pe care Alteța Voastră mi-a făcut onoarea de a mi-o adresa prin d. M. Rog pe Alteța Voastră să creadă că depun toată vigoarea și toată energia posibilă pentru a conduce administrația țării pe care Alteța Voastră a binevoit a mi-o încredința, în interesul cauzei sfinte pe care o reprezintă Alteța Voastră, și cu tot devotamentul ce-i dătoresc din mai multe considerațiuni. Totuși dacă silițele mele nu dau tot rezultatul dorit, credeți-mă Prințe, cauza este marea demoralizare și marea depravare a unei întregi societăți. Este o lipsă totală de oameni; suntem siliți să ne servim de persoane ce trebuiesc supravegheate, conduse și atunci sarcina devine foarte grea. Credeți, Prințe că sunt copleșit. Nu mai sunt liber nici un minut. Din nenorocire directorul Angelescu, care este debil, a trebuit să se ducă la băi pentru a se îngriji. Astfel pentru a mă ușură puțin cer voie Alteței Voastre de a-mi permite să-I recomand pe cineva ca Director la Lucrările publice, post ce rămâne vacant dela reorganizarea acestei ramuri a serviciului public făcută de Alteța Voastră în ultimul timp.

Pentru a mă conforma deciziei luată de Alteța Voastră pe care binevoiți a mi-o comunica prin scrisoarea de mai sus, decizie care, îmi place să cred, va da rezultate bune, am făcut un raport pe care l-am înmănat d-lui M. pentru a-l remite Alteței Voastre. Am crezut că era inutil și costisitor de a păstra în acelaș timp comisarii numiți în ultimul timp. I-am revocat și sper că Alteța Voastră va aproba această măsură.

XXI.

(1859)

Prințe,

(Originalul în franțuzește)

Avertismentele date jurnalelor au produs un bun efect. Publicul a aplaudat; revoluționarii au fost intimidați, și mu-

ribunzii aspiranți la putere, crezând că vocea redactorului aveă să sdrunçine imediat puterea, se pregăteau să profite. S'au descurajat. Fostul Caimacam Ghica a început să se miște; el s'a întors la moșie. Știrbei în inocența sa, prefăcându-se că fugе de dezordine, și-a fixat pentru astăzi plecarea în Austria; aflu că a amânat-o. Mai curând sau mai târziu Alteța Voastră, pentru a asigura buna stare și liniștea bieteі țării, va fi silită să pue capăt acestei stări de lucruri. Va fi silită să pue la locul lor pe aspiranții la domnie și la ministere. Altfel vă va fi imposibil să guvernați, vă va fi imposibil să realizați ceva bun, căci luptele și intrigile sunt doborâtoare. Aflu că așa zisul partid național, și pe care l-aș numi mai curând antinațional, s'a coalizat cu partidul Bibescu-Știrbei pentru a răsturnă ministerul; de sigur că nu năzuesc numai la răsturnarea ministerului; intențiunile lor culpabile sunt bine cunoscute. Știu că Alteța Voastră a semnat, la plecarea din București, un decret pentru închiderea Adunării. Ar fi necesar, Prințe, să dați lui Fălcoianu instrucțiuni precise cum să se folosească de el la timpul oportun, căci cred că se scaldă în două ape. Jurnalul va apărea în curând; începutul este totdeauna, Prințe, foarte greu.

Austria a trebuit în sfârșit să cedeze, ordinul dat la fruntarie de a oprі prin reciprocitate intrarea în țară a diligenței austriace, teama că alte asemenea măsuri vor fi luate din partea Guvernului Alteței Voastre, măsuri ce ar fi dat o grea lovitură intereselor sale materiale, dar mai ales concentrarea forței armate spre Ploești, au făcut-o, cred, să se răsgândească.

Recrutarea jandarmilor merge bine; în ziua fixată pentru punerea în marș a jumătate din cei astăzi în activitate, recruții vor fi la postul lor, numai, Prințe, să avem armele!

Imprumul nu merge de loc. Intrigile celor două partide țin publicul în nehotărâre și în nesiguranță asupra viitorului și răspândesc neîncrederea peste tot.

Alegerile cunoscute în județe până acum sunt mai mult bune. Aaug pe lângă aceasta lista deputaților dejă cunos-

cuți. Administratorul Petrescu dela Târgoviște, numit de predecesorul meu, și-a uitat cu totul datoriile de prefect, și a avut în alegeri o conduită de neiertat. Primesc în această privință mai multe reclamații. Astfel, Prințe, el s'a apucat îndată să facă propagandă.

XXII.

(1859)

(Originalul în franțuzește)

Presă, condusă de Rosetti, Boerescu, Costa-Foru și C-ia, nu neglijează nimic pentru a căuta să deprecieze și să discrediteze guvernul.

Acest partid ațâțând și agitând fără încetare opinia publică, speră să poată dispune de ea la nevoie și să devie stăpân pe teren, și dacă nu să facă guvernul de nesuferit. Am stabilit în consiliu un proiect de lege asupra presei, am modificat puțin pe cel din Moldova. Cât timp voi avea încrederea Alteței Voastre, și cât voi fi ministrul Său, voi face să se respecte legea. În Adunare acelaș partid este cât se poate de împacient de a se vedea completat pentru a începe atacurile, mai ales contra ministrului de interne. Aud spunându-se că afacerea Ferichidi este despre recrutarea Dorobanților. Am fost pozitiv asigurat că corifeii acestui partid au propus Bibesciștilor și Știrbeiștilor o coaliție pentru a răsturna Ministerul. Dar ar părea că aceștia din urmă se cred mai siguri de a pune mâna pe putere stând la o parte gata numai să profite de lupta despre care au aerul de a fi străjini. M... care se însărcinează cu această scrisoare pentru Alteța Voastră vă va spune prin viul grai detaliile tutulor acestor uneltiri.

Alteța Voastră odată aci va vedea de aproape prin ea însăși starea acestor lucruri, care conduce țara absolut la dezorganizarea cea mai completă, și va aviza de sigur la mijloacele cele mai eficace pentru a-i pune capăt. Astăzi, Prințe, educația unei întregi generații este în mâinile unui om, Boerescu, care propune doctrinele cele mai periculoase.

XXIII.

(1859).

Prințe,

(Originalul în franțuzește).

Slavă Domnului totul merge bine în țară; sforțările mele tind să vadă totul pentru ca abuzurile și ilegalitățile să nu se mai comită. Pot asigura pe Alteța Voastră că prin destituirile făcute cum trebuiau să fie, prin sfaturile continue ce nu încetez de a da administratorilor în scrisori particulare, prin mijlocul comisarilor trimiși în districte și prin condamnarea a doi subprefecți din Gorj, frica a intrat în sufletul funcționarilor administrativi, și astăzi se silesc a nu se abate din drumul dreptăței și din litera legii. Totuși aspiranții cu orice preț la ministere și agenții unor facțiuni nu se dau înapoi dela nici un mijloc pentru a face să fie desconsiderat guvernul. Minciunile, calomniile sunt ziua și noaptea în gura lor, ba că investitura a fost oprită, ba că Alteța Voastră a abdicat, ba că ministerul a căzut, și că prin urmare funcționarii să-l părăsească și alte multe asemenea svonuri.

XXIV.

Prințe,

(Originalul în franțuzește)

Imi fac vii imputări de a nu fi scris Alteței Voastre de așa de mult timp. Am voit de mai multe ori să-ni iau această libertate, dar teama de a supăra pe Alteța Voastră în mijlocul numeroaselor sale ocupațiuni, nu mai puțin și desgustul, care, o mărturisesc, Prințe, m'a coprins, în urma intrigelor nedemne ce am văzut și ce văd urzindu-se în țara mea din partea chiar a acelora de la care mă așteptam la puțin mai multă cinste și patriotism, m'au împiedicat să o fac.

Astăzi totuși, neliniștit de starea de lucruri dela noi, îmi iau libertatea de a'I adresa aceste rânduri, convins că, păstrându-mi înalta stimă cu care m'a onorat, va consacra câteva momente pentru a mă citi. Cunoscând în acelaș timp cât de mult iubește Alteța Voastră sinceritatea,

preschimbarea, dela un timp încoace nu vedem decât asta fără nici un rezultat. Pe câtă vreme nu vom izbuti a intra pe adevărata cale indicată nouă de starea socială în care ne aflăm și nu mai puțin de situația politică ce Europa ne-a creat, în urma atenției ce a dat treburilor noastre și regulărei ce le-a făcut, o să umblăm mereu rătăciți pe câmpuri pe unde firește nu putem întâlni decât obstacole ce ne împiedică la tot pasul, și neconțenit o să simțim trebuința de preschimbări; dar o să mă întreb, care este cea adevărată cale? După mine ea este foarte simplă; de o parte vorbele și frazele fără nici un sens, să lăsăm șarlatanismul, să încetăm de a mai fi maimuțe imitând în tot felul și fără nici un discernământ străinismul, să încetăm de a mai striga când garda națională, când armarea țării și alte asemenea secături care nu ne fac de cât să trecem sau de nebuni, sau de copii încă în față, sau de oameni puși într'adins să rătăcim opinia publică în țară spre a aduce lucrurile la dorința inamicilor dinăuntru și din afară; să fim mai întâi de toate Români, să ne pătrundem de adevăratele trebuințe ale României, și să ne punem cu seriozitate pe lucru, fără a pierde un minut. Asta este după mine adevărata cale indicată Românilor. Dar cum să pășim spre dânsa? Aci este greutatea cea mare: cu cât la început eră lesne cu atâta astăzi este greu, și mi se pare deocamdată peste puțină, și iată pentru ce vechiul edificiu politic s'a dărâmat prin Convenție, dărâmarea lui a târât firește după dânsul căderea oamenilor care-l susțineau. Europa întregă când pronunțase a sa sentenție contra unui ordin de lucruri putred, oameni devotați lui pentru mai multe motive, plecară capul se deteră afund și lumea îi privi morți pentru totdeauna; vă mărturisesc că eu care acum câțiva ani am crezut țara noastră posedând în sânul-i destule elemente spre a scutura regimul cel vechiu și a îmbrățișa unul mai apropiat cu ideile de moralitate și de progres ale secolului în care trăim am crezut la aplicarea nouilor idei în toată puterea lor și am primit căderea oamenilor trecutului desăvârșit. Intr'adevăr fără puternicul sprijin a lui Rosetti, Brătienii și sateliții lor, regimul cel vechiu împreună cu partizanii lui nu se mai

ardica; oameni însă ce și deteără titlul de patrioți, și în astă privință declarară că au monopolul, oameni pe cari singuri îi constitui responsabili de trista situație în care ne aflăm folosindu-se de prestigiul ce aveau în țară, au întrebuințat toate puterile lor spre a desconsidera sistemul cel nou împreună și cu oamenii ce, devotați în toată sinceritatea regimului constituțional, erau firește chemați a contribui la aplicarea lui; într'un cuvânt, într'un mod sistematic puindu-se a dărâma pe când eră construit, au izbutit a discredită cu totul un regim ce putea să ardice nația Română la nivelul celorlalte nații civilizate, regim pe care Românii îl dolândiseră fără a vărsa o picătură de sânge și fără a cheltui un ban. Astfel nația având astăzi perdută toată încrederea în noul sistem de lucruri, se întoarce la cel vechi; partizanii acestui din urmă se ardică mai puternici ca ori când strigă cu aroganță că experiența de doi ani trecuți le-a dat lor dreptate și vin să ia puterea în mână, luptă ce la început nu îndrăzneau să o întreprinză. Astăzi nu au trebuință a o face, grație câtorva oameni ce au dirijat în ăst timp opinia publică. Acele trupuri putrede sunt trebuitoare și țin să pozeze în patrioți scăpând țara de anarhie.

Iată amice T. în scurt istoria noastră de doi ani încoace, iată explicația lucrurilor ce vedem că se petrec la noi: nu te miră dar nici de rezultatul alegerilor nici de nimic; adastă-te la tot. Ce este însă acum de făcut? Impotriva torentului este peste puțină a pași. Noii patrioți urmează a veni la putere. Dacă Providența îi va lumină asupra căei ce au de a urmă îmbrățișând cu sinceritate și fără gânduri ascunse regimul cel nou (ceeace eu unul nu cred, ăști oameni având angajamentele și simpatiile lor bine cunoscute) fie bine veniți; la dimpotrivă dacă în oamenii ce au comprometat situația țării așa de mult, se află vre-o scântee de sentiment patriotic, lase deoparte sistemul lor imposibil, înceteze desbinarea ce s'a muncit a împrăstia în țară, pătrunză-se de adevăratele trebuințe ale țării, și pui-se pe lucru cu bună credință.

XXVI.

Dépêche télégraphique. De Kissingen pour Paris.

le 21 juillet 1861.

Nicolas Cretzoulesco

Paris, poste restante
Bucarest 20 juillet 4 heures et demi.

Partez de suite pour retourner à Bucarest. J'ai besoin de vous. Une heure de retard de votre part aurait les plus graves conséquences. J'attends votre dépêche qui me dira l'heure votre départ.

Prince Régnant

XXVII.

Dépêche télégraphique. De Kissingen pour Paris.

le 21 juillet 1861.

Nicolas Cretzoulesco

Paris, poste restante
Bucarest. le 21 juillet midi.

Je vous attends. Sur vous repose la tranquillité et l'ordre. Revenez au plus tôt.

Prince Régnant

XXVIII.

Prințe,

(1862)

Domnul Ministru de justiție a fost ieri pe seară la mine să mă anunțe că am fost numit de Alteța Voastră ca membru la Curtea de Casație. Motive cu totul personale făcându-mi absolut inacceptabil acest post, m'am grăbit imediat să viu la Alteța Voastră pentru a-i face cunoscut. Alteța Voastră lipsind, am venit încă odată azi de dimineață la palat în acest scop, ne reușind să fiu primit, cred de datorია mea să viu prin prezenta de a 'I spune imposibilitatea în

care mă aflu, de a primi onoarea pe care Alteța Voastră bine voiește să mi-o facă.

Am onoarea de a fi, cu cel mai profund devotament, al Alteței Voastre Serenissime.

12 Februarie 1862.

N. K.

XXIX.

Bărlad, 17 Aprilie 1863
București

Domnului Președinte de Consiliu,

Ca răspuns la depeșa voastră, relativă la epitropia Sfântului Mormânt inspirați-vă înainte de orice de această gândire că orice deciziune emanată dela autoritate, orice măsură luată de guvern, trebuie strict executată. Cât despre propunerea Domnului Ministru de culte, nu ași putea să o apreciez fără a avea sub ochi textul dispozițiilor care regulează modul de a lucra al guvernului meu cu Egiptenii greci. Consultați-l și vedeți până unde putem să mergem. În acest moment mai ales este de o absolută necesitate cea mai extremă prudență în tot ceea ce se atinge de această chestiune. Cântăriți deci pentru și contra cu grije înainte de a lua o hotărîre.

Prințul Domnitor

Recepțiunea autorităților și a notabililor are loc în acest moment. Cu tot timpul rău de zăpadă, un foarte mare număr de persoane s'au prezentat la audiența Altețelor Lor Serenissime.

Șeful de cabinet al Prințului Domnitor.

XXX.

(1863)

Alteței Sale Serenissime Prințul Domnitor,

Procesul Egiptenului care prin circulară tipărită a invitat pe arendași să nu plătească arenzile guvernului, a avut

loc astăzi; tribunalul a admis crima comisă (de Egumen) și l'a trimis înaintea Curței criminale care va avea să pronunțe pedeapsa.

XXXI.

La Bârlad. 1863

Alteței Sale Serinisme Alexandru Ioan Principe Domnitor,

(originalul în frațuzește)

Avocații Costaforu și Boerescu consultați în afacerea Golesecu și jurnalul Românul. Declară că nu este loc de urmărire judiciară. Singură legea pentru refuzul de a plăti impozitele este aplicabilă Goleștilor, toate măsurile sunt luate în acest scop.

În afacerea Egumenului grec, în privința căruia nu există nici o dispoziție de lege care să reguleze modul de acțiune al guvernului, și uzul singur a servit de conducător, avocații, declară că pentru actul de care zisul Egumen s'a făcut culpabil, este pasibil de art. 158—159 din codul penal care prescriu munca silnică pe 3 ani la Giurgiu. Astfel deci pentru a face să se respecte dispoziția guvernului sancționată de Alteța Voastră este absolut necesar, sau ca Egumenul să fie destituit, dat în judecată și pedepsit după lege, sau destituit și expulzat din țară, după uzul adoptat. În tot cazul una din ambele măsuri este de rigoare. Opiniunea Ministrului de culte care poate îndepărta alte dificultăți, este să fie imediat expulzat. Aștept ordinele Alteței Voastre. Trebuie să adaug că acest act care desfide guvernul a produs o foarte rea impresie, și conduita guvernului este așteptată cu nerăbdare.

Foarte credincios servitor. *N. Krețulescu*

XXXII.

Prea 'nălțate Doamne,

Situația în care se găsește țara, îmi impune imperioasa datorie a supune la cunoștința M. V. aprecierile mele ca Român și ca Ministru. Dacă licența în care a căzut tribuna națională,

prin susținerea de teorii a căror unul din scopurile cele mai evidente eră de a propaga neîncederea și a lipsi autoritatea de prestigiu, de care nu poate fi lipsită un moment, atrăsese opinia oamenilor de ordine în favoarea măsurilor luate în contra unor asemenea tendințe, pozițiunea în care a rămas guvernul după închiderea adunărei, a făcut a se simți de toți trebuința de a eși dintr'un provisoriu, care nu intră nici în strictul cerc al legalității, nici se pune pe drum pe care să poată pună capăt spiritului de discordie ce duce la anarhie.

Această stare de lucruri, cată s'o recunoaștem, a adus descurajare în public și a slăbit cu atât mai mult puterea autorității, încât energica atitudine luată de guvern în fața unei adunări turburătoare fusese de natură a însufla oamenilor de bine speranța că guvernul a hotărât a intră în sfârșit pe o cale salutară pentru țară.

Astăzi o îngrijire care preocupă pe toți începe a luă un caracter de nemulțumire ce trebuie întâmpinat. Publicul, pe cât pot aprețui, recunoscător guvernului actual de administrația sa imparțială și fără șicane, recunoscător de săvârșirea câtorva acte naționale ce i-a atras simpatia, obosit de havar-dagiul și de reaua credință a adunărei care a perdut 4 ani fără a produce nimic, astăzi același public, văzând guvernul în neacțiune, privește situația ca provizorie și începe a se răci către dânsul; inamicii profită de această stare de lucruri și exploată nemulțumirea obștiei în contra guvernului. Provizoriul are o influență fatală chiar în corpul funcționarilor care se încerc a fi legați (sic) și a face una cu guvernul.

Funcționarii au început a se sfi de a susține autoritatea ce le dau legile; atribuțiile se exercită cu oarecare moliciune sau sfilă neștiind unde conduce politica zilei, flecare lasă a se da lucrului public un mers nesigur.

Pe de altă parte țara, în cea mai mare suferință, din pricina neregulărei atâtor chestii de care depinde proprietatea ei, strigă neîncetat după a lor soluție, fără de a avea speranța realizărei ei; căci nu cred să fie un singur om de bună credință care să vie să susție, că adunarea noastră legiuitoare va face astăzi pentru țară ceea ce s'a încăpățânat a nu face într'un interval de 4 ani. Experiența acestor ani re-a dovedit

că câțiva oameni cari conduc desbaterile și lucrurile adunării departe de a reprezenta și a se ocupa de adevăratele interese ale țării, nu s'au slujit de mandatul lor decât pentru a face din adunare, arena patimelor celor mai desfrânate, și ambițiilor celor mai culpabile.

XXXIII.

Iași, (1863)

Domnului Nicolae Krefulescu,
Președintele Consiliului de Miniștri,

(Originalul în franțuzește)

Colonelul Duca îmi spune că în urma rigorilor din Galiția contra Polonezilor și Italienilor, aceștia vin în mare număr în Moldova fără pașapoarte. Cred că cei ce nu au pașapoarte, sau nu vor fi primiți, sau vor fi imediat arestați și îndreptați spre Galați, escortați, pentru a-i trece în Turcia; cei cu pașapoarte vor fi de asemenea îndreptați spre Galați cu obligația de a pleca într'un termen de.....

Prefecturile vor fi informate despre aceasta: în nici un caz astfel de oaspeți nu vor fi tolerați să se grupeze și să se concentreze în țară.

Prietenia mea
Prințul Domnitor

XXXIV.

1864, Bucarest

Monsieur Nicolas Kretzoulesco

Vous êtes autorisé d'aller à votre terre pour 24 heures et à cette occasion aussi je suis content de vous déclarer que je n'ai rien à vous refuser et de vous assurer de toute mon affection.

Prince Régnant.

XXXV.

(1865)

București

Domnului Nicolae Kretzulescu, Președintele Consiliului.

(Originalul în franțuzește)

Sunt mai bine de când sunt aci. Vă recomand trimi-

terea sumei pe care generalul Manu vă o va cere pentru agentul nostru dela Paris; nu este așa că este absolut sigur, că la Constantinopole au rămas în depozit 9 milioane de plăști pentru plata anuității de 150 milioane. Negri îmi scrie în această privință. Cred că ar fi bine să nu mai închiriați, dela Sf. Dumitru, casa dela Iași pentru Domnitor; este o cheltuială inutilă. S'ar putea pregăti câteva camere fie în palatul administrativ, fie într'una din clădirile mănăstirilor închinat, cari ar fi de ajuns, când Prințul ar veni să viziteze Iașii. Așa dar se va libera casa la Sf. Dumitru, însărcinând un funcționar dela finanțe să primească cu inventar obiectele ce aparțin Statului și cari se găsesc acum în casă la Iași pentru uzul Prințului.

Prietenia mea

Prințul Cuza.

XXXVI.

1865, Bucarest

Monsieur Nicolas Kretzoulesco, Président du Conseil,

L'événement de Bucarest est déplorable: ces gens n'ont donc rien de sacré, et seront toujours les instruments des ennemis du pays, et puisqu'ils sont allés jusqu'au dernier crime il a fallu bien sauver l'ordre public, qui devra toujours premier (sic) de tout. Il est à observer que l'événement avec ces détails, était annoncé comme ayant eu lieu par certains journaux étrangers dix jours avant. Je remercie le Gouvernement de son attitude pour l'ordre public, et remerciez en mon nom la troupe. Je n'attendais pas moins de mes frères d'armes. Je pars immédiatement et bientôt je serais dans le pays.

Cuza

XXXVII.

1865, Bucarest

D. Președinte al Consiliului de Miniștri,

Am sosit sănătos la Ruginoasa, ostenit însă de drum și mai cu seamă de efectul curei ce am făcut la Ems, și așa

precum spiritele sunt foarte liniștite în țară așa că ordinea obișnuită domnește pretutindenea, nu socotesc urgentă prezența mea în București. De aceea cred a petrece vreo zece zile la Ruginoasa. Vă mulțumesc Domnilor pentru buna îngrijire ce ați avut-o în timpul absenței mele.

Prințul Domnitor

XXXVIII.

(1865)
București

*Domnului Nicolae Kretzulescu,
Președintele Consiliului de Miniștri.*

(Originalul în franțuzește)

Știind puterea în mâinile unor oameni așa de devotați țării și lui Vodă ca Domnia-Voastră și colegii Domniei-Voastre, nu am avut nici un moment de teamă nici de neliniște asupra sfârșitului luptei angajate. Eram convinsă că armata își va face datoria în orice ocazie și că în absența Domnitorului orice bun cetățean Român ar ține la onoarea de a nu compromite viitorul țării prin acte nesocotite. Vă sunt recunoscătoare totuși pentru zelul ce ați pus a face să mi se transmită știri asigurătoare și vă rog să mă țineți în curent cu cece se petrece.

Complimentele mele.

Prințesa Domnițoare.

XXXIX.

După 1866.

(Copia unui manuscris scris de mâna lui N. Kretzulescu).

Situația politică a Principatelor dunărene.

Țăranii sunt cu totul în stare primitivă; viața lor casnică, morală și materială, mijloacele barbare de care se servesc exclusiv în cultura pământului, starea mizerabilă a vitelor, mărturisesc în deajuns gradul de barbarie în care se găsesc.

Meșteșugurile și diferitele profesii sunt mai mult de domeniul străinilor, puținii indigeni cari se dedau cu ele, sunt, cu puțină deosebire, aproape ca și țăranii lipsiți de orice fel de educație și de cunoștințele necesare exercițiului meșteșugului lor.

Comerțul înalt, cu câteva excepții, este întreg în mâinile străinilor.

Clerul este ignorant și viața sa morală inspiră puțin respect în societate.

Singura clasă care să primească o educație foarte superficială, este biurocrația. Aceasta restrânsă mai întâi și menținută de Regulamentul organic dela 1831 în oarecare condițiuni de admisibilitate și de avansare în funcțiunile publice, s'a dezvoltat imens astăzi și nu mai are margini la ambiția sa, sau este desfrânată. Desființarea privilegiilor stabilită de către Convenția din Paris, fiind exploatată de partidele politice în interesele lor proprii, vedem astăzi oameni meritând abia să fie copii într'o cancelarie, ridicați de odată la posturile de directori de departament, de șefi de servicii în ministere, într'un cuvânt admiși fără cea mai mică cunoștință, fără cea mai mică experiență și fără să fi trecut prin diferitele grade ale erarhiei administrative, la cele mai înalte funcțiuni ale Statului.

În fine, ca ultimă treaptă a diferitelor clase ale societății sunt câteva familii care au prestigiul lor, fie prin Domnitorii ce au dat țării în diferite epoce, fie prin înaltele demnități ce se transmiteau de secol din tată în fiu în sânul lor și care au devenit ținta a tot felul de atacuri din partea partidului demagogic.

Pentru orice observator imparțial, țara oferă astăzi cel mai trist spectacol. Nu mai e autoritate în guvern: fiecare magistrat, fiecare funcționar administrativ, fiecare impiegat municipal, se crede liber să facă după capul său și ministrul îl încurajază pe această cale, sau dacă vrea să-l împiedice nu mai poate, nu mai are acțiune asupra lui. De unde anarhia cea mai mare, de a lucra fiecare după buna sa plăcere. Invățământul public este abandonat până într'atâta, că elevii în întruniri încurajate de profesorii lor, *au mers, anul trecut, până a pune*

la în toi ilă existența lui Dumnezeu. Armata pentru care țara făcuse sacrificii enorme, dobândise, acum câțiva ani, ținuta și tăria dorite, atât sub raportul moral cât și material; după 11 Februarie, grație actului incalificabil la care a fost târîtă de câțiva conspiratori, s'a desorganizat complet și a devenit un pericol pentru societate. În fine, ca compliment al desorganizării, legăturile care de ordin ar leagă toată societatea în această lume, respect mutual, teamă de religie, teamă de legi și de autoritate, au dispărut cu totul și au făcut loc celei mai mari slăbiri a moravurilor și năvălirii ideilor celor mai subversive.

Dacă un lung concurs de împrejurări nenorocite a influențat această stare de lucruri, este adevărat de partidul numit *roșu*, partid al demagogiei, partid primind inspirațiile sale dela societățile secrete existente în diferite orașe ale Europei, ajutați la diferite date de către nemulțumiții de toate culorile, a contribuit să distrugă, să desorganizeze și să dizolve totul. Ar părea că oamenii acestui partid exilați după evenimentele din 1848, reintrați în țară după pacea dela Paris, și-au luat însărcinarea de a frământa nenorocita țară de jos până sus și de a distruge totul.

Cu o educație mai mult de cât incompletă și fără instrucțiune, oamenii acestui partid în contact, în timpul exilului lor, numai cu conspiratorii și demagogii tuturilor națiunilor, neînvățând de cât arta de a conspira și de a ațâța masele, turburâ de mai bine de zece ani, această țară, cu atât mai mult succes, cu cât diferitele clase ale societății se găsesc în condițiunile, de ignoranță și mizerie expuse mai sus; și dacă la intervale au găsit obstacole în acțiunea lor distrugătoare găsindu-se: în fața câtorva oameni prevăzători care au fost câte odată la cârma Statului, sub domnia Prințului căzut, astăzi dau avânt liber ideilor lor culpabile prin sprijinul eficace ce au găsit chiar *pe lângă șeful Statului*.

Ar fi un studiu foarte curios și, în acelaș timp convingător al ravagiilor operate de acești oameni în țară, de a trece în revistă jurnalele redactate de ei de la 1858 și nu mai puțin discursurile lor ca deputați în adunările publice la diferite date. S'ar vedea producția ideilor și teoriilor celor

mai subversiv. Este important de a atrage atenția aci, că pe când în țările cele mai liberale ale Europei, oamenii de această teapă sunt osândiți la disprețul societății, în Principatele dunărene și sub o monarhie ereditară a cărei principal interes ar fi consolidarea, au reușit să ajungă consilierii cei mai intimi ai tronului.

Sub masca liberalismului, Goleștii, Brătienii, Rosetti, etc., ajutați să-și ajungă scopul, de către câțiva așa ziși conservatori, exercităză teroarea în țară. Dacă înainte de a pune mâna pe putere pentru a răuși în alegeri prin colecte de sume de bani necesare uneltirilor lor, intimidau pe nenorociții locuitori liniștiți, de la orașe și de la țară, prin tot felul de amenințări, amenințări de a-i calomniă în jurnalele lor, amenințări de a-i persecută în interesele lor particulare când vor veni la putere, astăzi, când printre consilierii Tronului principalii acestui partid joacă primul rol în afacerile Statului, ne putem închipui acțiunea distrugătoare ce imprimă la orișice și, în acelaș timp, consternarea majorității națiunii care vede cu spaimă abisul către care merge țara. În adevăr cine ar fi crezut vreodată că sub un Prinț străin dintr'o familie domnitoare, ținând înainte de orice să consolideze dinastia prin exemplul imparțialității și al neutralității în mijlocul tuturor partidelor, s'ar vedea tronul înconjurat de conspiratorii și înșelătorii de meserie, să devină solidar cu toate actele lor. Ar fi de dorit ca Prințul mai bine informat asupra situației țarei și asupra oamenilor, să înceteze de a vedea și de a ascultă numai prin ochii și cu urechile câtorva intriganți. Este evident, că această stare, dacă continuă nu poate de cât să facă rău prestigiului de care Prințul va avea să fie înconjurat; nu poate decât să slăbească speranțele pe care toți oamenii cinstiți le-au pus în alegerea unui Prinț străin, unica măsură de salvare pe care au considerat-o întotdeauna pentru țara lor.

XL.

Domnilor Miniștri,

Ca în toți anii și ăst timp, îndată ce timpul m'a iertat

am venit și m'am așezat la moșia mea Leurdeni din județul Muscel, plasa Podgori. Aci interesele mele private, au fost și sunt unica mea ocupație, departe de orice lupte și intrigi politice. Am fost foarte surprins astăzi de adresa subprefectului acestei plăși către primarul Comunei în care se află moșia mea, adresă ce am onoare a v'o transcrie aici întocmai după original:

ROMÂNIA

Domnule Primar de Leurdeni,

«Oamenii guvernului căzut prin 11 Fevruarie care au despuiat țara de averea ei, î-și dau silința a propaga idei «contrarii stărei de lucruri în care virtutea și moralitatea «ș-au luat locul prin suire pe tronul României a alteței sale «Regale Carol I, ale cărui fapte au unplut de sentimente «inima fiecărui Român adevărat».

«Deși însă Românii astăzi nu mai pot fi amăgiți de niște asemenea oameni care nu mai au nici o încredere în «țară și care trași prin câte un unghiu, suspină după trecut «fiindcă nu mai pot despuia țara în folosul lor, dar totuși «atât ca slușbaș, cât și ca Român vă invit a-i privighea și «a-i urmări în propagandele lor contrarii legilor țarei, des-«mințindu-i (sic) publicului că niște falși: căci dacă ararea «(sic) care ar avea curajul faptelor lor s'ar spune în fața «lumii scopul și dorința lor, prin urmare în comuna D-v. «au loc niște întruniri secrete, iar nici de cum publice, după «cum este permis fiecărui cetățean prin Constituția țarei».

«Niște asemenea întruniri nu pot fi privite decât ca «acele de bandiți ce ascund întrânșii răutate pentru a ucide «și a jefui vă previn dar D-le Primar, a prevedea în dea-«proape asemenea întruniri ascunse și a le înlătura conform «legei, veți cerc çont îndată acelora care țin în gazdă oameni «străini și necunoscuți în comună, garantând pentru persoana «lor, întrebându-i tot odată unde își plătesc contribuția, având «în vedere pentru aceasta legea de contabilitate: vă fac răs-

«punzător, D-le Primar, de această obligându-vă a raporta
«dacă aceste informații sunt pozitive sau nu».

(Subscris) Subprefectul
D. Niculescu

No. 16.712 Sept. 13, 1867.

În comuna Leurdeni din județul Muscel, nu este alt om de-al guvernului căzut prin 1^{le} Fevruarie și care a despuiat țara de averea ei, decât subscrisul: deosebit de aceasta Primarul primind adresa de mai sus, s'a grăbit a veni să o comunice îngrijitorului moșiei mele ca o hârtie ce mă privește, exprimând tot într'o vreme mirarea sa despre cuprinderea ei.

Mă abțin, D-lor Miniștri, de orice reflecțiuni asupra acestei hârtii infame, las la închipuirea D-v. să apreciați injuriile ce mi se adresează și nu mai puțin intențiunile ce mi se atribue.

O asemenea hârtie nu poate proveni fără îndoială, decât de la un om lipsit de minți: sunt bine încredințat că Dv. însuflați de spirit de equitate și de onoare a administrației țării, veți lua măsurile ce se cuvine în privința unei asemenea funcționar care îndrăznește a insulta oameni și a le atribui intențiuni culpabile, și astfel îmi veți da satisfacțiunea ce sunt în drept a cere dela Guvernul țării.

Primiți, D-lor Miniștri, încredințarea prea osebitei mele considerațiuni.

N. Kretzulescu

Leurdeni 1867, Sept. 14.

XLI.

Notes de Berlin.

Berlin, le 4/16 janvier 1874.

... Je suis arrivé ici le 2 14, et hier j'ai reçu de M. Rossetti la chancellerie de l'Agence.

J'ai vu hier M. de Radowitz et le secrétaire d'Etat M. de Bullov, qui, comme vous devez le savoir, est le sous-secrétaire d'Etat au ministère des Affaires Etrangères. C'est

le personnage le plus important après le chancelier de l'Empire pour les affaires étrangères. Aussi je n'ai pas cru déplacé, après avoir échangé avec lui les premières phrases de politesse, d'effleurer en passant les questions qui nous intéressent, et de saisir l'occasion, quand il m'eut demandé des nouvelles de la santé de S. A., de lui dire qu'elle se portait très bien, mais qu'Elle était souvent contrariée par les procédés de la S. P. à notre égard, et par les essais que son gouvernement faisait d'empiéter sur nos droits les plus sacrés. Je lui citai comme exemple entre autres la question des conventions avec les différentes Puissances, la question du règlement de la navigation du Danube, les prétentions qu'il faisait à ce que notre pays, qui a ses propres intérêts à défendre, n'ait pas ses agents diplomatiques auprès des différentes cours de l'Europe; et je lui ajoutai que c'était humiliant pour notre pays, qui se trouve dans toutes autres conditions que la Turquie, qui a tout son avenir devant lui, de se voir molesté par un Etat pourri comme la Turquie. Il convint aussi sur l'état décrépi de la Turquie, sur ses prétentions sans aucun fondement pour le règlement de la navigation de notre rive. Il ne s'expliqua pas clairement sur la question des agents diplomatiques, me disant seulement qu'il tâcherait de faire tout pour me rendre ma position facile. Il se tut sur la question des conventions, et finit par me dire que notre position politique était très bonne, que le pays avait gagné depuis le gouvernement actuel, que toute l'Europe voulait maintenir pour le moment le statu quo basé sur la convention de Paris, qu'avec de la patience l'avenir était pour nous. Je crus inutile pour la première fois de prolonger ma conversation. Je m'en tins là, et je lui demandai quand je pourrais voir le Prince de Bismarck. Il me répondit qu'il se chargerait lui-même de lui demander, et il me le fera savoir.

Avec M. de Radowitz, j'eus une conversation plus courte. Il me parla lui-même, sans que je lui en dise rien, de la présentation à l'Empereur. Je lui répondis que j'attendais d'abord une lettre que S. A. le Prince devait m'envoyer pour S. M. Il me dit encore que le Prince Impérial avait

demandé il y a quelques jours si j'étais arrivé et que pour le moment je ne pourrais pas lui être présenté, vu qu'il partait après-demain pour Pétersbourg.

XLII.

8 20 juin 1874.

... M. de Bullow s'était donc chargé de demander pour moi une audience au Prince chancelier, et me faire savoir le jour auquel je pourrais être reçu par S. A.

Les trois jours qui s'étaient passés depuis, sans avoir une communication à cet effet, comme aussi l'embarras dans lequel j'avais vu vis-à-vis de moi M. de Radowitz, ne m'entretenant que de ma présentation à l'Empereur et au Prince Impérial, et M. de Bullow cherchant à éluder les explications sur les différentes questions que j'avais soulevées, ne tardèrent pas à me faire entrevoir les difficultés que je rencontrerais ici dans l'accomplissement de ma mission. En effet, l'entretien que j'eus hier au soir avec le Prince de Bismarck ne me confirma que trop dans mes appréhensions.

Ce n'est que hier au soir vers 5 heures que je reçus une invitation de la part du Prince de Bismarck pour me rendre chez lui à 9 heures. J'y suis allé et lui ai remis la lettre qui m'a été envoyée pour lui de la part de S. A. le Prince. Il la mit sur la table et commença à me parler Il a été d'une affabilité sans bornes et d'une extrême prévenance.

Il a commencé par me dire qu'il avait vivement regretté de n'avoir pas pu recontrer S. A. le Prince dans son voyage l'été dernier. Il m'a fait le tableau de notre pays, qu'il connaît, j'ai pu le remarquer fort bien. Il me dit que, s'il avait été le ministre du Prince Charles, il aurait laissé tout amour-propre de côté en ce qui concerne la politique extérieure, dont, a-t-il dit, on s'occupe trop chez nous. Il n'aurait demandé des dépenses pour l'armée que juste ce qu'il faut pour l'entretien du nombre de troupes nécessaires pour le maintien du bon ordre dans l'intérieur; que toutes les ressources de l'Etat, il les aurait consacrées à l'instruction et

à l'éducation du peuple, comme aussi au développement des richesses du pays; qu'il savait que nous avions fait des progrès depuis quelque temps, mais que nous faisons de trop grands sacrifices pour l'armée et néglignons l'instruction publique et le développement matériel du pays; que ce n'était que par ces deux puissants moyens que nous pourrions un jour nous relever et arriver à nos aspirations. Passant après à la question politique, il dit qu'il ne croyait pas d'une bonne politique de notre part de nous mettre en hostilité avec la Turquie, qu'il fallait ménager sa susceptibilité, et, par des procédés affables, obtenir d'elle tout ce que nous aurions désiré; que sa suzeraineté nous était encore utile; et, en plaisantant un peu, il nous compara à l'huître qui a besoin de la coquille pour être protégée; que notre position géographique entre les deux grandes Puissances, l'Autriche-Hongrie et la Russie, et surtout la première qui a à peu près deux millions de Roumains sous sa domination, nous exposerait à des dangers dont nous devons tenir compte si nous cherchions trop tôt à secouer la suzeraineté de la Turquie, et que enfin nous devons avoir plus de patience et ne pas précipiter des événements qui peuvent tourner en notre défaveur.

Après différentes observations de ma part relativement aux principes qu'il émettait, je lui exposai les difficultés que le gouvernement chez nous rencontre à tout pas pour réaliser le bien, avant a lutter tantôt contre les menées de la démagogie, tantôt contre des institutions nullement en rapport avec les conditions dans lesquelles se trouve la nation, et tantôt contre les tendances continuelles de la Turquie à empiéter sur nos droits stipulés par nos capitulations reconnues par les Puissances de l'Europe, circonstances qui rendaient la tâche de notre Souverain des plus difficiles, et maintenaient le gouvernement dans un état de faiblesse qui lui ôtait tout moyen d'action. Puis je l'amenai sur la question des agents auprès des différentes cours et en particulier sur celle qui me concernait, car je voulus tirer cette question au clair, ne pouvant jamais m'astreindre à avoir une position que j'appellerai clandestine. Quelle autre dénomination, en effet

peut-on donner à la position actuelle de notre agent ici? Il me répondit qu'il voulait s'expliquer en ceci aussi avec la même franchise avec laquelle je lui posais la question, et me dit que la position d'un agent diplomatique ouvertement reconnu comme tel, entraînait après elle des conséquences dans les cérémonies, les réceptions officielles, les communications, qu'il ne pouvait pas encore admettre, vu qu'il n'avait pas le droit de le faire; qu'en laissant de côté la Turquie, il soulèverait de la part de l'Angleterre et de quelques autres Puissances peut-être des contestations auxquelles il ne saurait comment répondre; que vis-à-vis même de l'Allemagne il ne pouvait pas justifier un pareil acte, surtout quand il était connu que les Allemands ne jouissaient pas de la sympathie des Roumains, assertion que je relevai en lui disant qu'on ne devait pas considérer comme l'opinion du pays, des idées du parti démagogique, parti du reste qui, depuis quelque temps, avait perdu beaucoup du terrain qu'il avait gagné jadis. Il continua à me dire que si la France avait pris l'initiative dans le temps, et nous avait fait beaucoup de bien, c'est pour les sympathies que les Roumains avaient de tout temps et de toutes manières manifestées pour la France; qu'en ce qui me concernait, connaissant ma position dans le pays, il avait été surpris de ma nomination dans les circonstances dans lesquelles l'agent des Principautés se trouvait à Berlin; que du reste je serais présenté sous peu à l'Empereur. A cela je répondis en le priant de remettre encore cette heure pour moi, vu que j'attendais une lettre de S. A. pour S. M. Il ajouta encore qu'à son avis on devrait envoyer ici toujours une personne qui se contente de la position telle qu'elle a été jusqu'ici et qu'on ne pourrait changer pour le moment; qu'il se permettait de parler comme à un frère et d'émettre cet avis. Je lui demandai en me levant pour partir s'il voulait recevoir dans ce moment la lettre de créance dont j'étais muni. Il me répondit que nullement, que je devais d'abord lui en donner copie, pour voir dans quels termes elle était conçue, et il finit par me dire que je pouvais la lui laisser, si je voulais, me faisant observer toutefois qu'il la recevait comme un papier sans aucune conséquence.

Voilà à peu près tout l'entretien que j'eus avec le Prince de Bismarck... Il n'est pas du tout consolant pour nous. Mais enfin bien loin de nous décourager, nous devons persister dans la voie que nous nous sommes tracée pour l'avenir de notre pays, et redoubler d'efforts pour nous développer de toutes manières à l'intérieur; car dans bien des choses, le Prince de Bismarck a parfaitement raison.

Quant à ce qui me concerne, il me sera impossible de rester ici comme agent. A part que ma position serait très humiliante, on est gênée vis-à-vis de moi dans les conditions de notre agent actuellement ici. Sitôt donc que je serai présenté à l'Empereur je partirai dans ma famille à Dresde, où j'attendrai des instructions. J'ai vivement regretté de n'être venu ici que deux ou trois jours avant le départ de Prince Impérial pour Petersbourg. Il ne sera de retour que le 10 Février.

XLIII.

le 23 janvier.

Mardi soir, le 8 20, j'ai reçu la lettre contenant celle pour l'Empereur, et le lendemain, mercredi 9/21, je m'empressai d'aller trouver au ministère M. de Bulow et lui communiquer que j'avais reçu la lettre que j'attendais de S. A. le Prince pour S. M. Je le priai d'en faire part au Prince de Bismarck comme nous en étions convenus dimanche soir en nous séparant. Je lui demandais en même temps comment je devrais m'y prendre pour faire parvenir la lettre entre les mains de l'Empereur. Il se chargea de la donner au Prince de Bismarck, qui en la remettant à l'Empereur, demandera quand je pourrais être reçu. Il se montra très content de me voir; il me dit qu'il se proposait précisément de venir chez moi, que le Prince de Bismarck avait eu beaucoup de plaisir de faire ma connaissance, qu'il lui avait demandé s'il m'avait vu encore; et en définitive, il ouvrit lui-même la conversation sur les affaires de notre pays, en me disant que d'après les informations qu'il avait reçues de M. Pfuel, les choses allaient bien chez nous. Je saisis l'oc-

casion pour lui dire un peu en riant qu'elles iraient encore beaucoup mieux si une grande Puissance, comme l'Empire d'Allemagne aujourd'hui, voulait un peu nous donner un coup d'épaule contre les prétentions absurdes de la Turquie; qu'il ne pouvait se faire une idée combien la politique turque à notre égard était de nature à nous entraver dans notre marche. Il fut plus coulant et me répondit que je les trouverais toujours prêts à nous aider en tout ce qui ne serait pas contraire aux traités. Je lui dis que certes nous ne demandions pas à déchirer les traités, que nous exigeons au contraire que la Turquie respectât ceux qui nous liaient à elle.

... Les premiers jours, quand je me présentai chez ces M. M. au ministère, je m'annonçai naturellement l'agent diplomatique de S. A. écrit sur mes cartes de visite. Après la conversation que nous eûmes la première fois, quand je vis que le gouvernement d'ici refusait de nous reconnaître cette position officielle, je ne cachai pas mon mécontentement à ce sujet. Je crus devoir m'abstenir de me donner ce titre, et je ne m'annonçai plus que par mes cartes de visite portant simplement mon nom, ce que je fis quand j'allai chez le Prince de Bismarck, et dans quelques visites à des personnages que je connaissais, comme le général Wildenbruk ex-ministre de Prusse à Constantinople, à la Comtesse de Schaulenbourg. Grande Maitresse de l'Impératrice, et quelques autres personnes qui toutes cependant savaient en qualité de quoi j'étais venu à Berlin. Je remarquai que ceci les étonnait; il en fut même qui me questionnèrent là-dessus. Mais, tout en leur répondant évasivement, je leur disais que je n'étais pas encore entré en fonctions.

Hier matin, jeudi 10 22, j'ai eu la visite de M. de Radowitz, qui a été de la plus grande amabilité, me demandant des excuses s'il n'était pas venu plus tôt me voir, que tous étaient au ministère surchargés d'occupations. Après avoir longuement causé sur nos affaires, et s'être montré favorable en tout ce qui nous concerne, il me dit qu'il était chargé par M. de Bulow de me prier d'aller le voir dans la journée au ministère, ce que je fis.

M. de Bullow me fit savoir que le Prince de Bismarck avait pris des dispositions pour que je sois présenté ces jours à l'Empereur, et qu'il l'avait chargé de me rendre la lettre, en me disant, que c'était plus conforme aux règles que je la remette moi-même à l'Empereur quand je lui serais présenté; — et cependant c'est lui qui se chargea la veille de la donner au Prince de Bismarck. Ceci terminé, nous entamâmes de nouveau une conversation sur notre pays, car je ne me lasse pas de revenir à la charge toutes les fois que j'en ai l'occasion. Je revins sur la question des conventions. Il s'expliqua cette fois clairement et avoua que la prétention de la Turquie était sans fondement, et que quant à eux, si l'occasion se présente, ils ne se refuseront pas de conclure avec nous des conventions. Nous parlâmes des hommes d'Etat de la Turquie, et il convint qu'ils étaient très faibles, et ajouta que si le défunt Ali-Pacha avait vécu, il n'aurait pas fait les bêtises que ceux d'aujourd'hui font. Je ne manquai pas de lui faire observer qu'il aurait été utile que le représentant germanique à Constantinople empêchât la Porte de faire ces bêtises, et qu'il l'éclaircisse sur ses véritables intérêts qu'elle méconnaît entièrement.

Il me demanda après dans quels termes nous étions avec le gouvernement autrichien, et me conseilla que nous tâchions d'être en bonne harmonie avec l'Autriche. Je lui répondis que je ne croyais pas que le cabinet d'Autriche eût à se plaindre de nous, dans nos relations internationales.

Enfin avant de me retirer je demandai à M. de Bullow si le Prince de Bismarck lui avait remis ma lettre de créance. Il me dit qu'il lui en avait parlé, mais qu'il ne la lui avait pas encore remise, qu'ils parleraient encore, que du reste il ne pouvait faire plus que n'avait fait le cabinet de Vienne en ceci, et me répéta qu'ils feraient tout pour faciliter ma position. J'exigeai cependant que le journal officiel fit mention de ma nomination ici comme agent de Roumanie, car je ne pouvais pas me rendre compte comment je pourrais exercer mes fonctions quand le monde ignore quelle est cette personne qui s'intitule agent de Roumanie. Ceci le mit dans l'embarras et il me dit que ce

n'était pas d'usage, qu'il verrait comment on avait fait pour mon prédécesseur, et qu'il réfléchirait encore sur cela.

En sortant, j'entrai chez M. de Radowitz avec lequel j'entamai également cette conversation. Il me dit que ce qu'il croyait que je devais faire pour ce qui concerne le corps diplomatique, c'était d'adresser une circulaire aux chefs des missions, en leur faisant connaître ma nomination comme agent, et aux ambassadeurs, demander audience pour les voir, et entrer avec eux en communication, ce que, du reste, font tous les ministres accrédités auprès du gouvernement.

J'y penserai encore, car j'ai tout le temps avant de me présenter d'abord à l'Empereur.

Je vais un peu en tâtonnant, et cela, à cause de la position équivoque de nos agents à l'étranger.

J'attends maintenant qu'on me fasse savoir le jour que je serai reçu par S. M. Après je me ferai inscrire chez les Princes de la famille royale, je ferai mes visites aux ambassadeurs, et j'adresserai, s'il le faut, la circulaire dont il est question. En attendant je suis un peu en l'air, je n'entreprends rien pour mon installation. J'ai couru, les premiers jours de mon arrivée ici pour trouver un logement, mais c'est très difficile d'en trouver de convenable, et ils sont surtout d'une cherté inabordable. A Bucarest je croyais m'établir ici tout seul, et laisser ma famille à Dresde, car ma femme ne voulait pas venir à Berlin. Mais après m'être entendu avec elle, elle a consenti à venir aussi ici. Je cesse pour le moment de m'occuper de mon installation. Je veux régler d'abord ma position; car je ne peux louer un appartement pour moins de deux ans, c'est le plus court terme des locations. J'attends des réponses à mes lettres de Bucarest pour voir.

XLIV.

(Bucarest le 16 28 janvier 1874).

Mon cher Monsieur Kretzulesco,

J'ai reçu vos deux importantes lettres du 7 et du 11

Janvier, et me suis empressé d'en communiquer le contenu à Son Altesse et à mes collègues. Nous avons tous apprécié l'importance des choses qu'elles contiennent et je vous transmets ici nos impressions, à nous, et spécialement celles du Prince.

Je comprends parfaitement, mon cher ami, votre gêne, votre dépit, votre colère même en face de cette position, non déterminée, que vous avez comme agent. Mais c'était là la grande difficulté que vous aviez à vaincre; et votre mérite sera d'autant plus grand que les obstacles à vaincre seront plus difficiles. „Monsieur Kretzulesco doit gagner lui-même sa position me disait le Prince aujourd'hui; ce sera sa plus belle mission. Et ce n'est qu'un homme de son importance et avec sa persévérance qui peut le faire. Après lui, nous pouvons envoyer n'importe qui; il trouvera une situation toute faite“.

Et c'est parfaitement vrai. Si la situation avait été facile et le chemin tout fait, ce n'est peut-être pas vous qui seriez allé à Berlin. Mais vous vous rappelez bien ce que nous parlions ensemble. A Berlin il y avait tout à faire; parce qu'on n'avait presque rien fait avant vous. Et ce n'est pas tant comme agent que vous pouvez nous rendre d'immenses services en Allemagne, mais comme une personnalité qui a son poids et son importance.

Je vois déjà par votre dernière lettre et par vos dépêches que vous commencez déjà à gagner du terrain. Persistez et travaillez avec courage, comme vous le dites vous même dans votre première lettre, et vous en gagnerez de plus chaque jour.

Quel est le but final, la mission principale de notre représentant à Berlin? C'est de gagner l'Allemagne à notre cause; c'est de nous mieux faire connaître; c'est de rapprocher et de rendre plus intimes nos relations avec le gouvernement de Berlin, afin que nous puissions un jour compter sur son appui.

Un homme comme vous seulement peut travailler pour atteindre un si grand but.

Le langage froid et par trop réservé du Prince Bis-

marck ne doit point vous décourager. Nous ne pouvions nous attendre, pour la première fois, à quelque chose de mieux.

Les circonstances en Allemagne sont telles que cette réserve ne doit point vous étonner. Même la parenté avec notre Prince explique, jusqu'à un point, cette réserve ; car par prudence on veut éviter tout ce qui peut paraître un encouragement à une action de notre part qui pourrait troubler la paix en Orient.

Mais quand ce premier moment et cette première impression passeront, les idées pourraient aussi commencer à changer graduellement. Vous avez supprimé sur vos cartes la qualité d'agent diplomatique de S. A. ; le Prince trouve que vous avez mal fait. Il faut laisser sur vos cartes cette qualification, et laissez que ces messieurs fassent la grimace. Graduellement vous leur imposerez votre qualité, et ils finiront par la reconnaître. Seulement il ne faut pas les prendre par trop vite ; il faut gagner le terrain pas à pas ; et vous parviendrez à tout.

Déjà vous avez gagné plus de terrain que nous ne l'avions cru ici. Vous êtes reçu immédiatement par le Prince Bismarck ; tandis que votre prédécesseur ne l'a jamais été. On vous fait avoir une audience chez l'Empereur. M-r de Radowitz vous indique toutes les formalités à remplir pour vous mettre en communication avec le corps diplomatique, et il vous considère, par cela même comme faisant partie de ce corps. C'est déjà immense, quand on pense à la raideur et à la réserve que s'impose le gouvernement de Berlin vis-à-vis de nous.

Le prince est d'avis que vous devez tâcher de vous mettre en communication avec le plus d'hommes politiques et avec des journalistes qui pourraient mieux éclairer l'opinion publique sur notre compte.

De cette manière vous vous imposerez et vous pourriez rendre beaucoup de services au pays.

Que vous les géniez à Berlin ? Mais cela ne fait pas de doute. „Je le savais parfaitement, avant que M. Kretzulesco aille à Berlin“ me disait le Prince,

Vous géniez à Berlin comme M. Costaforo a géné ces

messieurs à Vienne. Les hommes politiques de ces deux capitales auraient certainement préféré que nous fussions représenté par des hommes dont l'importance moindre leur aurait imposé moins de ménagements.

Mais notre intérêt demande le contraire.

J'ai vu dans une de vos lettres que M. de Büllow vous a dit que pour le moment ils ne peuvent faire pour vous plus que ne fait le cabinet de Vienne. Mais alors il serait bon de leur faire connaître ce que le cabinet de Vienne fait pour notre agent. Cet agent n'y est pas encore reconnu officiellement, il est vrai; mais le Comte Andrassy a reçu officiellement jusqu'à un certain point, la lettre de créance de M. Costaforo, car il m'a répondu à cette lettre, d'une manière très affable, par une lettre sans numéro il est vrai, mais reconnaissant à l'agent sa qualité.

De plus à Vienne le ministère des affaires étrangères est en correspondance tout à fait officielle, et donne à l'agent son titre.

Ce n'est pas assez; mais c'est toujours quelque chose; et ce quelque chose même n'existait pas jusqu'à présent à Berlin. Mais à Vienne même cela n'existe que depuis M. Costaforo. Vous irez plus vite et plus loin, j'en suis certain. Il faut seulement de la persévérance et beaucoup de tact. Travaillez donc, travaillez avec votre persistance habituelle, mon cher M. Kretzulesco, et je suis sûr de votre réussite.

Il y a une chose très importante dans votre seconde lettre; c'est la déclaration que vous a fait M. de Bullow que le gouvernement d'Allemagne ne se refusera pas de conclure avec vous des conventiens si l'occasion s'en présentait. Quand vous croirez le moment opportun il sera bon de tâter le terrain pour voir si on voulait conclure avec nous un traité de commerce. Moi j'en prépare la base, et sous peu, j'aurais tout prêt. Comme vous le savez, j'ai fait des essais près du gouvernement d'Autriche et de celui de France. Comme M. de Büllow vous a fait cette déclaration, vous pourriez, si vous le jugez convenable et quand vous trouverez le moment opportun, le prendre au mot, et entamer avec lui des pour-

parlers sur les avantages d'un traité de commerce à conclure avec nous.

Un pareil traité est de nature tout à fait économique, et la Turquie ne peut point légitimement s'en plaindre, etc., etc., qu'en pensez-vous ?

Il y a encore une autre question. Comme vous le savez les jonctions avec l'Autriche sont réduites à présent à deux : celles de Vârciorova et celle de Temeş. C'est la Hongrie même qui a fait cette proposition, et nous l'avons acceptée. Nous pensions donc qu'il n'y avait qu'à signer une nouvelle convention. Mais voilà que ces jours derniers M. Haan d'ici nous communique que le gouvernement de Pest demande que nous donnions aussi une garantie pour la ligne de Tömöş. Nous avons refusé cette proposition, car on n'avait jamais parlé d'une garantie ou d'une subvention à donner par nous pour cette ligne. A présent, aujourd'hui même M. Costaforo m'écrit de Vienne que le Comte Andrassy est tout à fait de notre avis et qu'il est parti même pour Pest pour applanir cette difficulté. Les choses en sont là de ce côté.

Voici maintenant une autre phase de la question.

La société des actionnaires de notre chemin de fer est à court d'argent. Elle voudrait intéresser dans la formation du capital, comme vous le savez déjà, la Staatsbahn d'Autriche. La Staatsbahn veut construire sans garantie la ligne de Hongrie, de Temeşvar à Orşova, mais elle désire aussi prendre la ligne de Tömöş. Si pour la construction de cette dernière ligne la société des actionnaires de nos chemins de fer s'unissait à la Staatsbahn, les deux sociétés réunies pourraient le faire plus vite et accepteraient une garantie plus modérée qui serait payée par la Hongrie.

Par conséquent Son Altesse pense que vous feriez bien de chercher à voir quelques uns de la société des actionnaires de Berlin, comme M. Bleichröder et M. Hansemann, pour leur donner cette idée et pour les persuader combien ils ont intérêt à construire cette ligne ; car si on ne construit par Tömöş nous n'avons point Vârciorova, et dans ce cas ces messieurs seraient privés de tout bénéfice éventuel sur la ligne de la petite Valachie. Donnez leur donc l'idée de

traiter avec la Staatsbahn pour obtenir ensemble la ligne de Tömöş. Enfin je finis car c'est déjà trop long.

XLV.

Mon cher Monsieur Kretzoulesco,

Comme je vous ai annoncé par télégraphe la proposition relative à l'officier de T.... est inacceptable. Comme vous le savez les étrangers ne peuvent pas entrer dans notre armée, et il faut une loi spéciale et personnelle pour admettre un officier étranger dans l'armée avec son grade et différents autres droits. Or nous évitons de présenter aux chambres de pareilles lois, et si, pendant que vous étiez ici, il s'était agi du général Doda, c'était parceque nous croyons que la chose était possible, à cause de l'origine roumaine de cet officier supérieur.

Je vois avec plaisir par vos lettres que vous commencez déjà à faire du progrès, et à gagner du terrain dans votre voie diplomatique à Berlin. Hier soir encore, à une soirée à la cour, le Prince qui avait reçu votre lettre, me disait que, s'il n'y avait pas eu de grandes difficultés à vaincre, ce n'est pas un homme de votre valeur reconnue qu'il aurait envoyé à Berlin. Les mêmes choses je vous les disait par une première lettre.

A Berlin, au commencement de votre carrière, on a dû être surpris, stupéfait peut être de votre langage franc et dégagé et de votre prétention un peu vigoureusement énoncée, de vous reconnaître comme agent officiel. Je peux avouer qu'on n'y était pas encore habitué à entendre un pareil langage.

Le gouvernement allemand a pu encore être troublé si vous vous êtes un peu trop avancé sur la question de nos relations avec la Sublime Porte.

Mais tout cela n'a pas été mauvais. C'est comme cela qu'on devait être pour commencer. Votre politique à Berlin doit être semblable à la politique de notre cabinet vis-à-vis de tous les cabinets.

Nous avons profité d'un moment favorable pour poser dignement notre question devant l'Europe. Et elle est posée

du moment où nous avons déclaré officiellement à toutes les puissances garantes, que l'autonomie de notre Etat repose sur nos anciens traités et que notre souveraineté n'est pas diminuée par ce que nous avons concédé aux Turcs, le payement d'un tribut.

La question une fois ainsi posé, l'avenir est à nous. Nous n'avons qu'à attendre les circonstances favorables. Jusqu'alors nous devons être les plus modérés, et nous tenir dans la plus stricte légalité. Nous ne devons chercher aucune complication extérieure; nous devons au contraire les éviter toutes. Notre activité doit avoir seulement pour but de préparer le terrain de l'avenir.

Tâcher de nous rendre les Puissances étrangères aussi favorables que possible; éclairer l'opinion publique et nous la faire sympathique par la voix des journaux: voilà en quoi doit consister notre action extérieure.

Vous de votre côté, vous avez posé la question, maintenant agissez, comme nous agissons de notre côté, à préparer le terrain pour un avenir qui ne peut pas être trop loin.

Notre agent à Constantinople m'écrit que les ministères turcs qui son aux abois à cause de leurs terribles embarras financiers, ont renoncé de répondre à la note que je leur ai envoyée au mois de Novembre. Si cela ne se démentait pas plus tard, ce serait un immense triomphe pour nous; car c'est d'une grande signification que d'avoir le dernier mot dans une discussion qui s'est agitée devant les Puissances garantes. Moi je ne vous donne cette information que pour votre connaissance personnelle; car si nous en faisons un autre usage, nous pourrions compromettre la réussite.

Ici nous continuerons à lutter avec les Chambres où il y a beaucoup d'intrigues.

Mais nous croyons réussir.

XLVI.

29 janv./6 février 1874.

J'ai été bien content de recevoir une lettre de Bucarest de Boeresco, car je sentais réellement le besoin de connaître sa manière de penser sur tout ce que je lui avais écrit. Il

m'encourage à persister pour vaincre les difficultés de la position fautive qu'a l'agent ici. J'ai été voir avant-hier M. de Bülow, et voulant entamer la question des traités de commerce, je lui dit, qu'en me répondant à l'entretien que j'avais eu avec lui à ce sujet, entretien que j'avais communiqué à notre ministère, le ministre des Affaires étrangères m'écrivait pour me montrer toute la satisfaction du gouvernement aux assurances qu'il m'avait données de traiter avec nous quand l'occasion se présentera. Il me répondit qu'il ne croyait pas que les puissances feraient des difficultés à traiter avec nous séparément à cet effet. Je saisis cette occasion pour lui dire que les traités de commerce conclus en 1861 entre les différentes puissances et la Turquie, traités dans lesquels on nous comptait aussi, avaient été la plus grande violation de notre autonomie, et qu'aujourd'hui nous ne souffririons pas une pareille infraction à nos droits. J'ai vu Bleichröder et je lui ai démontré tout l'intérêt qu'il y avait pour les sociétés de tâcher d'aider la Stats-Bahn dans la construction du chemin de fer de Tömös. Je l'ai trouvé très disposé à entrer dans ces vues, et il m'a dit qu'il enverrait à Vienne Reinhard pour traiter à cet effet avec la Stats-Bahn. Il m'a parlé de la question israélite et m'a prié que nous nous intéressions à leur cause. Je lui ai répondu que S. A. et son gouvernement étaient animés des meilleures dispositions à leur égard, mais qu'ils devaient patienter, et que ce n'était pas le moment opportun de s'occuper de cette question. Il m'a demandé la permission de me présenter une des notabilités israélites ici et qui étaient des comités de Londres et de Paris, afin que je lui donne également à lui aussi les mêmes assurances. Je lui ai répondu que je le verrais avec plaisir la semaine prochaine.

XLVII.

1/13 février 1874.

Je suis rentré de Paris lundi, et je me suis adressé aux ambassadeurs d'Autriche, d'Angleterre, de Russie et de France, — seules puissances qui aient des ambassadeurs ici, — pour leur demander quand ils peuvent me recevoir, et j'ai

commencé ma tournée chez les ministres des autres puissances. Parmi ces derniers, j'ai vu le ministre de Belgique, baron de Nothomb, doyen du corps diplomatique, celui du Portugal, comte de Rilvas, celui de Danemarck, M. de Quaade, et enfin le ministre des Etats-Unis, docteur Baucroft, un savant. Presque tous, mais surtout ceux de Belgique et de Portugal, qui me paraissent porter beaucoup d'intérêt à notre pays, ont ouvert la conversation sur ma position ici; m'ont demandé si j'avais vu le Prince de Bismarck, s'il était disposé à me reconnaître officiellement, et celui de Belgique a ajouté que j'aurais des histoires avec le ministre turc qui avait des idées très arrêtées sur la représentation de notre pays à l'étranger, car il saisira l'occasion pour me dire qu'il me considère comme faisant partie de la Légation turque, et que je ferais peut-être bien d'éviter de le voir, d'autant plus qu'il allait partir lundi prochain. Je me suis convaincu par la suite que c'est lui au contraire qui a évité de me voir. Le baron Nothomb m'a entretenu également sur les traités de commerce et m'a dit que nous devions, avant d'entreprendre les négociations nécessaires à cet effet, établir nos tarifs. Je lui ai dit que le gouvernement s'en occupait en ce moment. Le langage que j'ai tenu aux représentants des puissances a été que S. A. le prince, le gouvernement et les Chambres voulaient que le pays fût représenté auprès des puissances garantes par des agents diplomatiques et que nous nous inquiétions fort peu des prétentions de la Turquie, que, c'est vrai, la position officielle de nos agents n'était pas encore bien réglée, mais que nous espérions qu'elle ne tarderait pas de l'être. Au vieux baron de Nothomb, qui m'a parlé avec tant de franchise, j'ai dit que je ne voulais pas faire d'exception pour le ministre turc et ne pas le voir, que tout au contraire je désirais qu'il me provoque, comme il a l'intention de le faire, pour m'expliquer avec lui et lui dire nettement toute notre manière de penser sur la politique plus réfléchie que son gouvernement devrait suivre vis-à-vis de nous. Le ministre américain m'a dit qu'il avait passé l'année dernière par Constantinople et depuis qu'il a vu les Turcs de près il s'était convaincu qu'il n'y a plus rien à espérer d'eux, et

qu'il est temps qu'ils retournent en Asie dont ils sont venus. Le ministre danois m'a dit entre autres choses, en me parlant de la situation que l'Empire d'Allemagne s'était faite, que je ne devais pas m'attendre à être ici au courant des nouvelles politiques, vu que je ne pourrais jamais rien apprendre de ce qu'on veut entreprendre; que du reste c'est le moyen le plus sûr de réussir en politique.

Tous sans exception, y compris l'ambassadeur d'Autriche qui m'a reçu avant-hier, m'ont demandé l'impression que m'a faite le Prince de Bismarck. J'ai remarqué que ce grand homme d'Etat les préoccupe beaucoup, d'autant plus qu'il n'est visible presque pour personne.

Je suis allé chez le ministre turc. J'ai demandé à le voir en lui envoyant ma carte de visite, sur laquelle est imprimée ma qualité d'agent diplomatique de S. A. Quoique le portier à qui j'avais remis ma carte de visite pour la porter en haut, m'ait dit que le ministre était à la maison, un laquais est venu à la voiture me dire d'un air très embarrassé que Son Excellence n'était pas à la maison et qu'il ne savait pas quand il rentrait. Il part ces jours-ci pour Constantinople.

Depuis les changements survenus en Allemagne la Turquie a manifesté le désir d'envoyer ici un ambassadeur; mais on n'en parlait plus depuis quelque temps et à présent il paraît que la Turquie s'est décidée à mettre ce projet à exécution; qu'Aristarki à son grand mécontentement sera permuté à Vienne et qu'il vient d'être appelé à Constantinople. J'ai vu hier le comte Caroly, ambassadeur d'Autriche. Il a été très aimable et notre conversation a roulé à peu près sur les mêmes sujets qu'avec les autres ministres. Il m'a demandé entre autres choses où en était la question des jonctions. Je lui ai dit que je croyais que la convention ne tarderait pas à être présentée aux chambres. J'irai tontôt chez l'ambassadeur de France. A remarquer que l'ambassadeur d'Autriche et celui de France ont évité de mettre dans leur réponse ma qualité d'agent qui figure naturellement dans les lettres que je leur ai adressées. Sur l'invitation à dîner au palais aussi on a mis «Excellence Ministre» sans doute se référant à ma qualité d'ex-ministre.

Hier soir, j'ai été invité à dîner au palais. L'Impératrice seule y assistait. Il y avait au plus 36 personnes y compris les dames d'honneur, les maîtres de cérémonies, chambellans, et quelques hauts dignitaires de l'Etat. L'Impératrice a daigné s'entretenir longuement avec moi tant avant le dîner qu'après, et elle m'a dit entre autres choses que je ne tarderais pas à être reçu par l'Empereur, sitôt que sa santé le lui permettra.

Je reçois de l'ambassadeur d'Angleterre sa réponse dans les termes suivants.... Je crois me rappeler effectivement qu'en 1856 lord Redcliff me fit faire la connaissance de ses secrétaires et attachés. Il m'a fait faire celle aussi d'un Russel; me je ne me doutais nullement que ce fut le même, tant mieux, nous pourrons causer plus librement.

XLVIII.

3 15 février 1874.

S. A. I. Prince héritier m'a reçu hier en audience privée. Après m'avoir demandé des nouvelles de la santé de L. L. A. A. le Prince et la Princesse il m'a dit qu'il prenait le plus grand intérêt à S. A. notre auguste souverain et à notre pays, qu'il a beaucoup regretté, en 69, faisant un voyage en Orient, de n'avoir pas eu le temps de retourner par notre pays.

J'ai vu avant-hier Lord Russel; il a été très content de me voir et il m'a dit qu'il n'avait jamais connu mon prédécesseur. Après avoir échangé les paroles de politesse, depuis que nous ne nous étions pas vus il y a 17 ans, la conversation a roulé, comme de raison, sur la politique. Je lui ai réexposé mon point de vue par rapport à la conduite que la Turquie tient à notre égard, comme aussi par rapport aux traités qui nous unissent à elle et que nous respectons. Il m'a dit que le pivot de la politique en Europe, jadis à Paris, est aujourd'hui à Berlin, qu'il croyait que ma position me présentera beaucoup d'inconvénients; qu'il en savait quelque chose, car pendant 14 ans à Rome il a eu une position analogue à la mienne, et qu'il lui a fallu beaucoup de patience pour vaincre toutes les difficultés qu'il rencontrait à chaque pas, que le Prince

de Bismarck ne voulait pas changer cette position. Et alors me mettant un peu sur le pied de l'intimité, comme ancienne connaissance, je lui dis que l'Angleterre ne nous était pas favorable dans nos conflits avec la Turquie; qui sait, ajoutai-je, si le Prince Bismarck voulant reconnaître officiellement l'agent roumain ici, il ne rencontrerait pas de l'opposition de la part de l'Angleterre, qui n'admettait même pas officieusement notre agent à Londres. Il me répondit que le gouvernement anglais craignait plus peut être que les autres pour nous la moindre modification de notre politique actuelle. Il me parla ensuite du changement de ministère qui était à la veille d'avoir lieu, à la suite des nouvelles élections. En nous séparant il me dit qu'il s'occuperait avec intérêt des questions que j'avais à traiter ici.

J'ai vu avant-hier également le vicomte de Gontaut-Biron, qui a été aussi d'une amabilité extrême avec moi. Même conversation prolongée sur la politique turque et la question des conventions. Il a convenu que les prétentions des Turcs étaient inadmissibles et qu'elles avaient été généralement désapprouvées. Il m'a paru, en tout ce qui nous concerne vouloir aller d'accord avec la politique de la Russie.

Il m'a dit que les Puissances tenaient beaucoup à la paix, que le voyage même de l'Empereur d'Autriche à Pétersbourg n'était qu'en vue d'une entente plus intime et de concessions mutuelles, dans l'unique but de la conservation de la paix. Il m'a demandé si j'avais connu le Prince Gortchakoff dont il m'a fait l'éloge. Il m'a demandé si nous avions à Pétersbourg aussi un agent; je lui ai répondu que si nous n'en avions pas encore c'était uniquement parce que mon gouvernement n'était pas encore arrêté sur le choix de la personne. Il m'a demandé si j'avais vu me M. d'Oubril, ambassadeur de Russie. Je lui ai dit que je n'avait pas encore reçu de réponse à ma lettre. Il ma dit que ce retard pouvait s'expliquer par le grand deuil à la suite de la mort de sa mère.

XLIX.

7/19 février 1874.

L'ambassadeur russe m'a envoyé avant-hier M. de Kotzebue, premier secrétaire de l'ambassade me demander des

excuses de ce qu'il n'avait pas pu répondre de suite à ma lettre et me dire de sa part qu'il aura plaisir à me voir n'importe quel jour de midi à 1 heure. Je suis allé donc hier chez lui. Il m'a parlé des fréquents changements ministériels en Turquie, et de l'état délabré de ses finances. Je lui ai dit que cela ne pouvait pas être autrement, pour un état en décomposition, et j'ai saisi l'occasion pour l'entretenir lui aussi des tendances de la Porte à mal interpréter nos capitulations avec elle, lesquelles capitulations laissées, par un concours de circonstances malheureuses, longtemps dans l'oubli, avaient été mises au jour par la Russie dans ses traités avec la Turquie, ce dont nous conservions de la reconnaissance pour l'empire russe. Il en a été très flatté et il m'a dit qu'il espérait que nos relations seraient dans les meilleurs termes.

Les journaux de Berlin qui rendent compte de l'audience que j'ai eue chez S. A. I. le Prince héritier, me désignent sous le titre d'agent diplomatique de S. A. le Prince de Roumanie.

L.

Bucarest le 13 25 fév. 1874.

Monsieur l'agent,

J'ai reçu vos trois lettres, du 1, du... et du 7 fév.; et si je n'ai pas pu vous répondre, immédiatement, la cause en a été les nombreuses occupations que nous donnaient les Chambres. Maintenant je retrouve un moment de liberté et je me mets à vous écrire avec le plus grand plaisir.

Je suis très content en lisant vos lettres; car je vois par elles que votre position s'établit chaque jour mieux. Ce qu'il fallait pour le moment c'était de vous affirmer d'une manière positive, ce que nous n'avions pas fait jusqu'à présent à Berlin. Vous l'aurez fait; vous forcez mieux, indirectement, le corps diplomatique et la cour royale de vous reconnaître votre titre. C'est un grand pas de fait. Maintenant nous pouvons laisser le temps agir, et nous saurons choisir le moment quand il faudra agir plus énergiquement.

Nous avons été ici très contents des visites que vous avez faites chez les ambassadeurs et les ministres étrangers.

Il faut que notre société des chemins de fer à Berlin se donne toute la peine à Vienne et à Pest pour faire adopter une convention, qui arrange les jonctions; car il paraît que les affaires de la société souffrent beaucoup; son crédit commence à diminuer, et si les jonctions ne sont pas accordées, afin qu'elle puisse s'unir avec la Staats-Bahn de Vienne, il paraît qu'elle est exposée à de grandes dangers. Alors, vous comprenez, toute notre ligne de Pitesti à Vârciorova est compromise, quant à sa construction, et nous pourrions avoir de nouvelles complications. Voilà l'effet du vote de l'année dernière. Mais faites seulement semblant de ne rien savoir de tout cela, à moins qu'on ne vous en parle.

M. Kretzulesco vous enverra un second exemplaire des explications, des photographies, car ni le Prince, ni moi, nous n'en savions rien.

Ici nous avons eu de grandes luttes au sénat avec la loi pénale, mais nous avons réussi d'une manière radicale.

Si à la fin du mois vous pensez venir à Bucarest, je vous y attends à grand plaisir et nous avons encore longtemps à causer sur plusieurs questions.

Veillez je vous prie M. l'agent, agréer l'expression de mes sentiments.

LI.

15 27 février 1874.

J'ai été présenté hier soir à l'Empereur. J'avais eu lieu de penser que j'aurais cet honneur, car la comtesse Hacke qui m'avait prévenu qu'elle viendrait mercredi dernier me chercher afin de visiter ensemble l'institution fondée par l'Impératrice à Charlottenbourg, et qui savait depuis l'autre semaine que je devais ce jour là dans la soirée partir pour Dresde, m'a dit qu'elle était chargée par l'Impératrice de me prier de remettre mon départ et d'aller jeudi au palais, où S. M. aurait une petite soirée. Je n'ai pas pu m'expliquer autrement cette haute bienveillance de la part de l'Impératrice que par le désir qu'elle avait peut-être que je fusse présenté à l'Empereur.

Quoique hier au soir, dès que l'Empereur a paru dans les salons, j'ai prié le comte de Perponcher et Puckler de me présenter à S. M., après quelques paroles échangées avec l'Impératrice qui, je l'ai remarqué, s'était retournée de mon côté comme pour indiquer où je me trouvais, S. M. l'Empereur, sans attendre que je lui fusse présenté, s'est dirigé vers moi et m'a adressé la parole en me disant qu'il était content de me voir, que je lui étais déjà connu depuis longtemps, qu'il était content de savoir que les affaires allaient bien à présent dans notre pays, et que S. A. le Prince n'était plus dans les mêmes dispositions de mécontentement qu'il y a 3 ans. J'ai cru que ce n'était pas le lieu de lui dire autre chose, et je me suis borné à lui exprimer mes profonds remerciements pour l'intérêt qu'il prenait à S. A. le Prince et à notre pays, et lui dire que j'étais bien heureux de voir que S. M. se portait bien à présent. Il m'a répondu qu'effectivement sa santé allait mieux. Mon impression intime cependant est que sa santé est loin d'être rétablie. Il m'a paru bien faible. S. M. m'a montré beaucoup de bienveillance.

S. M. l'Impératrice m'a abordé tant avant qu'après les deux petites représentations théâtrales qu'il y a eu, l'une en français et l'autre en allemand, et le petit lunch qui a terminé la soirée, me disant qu'elle me remerciait d'avoir remis mon départ pour Dresde, et m'a demandé comment j'avais trouvé l'institut de Charlottenbourg, comment j'ai trouvé mes compatriotes, les Mourouzzi et Elle s'est entretenue longuement avec moi. Il n'y avait à cette soirée que les personnes de la famille royale, et quelques hauts dignitaires, comme ministres M. de Schleinitz. Il y avait aussi M. de Radowitz. Aucun membre du corps diplomatique.

J'écris à S. A. le prince pour lui demander si, après cette présentation, je dois demander encore et tâcher d'obtenir une audience. Je ne crois pas devoir la solliciter, car depuis mon arrivée à Berlin on m'a toujours dit, et cela sans que j'en parle: „Vous serez reçu incessamment par S. M.“ Et même Radowitz, un jour, il y a de cela plus de trois semaines, a ajouté: „J'ai vu l'Empereur; vous serez reçu dans le courant de cette semaine par S. M.“, ce qui m'a fait

tant retarder mes visites aux représentants des puissances. Je ne croyais pas convenable de me mettre en relations avec eux avant de me présenter à l'Empereur. En tout cas, avant d'user de mon congé d'ici à deux semaines à peu près, je ferai connaître que je suis obligé d'aller à Bucarest et je demanderai si je puis, avant mon départ, être reçu par L. L. M. M. comme aussi par le Prince Impérial. Je ferai les mêmes démarches auprès du Prince de Bismarck.

Notre position diplomatique à l'étranger est encore au berceau. Tout se fait furtivement, si je puis m'exprimer ainsi. On vous prodigue les témoignages de sympathie, d'intérêt et de politesse, on a tous les égards pour vous, mais tout s'arrête là. On a peur d'aller plus loin, comme si on craignait de se compromettre. On m'a écrit de Bucarest de tâcher d'éclairer le public allemand sur nos affaires, par la presse. J'ai cherché à faire connaissance de quelques journalistes. Je me suis mis en relations avec l'un de ceux qui écrivent dans les journaux qui soutiennent le gouvernement. Je lui ai procuré des données statistiques sur notre pays, je lui ai dicté un article sur nos droits à conclure des traités de commerce avec les puissances et sur l'importance de nos relations commerciales avec l'Allemagne. Enfin je tâcherai de faire tout ce qui est possible. Je cherche chaque jour à élargir le cercle de mes connaissances, mais il faut du temps.

LII.

21 février/5 mars 1874.

Je regrette vivement, d'après une lettre de Bucarest, que la question des jonctions de la plus grande importance pour les intérêts économiques de notre pays, non seulement n'a pas avancé, mais qu'elle court le risque de ne pas être réglée dans cette session. Nous devons ainsi nous attendre à voir se prolonger encore pendant de longues années les pertes dans la production de notre réseau de chemins de fer, et avoir la triste perspective de nous voir enlever par nos voisins les immenses avantages du transit qui aurait pu s'établir par notre pays.

Hier au soir, il y a eu, en l'honneur du duc et de la duchesse d'Edimbourg, représentation de gala à l'Opéra. J'ai été invité aussi. Les particularités de mon invitation méritent d'être signalées. Dimanche soir après mon arrivée de Dresde, j'ai reçu une invitation du ministère des Affaires Étrangères, avec une carte dans laquelle était indiquée la place qui m'était destinée au théâtre. Tant sur l'invitation que sur la carte, j'étais désigné par le mot allemand de „Geschäfts-träger“ (chargé d'affaires ou agent diplomatique). L'invitation était en tout pareille à celle qui avait été envoyée à tous les membres du corps diplomatique, et ma place m'était indiquée parmi eux. Le lendemain lundi, un employé du ministère des Affaires Étrangères se présenta chez moi et me dit qu'il y avait eu erreur dans mon invitation, et qu'il avait été chargé de me prier de lui restituer la carte qui m'avait été envoyée, et de me donner une autre sur laquelle je remarquai que le titre d'agent diplomatique ne figurait plus; et ma place m'était indiquée au parterre. Je me sentis blessé de ce procédé à mon égard; j'en exprimai mon étonnement à l'envoyé du ministère, et je lui rendis la première carte. Je pris donc la résolution de ne pas aller au théâtre. Mais après réflexion plus mûre — car du point de vue du gouvernement qui ne reconnaît pas encore officiellement l'agent de Roumanie il y a eu effectivement erreur dans l'invitation qui m'était adressée, — et après avoir raconté cette particularité au ministre de Portugal, avec lequel je suis lié, et lui avoir demandé comme à un collègue son avis, il me conseilla de ne pas refuser d'y aller, car on prendrait le refus en très mauvaise part; que le ministère, cherchant à rectifier l'erreur qu'il a dit avoir commise, aura voulu éviter des observations qui auraient pu lui être faites de la part de quelques uns des membres du corps diplomatique; que le parterre était destiné aux plus grands dignitaires de l'Etat; j'ai pris le parti d'y aller. Après le premier acte, l'Impératrice, le Prince Impérial, avec toute la famille royale, le duc et la duchesse d'Edimbourg, le comte et la comtesse de Flandre, ont passé dans le foyer, où il y a eu des présentations du corps diplomatique aux illustres hôtes. Je n'ai pas manqué d'y aller aussi. L'Impératrice sitôt

qu'elle m'aperçut, où je me trouvais derrière une triple rangée de dames à chacune desquelles elle adressait la parole, s'est fait place, s'est dirigée vers moi, m'a demandé si j'avais été présenté à la comtesse de Flandre, se dirigea elle-même comme pour me conduire vers S. A. R., et, trouvant à quelques pas de là une des dames d'honneur, la chargea de cette présentation, et retourna vers les dames qu'elle avait laissées uniquement pour moi. Ensuite le Prince Impérial, quand il présenta les différents membres du corps diplomatique au duc d'Edimbourg, m'a présenté moi aussi. Au duc de Flandre c'est le ministre de Belgique qui m'a présenté. Je suis vraiment confondu de la haute bienveillance et des égards dont je suis honoré de la part de l'Impératrice; elle a fait pour moi hier au soir ce qu'elle fait rarement pour d'autres. Aussi cela a été beaucoup remarqué, m'a-t-il été dit, et comme de raison cela a produit un excellent effet pour l'agent de S. A. le Prince notre Souverain. J'ai eu lieu de m'en apercevoir immédiatement. Le journal, la „Correspondance de Berlin“, reproduit d'après un journal allemand un article dans lequel il est question de nous.

LIII.

Jouidi 21 février, 5 mars 1874.

Il y a eu hier au soir un diner au palais en l'honneur du comte et de la comtesse de Flandre. Il n'y avait que l'Impératrice, le Prince et la Princesse Impériale, le Prince Frédéric de Hohenzollern, le frère de notre auguste souverain, qui assistaient. J'ai trouvé l'occasion de dire au Prince impérial que je comptais aller à Bucarest en congé dans une dizaine de jours. S. A. I. a bien voulu m'engager à aller un ou deux jours avant mon départ le voir, car il veut me charger d'une lettre pour S. A. le Prince. J'ai prévenu également de mon départ M. de Bulow qui était aussi du diner, et je lui ai demandé si je pouvais me présenter avant à L. L. M. M. comme aussi au Prince de Bismarck. Il m'a répondu qu'il fera les démarches nécessaires à cet effet, et il a ajouté que le Prince de Bismarck était malade, mais que d'ici là, s'il se rétablit, il aura du plaisir à me voir.

LIV.

1 13 mars, 1874.

La personne qui représente à Berlin la maison Krupp d'Essen m'a remis aujourd'hui une lettre pour S. A. le Prince, que j'ai envoyée à Bucarest. Il paraît que Krupp a expédié à l'adresse de S. A. par l'intermédiaire de la compagnie de navigation du Danube un album avec des photographies représentant les principaux produits de la maison Krupp.

Hier il y'a eu soirée au palais. L'Empereur y assistait aussi, et paraissait être assez bien. L. L. M. M. ainsi que le Prince Impérial m'ont témoigné leur haute bienveillance. Ma femme qui y avait été invitée aussi a eu l'honneur de leur être présentée. Du corps diplomatique il n'y avait que les ambassadeurs.

Comme le 10/22 de ce mois il y a l'anniversaire de la naissance de l'Empereur, j'ai cru devoir remettre mon départ pour Bucarest, et je ne profiterai de mon congé qu'après cette fête.

LV.

9/21 avril, 1874.

J'ai été reçu hier au soir par le Prince Impérial, à qui j'ai remis la lettre que j'avais de S. A. le Prince pour lui.

Il paraît que la question des jonctions préoccupe beaucoup la cour de Berlin. Aussi tant le Prince Imp. que l'Impératrice avant hier, m'ont demandé où elle en était. Je leur ai dit que nous croyons qu'elle était en bon chemin et qu'elle allait faire un des principaux objets de la session extraordinaire du mois de Mai. Je tâcherai de voir aujourd'hui même Hansemann pour l'engager à aller dans le pays pour se rendre compte par lui même des grands avantages que la ligne de jonction aurait.

LVI.

11 23 avril, 1874.

J'ai écrit à Aristarche, l'ambassadeur de Turquie, pour lui demander comme j'ai fait pour les autres ambassadeurs aussi quand je me suis présenté la première fois chez eux, a

me fixer le jour qu'il pouvait me recevoir. Il s'est empressé de me répondre le même jour, en me fixant le mercredi hier. Je n'ai pas été peu surpris en voyant qu'en m'écrivant, il a mis sur l'invitation ma qualité d'agent de S. A. etc., etc. C'était ma première entrevue avec lui depuis que je me trouve être agent à Berlin car, comme je l'ai dit, peu après mon arrivée ici il est parti pour Constantinople, pour se faire nommer ambassadeur, ce dont je l'ai félicité. Il a été d'une courtoisie extrême, il m'a dit qu'il était heureux de renouer connaissance avec moi et m'a invité avec ma femme à ses soirées du vendredi. La conversation tournant sur les relations politiques entre notre pays et la Turquie, il m'a exprimé ses regrets de ce que l'année dernière elles avaient été un peu tendues et me dit que ce n'était qu'un malentendu, qu'il comptait beaucoup sur le tact du grand vizir actuel pour qu'il n'en fût pas de même à l'avenir. Il ajouta que la suzeraineté de la Turquie n'était qu'une question de forme, car en réalité nous avons notre entière indépendance, qu'avec un peu de ménagement de notre part pour les formes, nous étions sûrs d'obtenir tout ce que nous voudrions de la Turquie; que quant aux traités de commerce, sur lesquels j'ai amené la conversation, la Porte ne pouvait jamais nous empêcher d'en conclure avec les autres puissances; que lorsqu'on disait que la Porte s'opposait à ce que la Roumanie fasse des traités avec les différentes puissances, elle n'entendait parler que des traités politiques.

Je lui répondis que j'étais bien heureux d'entendre de sa bouche ces appréciations qui, j'étais sûr, étaient celles de son gouvernement; que moi aussi j'attribuais plutôt à des malentendus les conflits qui avaient surgi entre nous sur différentes questions, car ce n'était pas l'intérêt de la Turquie de se mettre en hostilité avec les Roumains. Enfin nous nous sommes séparés dans les termes les plus cordiaux, et j'ai remarqué qu'il tenait beaucoup à vivre avec moi en bonne harmonie. Le langage tenu par l'ambassadeur turc à Berlin n'est pas celui que tiennent les ministres turcs à Constantinople. Sans vouloir examiner ici le mobile qui l'a fait me tenir ce langage, je n'en ai pas moins pris acte pour en faire usage en temps et lieu.

J'ai vu hier Hansemann, qui venait d'arriver depuis la veille de Vienne et de Pest, où il a été régler la question des jonctions en ce qui concerne la société des actionnaires. Il m'a dit avec beaucoup de satisfaction qu'il avait terminé cette affaire et qu'il était content de pouvoir m'apprendre, puisque je ne le savais pas, que le gouvernement hongrois avait consenti à la non simultanéité des jonctions d'Orsova et de Tömös, et qu'il avait accédé à ce que la première se fasse en trois ans et demi et la deuxième en 5 ans. J'en ai été très content, et j'espère que malgré les difficultés qu'on rencontre de la part des députés de la Petite Valachie pour la jonction de Vulcan, et de ceux de la Moldavie pour celle de Trotuși, on finira par emporter dans les chambres cette malheureuse question qui traîne depuis si longtemps au détriment du pays.

LVII.

23 avril 5 mai 1874.

Il y a eu hier soir au palais une soirée en l'honneur de l'Empereur de Russie, où nous étions invités ma femme et moi. A part l'ambassadeur de Russie, il n'y avait que les hauts dignitaires de l'Etat. On a joué deux petites pièces de théâtre en français et après il y a eu le souper.

Avant que L. L. M. M. sortent de leurs appartements, je me suis fait présenter par M. d'Oubril au Prince Gortchakow, qui, après m'avoir dit être très content de faire ma connaissance, m'a demandé comment j'étais avec l'ambassadeur turc. Je lui ai répondu que nous étions en bonne intelligence. Alors il s'est mis à me raconter que M. Philippesco avait été présenté à l'Empereur, que l'ambassadeur turc avait fait quelques observations à ce sujet, que l'Empereur qui ne permet pas qu'on lui fasse la loi dans son palais, l'avait mis à sa place, et m'a demandé si M. Philippesco m'avait ércit là dessus. Je crus lui dire que oui, et comme Roumain je témoignai ma reconnaissance pour la haute bienveillance de S. M. et son gouvernement pour l'agent de Roumanie. Il a ajouté après que les traités étaient notre force, et que nous devons nous y tenir. Je lui répondis que c'était ce que

nous faisons pouvu que la Turquie ne cherche pas à les enfreindre, comme elle cherche à le faire souvent à notre égard. Avant le souper, S. M. l'Empereur d'Allemagne s'est approché de moi et m'a adressé quelques paroles bienveillantes. Après le souper S. M. l'Impératrice, s'adressant à moi avec Sa haute bienveillance ordinaire m'a demandé des nouvelles de L. L. A. A. et m'a dit que S. A. la Princesse devrait absolument aller quelque part aux eaux soigner sa santé. Je lui répondis qu'Elle comptait le faire et qu'Elle verrait aussi sa mère la Princesse de Wied. En me quittant elle me dit qu'elle me faisait ses adieux pour le moment, car elle compte partir aussi bientôt pour soigner sa santé et qu'elle espère me voir dans l'intervalle. Je lui répondis que je le ferai si elle veut bien me permettre et lui souhaitai un heureux voyage.

A souper on m'a fait l'honneur de me placer à la table où il n'y avait que le Prince Impérial, la Princesse Alexandrine, le Prince Gortchakov, M. d'Oubril et le Prince de Solms.

LVIII.

10 22 janvier, 1875.

J'ai reçu de Bucarest des nouvelles sur l'affaire de la société des chemins de fer sommairement par dépêche, j'ai été très content de voir que l'affaire touche à sa fin, j'attends des détails par lettre. J'ai écrit à Bucarest dans mon dernier rapport la manière dont on a jugé ici les difficultés qui se sont présentées à sa solution; aussi le jour même où j'ai reçu une lettre de Bucarest j'ai pu parler de ce que l'on me disait là-dessus et on en a été très content. La nomination de Rosetti a produit également un excellent effet; on était, d'après ce que j'ai remarqué au courant de la mauvaise volonté de Cantacuzène qu'il aurait mise à régler cette affaire. A quoi attribuer cette conduite, si toutefois elle est vraie? Du moins le Românul l'a beaucoup encensé à ce sujet. Je ne comprends pas qu'un homme sérieux puisse se laisser prendre par la manœuvre que les journaux de l'opposition emploient pour chercher à faire déconsidérer un

gouvernement et jeter la discorde au milieu des membres qui le composent. La question est bien claire à mon avis en principe : on ne peut contester le droit qu'à la société, tant d'après l'ancienne concession, que d'après la convention de 1872 de garantir l'émission de ses actions dans les chemins de fer, et c'est sous ce point de vue que la question a été considérée en 1872, quand le conseil, dont faisait partie Costaforu aussi, le seul légiste parmi nous alors, après une première décision qui ne disait rien et contre laquelle le même Reinhard et Guilloux ont protesté alors, revenant de nouveau sur la question, m'autorisa afin, fut-il dit, qu'on ne rédigeât pas un second journal en contradiction avec le premier—il y a eu des tiraillements dans le conseil, à cause de la mauvaise volonté, qui ne manque pas souvent dans la question des chemins de fer—m'autorisa, dis-je, à écrire à la société, entre autres choses qu'elle pouvait garantir dans le fonds des chemins de fer leurs obligations. Si j'avais pu prévoir ce qui en résulterait, j'aurais pris des garanties contre l'oubli d'aujourd'hui de cette autorisation. Comment aurais-je pu avancer une pareille chose de mon propre chef ; dans quel intérêt aurai-je taché une vie politique de plus de trente ans ?

Hier au soir il y a eu grande présentation au vieux château et après la présentation concert. L'Impératrice qui avait été la veille visiter Charlottenbourg m'a donné des nouvelles de ma petite fille et m'a de nouveau fait son éloge. L'empereur s'approchant de moi, m'a demandé d'abord des nouvelles du Prince et de la Princesse et si tout est bien dans le pays, puis il me dit. „Eh bien vous êtes content ? les choses s'arrangent bien à Constantinople“. Je saisis cette occasion pour Lui témoigner la reconnaissance que nous devons à cet effet à L'Empire d'Allemagne qui avait puissamment contribué à faire entendre raison à la Turquie.

La fête hier soir était splendide, il y avait plus de 600 à 700 personnes. L'Impératrice et toutes les Princesses de la famille royale avaient leurs longues trains tenues par des pages. J'ai assisté à beaucoup de bals, soirées, concerts au Palais, mais c'est la première fois que j'ai vu l'étiquette

d'hier au soir, le luxe et le brillant des toilettes et des uniformes, le coup d'œil était magnifique. Toutes les dames avaient des trains de cour, longues, qu'elles tenaient relevées sur leur bras. L'Empereur et L'Impératrice ont fait le tour des salons en adressant à chacun la parole.

Je reviens de nouveau sur ma position ici; à la cour on a tous les égards pour moi, ce dont j'ai beaucoup de reconnaissance. L'Emp. et L'Imp. sont toujours d'une amabilité sans bornes pour moi. Je suis invité à la cour à des réunions où les ambassadeurs seuls sont invités parmi le corps diplomatique, à l'exclusion des ministres plénipotentiaires; j'ai été invité un soir au thé tout-à-fait dans l'intimité, il n'y avait qu'une quinzaine de personnes; et dans les grandes comme dans les petites réunions, jamais L'Emp. ni L'Imp. ne passent sans s'arrêter pour s'entretenir longuement avec moi. L'Impératrice me fait la gracieuseté de me parler de ma petite qui est à Charlottenbourg et lui trouve mille et une qualités. Hier L'Emp. s'est entretenu longuement avec moi, j'ai envoyé un télégramme à Boerescu pour lui communiquer ce qu'il y a de plus essentiel dans ce qu'il m'a dit. Je me sens très flatté de cet accueil tout exceptionnel en un mot. Je suis cependant très mal à mon aise, quand je me vois traiter comme un simple particulier et nullement comme membre du corps diplomatique conformément au titre que mon pays me donne. On dirait qu'il y a deux courants en ce qui me concerne, celui de la cour qui me considère tel qu'on devrait le faire, et l'autre du gouvernement qui ne veut pas entendre de cette oreille et qui est inexorable.

Je ne puis supporter cette position et je considère mon séjour ici comme un véritable exil.

... Si encore jusqu'à aujourd'hui, quelques crédits pour les travaux de la plus grande nécessité sur le chemin de fer de Giurgevo n'ont pas été votés, le ministre des finances en est en grande partie la cause. Je me rapelle des paroles de quelques uns des membres de la commission financière, quand je leur disais de presser le rapport sur ces crédits: mais que voulez-vous si le ministre des finances ne vient

pas? Je crois qu'un peu plus de modestie et de bienveillance de sa part pour les autres mortels aussi, lui aurait été très avantageuse dans les circonstances actuelles.

LIX.

*Notiță despre proiectata rescumpărare
a căilor ferate române.*

(Originalul în franțuzește)

După tratativele cele mai grele, timp de două luni, între reprezentantul României și Consiliul de supraveghere ce reprezintă societatea acționarilor — care întrunită în adunare generală, la 16 Decembrie trecut, a dat depline puteri zisului Consiliu pentru a trata cu Guvernul român vânzarea căilor ferate — și după acordul stabilit între ambele părți asupra condițiilor acestei vânzări, Consiliul de supraveghere a declarat că, după avizul dat de juriștii consultați adhoc, având în vedere opoziția pe care o va putea găsi din partea acționarilor de prioritate, ca și din cauza responsabilității grave impusă prin legea de comerț, vânzarea ziselor căi ferate era imposibilă și inadmisibilă.

După condițiunile stipulate între ambele părți, Guvernul român trebuia să rescumpere liniile pe prețul de construcție stabilit de către comisiunea din 1868 și convenția din 1872 și să emită pentru aceasta titluri ale Statului român cu $7\frac{1}{2}\%$ pentru suma totală de 248.000.000 lei. Societatea acționarilor primind aceste titluri, trebuia să plătească mai întâi împrumutul timporar lui Staats-Bahn austriac și cupoanele întârziate ale acțiunilor fondatorilor, și cu restul sumei ce se ridică la aproape 175.000.000 lei să schimbe acțiunile de prioritate și acțiunile fondatorilor contra ziselor titluri ale Statului român. După această combinație, acționarii fondatori puteau obține un titlu de al Statului român de $7\frac{1}{2}\%$ contra a două din acțiunile lor.

În urma sus zisei declarații a Consiliului de supraveghere, Guvernul român s'a văzut obligat să renunțe, pentru

un moment, la rescumpărarea căilor ferate, și Consiliul de supraveghere în urma autorizării obținute de la societatea acționarilor întrunită în adunare generală la 28 Fevruarie trecut, se ocupă să pue în executare planul de emisiune de obligațiuni pe termen scurt, cu care să poată plăti cupoanele întârziate ale acțiunilor fondatorilor și să facă în acelaș timp față celorlalte angajamente financiare ale sale.

N. B. Este necesar de a nota aci că Guvernul român continuă și va continua, ca și până acum, să plătească regulat în fiecare an, societății acționarilor anuitatea de 18.600.000 lei stipulată în concesiunea din 1868 și convențiunea din 1872, pentru construirea ziselor linii de drum de fer.

LX.

Lettres de Nicolas Kretzulesco à son frère Constantin.

14 26 février, 1875

.... Je regrette d'avoir en ce moment deux affaires sur les bras très pressantes et que je ne puis laisser à mon secrétaire. Je serais allé vous voir à Paris. mais je remets cela à plus tard. Les affaires dont je vous parle sont la question du rachat des chemins de fer, dits Strussberg, pour lequel je suis venu traiter avec la société des actionnaires, rachat qui mettra fin à toutes les difficultés qui naissent journellement de cette concession, entachée dès l'origine des plus grandes complications; la seconde affaire c'est le traité de commerce que nous voulons conclure avec le gouvernement d'Allemagne, et pour lequel tout est prêt pour entrer de suite en négociations.

Paris 6 18 mars, 1876

.... Je me suis hâté de partir car je me voyais assiégé par toute espèce de monde qui ne me donnaient pas de repos. On ne pouvait pas faire sortir de la tête de tous que j'avais été appelé pour prendre la place de Catardji. Aussi on a été bien surpris quand on a vu que mon départ de nouveau pour Berlin n'était pas une plaisanterie.

Bucarest, 25 février, 9 mars, 1877

.... Je crois que nous aurons absolument la guerre. La Russie veut à toute force annuler le traité de Paris, et en ce qui nous concerne, reprendre la Bessarabie. Je soupçonne qu'il doit exister une entente avec Bratiano à cet effet, et que le prix de notre condescendance sera l'indépendance et la royauté.

Bucarest, 15 27 avril, 1877.

.... Je ne comptais pas aller aux élections. J'avais pris la décision de me tenir à l'écart de toutes ces luttes politiques, qui ne font que corrompre et demoraliser le malheureux pays. Mais après, force m'a été de céder aux instances d'une quantité de personnes, des soi-disant conservateurs. Le résultat a été que le candidat du gouvernement a eu 16 et moi 14 voix. Dans les 16 électeurs cependant, 4 sont contestés; aussi si le sénat, à l'occasion de la vérification des pouvoirs, veut être juste, conformément à la procédure suivie en pareille matière, ce n'est pas mon adversaire qui devra être proclamé sénateur, mais moi; ou bien on doit annuler l'élection; cela m'est égal, je suis très indifférent et je ne m'en occupe pas.

LXI.

Biserica Kretzulescu.

Biserica Kretzulescu a fost fundată, la 30 Septembrie 1722, de către Marele Vornic Iordache Kretzulescu și soțfa sa Domnița Safta (Elisabeta), fiica Domnitorului Constantin Basarab Brâncoveanul¹⁾. Fondatorii au avut grija să o înzestreze cu moșii și daruri. La moartea sa, Safta Kretzulescu îi mai testă niște case și prăvălii și candelu. Prin testament ea decide ca: „*Biserica care am făcut-o noi, după cum a lăsat soțul meu, așijderea las și eu; să nu se închine nicăierea, ci să fie asupra copiilor mei, să-i poarte grija și să-i ia seama*“²⁾.

¹⁾ După inscripția de deasupra ușei de intrare.

²⁾ Originalul în arhivele bisericii. Vezi testamentul în Anexa LXII.

Biserica funcționează și astăzi sub regimul stabilit de fondatori. Toate încercările făcute în trecut pentru a schimba acest regim au fost prevenite de boerii Kretzulești, în special de Nicolae, care a avut o deosebită grijă ca biserica familiei să nu fie pusă sub un alt regim, să prospereze și să-și mărească averea cât mai mult.

Biserica a fost administrată de Banul Manolache Kretzulescu, dela moartea Domniței Safta până în 1812. De aci încolo boerii Kretzulești întăresc ca Arhiereul Stratonichie Kiric Zanachie să se statornicească în toată viața lui în epistăția bisericii.

În 1815, Vodă Caragea a dat un hrisov prin care Biserica Kretzulescu și metohul ei Plăviceni din județul Olt sunt socotite ca biserici de mir iar nu ca mănăstiri, hrisov întărit și de Nicolae Șuțu, în 1820.

În legea din 1833 pentru organizarea mănăstirilor din țară nu figurează biserica Kretzulescu.

Murind Arhiepiscopul Stratonichie Kiric Zanachie, epistat al bisericii pe viață, în 1839, boerii Kretzulești, fură invitați a lua parte la lucrările bisericii. Atunci se ivi, pentru prima oară, pretențiuni din partea ficelilor logofătului Toma Kretzulescu de a lua și ele parte la lucrări, dar boerii Kretzulești respinseră aceste pretențiuni. Procesul iscat din această cauză se rezolvi tocmai în Maiu 1845, când Vodă Bibescu dădu un decret, prin care se respinse aceste pretențiuni, stabilindu-se că administrația bisericii Kretzulescu și a metohului ei dela Păvliceni trebuie să se facă numai de bărbații descendenți din ramura bărbătească a Kretzuleștilor¹⁾.

În 1862 și 1865 guvernul a căutat să treacă biserica și averea ei la Ministerul cultelor și al finanțelor, însă Nicolae Kretzulescu, care veghia continuu ca biserica să nu se schimbe sub un alt regim decât cel stabilit de fondator, luptă din toate puterile reușind să-l păstreze.

Cu ocazia așezării mănăstirilor brâncovenești sub același regim ca și mănăstirile neînchinat din țară, mulți preco-

¹⁾ *Monitorul* No. 246, 7 Noemvrie 1865. Decretul lui Bibescu-Vodă în arhivele bisericii.

zau acelaș regim și pentru biserica Kretzulescu. Nicolae Kretzulescu, atunci efor, adresă o suplică Domnitorului prin care cereă să se stabilească situația bisericii. În urma raportului Ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice, Domnitorul decisé ca biserica să-și păstreze vechiul regim ¹⁾.

În 1865, printr'un decret neașteptat se trecú biserica Kretzulescu sub administrația Ministerului Cultelor, iar averea ei sub aceea a Ministrului finanțelor, ca bunuri ale Statului. Nicolae Kretzulescu interveni din nou și în urma raportului Ministerului de finanțe, Cuza-Vodă dădú un decret prin care: „*Biserica Kretzulescu din București și Păvlicenii din Olt, vor rămâneă, ca și până acum, sub administrarea familiei Kretzulescilor, sub simpla privilegere a guvernului*“ și astfel este și până acum ²⁾.

Averea aproximativă a bisericii Kretzulescu este de 45 milioane.

LXII.

Mitropolitul Ungro-Vlahiei, Neofit Paron Epivereo.

În numele Tatălui și al Fiului și al Domnului Sfânt, unuia după ființă Dumnezeu.

De vreme ce Dumnezeu au zidit pe om, nu pentru această lume trecătoare, ci pentru cea vecinică, și i-au dat minte ca să ia seama și de aceasta, și de cele de pe urmă; și luând seama bine, să facă fapte bune, ca să câștige viața vecinică; drept aceea și eu mai jos iscălită, fică repausatului Constantin-Vodă Brâncoveanul, născută din mila lui Dumnezeu, în pravoslavnică credință care am ținut după învățătura Sfintei biserici Răsăritului, fiind acum în minte întregă, și socotind că nimeni, nici au scăpat, nici va scăpa de moarte, am socotit să hotărâsc și pentru sfârșitul meu, și pentru sufletul meu, și să rânduesc toate cele ce Dumnezeu mi-au dat în lumea aceasta; și mai întâi de cât toate, cer iertăciune dela toți oamenii, rude și străini, cui voi fi greșit cu cevași, așijderea iert și eu, pre toți cei ce-mi vor fi greșit mie; și Dumnezeu să primească această iertăciune.

¹⁾ *Monitorul*, Buc., No. 209, 22 Septemvrie 1862.

²⁾ *Monitorul*, Buc., No. 64. 21 Martie 1865 și No. 246. 7 Noemvrie 1865.

Rânduesc să se dea pentru sufletul meu:

1.500 taleri las pentru îngroparea mea, i toate pomenirile într'un an, afară de sărindare.

500 taleri las pentru pomenirile la anul al doilea, iar afară de sărindare.

500 taleri las pentru pomenirile la anul al treilea, iar afară de sărindare.

240 taleri las să se dea la trei arhieriei, să slujească trei sărindare.

200 taleri las să se dea să slujească douăzeci de sărindare, până la anul.

100 taleri las să se dea la zece sărindare, la anul al doilea.

100 taleri las să se dea iarăși la zece sărindare la anul al treilea.

300 taleri las să se dea Sfinției Sale Părintelui Patriarhul de la Alexandria.

500 taleri las să se dea Sfinției Sale Părintelui Patriarhul Antiochian.

250 taleri las să se dea Sfinției Sale Părintelui Patriarhul de la Ierusalim.

300 taleri las la Sfânta Mitropolie, unde va să'mi odihnească oasele mele; mai las și o cruce de aur cu diamanturi, i pe la colțuri cu zmaragduri; prețul ei, mai mult de cât taleri trei sute, și cu piciorul de zmaragd.

200 taleri las să se dea la monăstirea tuturor sfinților să lucreze.

300 taleri las să se dea la biserica Sfeti Ilie cea nouă, să fie pentru poleiț și pentru ce va mai trebui.

200 taleri las să se dea la monăstirea Stavropoleos, de aici din București.

100 taleri las să se dea la monăstirea Colței să mă pomenească.

100 taleri las să dea la monăstirea dela Trapezunta anume Sumela, unde se cinstește Adormirea Maicăi Precistii.

150 taleri las să se dea la biserica care va să o facă Sfinția Sa Părintele Mitropolitul, cu taleri una miă, ce 'ia lăsat Dumnealui răposatul meu soț; care bani s'au scris mai jos, că i-am dat.

300 taleri las se dea la două feate din boiari, sărace, de fată po taleri 150.

150 taleri să se dea featei lui Matei Clucerul dela Ungurei.

Prăvăliile mele și cu căscioarele ce am cumpărat dela Tudorașcu Zăbunarul cu banii mei; care prăvălii sunt în ulița cea mare, le las acestea la biserica noastră.

12 nasturi de aur, cu robine în vârf, i un inel cu'n diamăntel, i o tortiță iar cu diamăntel, care vânzându-le Grigorașcu Bălianul, la alții, și nefingăduind, le-am cumpărat eu, și le las să'i se dea iar lui.

2 inele ce au fost puse zălog, de la Maricuța, care inele, neputând a le scoate, au rămas la mine, le las să se dea, însă: unul cu șapte diamanturi Bălășicăi; iar cel cu'un diamant să se dea lui Ștefăniță, copiilor nepoatei mele Mariruții.

60 taleri las să se dea la monăstirea Viforâta, să se dregă la altar, unde s'a stricat de cutremur.

Sculele mele câte am avut, precum am socotit, așa am făcut; patru părți la patru copii ai mei, și le-am pus pân hârtii legate și pecetluite, și le-am scris deasupra, cu mâna mea, care ale cui sunt anume; și tot într'acele hârtii; am pus și copilelor nepoatelor mele, scule ce am socotit, iar scrise printr'acele hârtii, care a cui este.

Las nurorei mele Safta Răducanului, niște mărgăritare mari care este de o iiă încrețită, să-și fac iiă, și 'i mai las o rochiă de balacoaz verde, cu șatrang, cu gurile de sârmă, și cu sponcile de aur, cu robinuri și gurile umplute cu mărgăritare.

Las nurorei mele Smaragdei, o rochie de atlas verde, cu șatrang și cu flori cu naturale, cu gurile cusute cu sârmă cu sponcile cu robinuri; și'i las și o iiă leșească, cu mărgăritar la altițe și la brățari, ca să fie pentru guri, căci nu sunt cu mărgăritar; și'i las o iiă cusută cu sârmă, cu mânici lungi și umplută cu mărgăritar.

Las și nurorei mele Saftii Tomiții o rochiă de șarasir alb cu gurile cusute pe atlas, cu sârmă și umplute cu mărgăritar și cu sponcile de aur, cu smaragduri; iar pentru iiă îi las pafdale cele cu mărgăritari și cu diamanturi.

Las și nurorei mele Bălășii, o rochie de atlas roșu,

vărgată cu fir cu naturale, cu gurile cusute cu sârmă și umplute cu mărgăritari.

Nepoatei mele Ilincuții i-am dat o dulamă de canavăț verde, grea, cu șatrangă cu flori de fir, blănită cu pacea de samur, cu nasturi de mărgăritari i o rochiă de lastră galbenă cu gurile de fir, cu sponcile de argint cu zmanț, i un inel cu diamant, i de la tată-său moșul un left cu diamanturi, cu lanțul lui de aur, taleri două sute cinci zeci.

Nepoatei mele Smărăgdiții Răducanului să i se dea o dulamă de lastră roșă, blănită cu pacea de samur, cu 15 nasturi de aur și o rochiă de lastră roșă, cu gurile de fir și cu sponcile de argint cu zmanț, i o măhramă păscris, i o iia saia, cu fir, i o părechiă de cercei de aur, cu trei picioare, de balașuri, i unul de zmaragd, cu cășutele câte cu'n diamant, i un inel cu'n diamant mare, i cu șase mai mici.

Nepoatei mele Mariuții Răducanului las să i se dea o dulamă de conovăț, amberboi cu șatrangă, blănită cu limiă de samur, cu nasturi de mărgăritar și 'n vârf cu câte un rubin, i o rochie de sarasir, iar amberboi, să i se cumpere guri de fir și sponce, i o pereche de cercei de aur, câte cu trei picioare de balașuri, i unul cu zmaragduri i o maramă păscris.

Nepoatei mele Ilincuții Răducanului las să i se dea o dulamă de sarasir, galbenă, să i se cumpere blană de pacea de samur și să i se pue o pereche de nasturi de aur cu zmanț, care i-am purtat la ghinardiă; însă nasturi 12, i un inel cu zanfira alb, i o rochiă de balacoaz, albastră, cu flori de fir. cu gurile de fir i sponcile de argint cu zmanț, i o maramă păscris.

Las Bălășicăi nepoatei Dumneaei Zoiții, o dulamă de lastră roșă, să i se cumpere blană pacea de samur, i o rochiă de hataia albastră, cu șatrangă cu gurile de canavăț, cu fir, i o mahramă cusută, acestea le las, căci am avut multă căutare de Dumneaei Zoița.

Moșia Belciugatul care mi-au dat'o Dinul Brâncoveanul nepotul meu, pentru partea mea, o las Răducanului i Dinului copiilor mei.

Moșia Hăborul o las Tomiții și cu viile ot Budurești.

Șerbăneștii i Florul cu toate hotarele, i cu viile dela Slatina, cu casele de aici din București, le las lui Niculae.

Viile dela Pitești le las Răducănuului.

Viile dela Târgoviște le las Dinului.

80 taleri ain ajutat la biserica Prundului, să se cumpere locul dela Ștefan Sin Velizar, să fie pentru treaba bisericii.

Argintăria toată câtă iaste, să o împarță copii, cu dramul, între ei, frățește; afară de două talere poleite, cari le las să se facă candelile la biserica noastră.

10 trâmbe de pânză, las să se împarță la feate sărace, pentru mânici i pentru trupuri de iă.

10 părechi de cămăși să se facă din pânza mea și să se dea la călugărașii dela Mitropolia.

Biserica care am făcut-o noi, după cum au lăsat soțul meu, așijderea las și eu; să nu se închine nicăirea, ci să fie asupra copiilor mei, să-i poarte grija și să-i ia seama.

100 oi las să se dea la biserica care va fi să se facă cu banii care au lăsat Dumnealui, de s'a dat la Părintele Mitropolitul, i doi boi, să se dea tot acolo.

500 taleri să se dea jupânului Constantin Bălțiș, din banii ce sunt la Fiera Visteriar, să se plătească datoria Ilincuții; iar ceilalți, să se plătească alte datorii ce s'au cheltuit la nuntă.

500 taleri sunt la Stanca Spătăreasa, cu două zapise, ai Ilincuții.

250 taleri sunt la Gheorghe Cioranu, cu un zăpis ai Ilincuții.

150 taleri sunt la Clucerul Udrican, cu zăpis, iar ai Ilincuții.

100 taleri sunt la Gheorghe Coj, cu zăpis iar ai Ilincuții.

200 taleri sunt la Pârvul Stolnicul Măgureanu, iar ai Ilincuții.

2 lanțuri de aur, le las copiilor să le împarță frățește cu dramul.

Și de vreme ce, precum am zis, socotind ceasul acel de pe urmă, fiind cu mintea întregă, am făcut diata aceasta, în zilele Prea Înălțatului Domnului nostru Constantin Nicolae Voevod, mă rog Mărici Sale, când va fi trebuință, să

aibă diata aceasta întărire, și să fie spre casa noastră și spre copiii cu dragoste și cu dreptate, precum au fost totdeauna; mă rog și las epitrop, pentru diata aceasta pe Prea Sfințitul și Arhiepiscopul Mitropolitul nostru Kir Neofit și prea Sfinția Sa Părintele Sidis Kir Daniil duhovnicul meu, nu numai să o întărească, iar și de ajutor ca să se păzească toate cele ce am orânduit, cum scrie mai sus, și, cine ar sta în potrivă, au s'ar ispiti să o strice cătuși de puțin, să fie neiertat dela Domnul nostru Isus Christos, și să aibă blestemul tuturor Sfinților Părinți; și am iscălit diata această cu iscălitura mea și cu pecetea mai jos, în București, Aprilie 3, leat 7.255.

(Sigiliul cu tuș).

Safta Kretzulescu.

(Sigiliul cu ceară).

Urmează iscăliturile a 3 martori din care se descrie numai a lui *Sidis Daniil*.

NOTIȚE A LUI NICOLAE KRETZULESCU PENTRU O A DOUA PARTE

A AMINTIRILOR ISTORICE

I.XIII.

Astfel se sfârși domnia lui Alexandru Vodă Ghica; Daschkoff triumfă, generalul Duhamel își îndeplinește ordinele ce avea de la Petersburg, Schekib Efferdj se întoarce foarte satisfăcut la Constantinopol, Bibescu care fu ales domn își atinse scopul ce urmărea, iar ceilalți candidați la domnie în număr de patru, cinci (aspiranți erau ei mai mulți) cu titluri mai importante decât acele ale Bibescului și care încă la numirea lui Alexandru Vodă Ghica, la 1834, fuseseră între candidații cei mai serioși, rămaseră foarte mâhniți, regretând toate lingușăturile ce în zadar făcuseră pe lângă cei doi comisari extraordinari.

Vodă Bibescu își făcuse studiile la Paris, fusese ministru în guvernul provizoriu al generalului Kissleff; în obșteasca adunare era unul din cei mai buni oratori; ca domn îi plăcea cu deosebire fala și pompa, diferind în totul în asta privință de Vodă Ghica care era modest și își păstrase ca Domn aceeași modestie și simplitate la curtea sa domnească.

Vodă Bibescu, în cea mai bună înțelegere cu Daschkoff, nu avea a se îngriji de șicanele și de intrigele ce Consulul rusesc făcea pe toată ziua predecesorului său Vodă Ghica, el putea să-și păstreze toată libertatea sa de acțiune și să-și consacre tot timpul la îmbunătățirea administrației țării. Dacă însă despre Consulul rusesc care îi acordă toată încrederea se află foarte liniștit, în obșteasca adunare lucru-

rile se petreceau cu totul altfel: nu trecuse încă anul delanumirea ca Domn și se formă o opoziție ce începù a'l combate cu violență. Candidații la domnie care nu reușiseră în aspirațiunile lor, care prin pozițiunea și autoritatea de care se bucura în țară aveau o mare partidă în adunare și care înaintea alegerii Bibescuului ca Domn, în speranță de a-și atrage favorile consulului rusc, se supuneau la îndemnul ce le făcea de a combate și de a răsturnă pe Vodă Ghica, acum cu toate îndemnurile ce le făcea de a susține pe Vodă Bibescu, nu mai vreau să'l asculte și erau foarte supărați în contra-i: pe de altă parte neîmpăcați cu ideea de a vedea ca Domn al țării pe Bibescu, considerat până aci ca inferiorul lor în toate privințele, ei îi făceau opoziție sistematică respingându-i mai toate proiectele de lege, bune sau rele. Intre altele el prezintase adunării spre a transformă în lege o concesiune foarte oneroasă pentru țară, ce acordase prin Consiliul de Miniștri unei companii rusești pentru exploatarea minelor în toată țara și care cu drept cuvânt a ridicat în adunare cele mai violente și furtunoase desbatări. Respingerea acestei concesiuni a supărat în suflet pe Vodă Bibescu, l'a infuriat ca și pe Daschkoff și spre a-și răsbună pe adunare, recurse pe cum vom vedea mai la urmă la mijloace extreme în detrimentul drepturilor țării.

Guvernul rusc în timpul războiului cu Turcii la 1828—29, trimisese mai mulți ingineri mineralogi ca să exploreze munții țării, despre minele ce conțin și să raporteze rezultatul exploatărei lor. Raporturile ce adresară ei la Petersburg arătând numeroasele minerale aflate în munții țării și în special numeroasele paiete de aur ce cară nisipurile râurilor noastre torențiale, puseră în mișcare capitaliștii Petersburgului. Deprinși cu exploatarea minelor din Siberia, ei formară o companie de exploatarea minelor din țara românească. Compania nu obținu însă autorizația a veni în București decât pe la 1843, după căderea lui Vodă Ghica și în urma numirii Bibescuului ca Domn. Se înțelege că Daschkoff sondase pe Vodă Ghica despre acordarea astei concesiuni, dar găsi la dânsul o mare împotrivire. Vodă Bibescu îndată ce luă cârma țării nu făcu cea mai mică

greutate și bazându-se pe unele articole din regulamentul organic, consiliul de miniștri acordă această concesiune pe numele unui antreprenor rus Trandafiloff care venise însoțit de un inginer anume Kovalewski și se puse îndată pe lucru.

Mai în urmă însă Vodă Bibescu luându-și seama și văzând că un asemenea act de cea mai mare importanță nu poate fi efectuat fără o lege, îl prezintă adunării. Publicațiunile ce făcu în țară Trandafiloff, adresându-se către diferiți proprietari spre a încheia cu dâșii contracte de exploatare foarte oneroase, răspândirea prin munți și pe râuri de o mulțime de mineri aduși de inginerul-șef Kovalewski, și explorările ce începură a face, provocară în toată țara o grijă și o agitație mare; în cercurile Bucureștilor altă vorbă nu eră decât afacerea concesiunii lui Trandafiloff dată sub patronajul Rusiei; Eliad Rădulescu publică asupra acestei concesiuni o fabulă prin care puneă în joc pe Rusia, nu o cruță de loc și ridiculariză pe concesionarul Trandafiloff. Efectul produs în București și în toată țara de această scriere a fost un ce rar; ea a omorât concesiunea. De giaba poliția a adunat pe unde a putut găsi scrierea lui Eliad și a distrus-o, ea însă n'a încetat mult timp de a trece din mână în mână. În Cameră se ridică o furtună atât de violentă, încât Vodă Bibescu ceru la Constantinopol nu numai închiderea ei, dar chiar suspendarea ei pentru întreaga legislatură, ceea ce obțină prin Firman. Concesiunea însă fu retrasă și cu toate că compania pe temeiul hotărârei Sfatului administrativ întărită de Domn, făcuse însemnate cheltueli pe care le revendică dela Vodă Bibescu, dar prin puternica intervenire a Consulului Daschkoff, Rusia fu impresionată, compania se resemnă, renunță la concesiune, numai făcu nici o pretențiune de a fi despăgubită de însemnatele cheltueli ce făcuse și Trandafiloff cu personalul lui întreg se întoarse în Rusia. Includerea obșteștei adunări în două rânduri, într'unul precum văzurăm prin firman, dar nu mai puțin trezirea mâniei care nu putea ține mult în contra Consulului, din partea foștilor candidați la domnie, potoli mai în urmă spiritul de opoziție și mai multe dispoziții legiuitoare fură votate de Cameră. Abuzurile însă și arbitraritățile în adminis-

trație ca în magistratură nu continuau mai puțin ca și în trecut : zilele de prestațiune ce locuitorii erau datori să lucreze la facerea șoselelor și podurilor erau în mare parte întrebuințate în afaceri de grădini, de parcuri, de mori și alte lucrări pe la meșile miniștrilor și altor funcționari mari și mici. O cărmuitorii (prefecții) cu foarte mici excepțiuni, îndată ce erau numiți, nu aspirau decât a și umplea pungile; îmi aduc aminte de un tânăr care se întorsese de curând din Paris unde trecea de a fi făcut studiile, dar care în realitate nu făcuse decât a cutreeră grădinile publice, tânăr foarte protejat de puternicii zilei. Indată ce se întoarse în țară fu numit ocârmuitor în județul Ialomița. Nu trecu mult timp dela numirea lui și reclamațiile la Minister și la Domn în contra sa ploau pe toată ziua din partea proprietarilor, arendașilor și țăranilor. Fără a se ține seama de dânsule, în cele din urmă guvernul se hotărăște a-l depărta din Ialomița, dar îl numește ocârmuitor în Prahova. Până a nu se duce la noul său post, nu încetă a zice în cercurile societății Bucureștene, unde eră foarte bine văzut: „M'au scosără din ocârmuirea Ialomiții pe care am sleit'o, acum mă duc în Prahova, pe care am s'o exploatez la rându ei“. Imi aduc asemenea aminte de un alt ocârmuitor din județul Olt: mă duceam cu poșta pentru afaceri private, ajung pe seară la stațiune. Grăbindu-mă a merge înainte spre a avea mai curând cai de poștă, coborâiu deadreptul la ocârmuitor pe care îl cunoșteam. După multă stăruință ca să petrec noaptea la dânsul, arătându-mi că drumul e foarte rău pentru a călători noaptea, consimț la invitația ce'mi făcea; după masă din vorbă în vorbă îmi zise: „Ciudată s'a făcut lumea, sunt șapte luni de când mă aflu ocârmuitor în acest județ. În acest timp abiă am putut și eu să câștig (cuvântul câștig însemnă pe acele vremuri jăfuirea bieților administrații) vr'o 8000 de galbeni și s'a făcut gaură în cer. Acești ocârmuitori erau ficiori de boeri mari bine văzuți la Curte și la Consulat; cine se puleă atinge de dânsii?

Aceste principiiuri m'au impresionat într'atâta încât simțindu-mă în neputință de a primi ospitalitatea ce-mi oferise, și făcându-mă că uitasem că a doua zi trebuia negreșit să fiu de

dimineață la Focșani, l'am rugat să facă bine să-mi procure cât mai neîntârziat cai de poștie trebuincioși și cu toate stăruințele ce mi-a mai făcut, ca să rămâi de noapte la dânsul am plecat și mi-am urmat drumul mai înainte.

Nemulțumirea în toate straturile societății începând, de la clasele cele mai de jos până la cele mai înalte erau la culme; lumca care luase în serios discursurile din Cameră ale opozaților ce se întreceau în elocință spre a biciui abuzurile și arbitraritățile, dar care în fond nu tindeau decât la răsturnarea lui Vodă Ghica, nu trecu mult timp după numirea lui Vodă Bibescu, și văzu cât fusese de amăgită în speranțele ei de îndreptarea lucrurilor. În adevăr abuzurile și nedreptățile urmau ca și pe trecut, ba încă mai cu prisos, pentru că noul personal chemat a înlocui pe cel vechi, intră în administrație și în magistratură flămând. Dar cine îndrăznește să zică ceva? Presă nu se pomenea. Eră singura gazetă a lui Carcaleki care nu scria decât ceea ce i se poruncește de guvern; spionajul eră organizat pe o scară mare, acel care ar fi avut curajul să critice vreun act al guvernului, eră taxat de revoluționar și persecutat în toate interesele sale. Nu puțini din Ialomițeni și din Olteni care îndrăzniseră să reclame în contra ocârmuitorilor, despre care vorbim mai sus, s'au văzut în urmă expuși la feluri de persecuțiuni. Cu toate acestea Vodă Bibescu, după suirea sa pe tron, nu lipsea nici o ocaziune adresându-se către funcționari mari și mici să le dea povețele cele mai bune și să le zică cu multă elocință că sub domnia sa, legea singură va domni în țară. că va pedepsi cu severitate pe abuzatori, și va recompensa pe cei onești. Toate discursurile acestea, precum și cele ce fuseseră ținute în Cameră, rămâneau ca glume și abuzatorii erau recompensați ca ocârmuitorii de mai sus. și biata lume își făcea întrebarea la ce a servit schimbarea de Domn? În mijlocul astei stări de lucruri, Vodă Bibescu se mulțumea cu onorurile și cu foloasele ce-i procura domnia; el se preocupa cu deosebire de ceremonialul și de etichetele a introduce la curte, ceremonial și etichete puțin în raport cu tradițiunile țării și numai puțin încă cu pozițiunea personală ce avusese până în ajunul domniei, dar aceste preocupății, de altminteră foarte

inofensive nu făceau decât să procure felurimi de glume în societatea bucureșteană.

Aceasta eră trista stare în care se afla țara la acea epocă. Afară de boierimea care se bucura de toate privilegiurile și eră protegiată în afacerile ei de Domn și de Consulul rusesc. De aci încolo societatea întreagă suferea în tăcere în toate interesele sale, plângerile ei nefiind ascultate de nimeni și se resemna neputând face nimic. Tinerimea cultă, deosebit de partea ce luă la aceste suferințe materiale, și la care nu putea sta indiferentă, se simțea umilită și atinsă în sentimentele ei naționale.

Ingrijită și neconținut preocupată de viitor, ea formase, încă de mai mulți ani, o societate numită literară care în fond era politică; o mișcare spre a scăpa țara de guvernământul consular rusesc se pregătea cu multă stăruință, nu așteptă decât o ocaziune favorabilă pentru a o executa. În această societate se aflau frații Brătieni, Dumitru și Iancu, frații Golești, frații Bălcești, C. A. Rosseti, Iancu Ghica, Eliad, Maior Tell, Magheru, frații Cretzulești, maiorul Voinescu, Bolintineanu, Căpitanul Pleșoianu, Cesar Boliac, și câțiva alții. Între dânșii există cea mai secretă înțelegere; scopul societății eră dobândirea autonomiei țării, înlocuirea Regulamentului Organic cu o constituțiune în raport cu ideile secolului, adică desființarea privilegiilor, emanciparea și împroprietărirea țăranilor, combaterea prin toate mijloacele a corupțiunii și a nedreptăților; iar în privința relațiilor exterioare, respectarea vechilor tractate cu Turcia, ca putere suzerană și încetarea protectoratului exclusiv al Rusiei. Aci se mărgineau aspirațiunile partidului național și în numele acestor principii s'a făcut la 1848 Iunie, proclamația capilor revoluțiunii.

Indată ce fu cunoscută la noi revoluțiunea din Paris la Februarie 1848, urmată treptat mai în toate capitalele occidentale, partidul național se puse cu multă activitate pe lucru, totul fu combinat și regulat între capii mișcării, și la începutul lui Iunie acelaș an ea izbucni mai întâiu la localitatea numită Islaz, 9 Iunie, în Oltenia, și pe urmă la București la 11 Iunie. Patrioții români nu avură decât a da

semnalul și lumea pretutindeni în București ca prin județe fu cu miile în picioare; principiurile Constituției pătrunseseră în toate clasele societății; ele găseau cele mai mari simpatii în toată țara; neguțătorii de la mic până la mare meseriași, impiegați, țărani într'un cuvânt, obștia întregă așteptă cu nerăbdare schimbarea nesuferită a situației; nu rămăseseră ca partizani ai odiosului regim decât o sumă de boieri, greci mai mult, deprinși din copilărie cu vechile obiceiuri arbitrare, aspiranți pe lângă Consulul rusesc la Domnie, la boierii și la alte favoruri.

Două trei zile până a nu izbucni mișcarea în București, unii din capii mișcării crezură că vor putea îndupleca pe Vodă Bibescu să consimtă a lua inițiativa reformelor la care aspiră țara, se adresară la dânsul și îi expuseră cu francheță atât trista situație a țării cât și dorința ei unanimă de a scăpa de dânsa. Vodă Bibescu nu vru să dea cea mai mică atențiune la propunerile acelor bărbați, îi concediă cu asprime și de a doua zi poliția îndoi măsurile de rigoare și se făcură o mulțime de arestări.

Situația în Moldova era aceeași ca în Țara Românească; aceleași rele apăsau pe țară, cu deosebire acolo suferințele erau și mai mari pentru că Vodă Sturza era un om hrăpitor peste măsură, de o mare cruzime și străin cu totul de țara sa. Acolo ca și aici partidul național, îngrijat și preocupat de mijloacele a pune capăt la aceeași tristă situațiune se adresă la Vodă Sturza cu petițiune într'un mod formal; în acea petițiune ei expuneau starea țării, îi arătau îmbunătățirile de introdus în ea. Vodă Sturza, primi cu blândețe propunerile petiționarilor, promise că se va chibzui și peste noapte trimise sbirii lui ce-i avea pregătiți din vreme, puse mâna pe cei mai mulți din tinerii patrioți, îi maltrată ca pe niște criminali, închise pe unii iar pe alții îi trecu Dunărea și-i dete pe mâna Turcilor. Aceste crude violențe din partea lui Vodă Sturza în contra patrioților români cari asvârliți peste Dunăre ajunseră la Constantinopol, se puseră în contact cu miniștri turci cu ambasadorii englezi și francezi și le expuseră situația țării precum și nemulțumirile manifestate în Țara Românească în public și în Cameră; au

provocat din partea Porței, trimiterea, în luna Maiu 1848, a unui comisar extraordinar Talat Efendi spre a examina cele ce se petreceau în provinciile noastre. Rusia însă luând în cunoștința de această hotărâre din partea Porței, nu vru ca Turchia singură să aibă la București și la Iași comisarul sau însărcinat cu o asemenea misiune și pretinse ca și ea să-și aibă reprezentantul său extraordinar într'această împrejurare; se înțelege că aceasta nu-i convenea; desemnă dar pe generalul Duhamel cu această misiune și-l trimise în țară.

Talat Efendi viind în București se puse în relațiuni cu partidul național care-și manifestă tot atașamentul pentru puterea suzerană, se arată foarte favorabil dorințelor exprimate de Români, se mărgini 'a le da speranțe despre bunăvoință a Porței și plecă la Iași. Generalul Duhamel din parte-i se puse în contact cu reacționarii, partizanii regimului, care nu făceau decât să-i denunțe partidul național ca revoluționar. În mijlocul acestor împrejurări Vodă Bibescu care vedeă tendințele publicului, se află în cea mai mare agitație și se pregăteă a luă măsurile cele mai energice spre a nabuși orice mișcare ce s'ar putea produce din partea partidului național, alergă la cazarme ca să pipăe spiritul miliției, îi ținu discursuri și o încurajă la rezistență în contra oricui ar căută să aducă discordie și anarhie în oraș; încercă însă mare rezervă din partea miliției și văzù cu îngrijire că nu putea pune mult temei pe dânsa, atât de mult pătrunsese în țară nemulțumirea de starea lucrurilor. În mijlocul acestor pregătiri Vodă Bibescu primește prin ștafetă știrea despre proclamația revoluțiunei la Islaz în Valachia mică la 9 Iunie unde se află Ștefan Golescu, Maior Tell, Căpitan Pleșoianu, Heliad, și alții, dă cărmuitorilor ordinele cele mai severe în contra lor, dar ordinele rămân neexecutate, toate autoritățile civile și militare împreună cu țărani plini de entuziasm fraternizează cu revoluționarii.

În București câteva zile înaintea memorabilei zi de 11 Iunie, cu tot secretul păstrat de membrii comitetului executiv al revoluției, mișcările misterioase ale conjuraților făcuseră a se răspândi zvonul izbucnirii revoluției. Tot orașul neputând cunoaște care-i va fi rezultatul eră foarte îngrijat,

și poliția mai făcù o mulțime de arestări, când în ziua de 11 Iunie un tânăr Niță, nepot lui Magheru, inițiat în toate secretele, se urcă în mijlocul târgului pe un scaun, citește Constituțiunea ce fusese proclamată la Islaz și îndeamnă lumea, ce se adunase din toate părțile acolo să meargă la Palat ca să mulțumească lui Vodă Bibescu pentrucă, după cum afirmă el, primise Constituțiunea. La moment chiar lumea plină de entuziasm și de bucurie la această știre, porni la Palat, escaladă zidurile curței (casa Brâncoveanului astăzi dărâmată, din poalele Mitropoliei) deschise porțile și năvăli în curte unde se aflau două companii de soldați care steteau neclintii de la locul lor. Se poate zice că într'o clipă de ochi astă știre se răspândi în tot orașul care fu în picioare și alergă plin de bucurie să vază cu ochii la Palatul Domnesc ceea ce se spuneă; ulițele de prin prejurul Palatului, dealul Mitropoliei tot eră plin de lume. În acel moment membrii Comitetului executiv ce se aflau la București, Nicolae Golescu, C. A. Rosetti, Boliac urmați de câțiva alții intrară în apartamentul lui Vodă Bibescu, și-i cerură a primi și subscrie Constituția. Vodă Bibescu sub impresiunea faptelor petrecute până aci și la vederea, după ferestrele apartamentelor sale, mișcării întregului popor, fără ca soldații să se miște de la locul lor, rămase încremenit, subscrie cu mare necaz Constituțiunea, și primi numirea Ministerului desemnat prin aclamațiune de popor compus din Nicolae Golescu, I. Heliade Rădulescu, Maior Tell, Magheru tatăl, și C. A. Rosetti prefect de poliție. S'a presupus că Vodă Bibescu, văzând atunci unanima voință a poporului, ar fi avut un moment gândul să rămâie ca Domn și să conducă revoluția, dar că în urmă temându-se de Ruși a renunțat la această idee și după trei zile a abdicat și a plecat la Hermannstadt împreună cu favoritul său Ministru Alécu Villara, rău văzut de lumea întregă pentru arbitritățile și abuzurile lui.

Guvernul provizoriu mai tot acelaș lăsat de Vodă Bibescu, îndată după plecarea sa din țară cel dintâi act ce făcù fu de a comunica Cabinetului Europei abdicarea Domnului și conducerea administrației țarei până la noi dispo-

ziții de către acest guvern; totdeodată declară într'un mod solemn Turchiei continuarea relațiilor cu dânsa ca putere suzerană, punerea țării sub garanția puterilor celor mari ale Europei, înlăturarea protectoratului exclusiv al Rusiei, și în sfârșit autonomia țării în privința administrației interioare.

Impresiunea făcută asupra Turchiei de mișcarea Românilor și de declarațiunea guvernului provizoriu fu din cele mai bune: Suzeranitatea ei fiind neatinsă și respectată, Turchia văzù cu mulțumire dorința Românilor de a eși de sub protectoratul exclusiv al Rusiei și cu modul acesta speră să scape de neconținutele supărări ce aveâ din partea ambasadorului rusesc la Constantinopol în privința Principatelor ce la rândul ei încet, încet vrea să i le răpească. Dintre puterile cele mari, Englitera singură ne susținea pe față. Consulul general al ei Colquon, după mai mulți ani petrecuți în Țara Românească, devenise un adevărat filoromân: Celelalte puteri stau în rezervă fără a se pronunța.

Trei luni aproape trecuseră dela instalarea noului regim, fără ca cineva să aibă a se plânge de vreo persecuțiune sau de vreo nedreptate din parte-i. Ordinul public și liniștea domnea în țara întreagă.

Partidul reacționar, sau rusesc, nu încetă însă intrigele sale; reclamă neconținut la Petersburg și la Constantinopol către ambasadorul Rusesc, răspândea în București țelurimi de nuvele false ca să descurajeze guvernul și partidul național; a avut chiar recurs la o contra revoluțiune care n'a putut ține nici 24 ore și cu toate că autorii ei au fost cauza de vărsare de sânge și fapta lor merită toată severitatea guvernului, au fost lăsați nesupărați în disprețul poporului întreg.

În intervalul acesta Rusia concentră mereu trupele sale la frontieră; dar în criticile împrejurări în care se află atunci mai toată Europa, mișcări la Paris, la Bruxelles; la Berlin și la Viena, revoluția în Ungaria, și cu toate chemările ce i le făcea partidul reacționar, nu îndrăznea să intre în țară, sta în nehotărâre la frontieră, și da ordine și contra ordine trupelor. Într'un rând, în urma unui din acestea ordine, armata

a intrat în Moldova, dar în urma protestărei Turchiei susținută de Franța și de Anglia, s'a văzut silită să se retragă aruncându-se vina trecerii frontierei asupra generalului comandant care s'a sinucis în urma acestei împrejurări.

În această situațiune Rusia se mărginea a-și concentra toate puterile diplomatice la Constantinopol, căută prin amenințări și prin tot felul de mijloace să puie înainte pe Turchia ca să ia dânsa inițiativa să ocupe țara prin armată și să răstoarne guvernul revoluționar, care a avut îndrăzneală a se pune contra puterii sale.

Turchia însă care după cum o spuserăm mai sus nu văzuse de loc cu ochi răi mișcarea Românilor, nu se putea îndupleca a comite un act care, după toate celelalte, îi dispăcea foarte mult și da bune speranțe lui Iancu Ghika care după cererea sa înainte de a izbucni mișcarea noastră fusese trimis la Constantinopol pentru a atrage guvernul turcesc în favorul revoluției. El în urmă a fost numit Bey de Samos.

Lucrurile păreau a merge după dorința guvernului național. Suleiman Pașa trimis de Poartă ca comisar extraordinar la București cu instrucțiuni poate în aparență numai a răsturnă guvernul și a restabili regimul cel vechiu, se arată la început ostil guvernului provizoriu, favorabil reacționarilor cărora le dăde multe făgădueli; în urmă însă declară la toți că puindu-se în contact cu guvernul și cu partidul național și luând cunoștință mai de aproape de lucruri și de oameni, se vedeă amăgit de partidul opus care-i prezintase lucrurile cu totul altfel decât după cum le constată. Nu se sfîa a zice că găsește guvernul provizoriu compus din oameni pașnici iar nu cu idei răsvrătitoare, după cum i se spusese, și devotați puterii suzerane în care își pusese toată încrederea. Astfel comisarul extraordinar turcesc se puse în relațiuni cu guvernul provizoriu și ceru numai să schimbe titlul de guvern provizoriu în acela de Locotenent Domnească. Deși această schimbare de numire fu combătută cu înverșunarea de un grup radical ce se rupsesse din partidul național, în capul căruia erau: C. A. Rosetti, N. Bălcescu și alții. Bărbații însă din care eră compus guvernul: Golescu, Heliad Itădulescu și Tell, judecând lucrurile dintr'un

spirit de conciliație și cu sânge rece, primi noua denumire de Locotenență Domnească. Suleiman Pașa din parte-i promise să propue Porței aprobarea Constituțiunei, și invită Consuli puterilor străine a se pune în relații oficiale cu Locotența Domnească. Unii din Consuli nu regretară lipsa acelui rusesc care nu lăsă nici o ocaziune de a se considera mai presus de ceilalți colegi ai lui. În mijlocul a tot felul de greutăți și de piedici ce guvernul întâmpina la tot pasul, din partea reacționarilor instigați de Rusia, el desfășură cea mai mare activitate în administrația țării pentru ca lucrurile să-și urmeze cursul normal. Tot într'o vreme în vedere chemării unei adunări legislative, întocmise mai multe comisiuni ca să elaboreze proiecte de legi în raport cu principiurile emise în Constituțiune: am păstrat două invitații ce Locotenența Domnească adresa la diferite persoane spre a concluda în aceste comisiuni.

Deosebit de aceasta, guvernul provizoriu convocase o comisiune mixtă compusă de proprietari și de țărani spre a se ocupa de relațiile între dânșii. Discuțiunile însă devenind foarte violente în sânul acestei comisiuni, Locotenența Domnească fu silită să o concedieze. S'a văzut mai târziu peste vreo 14 — 15 ani, în epoca regenerării noastre, cât de spinoasă eră această chestiune și la ce lupte crâncene a dat ea naștere în Camerele de atunci, între privilegiați și liberali și Dumnezeu știe câți ani ar mai fi durat încă această chestiune. A trebuit lovitura de stat dela 1864 ca să puie un capăt acestei grele chestiuni și soluțiunea ce i s'a dat n'a fost din cele mai rele.

Văzurăm mai sus care eră situația țării după aproape trei luni dela instituirea guvernului provizor. Pela luna lui August, Rusia pierzând răbdarea, în urma tuturilor mijloacelor ce întrebuițase pe lângă Poartă până atunci ca s'o silească să doboare regimul implantat în Țara Românească, însărcină pe ambasadorul său la Constantinopol să comunice Porței sub formă de ultimatum o notă prin care amenință Turchia cu declarație de război, dacă nu va consimți să recheme îndată pe Suleiman Pașa, să ocupe țara și să doboare guvernul revoluționar. Ambasadorul rusesc comunicând Porței

zisa ~~netă~~, se întemeie tot odată pe neconținutele reclamații adresate Rusiei din partea reacționarilor care îi cereau ocuparea țării de armata rusească și restabilirea guvernului după Regulamentul Organic. Turchia cu toată politica ce urmase până aci față cu țara, plecă capul înaintea violenței și se supuse la toate cererile Rusiei.

Dar să nu criticăm biata Turchie căzută în complectă neputință și fără vreun sprijin din partea vreuneia din puterile Europei care se aflau atunci în cea mai critică pozițiune. Ele vedeau bine cele ce se petreceau; dar preocupate în interiorul lor, nu puteau face nimic. Asemenea violențe ~~exersate~~ de către Rusia asupra Turchiei mai de după la începutul secolului, puseră la grijă Franța și Anglita despre viitorul Europei și, după ce întrebuițară toate mijloacele diplomatice pentru a pune o stavilă acestei porniri sistematice din partea Rusiei dela 1853—54, (o lipsă)..

Indată dar, după somațiunea ce i se făcù, Turcia rechemă pe Suleiman Pașa, dete ordine lui Omer Pașa ce se află cu armata la Rusciuk să treacă Dunărea și să ocupe țara; numeă comisar extraordinar în locul lui Suleiman Pașa pe Fuad Effendi (mai târziu Fuad Pașa și mare vizir), și-i dete ca secretar pe Rusten Bey (numit mai pe urmă ambasador la Londra unde a și murit în anul trecut). În acelaș timp armata rusească sub comanda generalului Lüders, treceă frontiera și ocupă țara. Omer Pașa intră cu armata sa în țară; înaintă foarte încet spre București însoțit de Fuad Effendi și de comisarul extraordinar rusesc, generalul Duhamel, care veneă de a doua oară în țară, dar de data asta el dictă ceea ce aveă de făcut comisarului turcesc. Armata se opri vreo două zile la Sintești, câți va kilometri de București și părea că nu îndrăsnea să intre în București. În acest interval însă, intrigele reacționarilor nu încetau în București; ei întrebuițau felurimi de mijloace indirecte pe lângă membrii guvernului ca să-i facă să se retragă de sinele dela putere spre a evita complicațiuni ce puteau izvoră prin stăruința lor la guvern.

În București lumea care nu putea crede că Turchia, în urma recunoașterii Locotenenței domnești de către Suleiman

Paşa, comisarul ei extraordinar, va fi atât de lipsită de demnitate ca să vie să dărâme ceca ce aprobase, şi să restabilească starea de lucruri în contra căreia se resculase, când a aflat că armata turcească vine însoţită de un comisar rus, eră în cea mai mare grijă şi fierbere; oraşul întreg eră în picioare şi mii de ţărani de prin judeţele vecine veniseră, şi cu toţii au pornit la Sinteşti înaintea comisarului Fuad Effendi şi a lui Omer Paşa ca să-i roage să nu intre cu armata turcească în Bucureşti, să nu comită un act atât de nepomenit. Ei surzi la rugămintele norodului, n'au vrut să primească pe nimeni, nici chiar pe membrul Locotenentei domneşti, Nicolae Golescu şi au înaintat spre oraş, iar la 11 Septembrie au tăbărât pe platoul Cotrocenilor şi s'au aşezat în corturi. D'acolo Fuad Effendi a invitat prin Mitropolit pe boierii şi notabilii capitalei ca să vie la cortul unde se află ca să le comunice ordinele sultanului

La 13 Septembrie de dimineaţă se poate zice că tot oraşul Bucureşti eră pe câmpia Cotrocenilor şi aşteptă în cea mai mare neodihnă şi grijă să auză comunicaţia lui Fuad Paşa. Mai toate căpeteniile reacţionarilor veniseră la cortul comisarului turcesc, unde pătrunseră mai mulţi membrii din partidul naţional. Fuad Paşa dă citire firmanului prin care se desfiinţa locotenenţa domnească, se numea Caimacan provisoriu Costache Cantacuzino şi se făcea cunoscută ocuparea ţărei de armata ruso-turcă. Indignaţi toţi, câţi ne aflam acolo din partidul naţional, protestarăm din toate puterile noastre şi cerurăm comisarului turcesc să intervie la Poartă ca să nu comită o asemenea violenţă. Fuad Paşa răspunse că el nu poate de cât să esecute firmanul, adaogă că cei ce se supuneau sultanului să-l urmeze şi se retrase din cort împreună cu Omer Paşa înconjuţaţi de reacţionarii triumfători. În acelaş moment după un semnal dat de Omer Paşa, cortul fu înconjurat de soldaţi şi toţi eăţi rămăsese înăuntru furăm opriţi a eşi afară. Tocmai pe seară când începuse a înopţă furăm conduşi între baionete în curtea bisericii Cotroceni unde, sub corturi ce ne pregătiseră, petrecurăm toată noaptea în frig şi nemâncaţi încă de dimineaţă de când plecaserăm de acasă. La fiecare cort erau câte doi

soldați ce ne păziau și nimului de afară nu-i era permis să intre în curtea mănăstirii. Peste zi când ne aflam tot închiși în cort auzeam detunături de tunuri în București. Era luptă din dealul Spirei a pompierilor noștri care sub comanda căpitanului Zăgănescu (colonelul Zăgănescu mort de curând la noastră de vreo 90 de ani) alergând ca să intre în cazarma din deal și fiind întâmpinați prin focuri de către Turci care intrau cu tunurile lor în oraș, ei într-o clipă de ochi au întors tunurile cu gura către infanteria turcească le-a dat foc și nu puțini soldați turci fură omorați. Până acum câți va ani se vedeau pe ulițele Bucureștilor dintre acei bravi pompieri slujiți și cred că tot mai sânt dintre dânșii care trăesc. În mijlocul acestor nenorociri, membrii Locotenenței domnești, consternați de schimbarea conduitei Turcilor și îngrijorați, luase mai multe măsuri pentru a menține liniștea în oraș. Intre altele, spre a evita vreun conflict ce s'ar fi putut isca între miliția garnizoanei și armata turcească, pornise cea mai mare parte dintrînsa în Valahia mică, stă în permanență la palatul administrativ și tocmai a doua zi după ce o companie de soldați turcești a venit să ocupe palatul iei au subscris o protestație și s'au retras, mergând unii în Transilvania, iar alții între care Nicolae Goleșcu la Constantinopol.

La Cotroceni, noi după urâta noapte ce-am petrecut sub corturi, am fost a doua zi urcați în apartamentele de sus cu desăvârșire nemobilate și s'a permis a ni se aduce după la casele noastre de mâncare și cele trebuincioase spre a nu ne culca pe scânduri goale. Peste zi Rusten Bey însoțit de un trimis din partea Căimăcămiei (colonel Voinescu din partidul reacționar pe cât îmi aduc aminte) vin la Cotroceni ne cheamă pe câte unul, unul, și după o listă ce avea în mână referându-se la trimisul Caimăcămiei care ne cunoștea pe toți, pe unii, între care și fiul căimacanului Iancu Cantacuzino i-a pus în libertate iar pe ceilalți ne-a lăsat tot închiși fără a putea comunica cu nimeni de afară nici chiar cu rudele; dintr'aceștia, pe cât îmi aduc aminte erau maiorul J. Voinescu, cumnatul meu, Grigore Filipescu, J. C. Brătianu, Iancu Crețeanu, Grigore Zossima, Grigore

Grădişteanu, Cezar Boliac, N. Bălcescu, Vasile Maniu membru actual al Academiei şi alţii. Uitam pe Aristia profesor de limba elenă, filo-român în toată puterea cuvântului.

El fusese unul din membrii cei mai distinşi ai societăţii filarmonice formată pe la anul 1834 de Colonelul Câmpineanu. Seara Aristia se punea de ne recită declamând pe Maliomet a lui Voltaire tradus în versuri de Heliad Rădulescu şi alte poesii tot de a lui Heliad; ne recită asemenea mai multe poesii şi traduceri de a le lui între altele pe Homer, războiul Troiei şi Saul de Alfieri, iar ofiţerul turc, şeful companiei sta la uşa salonului încrămenit de modul cum petreceam noi. Tot timpul cât am stat închişi, Bucureştenii spre a-şi manifesta simpatiile lor pentru noi, ne trimeteau felurimi de lucruri de mâncare, dulceţuri, vinuri străine, mezeluri şi altele, astfel că, atunci când am eşit de acolo, am lăsat o mulţime de proviziuni companiei turceşti care ne păzeau. După trei zile de închisoare, Rusten Bey a venit de iznoavă la Cotroceni şi după o listă ce avea iarăşi în mână, pe unii din noi i-a liberat îndată, iar pe alţii i-a pornit sub escortă la Giurgiu, unde i-a îmbărcat în caice, i-a ținut pe Dunăre sub pază vre-o 15 zile şi la urmă le-a dat drumul, internând pe unii din dânşii la Brusa. În acelaş timp se publica în *Buletinul Oficial* decretul următor; (o lipsă).

Intre cei liberaţi am fost şi eu după stăruinţa fiului Caimacamului care petrecuse cea dintâiu noapte în acelaş cort cu mine. Am fost însă destituit din postul de medic primar ce-l ocupam la spitalul Pantelimon, destinat atunci ca spital de bătrâni şi de bolnavi de boale cronice.

Astfel a luat sfârşit mişcarea noastră dela 1848. Ea n'a fost un act izolat al unui partid setos de putere, nici a unei coterii, precum am avut exemple mai târziu, ea a fost expresiunea de idei şi de principii serioase din partea întregului popor în urma unor lungi suferinţe. Aceste idei şi principii năbuşite deocamdată, au răsărit şi au triumfat peste câţiva ani. În urma războiului Crimeei, cu mai multă putere; deocamdată toţi membrii revoluţiei s'au risipit, unii prin Transilvania, alţii în Turchia, alţii la Paris, iar alţii au

rămas în țară persecutați în toate felurile. L'au eare fusei pus în libertate de la Cotroceni, precum o zisei mai sus, n'am putut sta mult timp în București; reacționarii nepu-tându-se împacă cu punerea mea în libertate, au stăruit pe lângă Duhamel ca să fiu arestat și închis; prevenit însă la timp de unii din amicii mei, și neavând a face plăcerea inamicilor, m'am adresat filo-românului Consul general al Engliterei Colquoun, cu care mă aflam în intimitate și am luat un pașaport ca supus englez sub numele de Govelli din insulele Ioniene și am plecat împreună cu nevasta mea și cu o mătușă a nevestei mele, care mai la urmă s'a măritat cu D. Thermin Consul prusian la Iași. La Brăila consulul englez Cuningham, prevenit de Colquoun despre venirea mea acolo, ne-a luat cu dânsul la Galați, unde ne-a imbarcat în aceeași seară pe un vapor Loyd. Căimăcămia însă aflând despre plecarea mea din București câteva ore în urmă, a trimes ordin prin ștafetă ocărmuirii din Brăila ca să mă întoarcă înapoi. Eu însă eram pe drum cu Cuningham între Brăila și Galați.

La Constantinopol îndată ce am ajuns, m'am dus la Therapia la Lord Radcliff ambasadorul englez, cărui eram recomandat de Colquoun. Cel dintâi cuvânt al ambasadorului a fost să-mi zică să nu stau nici o zi în Constantinopol pentru că Turcii sub presiunea Rusiei dau goană revoluțio-narilor români pe cari i-au internat la Brussa; că el însuși în termenii în care se află cu guvernul turcesc, nu știe ce să facă de azi până mâine și că are vaporul său gata spre a plecă din Constantinopol, dând bandiera jos. Mă întorsei dar îndată la Hotel unde coborâsem la Pera și trimisei pe un comisionar să-mi vizeze pașaportul la poliție. Comisionarul se întoarse și-mi spuse că nu vor să-mi vizeze pașaportul și cereau ca să mă duc chiar eu la poliție, ceea ce nu se obicinuiă cu străinii: mă dusei la biuroul pașapoartelor unde cră un levantin care mă întrebă în franțuzește care e numele meu, îi răspunsei că este scris în pașaport. El îmi zise că știe cine sunt și că nu poate să-mi vizeze pașaportul, atunci îi ripostai că dacă știe cine sunt pentru ce mă mai întrebă, îi întorsei spatele și mă dusei deadreptul

la Theraphia la Lord Radcliff. El când auzi cele petrecute la poliție deveni furios, chemă pe dragomanul ambasadei Pisani, îi dăte ordin 'că la minut să se ducă să-mi aducă pașaportul meu vizat, și temându-se să nu mi se întâmple vreun desagrământ întorcându-mă la hotel, mă rețin până la întoarcerea dragomanului Pisani cu pașaportul vizat. A doua zi am plecat cu vaporul la Marsilia; pe acelaș vapor se află Kiopraslı pașa, care mergea ca ambasador al Turchiei la Londra și căruia îi fusesem recomandat de Lord Radcliff. El își făcuse studiile la Paris și se vedeă că nu-și pierduse timpul; pe atunci vapoarele de la Constantinopol la Marsilia puneau 11 zile, iar nu 5 ca astăzi. În tot lungul călătoriei noastre nu lipseă să-mi exprime tot necazul ce simțeă în privința politiceii ce Turchia se vedeă silită de împrejurări să urmeze. La Marsilia am făcut carantină 3 zile pe care le-am petrecut în mare parte împreună jucând șach; am avut ocaziunea în urmă cât am stat în Paris, să-l văz și în două rânduri la Londra. La Paris am găsit dintre compatrioții noștrii exilați; aveau adunări împreună, discutau cele petrecute și ce aveam de făcut de aci încolo; Desbinarea însă ce se manifestă în sânul partidului național la București, în cele din urmă eră mult mai pronunțată aci. Contactul unora dintre compatrioții noștrii, Dumitru Brătianu, C. A. Rosetti și doi trei alții, cu emigrații grămădiți atunci la Paris: Polonezi, Italieni, Unguri cu idei de radicalism exagerat, nu puțină înrăurire a avut asupra lor. Reintrați din exil în țară pe la 1857, au crezut nu numai să păstreze, dar să propovăduiască acele idei, ceea ce mai târziu a avut rele rezultate.

Cu toate acestea, trebuie să constatăm că relațiunile în care s'a pus emigrații noștrii cu oameni de stat ai Franței și ai Engliterei a servit țării mai târziu într'un mod foarte eficace.

Pe la Martie 1849, isprăvind banii ce luasem cu mine și neprimind alții din țară, m'am întors cu nevastă-mea și cu d-ra Caracaș la Constantinopol, unde după recomandația ce-mi dedese Kioprasli pașa către Ali pașa marele vizir, am fost îndată numit medic șef al cazărmei militare Ku-

lely, pe coasta asiatică a Bosforului, aveam sub mine două ajutoare, un Turc și un Grec, care-și făcuse studiile la școala de medicină din Constantinopol.

Dorul țării pedeoparte, sănătatea pe de altă parte, clima Constantinopolului ne priindu-mi, am demisionat peste vreo cinci luni și m'am întors în țara pe la Iulie 1849.

Țara eră ocupată de armatele rusești și turcești și se poate zice fără exagerație. că eră administrată de Rusia prin generalul Lüders, generalul Duhamel și Consulul Haltzinsky care înlocuise pe Kotzebue. Vodă Stirbey eră numai de nume Domn, ridicat la tron pe termen de 7 ani prin Convențiunea încheiată la Balta-Liman, între Rusia și Turchia în urma evenimentelor din 1848, la Mai 1849. N'a fost domn ca să sufere mai multe umilinți din partea Rusiei. Administrația țării eră condusă de consulul rusesc Haltzinsky, om bolnăvicios și foarte nervos; el dicta tot în țara prin creatura lui, Ioanidi, director general al Ministerului de interne. Ioanidi eră fac-totum. Rusia spre a pedepsi pe Români care îndrăsniseră a se revoltă în contra ei, prin convențiunea de la Balta-Liman, suspendase alegerea Domnului de către țară și obșteasca adunare, înlocuind-o cu un divan compus de vreo 12 boieri mari, cu care Domnul eră presupus a administra țara și a legiferă.

Unul din cele dintâi acte ale lui Vodă Stirbey pentru a se conformă ordinelor Rusiei, a fost dezarmarea țării. Ordinele cele mai severe au fost date spre acest sfârșit, s'au cărat în București de prin toate județele armele și s'au grămădit parte în hanul lui Constandin Vodă, parte la Cotroceni. Ioanidi care fusese însărcinat cu această operație, a ales mai întâi dintre arme, pe cele mai bune, dintre care unele prezintau un interes istoric fiindcă aparținuseră unor persoane cari au jucat după vremi un rol însemnat în țară, altele aduse de prin orient, Damask, se deosebeau prin luxul și incrustațiunile cu pietre prețioase precum se făceau armele în vechime în acele părți ale Turciei; a păstrat unele pentru dânsul, altele le-a împărțit pe la amici și cunoștințe iar toate celelalte le-a dat foc vânzând fierul la fierari.

Ii plăcea se facă dese inspecțiuni pe la Tribunaluri.

În una din aceste inspecțiuni la Râmnicul-Vâlcei, găsind o mare destrăbălare în cancelaria Tribunalului, a apostrofat pe unul din judecători cu cuvintele : „sunteți niște păcătoși” ; judecătorul înclinându-se până la pământ răspunse : „păcătoși Maria-Ta“, exemplul de demoralizația în care se aflau funcționarii și exemplul de modul cu care Domnul trată pe un magistrat. Între altele o dispoziție bună ce a luat, a fost sporirea și organizarea într'un mod regulat a grănicerilor despre munte și despre Dunăre, precum și a Dorobanților după la supt-ocârmuiri, până atunci foarte neregulați. Ei au fost întocmiți în permanență făcând serviciul lor cu schimbul și li s'au dat arme dela stat, spre ușurința lor, însă pentru datoria ce li se impunea, au fost scutiți de claca de 24 zile ce erau datori după lege a face în natură, îndatorându-se a le plăti în bani cu o plată fixată de lege atât pentru ziua cu brațele cât și pentru aceia cu carul. Țăranii au rămas mulțumiți pentru că s'au văzut scăpați de o muncă silită, și de abuzurile prin care, în loc de 24 zile, făceau poate îndoit. Dacă Vodă Bibescu era un bun orator, fratele său Vodă Stirbey, era un bun administrator al statului, dar nu mai puțin al averii sale.

În dorința de a înmulți boierimea mică, Stirbey a împărțit pităriile și serdăriile cu duiumu, cele mai mici ranguri de boierie; mai mulți brutari, măcelari, arendași, neguțători mari și mici, care prin boierie dobândeau mai multe privilegii, au alergat și prin feluri de mijloace s'au făcut pitari și sârdari. I-mi aduc aminte în astă privință despre un lucru care a produs un mare râs într'un salon.

Rangurile se dau prin Postelnic, Ministru trebilor din afară. Postelnicul în activitate de atunci avea la dânsul mai în toate serile adunări de joc de cărți; salonul lui era împodobit în toate colțurile cu ceasornice de masă, mai mult sau mai puțin frumoase, și regulate așa de bine că toate sunau orele deodată; într'o seară unul din jucători foarte supărat pentru că nu-i mergea jocu și pierdea mereu, la un sunet al ceasornicului, apostrofează pe gazda casei; «Boerule Postelnice ia fă ca să tacă acești sârdari și pitari

care ne iau auzul». La aceste cuvinte se produse un răs general care nu se potoli decât peste mai multe minuri.

Domnia costase pe Stirbey sume însemnate de bani; dacă Rusia îi impuse Turcilor pentru a fi numit Domn, Turcii însă cereau bani ca să-l confirme. Spre a acoperi sumele ce avansase în al doilea an al domniei sale, Stirbey proiectează să stoarcă ceva bani dela călugări grecii și spre ai amenință arată Divanului cu care administra țara, cu învoirea se'nțelege a lui Haltzinski, necesitatea de a lua din mâna călugărilor greci administrația însemnatelor averi de care se folosiau personal, depărtându-se de la scopul donatorilor, și îi cere a întocmi un proiect de lege în această privință. Epitropii greci cei mari Văcăreșteanu, Zlătăreanu, și Cotroceneanu ai acestor averi îndată ce află aceste măsuri, aleargă la Domnu, și îi oferă sume însemnate vreo 300.000 de lei, ca să întâmpine această măsură. Stirbey le zice că din parte-i va lăsa lucrul în adormire; dar să mijlocească și ei pe lângă boierii Divanului, din care împăcară pe cei mai influenți, și astfel proiectul de lege a rămas tot proiect. Peste vre (restul lipsește).

